TC.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MUSHAF İMLÂSI BAĞLAMINDA MEHDEVÎ VE HİCÂU MESÂHİFİ'L-EMSÂR ADLI ESERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

MUSTAFA AKIN

İstanbul, 2023

TC.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MUSHAF İMLÂSI BAĞLAMINDA MEHDEVÎ VE HİCÂU MESÂHİFİ'L-EMSÂR ADLI ESERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

MUSTAFA AKIN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUHAMMET ABAY

İstanbul, 2023

ÖZET

Kur’ân-ı Kerim, Hz. Ebûbekir döneminde derlenerek iki kapak arasına alınmış, Hz. Osman'ın halifeliği zamanında ise istinsah edilerek önemli İslam merkezlerine gönderilmiştir. Belli başlı İslam beldelerine gönderilmiş olan Osman Mushafları genel kabule göre altı olup Mesâhifi’l-Emsâr olarak anılmaktadır. Mesâhif-i Osmâniyye diye isimlendirilen bu ilk mushafların kendilerine özel bir imlâ yapısı bulunmaktadır. Bu mushafların imla yapısı, daha sonraki mushaflar için örnek teşkil etmiş ve ilk defa yazılacak mushafların bu özel imlâya uygun olması konusunda genel bir görüş hâkim olmuştur. İlk mushafların imlâ özelliğini ve aralarındaki yazım farklılıklarını muhafaza edebilmek için resmü’l-mushaf eserleri telif edilmiştir. Bununla beraber erken dönemde yazılan eserlerin birçoğu günümüze ulaşmamıştır. Ancak günümüze ulaşan eserler dördüncü, beşinci asırdan itibaren yazılan eserler olmuştur. Hiç şüphesiz resm-i Osmânî’nin imlâ özelliklerini nakleden bu eserlerin en meşhurları Dânî ve talebesi İbn Necâh’ın eserleridir. Ayrıca Endülüs'te Dânî ile aynı asırda yaşamış olan Mehdevî’nin *Hicâu Mesâhifi’l-Emsâr* adlı eseri günümüze ulaşan ilk eserlerden olması hasebiyle önem arz etmektedir. Çalışmamıza konu olan bu eser ile Mehdevî’nin resmü’l-mushaf, resm-î Osmânî ile ilgili görüşleri, Hz. Osman'ın istinsah ettirip farklı İslam beldelerine gönderdiği mushaf nüshalarının imlâ özellikleri ve bu nüshalar arasındaki yazım farklılıklarının aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mehdevî, Hicâu Mesâhifi’l-Emsâr, Resmü’l Mushaf, Mushaf İmlâsı, Hz. Osman Mushafları.

ABSTRACT

The holy Qur'an was compiled during the time of Abu Bakr. During the caliphate of Othman, it was copied and sent to important Islamic cities. These “Othman Mushafs*” are six by general agreement and known as Mesâhıfi'l Emsâr. These first mushafs, also called “Mesâhif’i Osmâniyye”, have a unique spelling.

The orthographic structure of these mushafs has been decisive for later mushafs and care has been taken to ensure that the new mushafs to be written are suitable for this orthography. In order to preserve the spelling feature of the first mushafs and the spelling differences among them, books called "resmü’l mushaf" were written. However, most of the books written in the early period have not survived. The works that have survived are the books written after the fourth and fifth centuries. Undoubtedly, the most famous of these works are the works of Dânî and his student İbn Necâh. In addition, the work of Mehdevî, who lived at the same period as Dânî in Andalusia, called “Hicâu Mesâhif'l Emsâr” is also important because it is one of the first works that reached us.

With this work, which is the subject of our study, it is aimed to convey Mehdevî's views on the resmü'l mushaf, the resm-i Osmânî, the orthographic features of the mushaf copies that Osman had copied and sent to Islamic cities and the spelling differences among these copies.

Key Words: Mehdevî, Hicâu Mesâhifi’l Emsâr, Resmü’l Mushaf, spelling of Mushafs, The Mushafs by Uthman.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
İÇİNDEKİLER III
ÖNSÖZ VI
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1
I.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI 2
III. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ 2
IV. ARAŞTIRMANIN METODU 3
BİRİNCİ BÖLÜM 5
MEHDEVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ 5
A. HAYATI 5
B. İLMÎ KİŞİLİĞİ 7
C. ESERLERİ 12
1. el-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb' 13
2. Şerhu'l-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb' 13
3. el-Kifaye fî Şerhi Makâri'i'l-Hidâye 13
4. et-Tafsîlü'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl (Tefsîru'l-Mehdevî) 14
5. et-Tahsîl li Fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîli'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl 14
6. Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr 15
7. Zâ'âtü'l-Kur'ân'il-Kerîm 16
8. Beyânü's-Sebebi'l-Mûcib li'htilâfi'l-Kurrâ ve Kesreti't-Turuk ve'r-Rivâyât 16
9. et-Teysîr fi'l-Kırâât 16
10. Nübze Mine'l Kitâbi'l-Müsemmâ Nahleti'l-Lebîb bi Ahbâri'r-Rihle İle'l-Habîb 16
11. Cüz'u Muhtasaru fi'l-Beyân ani'n-Nutki bi Hurûfi'l-Mu'cem 16
12. Reyyü'l Âtiş ve Unsü'l-Vâhiş 16
13. el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân 16
14. Kitâbü fî Adedi'l-Ây 16
İKİNCİ BÖLÜM 17
RESMU'L-MUSHAF'IN GENEL ÖZELLİKLERİ 17

A. Resmü'l-Mushaf 17
B. Mesâhif-i Osmâniyye'nin Genel Özellikleri 18
C. Mushaf İmlasının Özellikleri Bağlamında Mehdevî ve Âlimlerin ve Sergilediği Temel Yaklaşımlar 21
1. Mushaf İmlasının Arap Yazısına ve Önceki Yazılara Dayandırılması 22
2. Kıraat Farklılıklarına Dayandırılması 23
3. Mushaf İmlasındaki Farklılıkların İrfânî Yaklaşımla Açıklanması 23
4. İmla Özelliklerinin Kâtip/Müstensih Hatasına Dayandırılması 24
5. İmla Farklılıklarının Dilsel Nedenlere Dayandırılması 26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 29
MEHDEVÎ'NİN HİCÂU MESÂHİFİ'L-EMSÂR ADLI ESERİNİN TAHLİLİ 29
1. Eserin Genel Özellikleri, Mushaf İmlasındaki Yeri ve Önemi 29
2. Mehdevî'nin Eserinde Mushaf İmlası ve Onu İnceleme Yöntemi 31
A. HAZİF 32
Med Harflerinin Hazfi 32
1. Med Harfi 'Elif'in Hazfi 32
2. Med Harfi 'Vâv'ın Hazfi 48
3. Med Harfi 'Yâ'nın Hazfi 51
B. ZİYADE 58
1. Med Harfi 'Elif'in Ziyade Kılınması 58
2. Med Harfi 'Yâ'nın Ziyade Kılınması 71
3. Med Harfi 'Vâv'ın Ziyade Kılınması 73
C. HEMZE 76
1. Müfret Hemzenin Yazımı 77
a. Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması 77
1. Kelime Başındaki Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması 77
2. Kelime Ortasındaki Müfret Hemzenin Yazımı 78
3. Kelime Sonundaki Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması 83
b. Müfret Hemzenin Çift Resimle Yazılması 85
1. Kelime Başındaki Hemzenin Çift Resimle Yazılması 85
2. Kelime Sonundaki Hemzenin Çift Resimle Yazılması 86
2. Çift Hemzenin Yazımı 89
a. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Fetha Olması 89
b. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Kesre Olması 91
c. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Damme Olması 92
d. Kelime Başındaki Hemzenin Vasıl Hemzesi Olması 93
D. BEDEL/İBDÂL 94

1. Dişilik Tâ'sının Yazımı 94
2. Aslı Yâ Olan Kelimeler (Zevâtu'l-Yâ'lar) 98
3. Aslı 'Vâv' Olan Kelimeler (Zevâtu'l-Vâv'lar) 104
E. MAKTU' ve MEVSUL 108
1. İdğâm'a Konu Olanlar 109
2. İdğâm'a Konu Olmayanlar 110
F. HİCAZ, ŞAM ve IRAK MUSHAFLAR ARASINDAKİ YAZIM FARKLILIKLARI 116
1. İsmi Belirtilen Mushaflar 117
2. İsmi Belirtilmeyen 'Bazı Mushaflar' Şeklinde Müphem Bırakılan Mushaflar 124
SONUÇ 128
KAYNAKÇA 131

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın muhafazası, ashâb-ı kiram tarafından ezberlenmesinin yanında vahiy kâtiplerinin çeşitli malzemelere kitâbeti ile sağlanmıştır. Hz. Ebûbekir döneminde cemedilerek iki kapak arasına alınmasıyla başlayan mushaf tarihi, Hz. Osman'ın hilafetinde ümmet arasında birlik sağlanması amacıyla istinsah edilen mushafların dönemin ileri gelen İslam merkezlerine gönderilmesiyle devam etmiştir. Mesâhif-i Osmâniyye olarak zikredilen kadim mushafların imlâsı, muahhar dönem mushaf yazımları açısından örnek teşkil etmiş ve ilk defa yazılacak mushafların imlâsının bu çizgide olması yönünde birlik ortaya çıkmıştır. Hicrî ikinci dönemden itibaren dil çalışmalarıyla birlikte söz gelimi mushaflar arasındaki farklar ve bunların imla özelliklerinin tespiti daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda Osman Mushaflarının birbirleri arasındaki farklılıkları ve imla özelliklerini inceleyen kitaplar telif edilmiş olsa da birkaç tanesi hariç diğerleri günümüze ulaşma imkânı bulamamıştır.

Gerek Osman Mushaflarının gerekse söz konusu mushafların imla özelliklerini aktaran eserlerin birçoğunun günümüze ulaşmamış olması nedeniyle dördüncü asırdan itibaren yazılmış olan bazı eserler bu anlamda daha da önemli hale gelmiştir. Nitekim Endülüslü âlimlerden Dânî'nin *Muknî*' ve İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* eserleri bu alanda şöhret bulmuştur. Öte yandan Dânî ile aynı bölgede yaşamış olan Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eseri Endülüslü olan bir âlimin birikimini aktarması bakımından kıymetlidir. İşte bu önemden dolayı söz gelimi araştırma kapsamında mushaflar arasındaki farklılıklar ve imla özellikleri ile Endülüslü olan müellifin birikiminin aktarılması amaçlanmaktadır.

Mushaf imlâsı bağlamında Mehdevî ve 'Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr' adlı eseri adını taşıyan araştırmamız da öncelikle müellifin ilmî birikimini öğrenme amacıyla hayâtı, ilmî kişiliği ve eserleri incelenmiştir. Akabinde eserin takdim ve tahlilinden önce konuya temel teşkil etmesi bakımından resmü'l-mushaf meselesi, mushaf imlâsının genel özellikleri, Mehdevî ve diğer âlimlerin mushaf imlâsına temel yaklaşımları gibi konulara yer verilerek müellifin mushaf imlasında ayrıcalıklı olan özel kelimelerle ilgili değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur. Son olarak ise eserin içeriği, usulü, muhtevâsı, Mehdevî'nin mushaf farklılıklarını ve imlâ özelliklerini tâ'lil yöntemi izah edilerek mushaf imlâsı edebiyatının meşhur ana kaynakları Dânî ve İbn Necâh ile kıyas yoluna gidilmiştir. Böylelikle müellifin aktardığı bilgiler karşılaştırılırken meşhur imla kaynaklarıyla örtüşen-örtüşmeyen bilgiler ortaya konmuştur. Bununla beraber Ferrâ, İbnu'l-Enbârî, Enderâbî ve Kirmânî gibi âlimlerin eserlerine gidilerek araştırmanın kapsamı genişletilmiştir.

Hicri dördüncü/beşinci asrın meşhur kâri ve müfessirlerinden olan Mehdevî'nin mushaf imlâsına yönelik telif ettiği tek eserini esas alan bu çalışmada birçok kişinin katkısı olmuştur. Çalışmanın başından sonuna kadar görüşlerini ve katkılarını sunan, yönlendirmeleriyle tezin şekillenmesine yardım eden danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Abay'a, tezin ilk aşamasındaki yardımlarından ve tavsiyelerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Kâmil Yaşaroğlu'na, çalışmayı başından sonuna kadar gözden geçiren, okuyan kıymetli eşim Rukiye Akın'a, her türlü yönlendirme ve tavsiyelerle üzerimde emeği bulunan fakat burada ismini zikredemediğim arkadaşlarıma, hocalarıma minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Mustafa AKIN

İstanbul, 2023

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

b. : İbn

bkz. : Bakınız

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

İsam : İslam Araştırmaları Merkezi

nr. : Numara

nşr. : Nâşir/Neşreden

ö. : Ölüm tarihi

s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve sellem

s. : Sayfa

sy : Sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

t.y. : Baskı tarihi yok

thk : Tahkik eden

vd. : Ve diğerleri

vr. : Varak

yay. : yayınları

y.y. : Baskı yeri yok

GİRİŞ

I.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Hz. Ebûbekir döneminde cemedilen Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Osman zamanında istinsah edilerek Mekke, Kûfe, Basra ve Şam beldelerine birer nüsha gönderilmiş, birer nüsha da Medîne ve Halife Osman'ın yanında bırakılmıştır. Bu mushaflar Hz. Osman'ın emri ile istinsah edildiğinden Mesâhif-i Osmâniyye olarak anılmaktadır. Hz. Osmân'ın istinsah faaliyeti ile hem ümmet arasında bir birlik sağlanmış hem de Hz. Peygamber'e ulaşan sahih kırâatler, sahih olmayan kırâatlerden ayrılmıştır. Mesâhif-i Osmâniyye ümmet tarafından kabul görmüş ve sonradan yazılacak mushaflara da kaynak olmuştur. Yazılacak mushafların ilk mushaflara uygun yazılması konusunda bir ittifak söz konusudur. Dolayısıyla yazılan mushaflar ilk mushaflardaki imlâ vb. diğer unsurlar esas alınarak yazılmıştır. Ayrıca Mesâhif-i Osmâniyye'ye muttalî olan âlimler tarafından eserler de kaleme alınmıştır. Hz. Osman mushaflarının geleneği bu şekilde sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak bazı sebeblerden dolayı ilk mushaflar günümüze intikal etmemiştir. Dolayısıyla Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsı, hicri birinci/ikinci asırdaki âlimlerin bu mushaflardaki imlâ ve diğer hususlara yönelik yazmış oldukları eserlerle korunmuştur. Bu anlamda iki tarz eser kaleme alınmıştır. Bunlardan birincisi Hz. Osman mushafları arasındaki farkları ele alanlardır. İkincisi ise Osman Mushaflarının imlâ özelliklerini belirlemeye çalışan eserlerdir. Hicri ikinci asırda ilk mushafların arasındaki farkları anlatan birçok eser telif edilmiştir. Nitekim bu bağlamda İbn Âmir el-Yahsûbî, (ö.118/736) *Kitâbü İhtilâfi Mesâhifi'ş-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Irâk*, Ali b. Hamza el-Kisâî, (ö.189/805*) Kitâbü İhtilâfi Mesâhifi Ehli'l-Medîne ve Ehli'l-Kûfe ve Ehli'l-Basra*, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, (ö.207/822) *Kitâbü İhtilâfi Ehli'l-Kûfe ve'l-Basra ve'ş-Şâm fi'l-Mesâhif* ve Halef b. Hişâm el-Bezzâr, (ö.229/843) *Kitâbü İhtilâfi'l-Mesâhif* adıyla birer eser meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Yine aynı dönemde resm-i Osmânî'nin imlâ özelliklerini anlatan eserler de yazılmıştır. Bu kapsamda Gâzî b. Kays, (ö.199) *Kitâbu'l-Hicâ*, Muhammed b. İsâ el-İsbahânî, (ö.253/868) *Kitâbü Hicâü'l-Mesâhif* isimli eserini ortaya koymuştur. Malesef mushaf imlâsına yönelik yazılan bu ilk kitaplar da günümüze ulaşmamıştır.

Resmü'l-mushaf veya resm-i Osmânî ile alakalı hicri dördüncü/beşinci asırda telif edilip günümüze ulaşan eserler arasında Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*, Dânî'nin *el-Muknî*, İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* adlı çalışmalarını sayabiliriz. Bu eserler erken dönemin ilk kaynakları olmasa da muahhar dönemden günümüze ulaşan ilk eserler olması hasebiyle büyük bir önemi haizdir. Bu sebepten ismi zikredilen klasik kaynaklar, ilk dönem kaynakların mushaf imlâsına dair birikimlerini ve önemli İslam beldelerindeki mushaflara âit imlâ bilgilerini naklatmeleri sebebiyle daha da kıymetli hale gelmiştir. Ancak Dânî ve İbn Necâh'ın eserleri bu alanda şöhret bulmuş, temel kaynak olmuşken, Dânî ile aynı asırda aynı bölgede yaşayan Mehdevî'nin eseri ise bu iki kaynak gibi çok kullanılan ve şöhret bulan bir eser olmamıştır. Yine Dânî ve İbn Necâh'ın eserleri birçok kişi tarafından farklı çalışmalara konu olmuşken Mehdevî'nin eserine yönelik hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bunların yanında

Mehdevî'nin mushaf imlâsı edebiyatına dair aktarmış olduğu bilgilerde bahsi geçen âlimlerden farklı bir bilgiye yer verip vermediği, mushaf tarihi ve imlâsı açısından alana yeni bilgi akışı sağlayıp sağlamadığı gibi soruların cevabının bulunması önem arz etmektedir. İşte bu vb. tüm sorular, Mehdevî'nin eserinde cevabı bulunması gereken hususlar olarak durmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere mushaf farklılıklarına ve imlâ özelliklerine ilişkin eserlerin günümüze ulaşmamış olması Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eserini ayrıcalıklı kılmaktadır. Ayrıca eserin bu konudaki bilgileri içeren ilk dönem imlâ kaynaklarının birikimini ve İslam merkezlerindeki mushafların imlâsını muhtasar olarak barındırması da oldukça değerlidir. Öte yandan Mehdevi'nin bu eseri Endülüslü bir müellifin mushaf imlâsına dair rivayetlerini ihtiva etmesinden dolayı da anlamlıdır. Bu takdirde yukarıda zikrettiğimiz söz konusu gerekçeler göz önüne alındığında yapılan çalışmanın, alana katkı sağlayacağı görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma günümüze intikal etmeyen ilk dönem eserlerinde geçmekte olan mushaf farklılıklarını, mushaf imlâsını, mushaf tarihini aktaran Endülüslü âlim Mehdevî'nin ilmî birikiminin yanında eksikliklerini ve fazlalıklarını inceleme konusu yapmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Mushaf İmlâsı Bağlamında Mehdevî ve 'Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr' adlı eseri olarak belirlenen araştırmanın amacı yukarda saydığımız sorular çerçevesinde Endelüslü bir müellifin verdiği bilgilerin mushaf imlâsı açısından durduğu yeri ve taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın hedeflerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

a) Mehdevî'nin Osman Mushafları'nın farklılıklarına ve imlâ özelliklerine dâir aktarımlarının tespit ve tasnifini yapmak. b) Mehdevî'nin aktardığı mushaf imlasına dair bilgileri literatürdeki mevcut bilgilerle mukayese etmek. Bu karşılaştırma da mushaf imlâsı edebiyatında meşhur olan Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî* adlı eseri ve onun talebesi İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* eseri ile yapılacaktır. Aynı zamanda ihtiyaç duyuldukça Mehdevî'nin kaynakları arasında yer alan erken dönemin önemli âlimlerinden Ferrâ, İbnu'l-Enbâri ile bunların yanında Enderâbî ve Kirmânî gibi âlimlerin eserlerinden yer yer istifade edilerek bu eserlerle örtüşen-örtüşmeyen bilgiler görülecektir. c) Son olarak müellifin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eserinde mushaf imlâsına dair verdiği özgün bilgilerin yeri tespit edilerek bu alana olan katkısını ortaya koymak.

III. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ

Mehdevî ve eserleri daha çok yurtdışında akademik çalışmalara konu olmuştur. Nitekim bu bağlamda Mehdevî'nin muhtasar olarak kırâatlerin illetlerini açıkladığı *Şerhu'l-Hidâye* eserini Hâzim Saîd Haydar bu eser üzerine *el-Muvazzıh fî Tâ'lili'l-Kırâat li Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî* başlığı ile yüksek lisans tezi (1408, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine) hazırlamış ve bu eseri 1995/1416 yılında iki cild halinde tahkik etmiştir. Mezkûr çalışmada daha çok Mehdevî'nin hayâtı, ilmî kişiliği, yaşadığı coğrafya ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bununla beraber diğer eserlerinde olduğu gibi *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*

eseri hakkında da kısa bir bilgi verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada müellifin çalışmamıza konu olan *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eseri ile alakalı geniş bir araştırmaya gidilmemiştir. Mehdevî'nin tefsire dair ikinci eseri olan *et-Tahsîl li-Fevâidi Kitâbi't-Tafsîli'l-Câmi' li-Ulûmi't-Tenzîl*'i 1435/2014 yılında Dr. Muhammed Yusuf danışmanlığında Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şâ'ban'ın tahkikiyle neşre hazırlanarak aynı yılda ilk baskısı yapılmıştır. Bu çalışmada mukaddime kısmında yine Mehdevî ile alakalı biyoğrafi bilgilerine temas edilmiştir. Dolayısıyla eserle ilgili özet mâhiyetinde kısa bilgi verilmiş ise de detaylıca incelenmemiştir.

Ülkemizde ise Mehdevî ve eserleri haḳkında iki çalışma görülmektedir. Bu çalışmalardan ilki 2003 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde Aslan Habibov tarafından *Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, Hayâtı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* başlığı ile bir yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır. Bu çalışmada Mehdevî'nin hayatı, ilmî durumu ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *et-Tahsîl* eserinin kaynakları ve yöntemi geniş bir şekilde ele alınmıştır. Ancak Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*'ı ismen zikredilmiş başka ayrıntı verilmemiştir. İkinci çalışma ise Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi bünyesinde Ahmet Arif Akbaba tarafından *Endülüs Kırâat İlmi Tarihindeki Yeri, Önemi Açısından el-Mehdevî ve et-Tahsîl Adlı Tefsîri* adıyla halen devam eden bir doktora çalışmasıdır. Kendisine ulaştığımız Ahmet Arif Akbaba, bu çalışmada Mehdevî ile alakalı biyoğrafi bilgilerine, onun kırâat meselesine, kırâat usullerine yaklaşımı, kırâat konusunda kimden etkilendiği ve kimleri etkilediği şeklinde dört bölümde araştırma yapacağını belirtmektedir. Netice olarak çalışmamıza esas teşkil eden müellifin imlâ eserini kapsamlı şekilde ele almayacağı anlaşılmıştır.

Ülkemizde müellifin eserlerine dair iki araştırmanın dışında herhangi bir akademik çalışmanın olmaması ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla araştırmamıza konu olan *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eseri ile alakalı yapılmış tez, makale, vb. herhangi bir çalışmanın olmaması bu alanda araştırma yapmamızı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Mehdevî'nin mushaf imlası edebiyatındaki birikimleri özgün bir şekilde ortaya koyulması bakımından ilk olacaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu araştırmada mushaf imlasına dâir klasikleşmiş kaynaklardan toplanan verilerin sınıflandırılması, tanımlanması ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Mushaf imlâsının genel özelliklerini kapsayan başlıklar altında sınıflandırmaya gidilip konular bu başlıklar altında incelenecektir. İlk olarak konular hakkında özet şeklinde ön bilgi verildikten sonra müellifin açıklamalarına gidilecektir. Mehdevî'nin naklettiği bilgiler anlatılırken açıklayıcı bir üslup kullanılacak, müellifin söyleminin ve maksadının ne olduğu izaha çalışılacaktır. Ayrıca diğer alimlerin görüşlerine, eserlerine yeri geldikçe atıfta bulunarak araştırmanın kapsamı genişletilecektir. Gerek kaynakları tarama olsun gerek onlara atıfta bulunma olsun eserin tüm detayları ele alınacaktır. Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* adlı eserinin tahlil ve takdimi yapılırken üç bölümde incelenecektir. İlk olarak müellifin ilmî müktesebâtını görmek için hayâtı, ilmî kişiliği ve eserleri aktarılacaktır. Konuyla alakalı kendi eserleri ve biyoğrafi

kaynakları taranmak suretiyle elde edilen verilerin birbirleriyle ilgisi tanımlanmıştır. İkinci olarak eserin takdim ve tahlilinden önce konuya temel teşkil etmesi bakımından resmü'l-mushaf meselesi, mushaf imlâsının genel özellikleri, Mehdevî ve diğer âlimlerin mushaf imlâsına temel yaklaşımları gibi konulara yer verilerek müellifin mushaf imlasında ayrıcalıklı olan özel kelimelerle ilgili değerlendirmeleri görülecektir. Bu bölümle ilgili klasik literatürden hareketle konunun çerçevesi belirlenmiştir. Son bölümde ise eserin içeriği, usulü, muhtevâsı, Mehdevî'nin mushaf farklılıklarını ve imlâ özelliklerini tâ'lil yöntemi izah edilecektir. Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eseri baştan sona okunmak suretiyle verdiği her bilgi ilgili olduğu başlık altında sınıflandırılacak, ardından imlâ literatüründe aynı konu hakkında bilgi veren meşhur ana kaynaklarla mukâyese edilecek ve sonuca varılacaktır. Bununla birlikte konunun içeriğini ortaya koymak amacıyla yer yer kadim mushaf imlası eserleri Ferrâ, İbnu'l-Enbârî gibi âlimlerin yanında Enderâbî ve Kirmânî'nin eserlerine de başvurulacaktır.

Çalışmada *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*'ın iki neşrine ulaşılmıştır. Eser, ilk olarak Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan'ın tahkikiyle Mecelletü Mâ'hedi'l-Mahtûtâti'l-'Arabiyye içinde 1393/1973 senesinde Kahire'de neşredilmiştir. İkinci olarak Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından 1430/2009 senesinde neşredilmiştir. İlk neşirden yer yer yararlanacak olsak da birtakım hatalar olmasından dolayı çalışmamız genel olarak ikinci tahkik üzerinden devam edecektir. Araştırmamızın ilgili bölümlerinde birincil ve ikincil klasik ve modern kaynaklardan istifade edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHDEVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

A. HAYÂTI

Mehdevî'nin ismi ile alakalı kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Genel olarak tam isminin Ahmed b. Ammâr b. Ebû'l-Abbâs olduğu konusunda ittifak edildiğini söylememiz mümkündür.[1] Ancak Humeydî, Dabbî ve Yâkût el Hamevî ise Mehdevî'nin ismi ile alakalı farklı bilgiler nakletmişlerdir. Humeydî, *Cezvetü'l-Muktebes* isimli, Dabbî ise *Buğyetü'l-Mültemis* isimli eserinde Mehdevî'nin ismini Ahmed b. Muhammed şeklinde zikretmişlerdir.[2] Yâkût el Hamevî ise *Mu'cemül-Udebâ* isimli eserinde Ahmed b. Muhammed b. Ammâr b. Mehdî b. İbrâhim olarak zikretmistir.[3] Yâkût el-Hamevî, bu bilgileri Humeydi'ye refere etmiş olduğu halde Ammâr'ı Mehdevî'nin dedesi, Mehdî b. İbrâhim'i ise babasının dedesi olduğunu söyleyerek Humeydî ve diğer kaynaklardan ayrılmıştır. Çünkü diğer kaynaklar yukarda ifade ettiğimiz gibi Ammâr'ı Mehdevî'nin babası olduğunu zikretmişlerdir.[4] Mehdî b. İbrahim'i Mehdevî'nin babasının dedesi olduğunu iddia eden Yâkût el-Hamevî'nin aktarmış olduğu bu bilginin hata olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Bu bilginin hata olduğunu destekleyecek bilgi kaynaklarda mevcuttur. Nitekim Cezerî ve Davûdî, Mehdî b. İbrahim'i Mehdevî'nin anne tarafından dedesi olduğunu söylemişlerdir.[5] Yine Mehdevî'nin *Beyânü's-Sebebi'l Mûcib li'htilâfi'l-Kırâat* eserinde Mehdî b. İbrahim'den nakilde bulunurken "ceddî" bu benim dedem ifadesini kullanması İbnu'l-Cezerî ve Dâvûdî'nin aktarmış olduğu bilginin doğru olduğunu, Yâkût el-Hamevî'nin yanlış bir bilgi verdiğini göstermektedir.[6] Sonuç olarak Mehdevî'nin ismi ve künyesi hakkındaki ihtilâfa, Mehdevî'nin sözü ile neticeye gitmek mümkün gözükmektedir. Müellif, araştırmamıza konu olan *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*

---

1 Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-Â'sâr,** nşr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslam Araştırma Merkezi, (İSAM) 1995/1416, 2/761; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ,** (thk. G. Berstraesser), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1427/2006,1/86; Vezîr Cemâlüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât A'lâ Enbâli'n-Nühât,** thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire, 1406/1986,1/126-127; Cemâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lüğaviyyîne ve'n-Nühât,** thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Fikr,1399/1979,1/351; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye,** Dımeşk: Müessetü'r-Risâle, 1376/1957,1/214; Bağdatlı İsmâil Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn,** nşr. Müessesetü'l-Arabiyye, İstanbul: 1951,1/75; İbn Beşkuvâl Ebü'l-Lâzım Halef b. Abdü'l-Mâlik, **Kitâbü's-Sıla, (**thk. İbrâhîm Ebyârî), Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-Mısriyye, 1410/1989, 2/144; Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** thk. Hâzim Saîd Haydar, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd,1415/1994,1/57.

2 Ebû Abdullah Ebû Nasr Fettûh b. Abdullah el-Ezdî el-Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes fî Zikri Vulât'il-Endelüs,** Dârü'l-Mısriyye, Kâhire:1966, s.114; Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. Amîre ed-Dabbî, **Buğyetü'l-Mültemis fî Târihi Ricâli Ehli'l-Endelüs,** Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî,1967, s.163.

3 Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, el-Hamevî, **Mu'cemül-Udebâ,** (nşr. İhsan Abbas) Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî,1414/1993, 2/508-509.

4 Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,** 1/351; İbn Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 2/144; İbnu'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessrîn,** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 1983/1403, 1/56-57.

5 İbnu'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessirîn,** 1/56.

6 Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **Beyânü's-Sebebi'l Mûcib li'htilâfi'l-Kırâati't-Turuk ve'r-Rivâyât,** thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Dâr'ü İbnü'l-Cezm, 1427/2006, s.39; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/57-58.

eserinin mukaddimesinde[7] ismini ve künyesini "Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr en-Nahvî" şeklinde zikretmiştir. Buradan haraketle Mehdevî'nin künyesinin Ebu'l-Abbâs olduğunu, isminin Ahmed b. Muhammed değil kaynakların da genel olarak zikrettiği şekilde Ahmed b. Ammâr olduğunu söylemek daha doğrudur. Mehdevî'nin künyesi hakkında Yâkût el-Hamevî hâriç kaynaklarda[8] ve Mehdevi'nin kendi eserinde yukarda ifade ettiğimiz gibi Ebu'l-Abbâs şeklinde geçmekte, dolayısıyla bu konuda bir ittifaktan söz etmek mümkündür. Kaynaklar, müellifin nisbesi hakkında doğduğu yer Mehdiye şehri olduğu için Mehdevî,[9] Mehdiye şehri Mağrib bölgesinde olduğundan Mağribî,[10] Keyravan'a bağlı olmasından Kayravânî,[11] 430/1038 tarihinde Endülüs'e yerleşmesinden hareketle Endülüsî,[12] nisbeleri ile anılmıştır. Ayrıca Humeydî ve Zirikli, Temîmî nisbesininde olduğunu söylemişlerdir.[13] Temîmî nisbesine Mehdevî'nin *Şerhu'l-Hidâye* kitabını tahkik eden muhakkik Hâzim Saîd Haydar şu yorumu yapmıştır. İslam askerleri Afrika'yı fethetmek için geldiklerinde Mehdevî'nin ecdâdı da İslam askerleri ile gelmiş olabileceğini ayrıca başka kimselerin de bu sebepten geldiğini beyan etmiştir.[14] Kaynakların aktardığı bilgiyle birlikte soyunun Temîmoğulları kabilesine dayandırabiliriz.

Lakâbı konusunda ise kaynaklarda hangi ilimde meşhur olmuş ve öne çıkmış ise onunla vasıflanmış olduğu zikredilmektedir. Kırâati iyi bildiği için el-mukrî, nahiv bilgisine hâkim olduğu için en-nahvî, aynı şekilde lügatta iyi olduğundan el-lügavî, tefsir ilminde meşhur olduğu için el-müfessir, telifi güzel olmasından ilim ehli tarafından övgülere lâyık olmuş el-mücevvid lakâbı ile vasıflanmıştır.[15]

Mehdevî'nin doğum yeri ile alakalı kaynaklar, bugün Tunus'a bağlı olan Mehdiye şehrinde doğduğu bilgisini vermekmektedir.[16] Doğum yeri ile alakalı bir belirsizlik söz konusu değilken doğum tarihi kesin olarak bilinmediğini söyleyebiliriz. Çünkü kaynaklar doğum tarihi ile ilgili bir bilgi vermemiştir.[17] Vefat tarihine baktığımızda yine ihtilaftan söz edilmektedir. Bazı âlimler vefat tarihinden bahsetmemiş sadece 430/1038 tarihinde Endülüs'e geldiğini söylemekte yetinmiştir.[18] Bazı âlimler de

---

7 Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr, (**thk, Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Şârikâ: Dârü'l-İbnü 'l-Cevzî, 1430/2009, s.35; diğer bir eserinde aynı şekilde geçmektedir. Bkz, Ebu'l-Abbas el-Mehdevî, **Zâ'âtü'l-Kur'ân,** Şerh: Ebû Tâhir İsmâil b. Ahmed b. Ziyâdetüllâh (thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî), Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır,1411/1991, (mukaddime)

8 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/58.

9 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; İbn Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 2/144; Mehdevî nisbesi'nin en çok kullanılan nisbe olduğunu söyleyebiliriz. Kitaplarını tahkik eden muhakkikler genellikle el-Mehdevî olarak zikretmistir. Bkz, Mehdevi, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr,** Mukaddime kısmı.

10 Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127.

11 Bağdatlı İsmâil Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn,** 1/75

12 Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Zirikli, **el-Â'lam Kâmûsü't-Terâcim,** Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15.b, 2002,1/184.

13 Zirikli, **Â'lam,** 1/184; Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes**, s.114.

14 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/58. (Mukaddime)

15 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/59; Dabbî, **Buğyetü'l-Mültemis,** s.163; Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül-Udebâ,** 2/508-509; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; Selâhuddîn Halil b. Aybek b. Abdullah es-Safedî, **Kitabü'l-Vâfî bi'l-Vefeyât, (**thk. Ahmed el-Arnavut Mustafa Halep), Beyrut: Dâr'ü İhyâü't-Türâsü'l-Arabî,1420/2000,7/169.

16 Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes,** s.114; İbn Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 2/144; Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127.

17 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/61; Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,**1/86.

18 Humeydî, **a.g.e**, s.114; Kıftî, **a.g.e,**1/126-127; İbn Beşkuvâl, **a.g.e,** 2/144; Dabbî, **a.g.e**, s.163

bu konuda tahminlerde bulunmuştur. Nitekim Suyûtî, *Tâbakâtû'l-Müfessirîn* eserinde Mehdevî'nin 430/1038 tarihinde vefat ettiğini zikretmiştir.[19] Zehebî, Cezerî, Dâvûdî ve Kâtip Çelebî (Hacı Halife), Mehdevî'nin 430/1038 yılından sonra vefat ettiğini söylemişlerdir.[20] Suyûtî ise *Buğyetü'l-Vüât* isimli eserinde Muhammed Mahlûf, Bağdâdî, Kehhâle, Safedî, Zirikli ve Âdil Nüveyhiz Mehdevî'nin yaklaşık 440/1048 yılında vefat ettiği üzerinde durmuşlardır.[21] Burada şunları söyleyebiliriz. Mehdevî'nin vefat tarihi âlimler arasında kesinlik bulmamıştır. Suyûtî ise iki kitabında iki farklı bilgiyi aktararak çelişkiye düşmüştür. Özetle Mehdevî'nin 430/1038 yılında Endülüs'e yerleşmiş ve orada yaşamış olmasından hareketle ayrıca âlimlerin vefâtı hakkında 430/1038'dan sonraya işaret edip tahminde bulunmaları ve kimi âlimlerin yaklaşık olarak 440/1048 yılında vefât etmiştir diyerek tahminleri Mehdevî'nin hicri beşinci asrın ortasına 440/1048 yılına kadar yaşamış olmasını kuvvetli kılmaktadır. Zaten kaynaklarda beşinci asrın ortasına kadar yaşamış olduğu bilgisi son görüşü desteklemektedir.[22]

B. İLMÎ KİŞİLİĞİ

Mehdevî'nin ilmî kişiliğine geçmeden evvel ilmî tahsili ve seyahatleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Ancak kaynaklarda ilim tahsili ve seyahatleri hakkında hatırı sayılı derecede az bilgi mevcuttur. Bazı âlimler seyahatleri hakkında bilgi verirken bazıları hiç temas etmemiştir. Kaynakların verdiği bilgiye göre ilim tahsil ettiği yerler doğmuş olduğu Mehdiye, Kayravan, Mekke ve en son Endülüs olduğunu söyleyebiliriz. Mehdevî'nin *Şerhu'l-Hidâye* eserini tahkik eden Hâzim Saîd Haydar, ilmî seyahatlerinin Kayravan ve Mekke arasında olduğunu zikretmiştir.[23] et-Tahsîl eserini tahkîk eden Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şâban, kaynaklara göre önce Kayravan, sonra Mekke daha sonra ise Endülüs olduğunu zikretmiştir.[24] Tabakât kitaplarına baktığımızda Âdil Nüveyhiz, Kayravanlı Ebu'l-Hasan el-Kâbisî'den rivâyette bulunduğunu söylemiş, Hacca gittiğinde Haremeyn âlimlerinden ders aldığını, döndüğünde Endülüs'e gittiğini zikretmiştir.[25] Cezerî ve diğer bazı kaynaklar Ebû Abdullah Muhammed b. Süfyân el-Kayravânî'den, anne tarafından dedesi Mehdî b. İbrâhim'den ve Mekke'deki Ebûbekir Ahmed b. Muhammed el-Kantarî'den kırâat aldığını ve ilmî seyahatte bulunduğunu zikretmektedir.[26] Aktarılan bilgiler neticesinde müellifin Kayravan, Mehdiye ve Mekke arasında ilmî

---

19 Cemâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, **Tâbakâtû'l-Müfessrîn,** thk. Ali Muhammed Ömer, el-Memleketü'l-Arabiyyetü-s-Sûdiyye,1431/2010, s.30.

20 Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Cezerî, **a.g.e,**1/86; Dâvûdî, **e.g.e** 1/56; Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn,** (nşr. Şerâfettin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge), Beyrut: Dâr'ü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, trs,1/462.

21 Safedî, **Kitâbü'l-Vâfî,** 7/169; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,**1/351; Şeyh Muhammed b. Muhammed Ömer b. Kâsım Mahlûf, **Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye,** thk. Abdülmecîd Hayâlî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.1424/2002,1/161; Bağdatlı İsmail Paşa, **a.g.e,** 1/75; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,**1/214; Zirikli, **Â'lam,** 1/184; Âdil Nüveyhiz, **Mu'cemül-Müfessrîn,** haz, Hasan Hâlid, Beyrut: Müessetü'l-Nüveyhiz, 1403/1983, 2/52.

22 Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes**.114; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,** 1/351.

23 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/61.

24 Mehdevî, **et-Tahsîl li Fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîli'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl**, thk. Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şâban, Katar: Vüzâratü'l-Evkâf Ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1435/2014, 1/21.

25 Âdil Nüveyhiz, **Mu'cemül-Müfessrîn,** 2/52.

26 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**,1/86; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'il-Kibâr,** 2/761; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessrîn,** 1/56; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla**, 2/144.

ziyarette bulunduğu söylemek mümkündür. Endülüs'e seyahatinde ise Kurtubalı İbnu'l-Mîrâsî'den ders almıştır.[27] İlk eğitimini anne tarafından dedesi Mehdî b. İbrâhim ve Kayravanlı âlimlerden aldığını söyleyebiliriz. 430 yılında Endülüs'e gittiğinde oraya yerleşmiş ancak hangi bölgesine yerleştiği açıkça zikredilmemiştir. Mehdevî, *et-Tahsîl* eserin mukaddimesinde söz konusu bu eseri Dâni'ye emîri el-Muvaffak'ın emri üzerine *et-Tafsîlü'l Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl* eserinden ihtisâr ettiğini zikretmiştir.[28] Aynı zamanda bu bilgiler Mehdevî'nin Dâni'ye şehrinde yaşadığı ortaya çıkarmaktadır.

Mehdevî'nin ilmî kişiliğini ön plana çıkaran hususları şu şekilde sıralayabiliriz. Tabakât kaynakları onun ilmî kişiliğini ve eserlerini övmeleri, kendisinden sonra gelen âlimlerin Mehdevî'nin kitaplarını kaynak göstermeleri, alanında meşhur olan kıraat âlimlerine öğrenci olan âlimlerin, Mehdevî'ye de talebe olmaları ve Mehdevî'nin Dânî ile bazı konularda ilmî tartışmalarda bulunması gibi durumlar onun ilmî konumunu ve kişiliğini anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Mehdevî'nin doğum tarihi ve vefat tarihi ile ilgili bir belirsizlik mevzu bahis olsa da ilmî kişiliği hakkında böyle bir belirsizlik olmayıp aksine bu konuda âlimlerin ittifak halinde olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki âlimler onu meşhur olduğu ve ön plana çıktığı ilminden dolayı el-müfessir,[29] el-mukrî,[30] en-nahvî,[31] el-lügavî,[32] el-mücevvid,[33] olarak vasıflamışlardır. Gerek tabakat kitapları olsun gerek kendisinden sonra gelen âlimler olsun ilmî kişiliğinden ve eserlerinden övgüyle bahsetmişlerdir. Humeydî, Kıftî, İbn Beşkuvâl, Mehdevî'nin kırâat ve edebiyatta önde olan âlim olduğunu zikrederken,[34] Suyûtî, Safedî ve Muhammed Mahlûf ise kırâat ve Arapça da önde olan bir âlim olduğunu söylemiştir.[35] Zehebi'ye baktığımızda kıraat ve Arapça da baş olduğunu yani ilk sırada olduğunu belirtmektedir.[36]Ayrıca Cezerî ve Dâvûdî onun meşhur üstat olduğunu zikretmektedir.[37] Mehdevî'nin yazmış olduğu eserler hakkında âlimlerin sözlerine baktığımızda Safedî, Zehebî, İbn Beşkuvâl, Kıftî, Suyûtî ve Mahlûf, onun çok faydalı kitaplar telif ve tasnif ettiğini söylemişlerdir.[38] Mehdevî'nin bu faydalı kitaplarından bazıları kırâat alanında yazdığı *el-Hidâye*[39], yedi kırâatin hüccetini anlattığı *Tâ'lilü'l-Kırâati's-Seb'*

---

27 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/61.

28 Mehdevî, **et-Tahsîl,** 1/107-108; **Şerhu'l-Hidâye,** 1/82.

29 Kıftî, **İnbâhü'r-Rüvât,**1/126; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, 1/351; Mahlûf**, Şeceratü'n-Nûr**, 1/161; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; Âdil Nüveyhiz, **Mu'cemül-Müfessrîn** 2/52.

30 Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; İbn Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 2/144; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Mahlûf, **Şeceratü'n-Nûr,**1/161; Dabbî, **Buğyetü'l-Mültemis,** s.163; Yâkût, **Udebâ,** 2/508-509; Safedî, **Kitâbü'l-Vâfî,** 7/169; Âdil Nüveyhiz, **Mu'cemül-Müfessrîn,** 2/52.

31 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126; Mahlûf, **Şeceratü'n-Nûr,**1/161; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,**1/351.

32 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214.

33 Safedî, **Kitâbül-Vâfî,** 7/169; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/59.

34 Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes,** s.114; Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,**1/126; Beşkuvâl, **Sıla,** 2/144.

35 Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,** 1/351; Safedî, **Kitâbül-Vâfî,** 7/169; Mahlûf, **Şeceratü'n-Nûr,** 1/161.

36 Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761.

37 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessrîn,** 1/56.

38 Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Safedî, **Kitâbü'l-Vâfî,** 7/169; Beşkuvâl, **Sıla,** 2/144; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât,** 1/351; Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126; Mahlûf, **Şeceratü'n-Nûr,** 1/161.

39 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, 1/86.

eseri ve ayrıca tefsir alanında yazmış olduğu *et-Tahsîl ve et-Tafsîl* eserleridir.[40] Kıftî, Mehdevî'nin yedi kırâatin hüccetlerini anlattığı *Tâ'lilü Kırââti's-Seb*' isimli eserine hayranlığını şu sözlerle dile getirmiştir. "Çok güzel bir kitaptır. Bizim zamanımızda bazı edipler bu kitabın Ebû Ali el-Fârisî'nin hüccet kitabından daha faydalı olduğunu söyledi. Ben dedim ki: Bu kitabın hacmi küçüktür. Dedi ki: Evet ama faydası çok ve ihtisârı güzeldir. Mübtedî ve müntehî için uygundur."[41] Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* eserinde tâ'biûn tefsirlerinin önemini anlatırken bu konuda rivâyet metodu doğrultusunda eser telif eden Taberî, Fahrattin Râzî, Ebûbekir en-Nakkâş, Ebû Câ'fer en-Nahhâs, Mekkî b. Ebû Tâlib ve Mehdevî'yi zikretmiştir. Mehdevî'nin tefsirinin güzel telif edildiğini söylemekle beraber bu tefsirlerin hepsinin doğru ve mükemmel olmasından bahsetmektedir.[42] Aynı zamanda Zerkeşi, kırâatlerin hücceti konusunda da Ebû Alî el-Fârisî'nin el-Hucce, Mekkî b. Ebû Tâlib'in *el-Keşf* ve Mehdevî'nin *el-Hidâye* kitabından bahsederek bu eserlerin birtakım faydalar sağladığını söylemiştir.[43]

Kendisinden sonraki âlimlerin Mehdevî'nin kitaplarını kaynak göstermeleri de elbette onun ilmî derecesine ve bilgilerinin sağlamlığına işaret etmektedir. Âlimler kırâat, kıraatlerin hücceti, tefsir, i'rab vb. konularda ondan nakilde bulunmuşlardır. Nitekim Mehdevî'den istifade eden âlimler, alanında şöhret bulmuş olan âlimlerdir. Bu âlimler ve kitaplarını şu şekilde sıralamak mümkündür. İbn Atıyye (ö.541), *Muharrarü'l-Vecîz* tefsirinde Mehdevî'den kırâat ile alakalı konularda nakilde bulunmuştur.[44] Ebû Şâme el-Makdisî (ö.665/1266), *el-Mürşidü'l-Vecîz* eserinde Mehdevî'nin *Şerhu'l-Hidâye* kitabından kırâat konusunda nakilde bulunarak ondan istifâde ettiğini görmekteyiz.[45] *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân* tefsirinin müellifi Kurtubî'ye baktığımızda kırâat ve diğer konularda Mehdevî'nin aktardığı bilgilere ve görüşlerine sıklıkla yer vermektedir.[46] Ebû Hayyân, (ö.754/1353) *Bahru'l-Muhît* tefsirinde Mehdevî'nin tefsir kitabı *et-Tahsîl* eserini ve kırâat kitabı *Şerhu'l-Hidâye* eserini zikrederek tefsir, kıraat ve i'rab konularında nakillerde bulunmaktadır.[47] Ebû Hayyân, Mehdevi'den 100'ün üzerinde nakilde bulunmuştur. Bunların birçoğunda kitaplarının ismini vermeden doğrudan Mehdevi'nin ismi ile nakilde bulunmuştur.[48] Ahmed b. Yusûf Semîn el-Halebî (ö.756/1355) *ed-Dürrü'l-Ma'sûn* eserinde altmış yerde Mehdevi'den nakilde bulunmuştur.[49] Zerkeşi, (ö.794/1391) *el-Burhân fî*

---

40 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127.

41 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127.

42 Bedrettin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,** thk. Ebu'l-Fadl İbrâhim, Kâhire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1404/1984, 2/159.

43 Zerkeşî, **el-Burhân,** 1/342.

44 Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endülüsî, **Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz, (**thk. Abdü's-Selâm Abdü'ş-Şâfî Muhammed) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001, 1/59,68.

45 Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmâil Ebû Şâme el-Makdisî, **el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmi-Teteallaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz,** thk. Tayyâr Altıkulaç, Beyrut: Dârü's-Sadr,1395/1975, s.140-142.

46 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an,** tsh. Şeyh Hişâm Semîrü'l-Buhârî, Riyad: Dâr'ü Âlemü'l-Kütüb,1423/2003,1/87,106,140; 3/1; 5/15;13/282,286-287.

47 Ebû Hayyân Muhammed b. Yusûf b. Ali b. Yusûf el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît,** (thk. Sıdkı Muhammed Cemil) Beyrut: Dârü'l-Fikr,1431/2010, 1/318,499.

48 100'ün üzerinde nakilde bulunduğu yerler için bknz. 11/418-419.

49 Ahmed b. Yusûf el-Halebî **ed-Dürrü'l-Ma'sûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn, (**thk. Ahmed Muhammed el-Hirât) Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1987, 1/6,189,200,236,255,260,289,300,319,332,333, 336,399,485,502,508; diğer yerler için bkz. 11/377.

Ulûmi'l-Kur'ân eserinde tesniye lafzı ile tek ve çoğula hitap ve açık bir hitapla başkasının kast edilmesi konularında Mehdevî'nin görüşlerine yer vermektedir.[50] İbnu'l-Cezerî ise *en-Neşr, Takrîbü'n-Neşr* ve *Müncîdi'l-Mukrîn* eserlerinde genellikle müellifin kitaplarından *el-Hidâye*'nin ismini vererek bazen de kitap ismi vermeden doğrudan Mehdevî'nin görüşüne yer vererek çok fazla nakilde bulunmuş ve görüşlerinden istifade etmiştir. Mesela *en-Neşr* eserinde insanların yedi harfi sadece *Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr*'deki kıraâtlerden ibaret olduğunu zannetmesinin hata olduğunu anlattığı bâbında insanların çoğu mezkûr kaynakların dışında okunan kıraatleri kabul etmediği bu kaynaklara tâ'bî olmanın farz sayıldığını, hattâ bu kaynaklara muhâlif olanları küfür ile suçlandığını Mehdevî'den aktarmıştır. Usul bahsinden idgâm-ı sağîr konusunu, mahreçleri yakın olan harfleri, feth-imâle konusunda kurrâ'nın görüşlerini aktarırken, ayrıca 'lâm' harfinin tağlîz edilmesi konusunda *el-Hidâye* eserine atıfta bulunmuştur. Müenneslik ta'sının imâle edilmesi konusunda, 'râ' harfinin ince ve kalın okunması konusunda Mehdevî'nin görüşlerine yer vermektedir.[51] *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Âşr* eserinde med ve kasr, bir kelimede iki hemze, hemzeden önce sekte, hemze üzerine vakıf, 'râ' harfinin okunuşu, 'lâm' harfinin okunması ve tekbir bâblarında Mehdevî'ye atıfta bulunmuştur.[52] Son olarak *Müncîdü'l-Mukrîn* eserinde Hz. Ebûbekir zamanında cemedilen mushafın yedi harfi kapsadığı görüşüne Mehdevî ile beraber başka âlimlerin de aynı görüşte olduğunu zikretmektedir.[53]

Mehdevî'nin ilmî derecesini gösteren bir diğer husus ise ilmî açıdan önemli bir yere sâhip olan âlimlerden ders alan öğrencilerin Mehdevî'den de ders almalarıdır. Mehdevî'den ders alan talebeler, Endülüs ve Mağrip bölgesindeki Ebû Ömer el-Talemenkî (ö.429),[54] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, (ö.437) Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (ö.444)'den de ders almışlardır. Mehdevî'nin öğrencisi olan Yahyâ b. İbrahim el-Lavâtî (İbnu'l Beyyâz), (ö.496/1102), Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî, Ahmed b. Muhammed el-Talemenkî ve Abdülcabbar et-Tarsusî'den ders almıştır.[55]

Mehdevî'nin ilmî derecesini anlatacağımız son madde ise Mehdevî'nin Endülüs'e girdikten sonra Ebû Amr ed-Dânî ile olan ilmî tartışmalarıdır. Ebû Amr ed-Dânî, Mehdevî'nin kıraât ilmiyle alakalı bazı görüşlerini tenkit için *Risâletü't-Tenbîh ale'l-hatâ ve'l-Cehl ve't-Tenbîh* eserini yazmıştır.[56] Ancak Mehdevî'de Ebû Amr ed-Dânî'nin bazı görüşlerini tenkit ettiğini görmekteyiz.[57]

---

50 Zerkeşî, **el-Burhân,** 2/240,244.

51 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed Alî b. Yûsuf el-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr,** thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.,1/9,36,37,482,488;2/5,8,9,38,40, 41,50,52, 53,56,60,68,85,95,96, 102,113,114,130,168,172.

52 İbnü'l-Cezerî, **Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Âşr,** (hzr. Abdullah Muhammed b. el-Hulyâî,) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002, s.52,53,57,60,72,103,104,105,107,206.

53 İbnü'l-Cezerî, **Müncîdi'l-Mukrîn ve Mürşidü't-Tâlibîn,** (thk. Nâsır Muhammed Çat), Kâhire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1431/2010, s.81.

54 et-Talemenkî için Endülüs'e kıraâti ilk getiren kimse olduğu zikredilir. Bkz. Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/110.

55 Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 3/963.

56 Abdurrahman Çetin**, "Dânî",** TDV, İstanbul:1993, 8/459-461.

57 Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr,** s.62; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/67.

Özet olarak Mehdevî'nin ilmî kişiliğini ve derecesini âlimlerin aktardığı bilgiler de ortaya koymaktadır. Arapçaya, kırâate, tefsîre ve edebiyata hâkim olduğundan el-mukrî, el-müfessir, en-nahvî, el-lügavî olarak vasıflanmıştır. Kendi eserlerinde bu vasıfları görmek mümkündür. Öte yandan müellifin yazmış olduğu eserlerinin âlimler tarafından telif ve tasnifinin güzel bulunması, eserlerinin sağlam olduğunun ifâde edilmesi, ayıca birçok âlim tarafından kaynak gösterilmesi hem muâsırı hem de muâsırı olmayan âlimler tarafından kırâatte, tefsirde, arapça da yetkin ve otorite kabul edildiğine, ayrıca bilgilerinin güvenilir/sikâ olduğuna delâlet etmektedir. Zaten ilmî birikiminden olsa gerek Ebû Amr ed-Dânî'nin bazı görüşlerini tenkit etmektedir.

Hocaları

Tabakât kitapları Mehdevi'nin hocalarını zikrederken altı âlimin ismini verdiğini görmekteyiz.[58] Bu isimleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1-Mehdî b. İbrâhim. Mehdevî'nin anne tarafından dedesi olan Mehdî b. İbrâhim hakkında tabakât kitaplarında çok az bilgi mevcuttur.[59]

2-Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Kâbisî (ö.403/1012). Tam ismi Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Meâfirî-el-Karavî olup İbnü'l-Kâbisî olarak tanınmaktadır. Kaynaklar hayatı, ilmî kişiliği ve kitaplarıyla alakalı geniş bilgiye yer vermiştir.[60]

3-Ebû Abdullah Muhammed b. Süfyân el-Kayravânî (ö.415/1023). Kaynaklarda ismi Ebû Abdullah Muhammed b. Süfyân el-Kayravânî, el-fakîh, el-mâlikî olarak geçmekte ayrıca hayatı ve ilmî kişiliğine de temas edilmiştir.[61]

4-Muhammed b. Semmâk Ebü'l-Hasan ed-Dekkâk (ö.383/993). Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Osman b. Semmâk, Mehdevî'nin Mekke'de ders aldığı hocalarındandır.[62]

5-Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed el-Kantârî (ö.438/1046). Mehdevî'nin Mekke'de ilim tahsil ettiği diğer hocası Ahmed b. Muhammed el-Kantârî'dir.[63]

---

[58] Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86-87; Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessirîn,**1/56; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 1/144; Mehdevî, **Beyânü's-Sebeb,** s.28; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/71-74; Tayyar Altıkulaç, **"Mehdevî", TDV,** Ankara: 2003, 28/367-368.

[59] Yâkût, **Mu'cemül-Udebâ,** 2/508-509; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessrîn,**1/56; Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**,1/86-87; Mehdevî, **Beyânü's-Sebeb,** s.39; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/73.

[60] Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/501; Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir İbn Hallikân, **Vefâyetü'l-Â'yân ve Enbâü Ebnâi-z-Zamân,** thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâr'ü-Sâdır, 1398/1978, 3/320-321; Burhânüddîn İbrâhim b. Ali b. Muhammed el-Mâlikî İbn Ferhûn, **ed-Dibâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti Â'yâni Ulemai'l-Mezheb,** thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr, Kâhire: Dârü't-Türâs, trs, 2/101-102; Zirikli, **Kâmûs,** 4/326; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/71.

[61] Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 2/130-131; İbn Ferhûn, **Dibâcü'l-Müzheb,** 2/304; Ebûbekir Muhammed b. Hayr Ömer b. Halife el-Emevî el-İşbilî, **el-Fihrist,** Müessesetül-Hânici, Kâhire: 3.b.,1417/1997, s.24,25,38,39.

[62] Mehdevî, **Beyânü's-Sebeb,** s.39; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/73.

[63] Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,**1/86-87;124-125; Dâvûdî, **Tâbakâtû'l-Müfessirîn,** 1/56; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/754-755; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/72.

6-Ebûbekir Ahmed b. İsâ el-Belevî (ö. 428/1036). Mehdevî'nin Mekke'den döndükten sonra Endülüs'te ilim tahsil ettiği hocasının tam ismi, Ebûbekir Ahmed b. Îsâ b. İsmâil b. Muhammed b. İsâ el-Belevî'dir.[64]

Talebeleri

Mehdevî'nin öğrencilerinin çoğu Endülüs'ten olduğu için ilmini aktardığı yerin daha çok Endülüs olduğunu söyleyebiliriz. Talebelerinin bazıları alanında meşhur olan Talemenkî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî gibi âlimlere de öğrencilik yapmıştır. Kaynaklar, müellifin on kadar talebesinin ismini zikretmektedir. Nitekim bu isimler Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Mutarrif et-Tarfî (ö.454/1062),[65] Ebû Muhammed Gânim b. Velid el-Mahzumî (ö.470/1077),[66] Ebû Muhammed Abdullah b. Yusûf en-Nemîrî (ö.458/1065),[67] Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Ezdî (ö.462/1069),[68] Muhammed b. Îsâ b. Ferec et-Tucîbî el-Muğâmî (ö.485/1092),[69] Ebûbekir Muhammed b. Mefrec b. İbrâhim el-Batalyevsî (ö.494/1100),[70] Ebû İmrân Musâ b. Süleyman el-Lahmî (ö.494/1100),[71] Yahyâ b. İbrâhim el-Lavâtî-İbn Beyyâz-(ö.496/1102),[72] Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim b. İlyâs el-Lahmî (ö.481/1087-?)[73] olarak geçmektedir.

C. ESERLERİ

Tabakat kitaplarında geçtiği üzere Mehdevî kırâat, tefsir, nahiv konularında önde olan bir alimdir. Birçok faydalı eser telif eden müellif, bu faydalı kitaplar hakkında gereken değeri ve övgüyü alimler tarafından almaktadır. Mehdevi'nin eserleri genellikle anlattığı konunun özünü vermesi ve bunu yaparken tasnifini de güzel yaptığı görülmektedir. Bu sebepten âlimler kitaplarını çok faydalı ve tasnifini güzel bulmuşlardır. İbn Atiyye el-Endülüsî, Kurtubî ve Ebû Hayyân tefsirlerinde, Ebû Şâme el-Makdisî, *Mürşidü'l-Veciz* eserinde, İbn Cezerî, *en-Neşr* başta olmak üzere diğer bazı eserlerinde, İbn Hâcer el-Askalânî, *Fethu'l-Barî* eserinde Mehdevi'nin kitaplarından istifade etmişlerdir. Mehdevî'nin kırâat, tefsir, resmü'l-mushaf ve diğer konularda on üç eseri bulunmaktadır.[74] Bu eserlerin bazısı tahkik edilerek neşre hazırlanmış bazısı ise yazma şeklindedir. Eserlerin yedi tanesi ülkemizdeki kütüphanelerde mevcuttur. Bunların üç tanesi tahkik edilmiş dört tanesi ise yazma şeklindedir.[75]

---

64 Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 1/81-82; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ,** 2/761; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/72.

65 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 2/80; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 3/789-790

66 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 2/389; Beşkuvâl**, Kitâbü's-Sıla,** 2/669; Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 2/4; Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes,** s.325-326; İşbilî, **el-Fihrist,** s.43,44.

67 Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes,** s.268; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 2/425.

68 Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 1/159.

69 Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 3/816; Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 2/198.

70 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 2/232; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 3/823.

71 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; 2/278; Beşkuvâl, **Kitâbü's-Sıla,** 3/884.

72 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; 2/318; Beşkuvâl **Kitâbü's-Sıla,** 3/963;

73 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye**, 1/75-78.

74 Mehdevi, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/85-106.

75 Aslan Habibov, "**Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu"** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.32.

1. el-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb'

Mehdevî'nin ifadesine göre eser, meşhur yedi kırâate dair muhtasar bir çalışmadır.[76] Bu eser Cezerî'nin *en-Neşr* kitabının kaynakları arasında yer alıp kendisine birçok kez atıfta bulunmaktadır.[77] Müellifin *el-Hidâye* kitabı, Süleymaniye kütüphanesi Reşit Efendi 23 numarada yer alan 4 eserden oluşan nüshanın ilk kitabı olup 43 sayfadan ibarettir. Mehdevî, adı geçen eserinde besmele, hamdele ve salvele'den sonra yedi kurrâ'nın ismini ve senetlerini zikretmektedir. Daha sonra istiâze, besmele, cem'i mim-i, idğam, ta'ü te'nîs, sâkin nûn'un ve tenvinin hükümleri, ha'ü kinâye, med ve kasr, çift hemze, müfret hemze, nakil, imam Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerine vakfı, feth ve imâle, vakıf, zâid yâ' konularını anlattıktan sonra Kur'ân'ın başından sonuna kadar kıraat farklılıklarını zikretmektedir.

2. Şerhu'l-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb'

Mehdevî'nin bu kitabı isminden de anlaşılacağı üzere bir önceki *el-Hidâye* eserinin şerhi olduğu zikredilmektedir.[78] Bu eseri tahkik eden Hâzim Saîd Haydar, Mehdevî'nin bu kitabını hocası Muhammed b. Süfyân'ın vefatı 415'den sonra yazdığını ifâde etmektedir.[79] Ayrıca muhakkik, bu eserin 4 nüshada dört farklı ismini *Şerhu'l-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb'ati'l-Meşhûra, Kitabü'l-Muvazzıh fî Tâ'lilü Vücûhi'l-Kırâat, Muhtasar fî şerhi'l-Hidâye fî Vücûhi'l-Kırâati's-Seb', Şerhu'l-Hidâye fi'l-Kırâati's-Seb'* olarak zikretmektedir.[80] Kaynaklarda bu eser yukarda geçen *Tâ'lilü'l-Kırâati's-Seb'* olarak geçmektedir. Kıftî bu eser için kendi asrındaki alimlerin Ebû Ali el-Fârisi'nin *el-Hüccet* kitabından daha faydalı bulduğunu açıklamaktadır.[81]

Mehdevî, *Şerhu'l-Hidâye* eserinde yine muhtasar olarak kıraatlerin illetlerini açıklamaktadır.[82] Ancak bu eserde *el-Hidâye* kitabında takip ettiği muhtevaya ek olarak muhtasar olarak aktardığı kırâatlerin illetlerini şerh etmektedir. Hâzim Saîd Haydar bu eser üzerine *el-Muvazzıh fî Tâ'lilü'l-Kırâat li Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî* başlığı ile yüksek lisans tezi (1408, el-Câmiatü'l İslâmiyye, Medine) hazırlamıştır. Ayrıca bu eseri 1995/1416 yılında iki cild halinde neşre hazırlayarak tetkik etmiştir.[83]

3. el-Kifaye fî Şerhi Makâri'i'l-Hidâye

Mehdevî, *Şerhu'l-Hidâye* kitabında Rahmân suresinin son kısmında bu eserine atıfta bulunmaktadır.[84] Dolayısıyla müellifin *Şerhu'l-Hidâye* eserini tahkîk eden Hâzim Saîd Haydar'ın dediği gibi *el-Kifâye* kitabını *Şerhu'l-Hidâye* eserinden önce yazdığı anlaşılmaktadır. İşbilî'de *el-Fihrist*

---

76 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/86; 2/3.
77 Cezerî **en-Neşr,** 2/5,8,9,38,40,41,50,52,53,56,68,96.
78 Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86.
79 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/89.
80 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/115. Bu isimler için bkz. Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.
81 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127.
82 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye** 2/3; Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.
83 Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.
84 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/88; 2/527.

kitabında bu eserden söz etmektedir.[85] Müellif, adı geçen eserinde kırâat ile alakalı bazı konuları anlattığı zikredilmekle birlikte[86] bu eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.[87] Ayrıca Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* ve *Beyânü's-Sebebi'l-Mûcib li'htilâfi'l-Kırâat* eserlerini *el-Kifâye* kitabının bölümleri olduğu iddia edilmektedir.[88]

4. et-Tafsîlü'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl (Tefsîru'l-Mehdevî)

Tabakat kaynakları meşhur olan bu tefsirden söz etmektedir.[89] Mehdevî ise söz konusu eser hakkında yine bu kitabından ihtisar yaptığı *et-Tahsîl* kitabının mukaddimesinde bahsetmektedir.[90] Müellifin bu eserini 430 senesinde Endülüs'e girmeden önce telif ettiği zikredilmektedir.[91] Mehdevî, Kur'ân ilimleri hakkında meşhur *et-Tafsîlü'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl* eserinde öncelikle ayetleri tefsir etmiş, akabinde kırâatleri, daha sonra da i'rabını ve son olarak kitabın son kısmına kırâatlerin kaidelerini yazmıştır.[92] Bu tefsirin Kur'ân'ın başından sonuna kadar tamamı toplu olarak mevcut olmayıp yurt içi ve yurtdışı kütüphanelerde parça parça nüshalar halinde bulunmaktadır. Söz gelimi tefsirin Enfâl sûresinin sonuna kadar olan I. cildinin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr. 605'de yer almaktadır. Bu nüshayı 834/1430 yılında İbrâhim b. İshak el-Kutubî istinsah etmiştir. Tefsirin 9. cildini oluşturan Enbiyâ sûresinin 71. âyetinden Ankebût sûresinin sonuna kadar olan bir nüshası Süleymaniye yazma bağışlar nr. 1051'de Tefsîru'l-Kur'ân ve Tefsîru'l-Mehdevî ismi ile kayıtlı, diğer nüshaları ise Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye nr.504,505'de yer almaktadır.[93]

5. et-Tahsîl li Fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîli'l-Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl

İsminden de anlaşıldığı üzere Mehdevî'nin bu eseri bir önceki meşhur *et-Tafsîl* tefsirinin muhtasarıdır. Mehdevî'nin kaynaklarda zikri geçen[94] *et-Tahsîl* tefsirini telif etmesinin sebebini yine bu eserin mukaddimesinde belirterek Emir Mücâhid el-Âmirî'nin (el-Muvaffak)'ın talebi üzerine yazdığını açıklamaktadır.[95] Ayrıca Kıftî, bu eserin yazılması hakkında şu bilgileri nakletmektedir. *et-Tafsîl* kitabı Endülüs'e getirildiğinde o bölgenin yöneticisine, bu Mehdevî'nin eseri değildir. Eğer bunun bilinmesini istiyorsan bu kitabı al ve ondan bir başkasını telif etmesini iste denildi. O da bunu yaptı ve Mehdevi'den bir başka tefsir yazmasını istedi. Onun için *et-Tahsîl* eserini telif etti. Bu kitap, diğer *et-Tafsîl* eserinin

---

85 İşbilî, **el-Fihrist,** s.43-44.
86 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/103-104.
87 Altıkulaç, "**Mehdevî**",28/367-368.
88 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/99,101; Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.
89 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127; Kehhâle, **Mu'cemül-Müellfîn,** 1/214-215; Zirikli, **A'lâm,** 1/184; Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye,** 1/86; Nüveyhiz, **Mu'cemü'l-Müellfîn,** 2/52; Çelebî, **Keşfi'z-Zünûn,** 1/462.
90 Mehdevî, **et-Tahsîl,** 1/107; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/89.
91 Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât,** 1/126-127; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/89.
92 Zirikli, **Â'lâm,** 1/184; Nüveyhiz, **a.g.e,** 2/52; Çelebî, **Keşfi'z-Zünûn,** 1/462; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/89.
93 Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368; Ayrıca yurtdışında bulunan çeşitli bölümlere ait nüshalar için bkz. Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/89-90.
94 Kehhâle, **Mu'cemül-Müellifîn,** 1/214; Kıftî, **İnbâhü'r-Rüvât,** 1/126-127.
95 Mehdevî, **et-Tahsîl,** 1/107.

ihtisarı olmakla birlikte müellif, sıralamada bazı değişiklikler yapmıştır.[96] Söz konusu tefsirin birçok nüshası farklı kütüphanelerde bulunmaktadır. Süleymâniye kütüphanesi, Beyâzıt Devlet kütüphanesi ve Topkapı Sarayı Müzesinde olmak üzere toplam altı adet nüsha ülkemizde bulunmaktadır. 1-Bir nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde Emanet Hazinesi nr.562'de yer alıp, altıncı asırda yazılmış olan nüsha Tevbe sûresi ile başlayıp 118 varaktan ibarettir. 2-Bir nüshası, Topkapı Süleymâniye Kütüphanesi Murat Buhârî nr.18'de yer alan nüsha tek cild halinde olup 208 varaktan ibarettir. 3-Bir nüshası, Süleymâniye kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa nr.10-11'de yer alan nüsha iki cild halindedir. Birinci cildi, Bakara sûresinden İsrâ sûresinin sonuna kadar olup, ikinci cild ise Kehf süresinden Nas sûresine kadardır. 4-Bir nüshası, Süleymâniye kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa nr.12'de yer almakta olup, Neml suresinden Nâs suresine kadar olan nüsha Muhammed b. Mûsâ b. İsâ b. Ahmed b. Îsâ el-Ensârî tarafından istinsah edilmiştir. 5-Bir nüshası Süleymâniye kütüphanesi, Yusuf Ağa nr. 4'de yer alan nüsha 664/1265 yılında Ahmed b. Abdurrahman b. Ahmed b. Nahvî tarafından istinsah edilmiştir. 6-Bir nüshası, Beyazıt Devlet kütüphanesi, Beyazıt nr. 6441'de yer alan nüsha 228 varaktan oluşmaktadır.[97]

Ülkemizde bu eser üzerine iki akademik çalışma bulunmaktadır. İlki, Aslan Habibov tarafından 2003 yılında On Dokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri bünyesinde *Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, Hayâtı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu* başlığı ile bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu tez, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş ve ilk bölümde Mehdevî'nin hayatı, eserleri bulunduğu toplumsal hayatı ile alakalı bilgiler vermekte, ikinci bölümde ise tefsirin kaynakları, tefsirin metodu başlığı altında rivayet ve dirayet metodunu, ayrıca diğer ilimler açısından söz konusu tefsirin özelliklerini anlatmaktadır. Eser üzerine diğer bir çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Temel İslam Bilimleri bünyesinde Ahmed Arif Akbaba tarafından *Endülüs Kıraat İlmi Tarihindeki Yeri, Önemi Açısından el-Mehdevî ve et-Tahsîl* adlı doktora çalışması devam etmektedir.[98] Ayrıca bu eser 1435/2014 yılında Dr. Muhammed Yusuf danışmanlığında Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şâ'ban'ın tahkikiyle neşre hazırlanarak aynı yılda ilk baskısı yapılmıştır.[99]

6. Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr

Mehdevi'nin bu eseri Hz. Osman'ın istinsah ettirip farklı merkezlere gönderdiği mushaf nüshalarının imlâ özellikleri ile bu nüshalar arasındaki bazı yazım farklılıklarını ele almaktadır. Konumuza esas teşkil edecek olan bu eser çalışmamızın son bölümünde geniş bir şekilde tahlil ve takdimi yapılacaktır.

---

96 Kıftî, **İnbâhü'r-Rüvât,** 1/126-127; Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/90-91.

97 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/93-95; Altıkulaç, "**Mehdevî**", 28/367-368; Habibov, **a.g.e**, s.35-37.

98 http://Ktp.isam. org.tr. (20.10.2021).

99 http://www.noor-book.com. (19.10.2021).

7. Zâ'âtü'l-Kur'ân'il-Kerîm

Kaynakların zikrettiği Mehdevi'nin bu eseri, Kur'ân'ı-Kerim'de geçen ve içinde zâ harfi bulunan kelimelerin dört beyitte toplandığı manzum bir çalışmadır.[100] Bu eser üzerine iki şerh çalışması yapılmış[101] olup bunların ilki, Ebû't-Tâhir İsmâil b. Ahmed b. Ziyâdetüllâh et-Tücîbî tarafından yapılan şerh, Ebü'l-Kâsım Sâ'd b. Ali ez-Zencâni'nin *el-Fark beyne'z-Zâ ve'd- Dâ'd* adlı çalışmasıyla beraber Muhammed Saîd el-Mevlevî'nin tahkikiyle *Kitâbü Zâ'âtü'l-Kur'ân'il-Kerîm* ismiyle 1411/1991 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.[102] Mehdevi'nin beyitlerini ikinci olarak Muhammed b. Ali b. Mûsâ el-Mahallî tarafından şerh edilmiş olan bu nüsha, Medine Ahmed Arif kütüphanesi nr. 39'da bulunmaktadır.

8. Beyânü's-Sebebi'l-Mûcib li'htilâfi'l-Kırâat ve Kesreti't-Turuk ve'r-Rivâyât

Kur'ân'ın yedi harf üzere nâzil olduğunu ifâde eden hadisin ve bu konuyla alakalı bazı rivâyetlerin ele alındığı kitap, Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in tahkikiyle önce Mecelletü Ma'hedi'l-Mahtûtâti'l-Arabiyye içinde 127-162 sayfaları arasında 1985 yılında Kuveyt'te, daha sonra Erba'atü Kütüb fî Ulûmi'l-Kur'ân ismiyle 1418/1998 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.[103] Bu eser Dr. Ahmed Fâris es-Selûm tarafından 1428/2006 yılında tahkiki yapılarak yayınlanmıştır.[104]

9. et-Teysîr fi'l-Kırâât

Tabakat kitapları bu eserin Mehdevî'ye ait olup olmadığı konusunda ihtilaf içindedir. Kaynaklar, müellifin başka bir eserinin ismini müstensihlerin tefsir yerine teysîr olarak yanlış yazmaları sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir.[105]

10. Nübze Mine'l-Kitâbi'l-Müsemmâ Nahleti'l-Lebîb bi Ahbâri'r-Rihle İle'l-Habîb[106]

11. Cüz'u Muhtasaru fi'l-Beyân ani'n-Nutki bi Hurûfi'l-Mu'cem,[107]

12. Reyyü'l-Âtiş ve Unsü'l-Vâhiş,[108]

13. el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,[109]

14. Kitâbü fî Adedi'l-Ây.[110]

---

[100] Humeydî, **Cezvetü'l-Muktebes**, s.114; Dabbî, **Buğyetü'l-Mültemis,** s.163; Hamevî, **Mu'cemül-Udebâ,** 2/508.
[101] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/95.
[102] Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368; http://www.noor-boook.com (07.11.2021).
[103] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/101; Altıkulaç, **"Mehdevî"**, 28/367-368.
[104] http://www.noor-book.com (11.11.2021).
[105] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/95-96; Altıkulaç, **"Mehdevî"**, 28/367-368.
[106] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/106; Altıkulaç, "**Mehdevî"** 28/367-368.
[107] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/106; Altıkulaç, "**Mehdevî"** 28/367-368.
[108] İsmail Paşa, **a.g.e,** 1/75; Zirikli, **Â'lâm,** 1/185; Mehdevî, a.g.e**,** 1/105; Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.
[109] Ebû Amr ed-Dânî, Mehdevi'nin bu eserini Mekke'de yazdığını beyan etmektedir. Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/104; Altıkulaç **"Mehdevî",** 28/367-368.
[110] Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 1/104; Altıkulaç, **"Mehdevî",** 28/367-368.

İKİNCİ BÖLÜM

RESMU'L-MUSHAF'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde resmü'l-mushaf konusu üç başlık altında incelenecektir. İlk olarak 'resmü'l-mushaf' başlığı altında resmu'l-mushaf'a dair bazı tanım ve tabirler zikredilecektir. Akabinde 'mesâhif-i osmâniyye'nin genel özellikleri' başlığı altında mushaf imlâsına dair yazılan eserlere ve onların bu konuyu inceleme yöntemleri aktarılacak, son olarak ise Mehdevî ve diğer âlimlerin mushaf imlâsının özellikleri ile alakalı açıklamış oldukları sebepler, gerekçeler ve değerlendirmelere yer verip konumuz ile ilişkisi ortaya konulacaktır.

A. Resmü'l-Mushaf

Kur'ân'ı-Kerîm'in kendine özgü bir yazı şekli vardır ki buna Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushafların yazı ve imla şekli manasında 'Resm-i Osmânî' veya 'Resmü'l-Mushaf' denilmektedir.[111] Mushaf kelimesinin Hz. Ebûbekir döneminde Kur'ân'ı derleme faaliyeti sonrasında ortaya çıktığı yönündeki bilgiler yaygındır.[112] Ancak literatürde mushaf, daha çok Hz. Osman döneminde yazılıp çoğaltılan Kur'ân nüshaları için kullanılmış, Hz. Ebûbekir zamanında cemedilen Kur'ân metni için suhuf kelimesi zikredilmiştir.[113] Hz. Osman zamanında yazılıp belli başlı beldelere gönderilen Kur'ân nüshalarına "Mesâhif-i Osmâniyye", halifenin kendisi için ayırdığı mushafa "İmam Mushaf", diğer şehirlere gönderilenlere ise "Mesâhifi'l-Emsâr" ismi kullanılmıştır.[114] Ayrıca Hz. Osman döneminde istinsah edilen bu mushafların yazı ve imla şeklini ifade etmek için kıyasa muhalif olan "Hatt-ı Istılâhî" ve lafız-okuyuş uygunluğunu, yani bir kelimenin telaffuz edildiği gibi yazılmasını ifade eden "Hattı Kıyâsî" tabiri kullanılmıştır.[115] İstinsah edilen mushaflar ümmet arasında birlik sağlamış bununla beraber sonraki yazılan mushaflar için bu ilk mushaflar esas teşkil etmiştir.

Mushafların imlâ meselesi hakkında şunlar söylenebilir. Hz. Ebûbekir zamanında derleme faaliyetinin detayları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmadığından bu derleme faaliyetine esas teşkil eden imlâ hakkında yorum yapmak ihtimallerden ileri gitmemektedir. Ancak imla hakkındaki ilk tartışmaların Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushaflarla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.[116] İlk mushafların en çok tartışılan meselelerinden biri imlâlarıdır. Zira kelimelerin yazımında lafız-okuyuş örtüşmesinin dışına çıkılmış, bazı yerlerde aynı yapıdaki kelimeler farklı biçimde yazılmıştır. Bu özel imlâlar için "hicâu'l-mushaf, resmü'l-mushaf, er-resmü'l-Osmânî, er-resmü'l-ıstılâhî" tabirleri

---

111 Abdurrahman Çetin, **Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,** İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, s.295.

112 Mehmet Emin Maşalı, "**Mushaf**", DİA, İstanbul: 2006, 31/242.

113 Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, **el-Muknî fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr,** nşr. Muhammed Sâdık Kamhavî, Kâhire, ty., Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, s.13-16.

114 İsmail Karaçam**, Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı**, İFAV: İstanbul:6.b.,2018, s.194; Maşalı, "**Mushaf",** 31/242.

115 Çetin, **Kur'ân İlimleri ve Kur'ân Tarihi**, s.295.

116 Muhammed Abay, **Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları,** İFAV: İstanbul, 2016, s.11.

kullanılmıştır. Bu tabirlerin ilki, daha çok Ebû Amr ed-Dânî'ye ait *el-Muknî fî Mâ'rifeti Mersûmi Mesâhif'i Ehli'l-Emsâr* adlı eser öncesindeki kaynaklarda görülmekte olup daha sonra 'resm' (imla) kelimesi yaygınlık kazanmış, 'hicâ' kelimesi ise dar bir çerçevede kullanımını sürdürmüştür.[117] Dânî ile aynı dönemde yaşamış olan Mehdevî, çalışmamıza konu olan resmü'l-mushaf eserinde 'hicâu' kelimesini kullandığını görmekteyiz.

B. Mesâhif-i Osmâniyye'nin Genel Özellikleri

Mushaf imlasının genel niteliklerini aktaran eserlere bakıldığında bu eserlerin nesir ya da manzum şekilde yazıldığını görmekteyiz. Söz konusu eserler mushaf imlasının özelliklerini ele alırken konuyu iki yöntemle incelemişlerdir. Bazı eserlerde aynı imla özelliğini taşıyan kelimeler tek bir başlık altında toplanarak işlenmektedir. Genel olarak hazif, ziyâde, hemze, vasıl-fasıl, bedel, mushaflar arası yazım farklılıkları gibi başlıklar altında incelemişlerdir. Bu eserler, Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*', İbn Muâz el-Cühenî'nin *Kitâbü'l-Bedî'*, Dânî'nin *el-Muknî* eserleri bu kapsamdadır. Bazı eserler ise özel imlaya sahip kelimeleri, mushaf tertibine uygun şekilde incelemektedir. Kirmâni'nin *Hattu'l Mesâhif* adlı eseri mushaf tertibini esas alan bir diğer eserdir. Yine İbn Necâh, *Muhtasaru't-Tebyîn* eserini mushaf tertibine göre yazmıştır. Ayrıca bu iki yöntemi birlikte kullanan eserlerde bulunmaktadır. Nitekim İbn Vesik, telif ettiği *el-Câmî*' isimli eserinde konulu ve mushaf tertibi şeklindeki yöntemi esas almıştır. İbn Vesîk, öncelikle saydığımız hazif, ziyâde gibi başlıklar altında özel imlaya sahip kelimeleri nakletmiş, akabinde ise bu kelimeleri mushaf tertibine göre zikretmiştir.[118]

Çalışmamıza konu olan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eserinde müellif, konulu yöntem dediğimiz belirli başlıklar altında meseleyi ele aldığını görmekteyiz. Bu bağlamda özel imlaya sahip kelimeler; hazif, ziyâde, hemze, bedel, vasıl-fasıl, mushaflar arası yazım farklılıkları gibi başlıklar altında konuları kısa öz bir şekilde incelemektedir.

Yukarda ifade ettiğimiz üzere Kur'ân'ın iki şekilde yazısı bulunmaktadır. Kur'ân'ı-Kerim'in kelimeleri genellikle hattı kıyâsî ile yani bir kelime nasıl okunuyorsa o şekilde yazılmıştır. Nitekim "الحمد", "نعبد", "نستعين" gibi kelimeler telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Ancak bazı kelimeler ise okunduğu (telaffuz edildiği) gibi değil farklı şekilde yazılmış olup[119] bu yazı şekline, hattı ıstılâhî tabiri kullanılmaktadır. Mushaf imlasını anlatan eserlerin ana konusu hattı ıstılâhî diye isimlendirilen kelimelerden oluşmakta olup bu özel imlaya sahip kelimeleri resmü'l-mushaf kaynakları altı başlık altında incelediğini görmekteyiz. Kısaca bu başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz.

---

[117] Maşalı, "**Mushaf",** 31/243.

[118] Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed İbn Vesîk el-Endelüsî, **el-Câmi' li-mâ Yehtâcu İleyh min Resmü'l-Mushaf** (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad: Dâru'l-Enbâr, 1408/1988, s.19-20. (naşir mukaddimesi)

[119] Dânî, **Muknî,** s.20-145; Cezerî, **en-Neşr**, 2/128-162; Mehmet Emin Maşalı, **Kur'an'ın Metin Yapısı,** Ankara: Otto Yayınları, 2015, s.141-265.

- **Hazif:** Bazı harflerin telaffuzda bulunduğu halde imlada (yazıda) gösterilmemesi olarak tarif edilmektedir. Nitekim bu bağlamda zikredilen "ذٰلك", "لٰكن", "الرحمن" vb. kelimelerde 'elif', telaffuzda bulunduğu halde hatta resmedilmemiştir. Bazen "تلون", "يستون", "غاون", "داود" gibi kelimelerde iki 'vâv', telaffuzda olduğu halde med harfi olan ikinci 'vâv' harfi; bazen de "حوارين", "امين", "نبين", "ربانين" gibi kelimelerde olduğu gibi iki 'ya', telaffuzda olduğu halde ikinci med harfi olan 'ya' yazıda gösterilmemiştir.[120]
- **Ziyade:** Telaffuz esnasında olmayan bazı harflerin yazıda gösterilmesi olarak tarif edilir. Mesela "مائة", "الربوا" kelimelerindeki 'elif', "مِنْ تِلْقَاىِٕ نَفْسِي",[121] "وَاِيتَاىِٕ ذِي الْقُرْبٰى",[122] "وَمِنْ اٰنَاىِٕ الَّيْلِ"[123] ayetlerindeki 'ya', "أُوْلٰٓئِك", "أُوْلُوا", "أُوْلِي" kelimelerdeki 'vâv' harfi telaffuzda bulunmadığı halde yazıda gösterilmiştir.[124]
- **Hemze:** Hemze sesi Arapçada en karmaşık seslerden biri olup bu durum yazıya da yansımıştır.[125] Diyebiliriz ki her bir kural ve kaidenin kendi içinde istisnasının olması bu karmaşıklığa sebep olmaktadır. Mesela, hemze sakin olursa kendinden önce bulunan harfin harekesi mukabilinden med harfi ile resmedilmiştir.[126] Ancak istisna olarak "ru'yâ", (رءيا),[127] 'vâv' harfi olmadan "ri'yâ" (رءيا),[128] kelimesi ise 'ya' harfi olmadan resmedilmiştir.[129]
- **Bedel/İbdâl:** Bir harfin başka bir harfe dönüştürülerek yazılması veya bir harfin yerine başka bir harfin gelmesi demektir. Bu kapsamda şu misallere yer verebiliriz. "سَلَاسِلَا"[130] kelimesinde tenvinden bedel olarak 'elif' ile resmedilmiş, "وَكَأَيِّن"[131] kelimesi aslında tenvin ile yazılması gerekirken 'nûn' harfi ile; "لَنَسْفَعاً"[132] lafzındaki tenvin aslında te'kid 'nûn'u (ن) olduğu halde mushaflarda tenvin ile resmedilmiştir. Bazı kelimelere gelen müenneslik tâ'ları bazen "رَحْمَتَ", "نِعْمَتَ", "امْرَاَتُ", "وَمَعْصِيَتِ" şeklinde açık olarak,[133] bazen de "نِعْمَةً", "رَحْمَةً", "مَعْصِيَةٌ", "امْرَاَةً"[134]

---

120 Dânî, **Muknî'**, s.25,43,55; Mehdevî, **Hicâu**, s.69-90; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdu'l-Ganî ed-Dimyatî, **İthâf'ü-Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbati'l-Aşer**, thk. Şa'ban Muhammed İsmâil, 1.b, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987/1407, 1/84-85,87,89.

121 Yunus 10/15.

122 Nahl 16/90.

123 Tâhâ 20/130.

124 Dânî, **Muknî'**, s.48-49,53,59; Dimyatî, **İthâf,** 1/91-92; Mehdevî, **Hicâu,** s.63-68.

125 İsmail Durmuş, "**Hemze",** 'DİA', İstanbul: 1998, 17/190-193; Abay, **Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları**, s.34.

126 İbn Vesik, **Câmî'**, s.71.

127 Yusuf 12/5, 43,100; Fetih, 48/27.

128 Meryem 19/74.

129 Mehdevî, **Hicâu,** s.56-62,91-93; Dânî, **Muknî,** s.56; İbn Vesik, **Câmî'**, s.71.

130 İnsan 76/4.

131 Yusuf 12/105; Hac 22/48; Ankebût 29/60.

132 Alak 96/15.

133 Bakara 2/218**;** Mâide 5/11; Yusuf 12/30; Mücâdele 58/8-9.

134 Yunus 10/21; Zümer 39/8, Neml 27/23. وَمَعْصِيَتِ kelimesi, Mücadele 58/8-9. Hariç her yerde kapalı yazılmıştır.

şeklinde kapalı olarak yazılmıştır. Son olarak "اَلصَّلوٰةُ", "اَلْحيَوٰةِ", "اَلزَّكَوٰةِ" gibi bazı kelimeler bir kelimeye muzaf olmadıkları yerlerde[135] 'elif' ile değil 'elif'den bedel 'vâv' ile resmedilmiştir.[136]

- **Vasıl-Fasıl:** Bazı harf ve edatların bitişik yazılmasına vasıl diye isim verilirken ayrı yazılması ise fasıl olarak zikredilmektedir. Mesela "اِنْ لَمْ" edatı, Hûd 11/14'de "فَاِ لّم يَسْتَجِيبُوا لَكُم" ayetinde 'nûn' harfi olmadan vasledilerek bitişik, ancak Kasas 28/50'deki "فَاِ نْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا" ayetinde ise nûn harfi fasledilerek ayrık yazılmıştır. Aynı şekilde "عَنْ مَا" edatı, A'râf 7/166'da " فَلَمَّا عَتَوْ عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ" ayetinde ayrık, Kur'ân'ı-Kerim'in diğer ayetlerinde bitişik resmedilmiştir. Yine " **اَنَّ** مَا" edatı, iki yerde[137] "**اَنَّ** مَا" şeklinde ayrı olarak, diğer ayetlerde "اَنَّما" şeklinde bitişik yazılmıştır.[138]
- **Mushaflar Arası Yazım Farklılıkları:** Kaynaklar yukarda zikrettiğimiz başlıkların yanında mushaflar arasındaki bir takım yazım farklarından bahsetmektedir. İstinsah faaliyeti, kırâat konusunda ümmet arasında birlik sağlama amacıyla yapılmıştı. Bu sebepten Hz. Peygambere isnad edilen kıraatleri gösterebilmek için istinsah edilen nüshalara nokta ve hareke konmamıştır. Hz. Peygamber'den gelen sahih kıraatlerin çoğu aynı imlâ ile mushafların tamamında, yine nokta ve hareke olmadığı için iki ve daha fazla kırâatin gösterilmesi mümkün olanlar tüm mushaflara yazılmıştır. Mesela, En'âm sûresi 109. ayetinin sonunda bulunan "لَا يُؤْمِنُونَ" kelimesi 'yâ' harfi üzerinde ve altında iki nokta koyulmadan "ىؤمنون" şeklinde yazıldığı için "يُؤْمِنُونَ", "تُؤْمِنُونَ" şeklinde iki kıraat veçhi cem edilmiştir.[139] Bununla beraber bazı kelimelerde iki farklı kırâati aynı mushaf'ta göstermek mümkün olmadığı durumlarda ise farklı nüshalara yazılmıştır. Â'li İmrân sûresi 133. ayetinde bulunan "وَسَارِعُوا" kelimesi diğer kıraatte 'vâv' harfi olmadığından Şâm ve Medîne mushaflarında "سَارِعُوا" olarak 'vâv' olmadan yazılmıştır. Yine Tevbe sûresi 100. ayetinde bulunan "جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ" lafzı diğer kıraatte "مِنْ" ilavesi ile Mekke mushaf'ında "مِنْ تَحْتَهَا الْأَنْهَار" şeklinde gösterilmiştir.[140]

Ancak söz konusu olan bu mushaf farklılıkları, Hz. Peygamberden sahih olarak gelen kıraatlerin ne kadarını kapsadığı âlimler tarafından tartışılan ve üzerinde ittifak edilemeyen mesele olarak gözükmektedir. Nitekim âlimler bu meseleyi resm-i Osmânî'nin genel özellikleri arasında en önemli ve bir o kadar da karmaşık olan yedi harf meselesi çerçevesinde tartışmışlardır. Bilindiği üzere istinsah faaliyetinde Hz. Ebubekir döneminde derlenmiş olan nüsha esas alınmış, Hz. Osman, yedi harf ruhsatı kapsamında kırâat vecihlerini içine alan bir hat ile yazımını gerçekleştirmiş bununla beraber yedi harfin sınırlandırma faaliyeti ilk kez gerçekleşmiştir. İstinsah edilen mushafların yedi harfi ne kadar kapsadığı

---

135 Ancak bu kelime dört yerde Tevbe 9/99-103; Hûd, 11/87; Mü'minûn 23/9'da bir kelimeye muzaf oldukları halde 'elif' ile değil 'vâv' harfi ile yazılmıştır. Dânî, **Muknî'**, s.60-61.

136 Dânî, **Muknî'**, s.60-61,82-87; Mehdevî, **Hicâu,** s. 35-41,50-55; Çetin, **Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,** s. 296.

137 Hacc 22/62; Lokman 31/30.

138 Dânî, **Muknî',** s.73-82**;** İbn Vesik**, Câmî',** s.79-83; Mehdevî, **Hicâu**, s.42-49.

139 Cezerî, **en-Neşr**, 2/261.

140 Mehdevî, **Hicâu,** s.97-105; Dânî, **Muknî'**, s.106, vd.; Çetin, **Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi** s.297; Abay, **Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları,** s.44-45**.**

meselesi âlimlerin ittifak ettiği bir mevzu olmamış bu konu hakkında üç farklı görüşten bahsetmek mümkündür.[141] Bu görüşlerden birincisi, Hz. Osman mushafları yedi harften sadece bir harfi kapsamakta olup bunun da Kureyş lehçesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü savunanların en başında Taberî gelmekte onunla beraber İbn Abdilberr, İbnü'l-Arabî gibi âlimler bu düşünceyi savunmaktadır. İkinci görüş ise ilk görüşün tam tersi olan Bakıllânî, eş-Şâtıbî ve İbn Hazm'ın savunduğu düşünce, mushaf imlasının yedi harfin tamamını kapsadığı şeklindedir. Bu tezi savunanların dayandığı argümanların birisi, mushaflar arasında olan yazım farklarıdır. Buradan hareketle onlar, mushaflar arasında yazım farklarının mushaf imlasının bir harf üzerine değil de yedi harf kapsamında olduğunu ileri sürmüşlerdir.[142] Üçüncü görüş ise mushafların imlasına uygun olan harfleri kapsadığı diğer harfleri kapsamadığı yönündedir.[143] Bu görüşü savunanlar arasında Mehdevî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Şâme el-Makdisî ve İbnu'l-Cezerî gibi âlimler bulunmaktadır.[144] İbnü'l-Cezerî, "Selef ve halefe mensup cumhur ulema, Osman mushaflarının yedi harften, yalnızca mushafların imlasına uygun olan harfleri kapsadığı kanaatindedir." diyerek cumhur ulema'nın ve kendisinin kabul ettiği görüşün bu olduğunu zikretmiştir.[145]

Özetle şunları söylemek mümkündür. Resm-i Osmânî'de bulunan kırâat farklılıkları, ilk görüşe göre yedi harften sadece bir harfi kapsadığı, ikinci görüşe göre yedi harfin tamamını, son görüşe göre ise yedi harfin bir kısmını yani mushaf imlâsına uygun olan harfleri kapsadığı âlimler tarafından zikredilmiştir. Ancak cumhur ulema'nın dediği doğru olsa da kıraatlerin sadece mushaf imlasına uygun düşenlerden ibaret olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Nitekim meşhur kıraat âlimi Dânî ve Mehdevî eserlerinde Hz. Peygamberden sahih olarak gelen mushafa uygun olmayan kıraatlerin de olduğunun altını çizmektedir. Her ne kadar durum bu olsa da Mehdevî, Cezerî gibi âlimler, kırâatlerin sıhhat şartı olarak mushaf imlasına uygunluğun gerekli olduğunu da belirtmiştir.

C. Mushaf İmlasının Özellikleri Bağlamında Mehdevî ve Âlimlerin Sergilediği Temel Yaklaşımlar

Hz. Osman döneminde Kur'ân'ı-Kerim üzerinde ümmet arasında birlik sağlamak amacıyla Hz. Peygamber'e isnad edilmeyen kırâatler bertaraf edilerek, sahih olan kırâatleri içine alan mushaflar yazılmıştır. Bu kırâatleri göstermek adına farklı nüshalar meydana gelmiştir. Dolaysıyla bu mushaflarda bazı imla farklılıkları ortaya çıkmış olup aynı yapıdaki kelimelerin bazı yerlerde farklı şekilde yazılmış olması sahabe döneminde sorgulanmazken hicri ikinci asırdan itibaren dil çalışmalarıyla beraber kırâat ve dilbilimci âlimler tarafından mushaf imlası ile yeni imla tarzı lafız-okuyuş uygunluğu sorgulanır olmuş, âlimler bu yönde araştırma ve incelemeler yaparak birtakım yorumlara gitmişlerdir. Mushaf

---

141 Cezerî, **en-Neşr**, 1/31-33.

142 Abdurrahman Çetin, **Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, 3.b. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013, s.180-191; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.344-349.

143 Cezerî, **Müncîdü'l-Mukrîn**, s.199.

144 Çetin, **Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, s.188-191; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.347.

145 Cezerî, **en-Neşr**, 1/31.

imlasındaki farklılıkları bazı âlimler, kâtip/müstensih hatasına dayandırırken, bir kısım âlimler ise bunun tam tersi imlanın beşerî değil de tevkîfî olduğuna dayandırmaktadır. Söz konusu farklılıkların, Arap yazısından ve önceki yazılardan ayrıca kıraat farklılıklarından kaynaklandığını ileri sürenlerle beraber son olarak birçok âlim tarafından ise dilsel nedenlere dayandırılmaktadır. Mehdevî ise eserinde mushaf imlasındaki bazı farklılıkları kâtip/müstensih hatasına dayandırdığı gibi genel olarak dilsel nedenlere ve kıraat farklılıklarına dayandırdığını görmekteyiz. Bu bölümde Mehdevî ve diğer âlimlerin mushaf imlasındaki anılan farklılıkları nasıl değerlendirdiğini beş temel başlık altında özet bir şekilde inceleyip konumuzun alt zeminini oluşturarak son bölüme geçilecektir.

1. Mushaf İmlasının Arap Yazısına ve Önceki Yazılara Dayandırılması

Mushaf imlasındaki farklı yazımların açıklanmasında izah edilen görüşlerden bir tanesi, Arap yazısına ve önceki yazılara dayandırıldığını görmekteyiz. Arap yazısı genel olarak "Enbâr" yazısının "Nabat" yazısına dönüşmesi neticesinde zamanla gelişmiş ve olgunluk kazanmış sentez bir yazı olarak değerlendirilmiştir. Bu sebepten kendisinde önceki yazıların etkisi olduğundan aynı imla özelliğine sahip kelimeler bazı yerlerde farklı yazılmaktadır. Bu düşünceye sahip âlimlerden bazıları, Ferrâ (ö.207/822), Zeccâc (ö.311/923), Dânî (ö. 444/1053), Kirmânî (ö. 500/1106'dan sonra), Zemahşeri (ö. 538/1144) mütekaddim âlimler olduğu gibi Gânim Kaddûrî Hamed gibi[146] çağdaş bilginlerin de bu düşünceyi benimsedikleri görülmektedir.

Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân eserinde Tevbe 9/47'deki "وَلَأَوْضَعُوا" ile Neml 27/21'deki "لَأَاذْبَحَنَّهُۥٓ" kelimelerini misal vererek buradaki 'lam-elif'den sonra ziyade edilen 'elif'in, mushaf yazanların aynı usul üzere bulunmamalarından kaynaklandığını yani dönemin Arap yazısında aynı tarz ve usul benimsenmediğinden bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. Buradaki kelimelerde 'lâm-elif'den sonra gelen 'elif' ziyadesi olmadan yazılmaları gerektiğini, 'lâm' harfinin zaten 'elif' harfini göstermek için ziyade ile 'lam-elif' şeklinde yazıldığını, ayrıca 'elif'in yazılmasına gerek olmadığını beyan etmektedir.[147] Netice itibariyle yazının yerleşik olmamasından kaynaklandığını izah etmektedir. Zeccâc'da eserinde bu iki kelimedeki 'elif' ziyadesini okunuşları doğrultusunda 'elif'siz yazılması gerekirken 'elif'li yazıldığını zikretmiştir. Bunun sebebini ise fetha harekenin Arap yazısından evvel 'elif' şeklinde yazılmasına bağlamaktadır. Arap yazısından daha önceki yazıyla ilişkilendiren bu usulün Kur'ân'ın indiği yakın bir dönemde Araplar tarafından da telaffuzu olmayan ziyade harflerin kullanıldığını, mezkûr bu iki kelimede de fethaya karşılık 'elif' ziyade edildiğini zikretmektedir.[148] Zemahşerî, aynı düşünceye sahip alimlerden olup Arap yazısında harflerin harekeleri göstermek için

[146] Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.283.

[147] Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1983/1403, 1/ 439.

[148] Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî, ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve Î'râbuhu,** nşr. Abdulcelîl Abduh Şelebî,1.b, Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1408/1988, 2/451.

ziyade edildiğini açıklamaktadır.[149] Yine Dânî, bu tarzda açıklama yaparak Arapların hareke ve nokta kullanmayıp onun yerine harf kullandıklarını beyan etmektedir.[150]

Mehdevî'nin ise söz konusu kelimeler hakkında söylediğine baktığımızda iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Birincisi, kâtiplerin hata/lahn yapmış olabileceğini zikretmiştir. İkincisi ise imlanın bazen işbâ'[151] doğrultusunda yazıldığını yani "وَلَاأَوْضَعُوا" kelimesinde 'lam-elif'e bitişik olan 'elif'in 'lam' harfinin harekesini göstermek için geldiğini ondan sonra gelen 'elif'in ise hemzenin kendi suretinde olduğunu zikretmektedir.[152] Mehdevî, burada bir cihetiyle diğer alimler gibi fethaya karşılık fazladan bir 'elif' olduğunu beyan etmektedir. Dolayısıyla müellifin, âlimlerin söylediği Arap yazısındaki usul olan fetha harekeyi göstermek için 'elif' harfi'nin kullanıldığına işaret ettiğini söyleyebiliriz.

2. Kıraat Farklılıklarına Dayandırılması

Mushaf imlasındaki farklı yazımların kırâat farklılıklarından kaynaklandığını söyleyen âlimlere göre farklı yazılmış olan kelimeler, kırâat farklılığını gösterecek şekilde resmedilmiş olup bunun sonucunda farklı yazımların ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Bu telakkiye göre kıraat farklılıkları, edâ yönüyle değil de kelimenin kipinde veya iskeletinde meydana gelen değişikliklerden olduğu düşünülmektedir. Mushaf imlası, kırâatlerin ne kadarını kapsadığı konusunda ihtilaflar olsa da mushaf hattıyla uyumlu olan kıraatleri içine aldığını söylemek mümkündür.[153] Mesela Nûr sûresi 24/31, Zuhruf 43/49 ve Rahman 55/31'deki "eyyuhâ" (ايه) kelimelerinde 'hâ' zamirinden sonra 'elif' yazıda belirtilmemiş, diğer yerlerde (ايها) şeklinde 'elif' yazıda gösterilmiştir. 'Elif'in imlada gösterildiği yerlerde sadece 'elif'[154] ile okuyuşun olması, buna karşın yazıda gösterilmediği mezkûr üç sûrede 'elif'li ve 'elif'siz iki okuyuşun bulunması yazımda 'elif'siz okuyuşun esas alındığı şeklinde açıklamaya imkân vermektedir.

3. Mushaf İmlasındaki Farklılıkların Bâtınî Yaklaşımla Açıklanması

Mushaf imlasında bulunan farklılıkların açıklanması yapılırken söz konusu farklılıkların özel ve hikmetli bazı anlamlara sahip olması ile açıklandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın temsilcisi olarak müteahhir dönem âlimi olan "İbnü'l-Bennâ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Osman el-Merrâkuşî el-Ezdî el-Adedî" (ö.721) dir. O, *Unvânü'd-Delil Min Mersum-i Hatti't-Tenzil* isimli eserinde imla farklılıklarını bâtınî bir şekilde ele almış bu bağlamda mushaf konusunu şehâdet-gayb, mülk-melekût,

---

[149] Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, (nşr. Halîl Me'mûn Şiyhâ), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3.b,1430/2009 s.436.

[150] Ebu Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, **el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif**, thk. İzzet Hasen, 2.b., Beyrut: Dâru'l-Fikri'l Muâsır Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997, s.176.

[151] İşbâ: Lügatte doyurmak anlamına gelir. Arap nazmında vezin veya kafiye zaruretinden dolayı kelimeye bir harf katma olarak tarif edilmektedir. Bkz. Nihat Temel, **Kıraat ve Tecvit Istılahları**, Nihat Temel, **Kıraat ve Tecvit Istılahları**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018, s.97.

[152] Mehdevî, **Hicâu**, s. 65-66

[153] Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.280-282.

[154] İbn Âmir, vasıl halinde, 'hâ'nın dammesiyle ve 'elif' olmadan okumaktadır. Cezerî, **en-Neşr,** 1/142.

izzet-ceberût, zâhir-bâtın kavramları çerçevesinde inceleyerek[155] bu anlamda mushaf imlasındaki farklılıkların bâtınî anlamlar ve sırlar taşıdığı yorumuna gitmiştir.[156] Merrâkuşî harfler ile varlık kategorisi arasında ilişki kurmuş olup bu ilişkiyi de mushaf yazısı üzerinde açıklamıştır.[157] Ayrıca imla farklılığına sebep olan anlamsal farklılıkları ortaya çıkarmanın tedebbür ve tefekkürden geçtiğini söylemiştir.[158] Netice olarak Merrâkuşi'ye göre harflerin yazıda resm olarak gösterilmesi ya da gösterilmemesinin ifade ettiği anlamlar ancak derin düşünme yoluyla tespit edilebilir.[159] Merrâkuşi'nin bu görüşünü Zerkeşî'nin *el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'an*[160], İbnü'l-Ârabî'nin *Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Kastallanî'nin *Letâifu'l-İşârât*, Zurkâni'nin *Menâhilu'l-İrfân* isimli eserlerinde görmek mümkündür.[161]

Mushaf imlasındaki farklılıkları tasavufî bir şekilde yorumlayan, bu görüşün temsilcisi olan Merrâkuşi'yi ve onun *Unvânü'd-Delil* isimli eserini Bursa Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kıraat Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Rasul Akçan, *Mushaf İmlâsına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşi'nin Unvânü'd-Delîl Min Mersûm-i Hatti't-Tenzil Örneği* isimli bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

4. İmla Özelliklerinin Kâtip/Müstensih Hatasına Dayandırılması

Mushaf imlasındaki farklılıkları bazı âlimler, mushaf imlasında birbirine benzeyen kelimenin bazı noktalarda değişik yazılması ve aralarında lafız-okuyuş mutabakatı olmaması nedeniyle mushafların istinsahını yapan ashâbın hata/lahn yapmış olabileceği yorumuna gitmişlerdir.[162] Ferrâ ve İbn Kuteybe gibi âlimlerin eserinde[163] bu düşünceyi yansıtan bilgiler bulunmaktadır. Ferrâ Tevbe suresi 47. âyette "وَلَأَوْضَعُوا" kelimesini anlatırken iki vecihle meseleyi ele almakta olduğunu görmekteyiz. İlki yukarda ifade ettiğimiz üzere Arap yazısının yerleşik olmamasından henüz yazıda birliğin sağlanmadığından bahsetmiş, ikinci olarak ise bunun evvelkilerin hatalı yazımlarından kaynaklandığını ileri sürmüştür.[164] Ferrâ ve İbn Kuteybe'nin imladaki bu farklılığı kâtip hatasına dayandırmalarını ikinci ihtimal olarak değerlendirdiklerini söyleyebiliriz.

Ancak 'kâtip hatasını' en fazla dillendiren âlim İbn Haldûn' (ö.808/1406)dur. O, yazı sanatının bedevi (göçebe) bir toplum olan Arapların elinde gelişemediğini, bu sebepten İslâm'ın ilk yıllarında yazının tam bir olgunluk ve kemâle ulaştığını söylemenin mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Ona

---

155 Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman el-Merrâkuşî el-Ezdi el-Adedi, **Unvânü'd-Delil Min Mersum-i Hatti't-Tenzil,** nşr. Hind Şelebî, Beyrut: Dâru'l-Arabi'l-İslâmî, 1990, s.15-17.

156 Rasul Akçan, **Mushaf İmlâsına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşi'nin Unvânü'd-DelÎl Min Mersûmi Hattı't Tenzil Örneği,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: 2020, s.2-3,38.

157 Mesela: Hemze'nin ilkliğe ve asalete, 'elif'in fiili olarak var olmaya, 'vâv 'ın belirginliğe ve yüksekliğe 'yâ'nın ise gizliliğe delalet ettiğini söylemiştir. Bkz. Merrâkuşî, **Unvânü'd-Delil Min Mersum-i Hatti't-Tenzil,** s.32.

158 Merrâkuşî, **Unvânü'd-Delil Min Mersum-i Hatti't-Tenzil,** s.15.

159 Merrâkuşî, **Unvânü'd-Delil Min Mersum-i Hatti't-Tenzil,** s.33-34.

160 Zerkeşî, **el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an**, 1/380.

161 Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.277-279; Akçan, **Mushaf İmlasına İrfâni Yaklaşım,** s.38-39.

162 Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.266-267.

163 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 1/439; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, **Te'vilu Muşkili'l-Kur'ân**, thk. Es-Seyyid Ahmed Sakr, 2.b, Kâhire: Dâru't-Turâs, 1973, s.56-57.

164 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 1/439.

göre kâtipler mushafları yazarken yerleşik imla usullerine aykırı olan birtakım yanlışlar yapmışlar, bununla beraber sahabeye "yazı konusunda mahir değillerdi" gibi bir eksikliği atfetmek istemeyen tabiin nesli farklı yazılmış olan imlayı olduğu şekliyle kabul etmiş, saygı duymuş ve sonraki nesillere o şekliyle aktarmışlardır. Kâtiplerin yazmasından kaynaklanan bu imla farklılıkların her birinin bir tevcihinin ve yorumunun bulunduğunu söyleyenlere itibar edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre sanatsal üstünlük mutlak değil, izafî bir olgudur. Nasıl ki Hz. Peygamberin ümmî olması onun dini konuda yetersiz olmadığı anlamını taşımıyorsa, sahabe hakkında yazı da mâhir değillerdi demenin herhangi bir sakıncası olmadığını beyan etmektedir.[165] Yukarda ifade edildiği gibi İbn Haldûn, İslam'ın ilk yıllarında yazının gelişmemesini Arapların göçebe yaşam sürmeleri ile ilişkilendirmiştir. Ancak burada gözden kaçırdığı nokta ise İslam'ın ilk yıllarında Kur'ân'ın inzal olmaya başladığı zamanda Mekkeliler, yerleşik hayat süren ve ticaret ile meşgul olan kimselerdi. Ayrıca Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Ubey b. Kâb, Zeyd b. Sâbit gibi ashâbın ileri gelenleri Hz. Peygambere vahiy kâtipliği yaptığını göz önünde bulundurmakla beraber Ebu'l-Fütûh'un da söylediği gibi o, sahabenin yazı bilgisini ve Arap yazısının gelişmişliğini göz ardı etmiştir.[166]

Mehdevî ise eserinde Tevbe sûresi 47'deki "وَلَأَوْضَعُوا" kelimesini anlatırken kâtip hatasını ele aldığını görmekteyiz. Bu kelime hususunda iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Birincisi, imlanın bazen işbâ' üzerine yazıldığını yani "وَلَأَوْضَعُوا "kelimesinde 'lam-elif'e bitişik olan 'elif'in 'lam' harfinden kaynaklandığını 'lâm'ın harekesini göstermek için geldiğini ondan sonra gelen 'elif'in ise hemzenin kendi suretinde olduğunu zikretmektedir. İkinci olarak ise buradaki fazlalık olan 'elif' harfi'nin Hz. Osman'ın "imlada lahn bulunduğunu Araplar bu ve benzeri yerlerdeki hataları lisanlarıyla düzelteceklerdir dediği" lahn/hata kapsamında olabileceğini zikretmiştir.[167] Mehdevî, burada imam Ferrâ'nın kâtip hatasından kaynaklandığını söylediği gibi bir yorum üzerinde durmuş ancak kesin bir yargıda bulunmayıp iki ihtimalden bahsederek tercihinin hangisi olduğunu zikretmediğini görmekteyiz. Müellifin kâtip hatasını dile getirdiği tek yerin burası olduğu görülmektedir. Netice olarak müellif, bu görüşünde kendisinden önceki Ferrâ ve onun gibi düşünen âlimlerin çizgisinde aktarımda bulunmuştur.

Şunu belirtmek gerekir ki Hz. Osman'a atfedilen "Araplar, bu hataları dilleriyle düzeltecektir" sözü senetlerin sıhhati bakımından âlimler tarafından kabul edilebilir bulunmamıştır. Kaldı ki Ebû Amr ed-Dânî ve İbn Cezerî'nin hata/lahn ile alakalı söyledikleri bu sözün asılsız olduğunu daha çok ortaya koymaktadır. Onlar, Hz. Osman'ın istinsahtaki amacı zaten ümmet arasında vuku bulan hatalı okuyuşları ve ihtilafları ortadan kaldırmak ki mushafta hata olması bu amaca ters düşmektedir. Bu hataların sonraki nesillere aktarılması söz konusu olmadığını belirmişlerdir. Eğer Hz. Osman'a atfedilen

---

[165] Veliyyü'd-din Abdurrahmân b. Muhammed ibn Haldûn, **Mukaddimetü İbn Haldûn,** thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, 1.b, Dımaşk: y.y., 2004, 2/119-123; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, **Ruhu'l-Me'âni fi Tefsîri'l-Kur'ân'il-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Beyrut-Lübnan: Dâr'ü İhyâü't-Türâsi'l- 'Arabi, t.y., 19/184-185; Muhammed Hüseyn Ebu'l-Fütûh, **İbn Haldûn ve Resmü'l-Mushafi'l-Osmânî**, 1.b., Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1992, s.29-33.

[166] Ebu'l-Fütûh, **İbn Haldûn ve Resmü'l-Mushafi'l-Osmânî**, s.29-33; detay için bkz. Maşalı, **a.g.e**, s.266-269.

[167] Mehdevî, **Hicâu**, s.65-66.

sözün doğruluğu kabul edilirse o zaman da âlimler buradaki 'lahn' kelimesine 'hata' anlamı değil 'dil/lehçe' anlamı vermekte ve Hz. Osman'ın "Araplar onu dilleri ile düzelteceklerdir" ifadesi "Araplar, bu yerleri kendi lehçeleri doğrultusunda okuyacaklardır" şeklinde izah etmektedirler.[168]

5. İmla Farklılıklarının Dilsel Nedenlere Dayandırılması

Mushaf imlasındaki farklılıkları temellendirmede öne sürülen yorumlardan bir diğeri nahvî ve lügavî dilsel nedenlere dayandırılmasıdır. Dilsel açıklamalar, imla farklılıklarının hepsini kapsamasa da diğer açıklamalara göre doğruya ve gerçeğe daha yakın olduğu açıklanmıştır.[169] Nitekim 'elif'in imâleyi göstermek için 'ya' olarak yazılması, teshil yapmak için hemze'nin sahip olduğu harekesi cinsinden bir med harfi ile resmedilmesi, bazen kelimeler arasındaki farkı göstermek için med harflerinin ziyade edilmesi, bazı harflerin tahfif/okuyuş kolaylığı amacıyla ve önceki harfin harekesinin yeterli görülerek yazıda resmedilmeyip hazfedilmesi, bazı kelimelerin idğam etmek amacıyla vasıl/bitişik halde resmedilmesi, müenneslik 'tâ'larının telaffuz doğrultusunda açık olarak resmedilmesi, kelimenin nekreliği, ayet sonunda vakıf durumu veya uyumu dikkate alınarak resmedilmesi gibi gerekçeler bu anlayışı benimseyen âlimlerin başlıca yaklaşımları olarak görülmektedir.[170] Söz konusu imla farklılıklarını eserlerinde dilsel yönden açıklayan âlimleri şu şekilde sırlayabiliriz. Ferrâ (ö. 207/822), *Meâni'l-Kur'ân*, İbnü'l-Enbâri (ö. 328/940) *İdâhi'l-vakf ve'l-İbtidâ*'da, Zeccâc (ö. 311/923) *Meâni'l-Kur'ân'*da, Zemahşeri (ö. 538/1144) *Keşşâf'*ta, Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Keşf*'te, İbn Vesîk, *el-Camî*'de, İbn Necâh (ö. 496/1103) *Muhtasaru't-Tebyîn*'de, Dânî (ö. 444/1053)*el-Muknî*'de ve Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* isimli eserinin ilgili bölümlerin de dilsel gerekçelere dayanan açıklamalar yapmışlardır.

Mehdevî'nin imlada olan farklılıkları izah noktasında değerlendirmelerine baktığımızda bunları genelde dilsel açıdan gerekçelere dayandırmaktadır.[171] Burada müellifin eserinde dilsel gerekçelerle yorumladığı ilgili bölümlere değinip kendisi ile aynı görüşte olan diğer âlimler kısaca zikredilecektir.

Mehdevî'nin mushaf imlasına yönelik dilsel açıklamalarından biri, öncesindeki harekenin yeterli olması ve harekenin harfe karşılık gelmesi ile gerekçelendirmesidir. Nitekim İsrâ 17/11'deki "وَيَدْعُ", Şûra 42/24'deki "وَيَمْحُ", Kamer 54/6'daki "يَدْعُ", Alak 96/18'deki "سَنَدْعُ" kelimelerinin sonunda bulunan 'vâv' harfinin, Bakara 2/40-Nahl 16/51'deki "فَارْهَبُونِ", Bakara 2/41'deki "فَاتَّقُونِ", Bakara 2/152'deki "وَلَا تَكْفُرُونِ", Â'li İmrân 3/20'deki "وَمَنِ اتَّبَعَنِ" Â'li İmrân 3/175'deki "وَخَافُونِ" kelimelerin sonunda bulunan 'yâ' harfinin hazfi ile alakalıdır. Mushaf imlasında öncesinde kesra hareke olan 'yâ'

---

[168] Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, 2/131; Dânî, **Muknî'**, s.119-122; Cezerî, **Neşr,** 1/458-459; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.275-276.

[169] Gânim Kaddûrî el-Hamed, **Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Luğaviyye Târîhiyyetün**, Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1402/1982, s.205-206.

[170] Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım Beşşâr el-Enbârî, **İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâh Azze ve Celle**, thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramadân, Dımaşk: Matbûâtu Mecmei'l-Luğati'l-Arabiyye,1971,1/250,270; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân,** 3/77; Dânî, **Muknî**', 25,57-59; Hamed, **Resmü'l-Mushaf**, s.205-206; Maşalı, **a.g.e**, 279.

[171] Mehdevî, **Hicâu**, s.49,56,62-68,78,84,85,86.

ile, öncesinde damme hareke olan ‘vâv’ harfi, bu harekelerin yeterli olması ve kesre’nin ‘yâ’ harfine, damme’nin ise ‘vâv’ harfine karşılık gelmeleri sebebiyle hazfedilmiştir. Mehdevî, Kur’ân’ı-Kerim’de bulunan yukarıda zikrettiğimiz kelimelere benzeyenlerin de kesra ile iktifa edilip ‘yâ’ harfinin, damme ile iktifa edilip ‘vâv’ harfinin hazfedildiğini belirtmektedir.[172] Mehdevî’den önce ve sonraki âlimlerin genelinde bu kelimelerde ki hazfin gerekçesini aynı ifadelerle aktarıldığı görülmektedir. Ferrâ, bu kelimelerdeki hazfi, öncesindeki harekenin yeterli olması ve harekenin harfe karşılık gelmesi ile gerekçelendirmiş, bunun Arapların dilsel kullanımlarında ve şiirlerinde misallerinin bulunduğunu beyan etmiştir.[173] Aynı şekilde İbnü’l-Enbârî, kesra ve damme harekenin yeterli gelmesi şeklinde bir açıklama yapmış; Zeccâc, Arapların çok kullanmasından kaynaklı ‘yâ’ harfinin hazfedildiğini ve bunun karşılığında kesra ile iktifa edildiğini zikretmektedir.[174] Dânî, öncesindeki kesra harekenin kendisine karşılık gelmesi ve kesra harekenin yeterli olması ile açıklamış, talebesi İbn Necah, kesra harekenin kendisine karşılık gelmesi ile izah ederken hocasını takip etmekte, İbn Vesîk’te kesra harekenin hazfedilen harfe karşılık gelmesi ile açıklamıştır. Keza Mekkî b. Ebû Tâlib’de kesra harekenin ‘yâ’ harfine karşılık gelmesinden dolayı hazfedildiğini belirtmektedir.[175] Netice olarak imlaya yönelik bu açıklamalar Mehdevî’nin de aralarında bulunduğu âlimler tarafından aynı yönde izahlar yapılmıştır.

Mehdevî’nin dilsel olarak incelediği bir diğer husus yazımda vaslın/okunuşun esas alınması meselesidir. Nitekim Nisâ 4/146 “يُؤْتِ اللهُ”, En’âm 6/57 “يَقُصُّ الْحَقَّ”, Yunus 12/103 “نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ”, Tâhâ 20/12,Nâziât 79/16 “بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ”, Hac 22/54 “لَهَادِ الَّذِينَ” , Neml 27/18 “وَادِ النَّمْلِ”, Kasas 28/30 “الْوَادِ الْأَيْمَنِ”, Rûm 30/53 “بِهَادِ الْعُمْيِ” Saffat 37/163 “صَالِ الْجَحِيمِ”, Kâf 50/41 “يُنَادِ الْمُنَادِ”, Kamer 54/5 “تُغْنِ النُّذُرُ”, Rahman 55/24 “الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتِ”, Tekvîr 81/16’daki “اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ” zikrettiği bu on dört kelimede vaslın /okuyuşun esas alınmasıyla med harfi olan ‘yâ’ ve ‘vâv’ telaffuzdan düştüğü gibi mushaf hattında da telaffuz esas alınarak hazfedildiğini belirtmektedir.[176] Müellifin burada on dört kelime olarak sınırlama yapması meseleyi toparlayıcı bir şekilde anlattığını göstermektedir. Mehdevi’nin haricinde yine Ferrâ, Zeccâc, İbnü’l-Enbâri ve İbn Vesîk gibi âlimler bu özellikteki kelimelerde vaslın/okunuşun dikkate alınarak yazımda sâkin ‘yâ’ ve ‘vâv’ harfinin hazfedildiğini beyan etmişlerdir.[177]

Mehdevî’nin dilsel nedenlerle izah ettiği hususlardan bir diğeri dilde fazla kullanımının yazımda kendini göstermesi şeklindedir. Bu yönde yaptığı açıklamalar arasında yazımı bitişik olarak imla edilen ve hazif doğrultusunda yazılan bazı kelimelerde görülmektedir. Bu bağlamda mevsûl-maktû başlığı

---

[172] Mehdevî, **Hicâu**, s.84-85-86.

[173] Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân,** 1/90-91; 2/117-118; Betül Genan, **Ferrâ’nın Meâni’l-Kur’ân Eseri Bağlamında Mushaf ve Mushaf İmlası Olgusu,** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018, s.136.

[174] İbnü’l-Enbârî, **İdâhi’l-vakf ve’l-İbtidâ**, 1/250-251,270; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân**, 3/77.

[175] Dânî, **Muknî**, s.38-42; Ebû Dâvûd Süleymân İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn li Hicâi’t-Tenzîl** (nşr. Ahmed b. Ahmed b. Muammer Şerşâl), Riyad: Vizâratu’ş-Şuûni’l-İslâmiyye ve’l-Evkâf ve’d-Da ‘ve ve’l-İrşâd, 1423/2002, 2/125; Vesîk, **el-Câmî’,** s.50; Ebu Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, **el-Keşf an Vücûhi’l-Kırââti’s-Seb’a ve İlelihâ ve Hicecihâ**, nşr. Muhyiddîn Ramadân, Beyrut: Muessesetu’r-Risâle 1984/1404, 1/331.

[176] Mehdevî, **Hicâu**, s.86-87.

[177] Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân,** 1/337-338; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân,** 2/256; Enbârî, **İdâhi’l-Vakf ve’l-İbtidâ**, 1/269-270; Vesîk, **Câmî’**, s.44,47.

altında incelediği bitişik yazılan kelimelerin izahını yaparken dilde fazla kullanılmaları sebebiyle idğam doğrultusunda bitişik yazıldığını,[178] yine hazif başlığı altında incelediği Â'li İmrân 3/33'deki "عِمْرٰنَ", Lokman 31/12,13'deki "لُقْمٰن", Bakara 2/124'deki "اِبْرٰهِيمَ", Bakara 2/133'deki "اِسْحٰقَ" gibi yabancı özel isimlerin çok kullanılmasından dolayı 'elif'in hazfedildiğini, az kullanılanların ise hazfedilmediğini belirtmektedir.[179] Müellifin açıkladığı bu dilsel nedenlerin Ferrâ, İbnü'l-Enbârî, Dânî, Necâh, Mâ'bed el-Cühenî'nin eserlerinde de görülmektedir.[180]

Mehdevî'nin dilsel açıdan izah ettiği bir başka husus ise yazımda tahfifin esas alınması olarak görülmektedir. Bu yönde yaptığı açıklamalar arasında hemzenin yazılış biçimi bulunmaktadır. Nitekim Bakara 2/120'deki "وَلَئِنِ", Meâric 70/11'deki "يَوْمِئِذٍ", Vâkıa 56/84'deki "حِينَئِذٍ", Bakara 2/150, Nisa 4/165, Hadîd 57/2'deki "لِئَلَّا" kelimelerdeki hemze kendi suretinde değil sahip olduğu harekesi cinsinden olan 'yâ' med harfi ile yazılmıştır. Müellif, 'yâ'nın teshil yapmaya daha yakın olmasından dolayı hemzenin kendi suretinde değil, tahfif ve teshil doğrultusunda 'yâ' ile resmedildiğini beyan etmektedir.[181] Dânî'ye baktığımızda yine hemzenin yumuşak (tahfif) okunması esas alınarak 'yâ' harfi ile imla edildiğini ifade etmekle beraber hemze ile alakalı bu kelimeleri zikretmektedir.[182]Aynı şekilde Hamed, hemzenin tahfif edilmesi doğrultusunda hemzenin 'yâ' olarak resmedildiğini ifade etmiş bu kelimeleri sınıflandırarak aktarmaktadır.[183]

Aktardığımız bu bilgileri toparlamak gerekirse mushaf imlasında görülen farklılıklar âlimler tarafından yukarda saydığımız başlıklar halinde genel olarak beş temel esas üzerinde açıklamaya gidilmiştir. Mehdevî ise mushaflardaki farklı yazım şekillerini yorumlarken üç farklı açıklamaya gittiğini görmekteyiz. İlk olarak sadece bir yerde kâtibin/sahabenin hata yapmış olabileceğini belirtmiş ancak kesin bir ifadeden kaçınmıştır. İkinci olarak bazı yerlerde özellikle belli merkezlere gönderilen mushaflar arasındaki farklı olan kelimelerde Hz. Peygamberden gelen sahih olan kıraatleri gösterme amacıyla mushaf imlasında kırâatten kaynaklı farklılık olduğu şeklinde bir değerlendirmeye gitmiştir. Son olarak mushaf imlasındaki farklılıkları açıklarken çoğunlukla dilsel açıdan yorumladığını ve birçok âlim gibi bu anlayışın temsilcisi Ferrâ'nın görüşlerini takip ettiğini görmekteyiz.

---

178 Mehdevî, **Hicâu**, s.42-49;

179 Mehdevî, **Hicâu,** s.78-79**.**

180 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 1/204; 2/312; Enbârî, **İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/247-248; Dânî, **Muknî'**, s.29-30; İbn Muâz el-Endelüsî el-Cühenî, **Kitâbu'l-Bedî' fî Marifeti mâ Rusime fî Mushafi Osmân**, nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, y.y: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzi, t.y. s.30.

181 Mehdevî, **Hicâu,** s.56.

182 Dânî, **Muknî',** s.57-59.

183 Hamed, **Resmü'l Mushaf**, s.363-365.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHDEVÎ'NİN

HİCÂU MESÂHİFİ'L-EMSÂR ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

1. Eserin Genel Özellikleri, Mushaf İmlasındaki Yeri ve Önemi

Mehdevî'nin en meşhur kitapları arasında tefsir ve kırâat alanında telif ettiği eserleri sayabiliriz. *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* adlı eseri ise mushaf imlasına dair yazmış olduğu tek eseridir. Bu eserinde Hz. Osman'ın istinsah ettirip farklı merkezlere gönderdiği mushaf nüshalarının imlâ özellikleri ile bu nüshalar arasındaki bazı yazım farklılıklarını ele almaktadır.

Muhakkik Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in belirttiği üzere eserin iki tane yazma nüshası bulunmaktadır. Birincisi asıl olan nüsha, "Hikmet Ârif" nüshasıdır. Muhakkik, bu nüshanın asıl nüsha olduğunu Medîne-i Münevvere'de Melik Abdü'l-Azîz kütüphanesinde bir mecmua içinde olduğunu zikretmektedir. Bu mecmuanın ikinci kitabı olan eserin 281 numarada yer aldığını, 35-52'inci yapraklarını kapsadığını ve her sayfasında 19 satır olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Muhammed b. Muharrizü'l-Ensârî el-Mukrî, el-Endülüsî isimli bilinen meşhur bir âlim olan nâsihin açık bir hat ile safer ayında 498 senesinde bu kitabı yazdığını belirtmiştir. Ancak eserin 493 yılındaki ilk neşrinde bulunan 65'inci sayfasının mevcut olmadığını açıklamaktadır. Dolayısıyla Mehdevî'nin bu eserinde imlaya dair aktardığı söz konusu bir sayfadaki bilgilerin olmadığını söyleyebiliriz. İkinci nüsha; "Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye" nüshasıdır. (م) rumuzuyla gösterilen yeni olan bu nüsha, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de kıraatler bölümü numara 640'da muhafaza edilmektedir. 20 varaktan oluşan kitabın her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Ahmed isminde bir âlim, zilhicce ayında 1142 senesinde Ahmed b. Muhammed b. Muharrizü'l-Ensârî el-Endülüsî, el-Mukrî'nin 498 yılında yazdığı nüshasından onu istinsah etmiştir. Muhakkik Hâtim Sâlih ed-Dâmin, eseri neşrederken orjinal nüsha olan asıl nüshasından istifade ettiğini bazı yerlerde ise Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye nüshasından yararlandığını çünkü ikinci nüshada bazı farklılıkların bulunduğunu belirtmektedir.[184]

Eserin iki neşrine ulaşılmıştır. Eser ilk olarak Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan'ın tahkikiyle Mecelletü Mâ'hedi'l-Mahtûtâti'l-'Arabiyye içinde 1393/1973 senesinde Kahire'de neşredilmiştir. Yazılı metin ise 75-123'üncü sayfalarında yer almaktadır.[185] İkinci olarak Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından 1430/2009 senesinde neşredilmiştir. Hâtim Sâlih, ikinci kez bu eseri tahkik etmesinin sebebini Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan'ın 1973 yılında yapmış olduğu neşrinde birtakım yanlışlar bulunmasıyla izah etmiştir. Bu hataların ise sahih olmayan kırâatler, yazım vb. hatalar olduğunu beyan

[184] Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr**, s.24-25.
[185] Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr**, s.8.

etmektedir.[186] İlk neşr olan Muhyiddîn Ramazan'ın tahkikinden yer yer yararlanacak olsak da kendisinde bulunan birtakım hatalar olmasından dolayı çalışmamız genel olarak Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in 2009 yılında yapmış olduğu ikinci tahkik üzerinden devam edecektir. Söz gelimi ikinci tahkikin muhtevası ise şöyledir. Hâtim Salih, mukaddimesinden sonra Muhyiddin Abdurrahman Ramazan'ın neşrindeki birtakım hataları aktarıp, eserin yazma nüshaları olan asıl nüshası "Ârif Hikmet" nüshası ve "Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye" nüshasına ait olan görselleri paylaşmaktadır. Daha sonra Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* adlı eserini kısa bir mukaddimeden sonra sayacağımız sekiz fasılda ele almaktadır.

- Müenneslik 'tâ'sının açık ve kapalı yazıldığı yerler
- Mevsûl ve Maktu' olan kelimeler
- Aslı 'vâv' ve 'yâ' olan kelimeler
- Hemze
- Ziyade ve Hazif
- Çift Hemze
- Hemze-i Vasıl
- Hicaz, Irak ve Şâm Mushaflarındaki Farklılıklar

Eserin, kendi dönemi ve kendinden önceki dönemlerin mushaf imlâsını, mushaf faklılıklarını aktaran günümüze ulaşan muahhar dönemin ilk temel kaynaklardan olması, mushaf edebiyatındaki yerini ve taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Osman döneminde istinsah edilen ilk mushaflar bazı sebeplerden günümüze intikal etmemiştir. Mesâhif-i Osmâniyye'ye muttalî olan âlimler tarafından bazı eserler kaleme alınmıştır. Dolayısıyla Mesâhif-i Osmâniyye'nin imlâsı, hicri birinci/ikinci asırdaki âlimlerin bu mushaflardaki imlâ ve diğer hususlara yönelik yazmış oldukları eserlerle korunmak istenmiştir. Bu anlamda iki tarz eser kaleme alınmıştır. Bunlardan birincisi Hz. Osman mushafları arasındaki farkları ele alanlardır. İkincisi ise Osman Mushaflarının imlâ özelliklerini belirlemeye çalışan eserlerdir. Hicri ikinci asırda ilk mushafların arasındaki farkları anlatan birçok eser yazılmıştır. İbn Âmir el-Yahsûbî, Ali b. Hamza el-Kisâî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Halef b. Hişâm el-Bezzâr gibi âlimler bu yönde eserler kaleme almıştır. Aynı şekilde İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî, (ö. 316/929) *Kitâbu'l-İhtilâfi'l-Mesâhif* isimli eserini bu minvalde ortaya koymuştur.[187] Söz konusu eserlerin hiç birisi günümüze ulaşmamışken sadece İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî'nin *Kitâbü'l-Mesâhif* kitabı günümüze gelebilmiştir. Yine aynı dönemde resm-î Osmânî'nin imlâ özelliklerini anlatan eserler de yazılmıştır. Nitekim Gâzi b. Kays, (ö.199) *ve* Muhammed b. Îsâ el-İsbahânî, (ö.253/868) bu bağlamda eser kaleme almıştır. Mushaf imlâsına dâir yazılan bu ilk kaynaklar da günümüze ulaşmamıştır. Resm-î Osmânî ile alakalı hicri dördüncü/beşinci asırdaki günümüze ulaşan eserler arasında Mehdevi'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr*, İbn Muâz el-Cühenî'nin *Kitâbü'l-Bedî'* Dânî'nin *el-*

[186] Zikredilen bu hatalar için bkz. Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr**, s.8-23.

[187] Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshak İbnu'n-Nedîm, **Kitâbu'l-Fihrist** (nşr. Rıza Teceddud), y.y., t.y., s.38-39.

Muknî, İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* adlı çalışmalarını sayabiliriz. Bu eserler erken dönemlerdeki mushaf edebiyatındaki mushaf imlası ve diğer hususlardaki birikimleri aktaran muahhar dönemin ilk kaynak eserleri olmasından dolayı kıymetlidir. Ayrıca Dânî ile aynı asırda Endülüs'te yaşamış olan Mehdevi'nin adı geçen eseri de erken dönemlerdeki günümüze intikal etmeyen mushaf farklılıkları ve mushaf imlâsı ile beraber mushaf tarihini nakletmesi açısından oldukça önemlidir.

Son olarak Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eserini kaynak eser olarak kullanımına baktığımızda İbn Vesîk, *el-Câmî'* eserinde mushaf imlasındaki özel imlaya sahip kelimeleri anlatırken Mehdevî'nin söz konusu eserinden misaller verdiğini ve temel kaynak olarak kullandığını belirtmektedir.[188] Ğânim Kaddûrî Hamed, *Resmü'l-Mushaf* eserinde, diğer imla kaynaklarıyla beraber Mehdevî'nin söz konusu eserini temel kaynak olarak kullandığını görmekteyiz.[189] Bununla beraber mushaf imlası alanında yapılan tezlerde de temel kaynak olarak atıflar yapıldığını zikredebiliriz.[190]

2. Mehdevî'nin Eserinde Mushaf İmlası ve Onu İnceleme Yöntemi

Hz. Osman'ın istinsah faaliyetinden sonra İslam beldelerine gönderilen mushafların kendine has imla özellikleri bulunmaktadır. Farklı olan imla özellikleri önceleri şifahi olarak korunurken hicrî ikinci asırda dil çalışmalarıyla beraber mushaflarda olan farklılıkları ve imla özelliklerini anlatan müstakil eserler telif edilmiştir. Ancak bu eserlerin birçoğu günümüze ulaşmamıştır. Hicrî dördüncü/beşinci asırda Ebû Amr ed-Dânî ile beraber yaşamış olan Mehdevî, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* eserinde mushaflardaki farklılıkları ve kendine has olan imla özelliklerinin sebep ve illetlerini, tefsir âlimlerinden rivayet ettiklerini kitabında muhtasar olarak anlattığını beyan etmektedir. Bununla beraber imlada bulunan farklılıkların sebep ve illetleri tahlil edilmek suretiyle gerekçelendirilmeye çalışılmıştır.[191] Bazen de meseleyi bütüncül olarak ele almak mümkün olmamıştır. Söz gelimi mushaf'taki yazım farklılıkların incelenmesinde esas alınan kırâat ve dilsel gerekçeleri, farklılık arz eden kelimelerin tamamına uyarlamak mümkün olmamış, dolayısıyla tüm kelimelerdeki farklılıklar tek gerekçeyle izah edilememiştir. Nitekim bu bağlamda Mehdevî'nin eseri ile beraber diğer yukarda ismini zikrettiğimiz eserler, mushaf imlasındaki farklılıkların sebeblerini açıklarken aynı şekilde bütüncül bir yol benimsemediği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle imladaki farklılıklar izah edilirken bazı yerlerde kâtip hatası ile açıklanırken, bazı yerlerde dilsel vd. nedenlerle yorumlanmaktadır. Ayrıca farklılıkların hepsinin sebeblerini açıklamadıkları da görülmektedir. Mehdevî ise daha önce de ifade edildiği üzere imla farklılıklarını genel olarak kırâat ve dilsel nedenlerle açıklamakta olup bazılarının illetlerini ise izah etmediğini görmekteyiz.

---

[188] İbn Vesîk, **Câmî',** s.19.

[189] Hamed, **Resmü'l-Mushaf**, s.402,408.

[190] Genan, **Ferrâ'nın Meâni'l-Kur'ân Eseri Bağlamında Mushaf ve Mushaf İmlası Olgusu**, s.71,80, 105, 134, 136; Akçan, **Mushaf İmlasına İrfâni Yaklaşım,** s.34,73,134; Şeyma Genan, **Mushaf İmlası Bağlamında Kirmânî ve Hattu'l-Mesâhıf Eseri,** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018. s.112,115,140,141,147,148,165,186.

[191] Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr**, s.34.

Mushaf imlâsını ayrıcalıklı kılan özellikler, klasik kaynakların bazılarında "hazif", "ziyâde", "ibdâl-bedel", "hemze", "vasıl-fasıl", "maktu'-mevsûl" ve "kıraat ihtilaflarına konu olan kelimelerin bir kıraate göre yazılması" şeklindeki başlıklar altında ele alınmaktadır. Mehdevî ise eserinde bu başlıkları sırayla müenneslik 'tâ'sının açık ve kapalı yazıldığı yerler, mevsûl ve maktu' olan kelimeler, aslı 'vâv' ve 'yâ' olan kelimeler, hemze, ziyade, hazif, çift hemze, hemze-i vasıl, Hicaz, Irak ve Şâm mushaflarındaki farklılıklar şeklinde sekiz ayrı başlıkta incelemektedir. Mehdevî'nin "müenneslik 'tâ'sının açık ve kapalı yazıldığı yerler" ile "aslı vâv ve 'yâ' olarak incelediği kelimeler" bedel konusu olduğu için biz de iki ayrı fasılda değil de 'bedel' başlığı altında ele alarak klasik kaynaklarda[192] ve Mehdevî'nin eserinde olduğu gibi hazif, ziyade, hemze, bedel-ibdâl, mevsûl-maktu', Hicaz, Irak ve Şâm mushaflarındaki farklılıklar şeklinde altı başlık altında eseri tahlil edeceğiz.

A. HAZİF

Kaynaklar, hazfin telaffuzda olduğu halde imlada gösterilmeyen harfler olduğunu zikretmektedir. Bu kelimenin zıt anlamlısı olan isbâtı ise harflerin telaffuz doğrultusunda yazılmasıyla açıklamaktadır. Klasik kaynaklarda hazif başlığı altında daha çok med harflerinin hazfi ve isbâtı mevzu bahis olmaktadır. Bunun yanında bazı sessiz harflerin imlada gösterilmemesi de hazif kapsamında incelenmektedir.[193] Mehdevî'nin hazif başlığı altında incelediği üzere sırasıyla med harfleri 'elif', 'vâv' ve 'yâ'nın hazfedildiği kelimeler aktarılacaktır.

Med Harflerinin Hazfi

1. Med Harfi 'Elif'in Hazfi

İmlâ kaynaklarında hazif başlığı altında med harfi 'elif', 'vâv' ve 'yâ' harflerinin hazfedildiği kelimeler zikredilmektedir. Bu harfler arasında en fazla med harfi 'elif'in hazfedildiği kelimler olduğu görülmektedir.[194] Daha sonra sırayla 'vâv' harfi, akabinde ise 'yâ' harfinin hazfedildiği bildirilmektedir. [195] 'Elif' harfinin hazfedildiği yerlere bakıldığında genellikle kelime ortasında hazfe konu olmuştur. Kelime sonunda ise tam tersi çoğunlukla resmedilmiştir.[196] Ancak şunu belirtmek gerekir ki iki durumun da kendi içinde istisnaları bulunmaktadır.

Kaynaklara baktığımızda Dânî, hazif bahsinde ihtisar amacıyla 'elif'in hazfedilmesi başlığı altında bu kelimeleri tek tek zikretmektedir. İbn Necâh ise mushaf tertibine göre konuları incelediğinden kelimelerin yeri geldikçe beyan etmektedir. Bu kapsamda hazif konusunda ilk temas ettiği yer Fâtihâ sûresinde görülmektedir.[197] Mehdevî ise eserinde hazif başlığı altında öncelikle en çok hazfedilen med

[192] Dânî, **Muknî',** s.20-118; Cühenî, **Kitâbu'l-Bedî**', s.20-75; İbn Vesîk, **Câmî',** s.31-84.
[193] Dânî, **Muknî',** s.20-45; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.31-51.
[194] Dânî, **Muknî',** s.20-45; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.31-51; Mehdevî, **Hicâu,** s.69-89; Maşalı**, Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.172**.**
[195] Maşalı**, Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s. 172**.**
[196] Maşalı**, Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.190-193.
[197] Dânî, **Muknî',** s.20-37; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/30-33.

harfi ‘elif’li kelimeleri daha sonra ‘vâv’ ve ‘yâ’ harflerinin hazfe uğradığı kelimeleri incelemektedir.[198] Nitekim müellif, ‘elif’in hazfedildiği kelimeleri aktarırken öncelikle mushafların üzerinde ittifak ettiği kelimeleri, akabinde ise ismi müphem olan bazı mushafların ‘elif’in hazfi ve isbâtı konusunda ihtilaf ettiği kelimeleri zikretmektedir. Daha sonra bazı kelime yapılarındaki ‘elif’in hazfedildiği ve isbât edildiği kelimeleri aktarmaktadır. Söz konusu ‘elif’in hazfedildiği kelimeler bu çerçevede ele alınacaktır.

Mehdevî, ‘elif’in hazfi başlığı altında ilk olarak imam Nâfî’den rivayetle mushaflarda ‘elif’in gösterilmediği bazı kelimeleri zikrederek başlamaktadır. Müellif, Bakara 2/9 “يُخَادِعُونَ”, Bakara 2/51 “وَاِذْ”, Bakara 2/55 “فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ” , Bakara 2/70 “تَشَابَهَ”, Bakara 2/81 “خَطِيٓـَٔتُه”, Bakara 2/85 “اُسَارٰى- تُفَادُوهُمْ”, Bakara 2/100 “اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا”, Mutaffifin 83/26 “خِتَامُهُ مِسْكٌ”, Fecr 89/29 “فَادْخُلِي فِي عِبَادِي” ayetlerindeki ‘elif’lerin mushaflarda hazfedildiğini açıklamaktadır.[199] İmla kaynaklarına bakıldığında Dânî, Mehdevî’de olduğu gibi aynı kaynaktan imam Nâfî’den rivayetle sûrelerde geçen kelimeleri tek tek zikrederek mushaflarda ‘elif’in hazfedildiğini belirtmiştir. Ancak Mehdevî’den farklı olan iki bilgiye yer verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Dânî’nin müelliften daha çok kelimeye temas ettiği görülmekte ayrıca Mehdevî, ‘elif’in hazfedildiği mushafların hangisi olduğuyla alakalı bilgi vermemişken Dânî, Medîne mushaflarından aktarılan bu bilgilerin Irak ve diğer mushaflarda da ‘elif’in hazfedilmiş şekilde olduğunu ve bunu kendisinin gördüğünü belirtmektedir.[200] Söz konusu kelimelerde Mehdevî’nin Dânî’den farklı olarak daha az kelimeye yer vermesini mukaddime kısmında ifade ettiği üzere ihtisar amacıyla olduğunu düşünmemiz mümkündür. Ayrıca müellifin Dânî gibi Irak ve diğer mushafları bizzat görmediğini söyleyebiliriz.

Müellif, ikinci olarak Muhammed b. İsâ’ın Nusayr b. Yûsuf’tan rivayetle mushaflarda ‘elif’in hazfinde icmâ ettiği kelimeleri belirmektedir. Nitekim Fâtihâ 1/1 “الرَّحْمٰنِ”, Fâtihâ 1/4 “مَلِكِ”, Bakara 2/72 “فَادّٰرَءْتُمْ”, Bakara 2/191 “وَقَاتِلُوهُمْ”, Bakara 2/193 “فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ, يُقَاتِلُوكُمْ, وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ”, En’âm 6/159, Rûm 30/32 “فَرَّقُوا”, Meryem 19/9 “خَلَقْتُكَ”, Furkan 25/21 “وَعَتَوْ”,[201] Sebe’ 34/19 “بَاعِدْ”, Sebe’34/3 “عَالِمِ الْغَيْبِ”, Zuhruf 43/19 “عِبَادُ الرَّحْمٰنِ”, Kureyş 106/2 “اِيلَافِهِمْ”,[202] bu kelimelerdeki ‘elif’lerin mushaflarda ittifakla hazfedildiğini naklederek on üç kelimeye temas etmektedir. Yalnız Mehdevî, ‘elif’in hazfi ile alakalı mushafların ittifak ettiği kelimelerin bunlarla sınırlı olmadığını birçoğunu kendi yerinde naklettiğini belirtmektedir.[203] Müellifin aktardığı kelimeler kaynaklarla kıyaslandığında Dânî, “mushafların ittifak ettiği kelimeler başlığı” altında Kur’ân’ın başından sonuna kadar müellifin naklettiği mezkûr kelimeleri zikretmiş ancak Mehdevî’den farklı olarak Bakara 2/184’deki “طَعَامُ”, Â’li İmrân 3/26’daki “مَالِكَ الْمُلْكِ”, Mâide 5/13’deki “قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً”, Zümer 39/22’deki “لِلْقَاسِيَةِ”, Nisâ 4/177’deki “اِلَّا اِنَاثًا” kelimesindeki

[198] Mehdevî, **Hicâu,** s.69-89.
[199] Mehdevî, **Hicâu,** s.69.
[200] Dânî, **Muknî’,** s.20-23.
[201] ‘Vâv’ harfinden sonra ‘elif’siz olarak resmedildi.
[202] ‘Yâ’ ve ‘elif’ harfi olmadan yazılmıştır.
[203] Mehdevî, **Hicâu,** s.70.

‘nûn’dan sonraki ‘elif’in, Yusuf 12/62’ deki “لِفِتْيَانِهِ”, Yusuf 12/64’deki “حَافِظاً” kelimesindeki ‘hâ’ harfinden sonraki ‘elif’in, Enbiyâ 21/95’deki “وَحَرَامٌ” ,Haşr 59/9’daki “تَبَوَّؤ” ayetlerdeki söz konusu kelimelerin ‘elif’siz olarak yazıldığını zikretmektedir.[204] Dânî’nin aktardığı kelimelerin tamamına Mehdevî’nin yer vermemesini gözden kaçırmış olabileceği şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz üzere bu kelimelerin birçoğunu kendi yerinde aktardığını belirtmiş bununla beraber mezkûr yerin neresi olduğunu belirtmemesi muğlaklığını korumaktadır. Nitekim incelememiz neticesinde söz konusu kelimelerin bu eserin de temas etmediğini görmekteyiz. Müellif, bu kelimelerin anlatıldığı yerin neresi olduğunu müphem bıraksa da orada birçok kelimeyi nakletmesini göz önüne alırsak usulü gereği ihtisar amacına matuf olduğunu söyleyebiliriz.

Mehdevî, ‘elif’in hazfi ve isbâtına dair aktardığı kelimelerin bazısının şehir ve bölge mushaflarında farklı olarak imlâ edildiğini ancak bu mushafların isminin müphem olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu kapsamda Bakara 2/245’deki “فَيُضَاعِفَهُ” kelimesi, Bakara 2/285’deki “وَكُتُبِهِ” kelimesi, Â’li İmrân 3/21’deki “وَيَقْتُلُونَ” kelimesi, Mâide 5/95’deki “مسكِينَ” kelimesi, Mâide 5/110 ‘daki “سِحْر” kelimesi, En’âm 6/63’deki “لئن انجَيْتَنَا” kelimesi, En’am 6/96’daki “فَالِقُ الْإِصْبَاحِ” kelimesi, En’am 6/96’deki “وَجَعَلَ الَّيْلَ” kelimesi, A’râf 7/26’deki “وَرِيشاً” kelimesi, A’râf 7/112’deki “سَاحِرٍ” kelimesi, A’râf 7/201’deki “طَّائِفٌ” kelimesi, Tevbe 9/47’deki “وَلَأَوْضَعُوا” kelimesi, Yunus 10/2’deki “الْكَافِرُونَ” kelimesi, Yunus 10/2’deki “لَسَاحِرٌ” kelimesi, Yunus 10/79’daki “سَاحِرٍ” kelimesi, Hüd 11/7’deki “سَاحِرٌ” kelimesi, İbrahîm 14/5’deki “بِأَيَامِ اللهِ” kelimesi, Hicr 15/22’deki “الرِّيَاحَ” kelimesi, İsrâ 17/23’deki “يَبْلُغَنَّ”kelimesi, İsrâ 17/23’deki “كِلَاهُمَا” kelimesi, İsrâ 17/93’deki “سُبْحَانَ” kelimesi, Kehf 18/45’deki “الريح” kelimesi, Kehf 18/94’deki “خَرْجاً” kelimesi, Tâhâ 20/77’deki “لَا تَخَافُ” kelimesi, Enbiyâ 21/4’deki “قَالَ” kelimesi, Hac 22/38’deki “ يُدَافِعُ” kelimesi, Mü’minûn 23/72’deki “خَرْجاً”kelimesi, Mü’minûn 23/112,114’deki “قُلْ” kelimesi, Mü’minûn 23/87,89’daki “الله” kelimesi, Şuarâ 26/56’deki “حَاذِرُونَ” kelimesi, Şuarâ 26/149’daki “فرهين” kelimesi, Neml 27/35’deki “ فَنَاظِرَةٌ” kelimesi, Neml 27/81’deki “تَهْدِى” kelimesi, Rûm 30/53’deki “تَهْدِى” kelimesi, Kasas 28/48’deki “سَاحِران” kelimesi, Ahzâb 33/20’deki “يَسْئَلُونَ” kelimesi, Yâsîn 36/55’deki “فَاكِهُونَ” kelimesi, Zümer 39/36’daki “عَبْدَهُ” kelimesi, Duhân 44/27’deki “فَاكِهِينَ” kelimesi, Ahkâf 46/15’deki “حُسْنًا” kelimesi, Kamer 54/7’deki “خُشَّعاً” kelimesi, Rahman 55/13’deki “تُكَذِّبَانِ” kelimesi, Vâkıa 56/75’ deki “بِمَوَاقِعِ” kelimesi, Hadîd 57/11’deki “فَيُضَاعِفَهُ” kelimesi, Hadîd 57/18’deki “يُضَاعَفُ” kelimesi, Mürselat 77/33’deki “جِمَالَتٌ” kelimesi, Mutaffifin 83/31’deki “فَاكِهِينَ” kelimesi ,Maûn 107/1’deki “اَرَاَيْتَ” kelimelerin bazı mushafta ‘elif’li, bazı mushafta ‘elif’siz resmedildiğini aktarmaktadır. Bu kelimelerin mushaflar arasındaki ihtilafı daha iyi anlaşılsın diye tablo halinde göstermek yerinde olacaktır.

[204] Dânî, **Muknî’,** s.87-95.

Bazı Mushaflar ‘Elif’le	Bazı Mushaflar ‘Elif’siz	Ayetler	Hicâu-Mesâhifi’l-Emsâr
فَيُضَاعِفَهُ	فيضعفه	Bakara 2/245	71
وَ كِتَابِه	وَكُتُبِهٖ	Bakara 2/285	71
وَ يُقا تِلون	وَيَقْتُلُونَ	Â’li İmrân 3/21	71
طَعَامُ مَسَاكِينَ	طَعَامُ مسكِينَ	Mâide 5/95	71
سَاحِرٌ مُبين	سِحْرٌ مُبِينٌ	Mâide 5/110	71
فَالِقُ الْإِصْبَاحِ	فلق الاصباح	En’âm 6/96	71
و جاعِلُ اليلِ	وَجَعَلَ الَّيْلَ	En’âm 6/96	71
لَئِنْ اَنْجَيْنَا	لئن اَنجَيْتَنَا	En’âm 6/63	71
سَحَّارٍ	سَاحِرٍ	A’râf 7/112	72
وَرِيَاشًا	وَرِيشاً	A’râf 7/26	72
طَائِفٌ	طَيْفٌ	A’râf 7/201	72
وَلَاْاَوْضَعُوا	ولأوْضَعُواْ	Tevbe 9/47	64
الْكَافِرُونَ	اَلكفرون	Yunus 10/2	72
لَسَاحِرٌ	لَسِحْرٌ	Yunus 10/2	72
سَحَّارٍ	سَاحِرٍ	Yunus 10/79	72
سَاحِرٌ	سِحْرٌ	Hüd 11/7	72
بِاَيامِ اللهِ	بأيَّم اللهِ	İbrahîm 14/5	72
الرِّيَاحَ	الريح	Hicr 15/22	73
يَبْلُغَانِّ	يَبْلُغَنَّ	İsrâ 17/23	73
كِلَاهُمَا	كلهما	İsrâ 17/23	73
سُبْحَانَ	سبحن	İsrâ 17/93	73
الرِّيَاحُ	الريح	Kehf 18/45	73
خراخا	خَرْجاً	Kehf 18/94	73
لَا تَخَافُ	لاَ تَخَفْ	Tâhâ 20/77	73
قَالَ	قُلْ	Enbiyâ 21/4	73
يُدَافِعُ	يَدْفَعُ	Hac 22/38	74
قَالَ	قُلْ	Mü’minûn 23/112	74
قَالَ	قُلْ	Mü’minûn 23/114	74
سَيَقُولُونَ الله	سَيَقُولُونَ لِلّهِ	Mü’minûn 23/87,89	74
خراخا	خَرْجاً	Mü’minûn 23/72	74
حَاذِرُونَ	حذرون	Şuarâ 26/56	74
فَارِهِينَ	فرهين	Şuarâ 26/149	74
بِهَادِي	تَهْدِى	Neml 27/81	74

بِهَادِي	تَهْدِى	Rûm 30/53	74
فَنَاظِرَةٌ	فنظرة	Neml 27/35	74
سَاحِران	سِحْرَانِ	Kasas 28/48	74
يَسَّاءَلون	يَسْئَلُونَ	Ahzâb 33/20	74
فَاكِهُونَ	فكهين	Yâsîn 36/55	74
عِبَادَهُ	عَبْدَهُ	Zümer 39/36	75
فَاكِهِينَ	فكهين	Duhân 44/27	75
اِحْسَاناً	حُسْنًا	Ahkâf 46/15	75
خَاشِعًا	خُشَّعاً	Kamer 54/7	75
تُكَذِّبَانِ	تُكَذِّبَن	Rahman 55/13	75
بِمَوَاقِعِ	بِمَوْقِعِ	Vâkıa 56/75	75
فَيُضَاعِفَهُ	فَيُضَعِّفه	Hadîd 57/11	75
يُضَاعَفُ لَهُمْ	يضعف	Hadîd 57/18	75
جِمَالَاتٌ	جِمَالَتٌ	Mürselat 77/33	75
فَاكِهِينَ	فكهين	Mutaffifin 83/31	75
اَرَاَيْتُمْ	ارءيتم	En’âm 6/46	75
اَرَاَيْتَ	ارءيت	Maûn 107/1	75

Mehdevî, yukarıdaki tabloda med harfi ‘elif’in hazfi ile alakalalı kimi mushaflarda ‘elif’in hazfi, kimi mushaflarda ise ‘elif’in isbâtı ile yazıldığını zikretmiş, ancak hazfedilen kelimelerdeki ‘elif’in hangi bölge ve şehir mushafına ait olduğunu çoğunlukla belirtmemiştir. Çoğunlukla dedik çünkü bazı kelimelerde mushafların isimlerini zikrettiği görülmektedir. Bu kapsamda müellif, En’âm 6/63’deki “لَئِنْ اَنْجٰينَا” kelimesinin Kûfe mushafında ‘elif’ ve ‘nûn’ harfi ile, diğer mushaflarda ‘yâ’, ‘tâ ‘ve nûn harfi ile; İsrâ 17/93’deki “سُبْحَانَ" kelimesinin Mekke ve Şâm mushaflarında ‘elif’li, diğerlerinde ‘elif’siz; Enbiyâ 21/4’deki “قَالَ” kelimesinin Kûfe mushaflarında ‘elif’li, sair mushaflarda ‘elif’siz; Mü’minûn 23/87,89’deki “سَيَقُولُونَ الله” kelimesindeki ‘Allah’ lafzı, Basra mushaflarında vasıl ‘elif’i ile, diğer mushaflarda ‘لِلّٰهِ’ şeklinde ‘elif’siz; Mü’minûn 23/112,114’deki “قَالَ” kelimesinin sadece Kûfe mushaflarında ‘elif’siz diğerlerinde ‘elif’le; Ahkâf 46/15’deki “اِحْسَاناً” kelimesinin Kûfe mushaflarında ‘elif’li, diğer mushaflarda “حُسْنًا” olarak ‘elif’siz resmedildiğini belirtmektedir.[205] İmla kaynaklarına bakıldığında aktarılan bu bilgilerle bazı yerlerde farklılık arz etse de genel olarak örtüşme içerisinde olduğu görülmektedir. Dânî’de söz konusu kelimelerin bazı mushaflarda ‘elif’le, kimi mushaflarda ise ‘elif’siz olduğunu zikretmiştir. Mehdevî’de görüldüğü gibi bu mushafların ismini zikretmeyerek hangisinde hazif ya da isbat olduğunu müphem bırakmış ayrıca Mehdevi’nin ismini belirttiği mushafları Dânî’nin de belirtmesi aralarında uyum olduğuna işaret etmektedir.[206] Ancak Mehdevî ile imla

[205] Mehdevî, **Hicâu**, s.97-105.
[206] Dânî, **Muknî’,** s.96-115.

kaynakları arasında bazı kelimelerde farklılık bulunmaktadır. Nitekim Dânî, İbrahim sûresi 14/5'deki "بِأَيِيمِ الله" kelimesini aktarırken kelimenin çift 'yâ' ile resmedildiğini söyleyerek bazı Medîne ve Irak mushaflarında imlanın bu şekilde ve kendi gözleminin de bu yönde olduğundan bahsetmektedir. Gördüğü mushaflara binaen Dânî'nin tercihinin çift 'yâ'lı yazımdan yana koyduğunu söyleyebiliriz. Dânî, kelimenin iki 'yâ' ile resmedileceğini Gâzi b. Kays'a, tek 'yâ' ve 'elif' ile yazılacağı yönündeki bilgiyi ise Nusayr b. Yusuf'a dayandırdığı görülmektedir.[207] İbn Necâh'a gelince o da meseleyi mushaflar arası farklılık kapsamında incelemiş ve bu bağlamda her iki yazımın da mushaflarda bulunduğunu zikretmiş, tercihini ise aslı üzere çift 'yâ'lı ve 'elif'siz yazımdan yana koymaktadır. İbn Necâh'ın "her iki yazım da güzeldir" şeklinde açıklama yapması bunun yanında söz gelimi imlâ özellikleri arasından çift 'yâ' ile yazımı tercih etmesi kesin bir delile dayanmamaktadır.[208] Netice de Dânî tercihini mushafları delil göstererek somut olarak ortaya koymuş, İbn Necâh ise bu şekilde bir delille destekleyerek bir tercihte bulunmamıştır. Mehdevi ise bu kelimenin bazı mushaflarda 'elif'li, bazılarında 'elif'siz yazıldığını belirtmektedir.[209] Ancak müellif, Dânî ve İbn Necâh'tan farklı olarak onlar gibi bir tercihte bulunmamıştır. Ayrıca Mehdevî'nin Nusayr b. Yusuf'tan gelen rivayeti aktardığını ancak Dânî'den farklı olarak Medine ve Irak mushaflarını görmediğini söyleyebiliriz.

Mehdevî ile meşhur imla kaynakları arasında farklılık arz eden kelime sadece İbrahim 14/5'deki kelimeyle sınırlı değildir. Nitekim Dânî, 'elif'in hazif ve isbâtına dair bu kelimeleri "hazif ve isbat hususunda bölge mushaflarının ihtilaf ettiği kelimeler" başlığı altında incelemektedir. Dânî'nin bu başlık altında incelediği kelimeler her ne kadar Mehdevi'nin aktardığı kelimelerle genel de uyumlu olsa da Mehdevî'den farklı olarak En'am 6/95'deki "فَالِقُ الْحَبِّ", Yunus 10/76'daki "لَسَاحِرٌ", Furkan 25/61'deki "سِرَاجاً" , Mümin 40/18'deki "لَدَا الْحَنَاجِرِ", Tûr 52/18'deki "فَاكِهِينَ", Rahman 55/54'deki "وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ" kelimelerini zikretmektedir.[210] Mehdevî 'elif'in hazfedildiği kelimeler başlığı altında Mümin 40/18'deki "لَدَا الْحَنَاجِرِ" kelimesi ve Rahman 55/54'deki "وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ" kelimesini zikretmemiş olsa da bedel konusunu anlattığı aslı 'yâ' olan kelimeleri incelerken söz konusu iki kelimenin mushaflarda ihtilaflı olduğunu belirtmektedir.[211] Dolayısıyla Dânî, müelliften farklı olarak dört kelimeye yer vermiştir. Bununla beraber Dânî'nin bu başlık altında incelemediği ancak Mehdevi'nin Dânî'den farklı olarak aktardığı kelimeler de bulunmaktadır. Nitekim müellif, Dânî'den farklı olarak En'âm 6/96 "فَالِقُ الْإِصْبَاحِ", Yunus 10/2'deki "لَسَاحِر", İsrâ 17/23'deki "يَبْلُغَانِّ" kelimelerinin mushaflarda 'elif'li ve 'elif'siz yazıldığını beyan etmektedir.[212] İbn Necâh ise 'elif'in hazfi ve isbâtı ile alakalı kelimeleri sûrelerde yeri geldikçe açıklama yapmaktadır. Bu bağlamda söz konusu farklılıklar dışında Mehdevî ve Dânî'nin aktarmış olduğu

[207] Dânî, **a.g.e**, s.98.
[208] Necâh, **a.g.e,**3/746.
[209] Mehdevî, **Hicâu**, s.72.
[210] Dânî, **Muknî'**, s.96-103.
[211] Mehdevî, **Hicâu**, s.53-54.
[212] Mehdevî, **Hicâu**, s.71-72-73.

bilgilerde uyum söz konusudur.[213] İbn Necâh'ın bu konu ile alakalı aktardığı bilgi yukarıda ortaya koyduğumuz Dânî ve Mehdevi arasındaki farklı olan nakillerle kıyaslandığında hocası Dânî'ye bir yerde ters düşmekte olup söz gelimi yerde Mehdevi'nin paralelinde açıklama yaptığını görmekteyiz. Mehdevî, En'âm 6/95'deki "فَالِقُ الْحَبِّ", kelimesi hakkında mushaflarda ihtilaf edilmesi hakkında herhangi bir şey söylemezken Dânî, bu kelimenin mushaflarda 'elif'in hazfi ve isbâtı ile resmedildiğini belirtmektedir. İbn Necâh ise bu kelimenin 'elif'in hazfi ile imla edildiğini söylemiş ancak mushaflarda farklı olduğuna dair herhangi bir bilgi aktarmadığını görmekteyiz.[214] Dolayısıyla İbn Necâh bu kelimede hocasına değil Mehdevi'nin çizgisinde bilgi aktarımı yapmaktadır. Netice olarak Dânî, Mehdevî'den farklı olarak dört, Mehdevî ise Dânî'den farklı üç kelimeye temas ettiği görülmektedir.

Ayrıca Mehdevî ve Dânî 'elif'in hazfi ve isbâtı ile alakalı aktardıkları söz gelimi kelimelerin mushafların hangisinde olduğuna dair genelde bilgi vermezken İbn Necâh ise her ne kadar iki âlim gibi bu kelimelerin mushafların hangisinde olduğuna dair isim vermese de genel olarak Medîne mushaflarının nasıl yazıldığını, yazılacağını açıklamış bazen de diğer şehir mushaflarının ismini vererek ne şekilde resmedildiğini izah etmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir. Bakara 2/285'deki "وَكُتُبِهٖ" kelimesi Medîne mushaflarında 'elif'siz olmasında ittifak edildiğini diğer mushafların bazısında Medine mushaflarındaki gibi 'elif'siz şekilde ve bazısında ise Hamza ve Kisaî'nin kıraati gibi "وَ كِتَابِه" şeklinde 'elif'li olarak yazıldığını belirtmektedir.[215] Â'li İmrân 3/21'deki "وَيَقْتُلُونَ" kelimesi, Medîne ve Şâm mushaflarında 'elif'siz, diğer mushafların bazısında "ويُقَا تِلون" şeklinde 'elif'li, bazısında ise 'elif'siz olarak yazıldığını, sadece imam Hamza'nın 'elif'li okuduğunu açıklamaktadır.[216] En'âm 6/63'deki " لَئِنْ اَنْجٰينَا" kelimesi Medîne, Mekke, Basra ve Şâm mushaflarında 'yâ', 'tâ 've nûn harfi ile, Kûfe mushafların da 'yâ' ve 'nûn' harfi ile resmedildiğini belirtmektedir.[217] Yûnus 10/2'deki "لسَاحِرٌ", le-sâhir kelimesi , mushafların bazısında 'elif'li, bazısında 'elif'siz, Medîne mushaflarında bu kelimenin Nâfî kıraatinin 'elif'siz olması sebebiyle 'elif'siz resmedilmesinin daha güzel olacağını ifade etmiştir. Ebû Amr, İbn Âmir, Ya'kub el-Hadramî'nin bazı mushaflara muvâfakat için 'elif'siz okuduklarını beyan etmektedir. Kûfe ve Mekke bölge kıraatleri 'elif'li olduğu için onlara uygunluk için bu şehirlerin mushaflarında kelimenin 'elif' ile yazılmasının daha güzel olduğunu, nitekim bazı mushaflarda 'elif'le imla edildiğini zikretmektedir.[218] Görüldüğü üzere İbn Necâh özellikle Medîne mushafındaki imla özelliğinin nasıl olduğuna ve ne şekilde yazılması gerektiğini belirtmektedir.

Özetle söyleyebiliriz ki dördüncü/beşinci asırda yaşamış olan Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh'ın ilk kadim mushafları bizzat görmedikleri, önceki âlimlerden naklettikleri bilgilerden de anlaşılmaktadır. Âlimler, mushaflarda farklı imla edilen med harfi 'elif'in hazfi ve isbâtı şeklindeki yazımını mushaflar

[213] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/322-323,336-337;3/489-490,645,505.506,592,460,535,664.675,756,788, 809,820;4/ 850,857,876,895,917,1146,1171.
[214] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/505.506.
[215] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/322-323.
[216] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/336-337.
[217] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/489-490.
[218] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/645.

arası ihtilaf olunan harfler başlığı altında incelemektedirler. Dolayısıyla söz konusu kelimeleri kırâat alanında incelediğimizde kurrâ arasında ihtilafa konu olduğunu görmekteyiz.[219] Ayrıca İbn Necâh, bazı kelimelerin mushaflarda nasıl yazılması gerektiğini açıklarken şehir ve bölge imamlarının kırâatine uygun[220] biçimde yazılması gerektiğini belirtmesi, bununla beraber İbn Cezerî'nin imamların kırâatinin kendi bölgesindeki mushaflara mutabık okuduğunu[221] beyan etmesi göstermektedir ki istinsah faaliyetinde 'elif'in hazif ve isbât ile resmedilmesi, kırâat ihtilaflarını gösterme amacıyla olduğunu söylememize imkan vermektedir. Öte yandan imla kaynaklarının söz konusu kelimelerin mushaflar arasındaki ihtilaf hususunda mushafların ismini belirtmeyip müphem bırakması da dikkat çeken ve önem arz eden bir konu olarak durmaktadır.

'Elif'in hazfedilmesine konu olan bir başka durumun ise bazı kelime yapılarında olduğu görülmektedir. Nitekim meşhur imlâ kaynaklarında kelime ortasında ve sonunda 'elif'in hazfedilmesine mevzu bahis olan kelimeler; cem'i müzekker ve müennes sâlim kalıplar, nidâ harfi 'yâ'dan ve tenbîh harfi 'hâ' dan sonra sonraki 'elif'ler, yabancı özel isimler, merfû olan tesniyeler, bazı isim ve fiil vezinleri, 'nûn' harfinden sonraki mütekellim cem'i zamiri, 'lâm' harfinden sonraki 'elif'ler, cemâat 'vâv'ı gibi bazı zamirlerde ve kırık çoğul isimlerde görülmektedir.[222] İbn Vesîk ise med harfi 'elif'in hazfine konu olanları kelime yapılarına göre şu şekilde sıralamaktadır. Yabancı özel isimler, işaret zamirleri, sıla edatları, sayı isimleri, bazı isim ve fiil kalıpları, çift 'lâm' arasına gelen 'elif'ler, mütekellim cem'i zamirinden sonra gelen 'elif'ler, cem'i müzekker sâlim ve cem'i müennes sâlim isimler, kendisine harfi cer dahil olan soru edatı 'mâ' harfindeki 'elif'ler, çoğul ve tesniye kiplerindeki 'elif'ler ile nidâ harfi 'yâ'dan ve tenbîh harfi 'hâ'dan sonraki 'elif'lerin hazfe konu olduklarını zikretmektedir.[223]

Mehdevî ise hazif ve isbâta konu olan kelimeleri, genellikle kelime yapılarına göre sınıflandırmış, bazen de karmaşık bir şekilde anlatmıştır. Eserinde med harfi 'elif'in hazfedildiği kelime yapılarını şu şekilde sıralamak mümkündür. "İster isim olsun ister fiil olsun merfû olan tesniyeler, mütekellim zamiri olan 'nûn' harfinden sonra gelen 'elif'ler, 'lâm' harfinden sonra gelen 'elif'ler, cem-i müzekker ve cem-i müennes sâlimlerde bulunan 'elif'ler, iki 'elif'in bir arada olduğu kelimelerdeki 'elif'ler, yabancı özel isimlerde bulunan 'elif'ler, bazı kelime kalıplarında bulunan 'elif'ler, 'râ' harfinden sonra gelen 'elif'ler, nidâ harfi 'yâ' ve tenbîh harfi 'hâ'dan sonra gelen 'elif'ler, işaret zamirlerindeki 'elif'ler" olarak belirtmektedir. Müellif, bu kelimelerde sadece 'elif'in hazfedildiği

---

219 Bakara 2/245; Bakara 2/285; Â'li İmrân 3/21; Â'li İmrân 3/110, En'am 6/63; En'am 6/96; Hûd 11/7'deki ihtilaflar için bkz. Ebu Amr Osman b. Saîd, Ebu Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, **et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'**, haz. Halef b. Sâlim eş-Şâzelî, Dârü'l Endülüs lin-Neşri ve't-tevzîm, 1435/2015, s.296,306,309,337,341-342,345,375; Cezerî, **en-Neşr,** 2/228,237-238, 256,259-260.

220 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/592,645.

221 Cezerî, **en-Neşr**, 2/259,373.

222 Dânî, **Muknî',** s.20-37; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/31-34; 2/73-74,98,112-113,139-140; 3/430, 438, 462.

223 Diğer hazfe konu olan ve 'elif'in hazfedilmediği yerler için bkz. İbn Vesîk, **Câmî'**, s.31-38.

yerleri değil resmedildiği yerleri de belirtmiştir.[224] Bizde müellifin 'elif' harfinin hazif ve isbâtına dâir aktarmış olduğu kelimelerin hepsini burada incelemeye çalışacağız. İmla kaynaklarıyla örtüşmeyen bilgi olursa bu farklılıklar, incelediğimiz kelime yapılarının altında gösterilecektir. Müellifin incelediği med harfi 'elif'in hazfedildiği kelime yapıları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz.

a) Bu kelime yapılarından biri ister isim olsun ister fiil olsun merfû olan tesniyelerdir: Kaynaklarda fiil ve isim olan tesniye kelimelerde bulunan 'elif'in hazfedildiği bilgisi geçmektedir.[225] Nitekim Dânî, merfû isim ve fiil olan tesniye kelimelerden 'elif'in hazfedildiğini belirterek bazı misaller vermektedir. İbn Necâh ve İbn Vesîk ise tesniye olan kelimelerde 'elif'in hazfi ve isbâtı şeklindeki yazımında ihtilaf edilmiş bazı kelimeleri de zikrederek bu konuya değinmektedir.[226] Mehdevî ise Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm kanalıyla aktarımda bulunarak isim olanlar kapsamında Mâide 5/23'deki "رَجُلَانِ", Kasas 28/48'deki "سِحْرَانِ" kelimeleri ve bu iki kelimeye benzeyenlerin 'elif' harfi olmadan resmedildiğini, fiil olan tesniyelerden ise Mâide 5/107'deki "يَقُومَانِ", Enbiya 21/78'deki "يَحْكُمَانِ", Kasas 28/15'deki "يَقْتَتِلَانِ" kelimelerini zikrederek isimlerde olduğu gibi tesniye olan fiillerin de 'elif'siz imla edildiğini zikretmektedir.[227] Kaynaklarla kıyasladığımızda herhangi farklı bir durum olmadığı görülmektedir. Ancak İbn Necâh, Mehdevî ve Dânî'den farklı olarak Nisâ 4/175'deki "الثُّلُثَانِ" kelimesinde sahabelerin ihtilaf ettiğini mushaflarda 'elif'li ve 'elif'siz olarak yazdıklarını kendi tercihinin tesniye olan kelimelerde 'elif'li yazım yönünde olduğunu belirmektedir. Bir diğer kelime Mâide 5/23'deki "رَجُلَانِ" ve Mâide 5/107'deki "فَيُقْسِمَانِ" kelimesiyle alakalı yine mushafların ihtilaf ettiğini bazı mushaflarda 'elif'li, bazısında 'elif'siz yazıldığını kendi tercihinin 'elif'in isbâtı yönünde olduğunu açıklamaktadır.[228] Netice olarak bu konuda Mehdevî ve Dânî ihtilaf edilen kelimelere temas etmemişken İbn Necâh ve İbn Vesîk bazı kelimelerde ihtilaf edildiği bilgisine yer vermektedir. Dolayısıyla merfû olan isim ve fiillerde mushafların 'elif'in isbâtı hususunda ittifaktan bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

b) 'Elif'in hazfedildiği bir başka kelime yapısı, mütekellim zamiri olan 'nûn' harfinden sonra gelen 'elif'lerdir. Dânî ve İbn Necâh mütekellim zamirine bitişen 'elif'lerin hazfine dair bazı kelimeleri zikretmiş bu kelimeler ve benzerlerinden 'elif'in hazfedildiğini belirtmektedir.[229] İki âlim herhangi bir ihtilaftan bahsetmemiştir. İbn Vesik, bu kelimelerdeki 'elif'in hazfedilmesini kendisine zamirin bitişme şartı ile gerçekleştiğini açıklamaktadır.[230] Mehdevi ise Bakara 2/50'deki "فَأَنْجَيْنَاكُمْ", Bakara 2/63'deki "آتَيْنَاكُمْ" kelimesini ve bu iki kelimenin benzerlerinden 'elif'in hazfedildiğini zikrederek yine usulü gereği ihtisar amacıyla iki kelimeyle iktifa ettiği anlaşılmaktadır. Müellif, kâtiplerin bu ve

---

224 Mehdevî, **Hicâu,** s.69-89.
225 Dânî, **Muknî', s.** 26; Vesik**, Câmî'**, s.35-36.
226 İhtilaflar için bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/430,438,462; Vesik, **Câmî',** s.35-36.
227 Mehdevî, **Hicâu,** s.76.
228 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/430,438,462.
229 Dânî, **Muknî',** s.26; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/73-74.
230 Vesîk, **Câmî'**, s.35.

benzeri kelimelerdeki ‘elif’in hazfedilmesi hususunda ittifak ettiğini belirtmektedir.[231] Özetle bu konuda mushaflarda bir ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır. İmla kaynaklarının birbirine uyumlu olması da buna işaret etmektedir.

c) ‘Lâm’ harfinden sonra gelen ‘elif’ harfi resmedilmemiştir: İmlâ kaynaklarında ‘lâm’ harfinden sonra ve iki ‘lâm’ harfi arasında gelen ‘elif’in hazfedildiği açıklanmaktadır.[232] Bu bağlamda Mehdevî, Â’li İmrân 3/20’deki “الْبَلَاغُ”, Â’li İmrân 3/40’daki “غُلَامٌ”, Cin 72/23’ deki “بَلَاغاً”, Tevbe 9/47’deki “خِلَالَكُمْ”, Yunus 10/32’deki “الضَّلَالُ”, Hicr 15/53’deki “بِغُلَامٍ”, Hicr 15/86’daki “الْخَلَّاقُ”, Kehf 17/ 82’deki “لِغُلَامَيْنِ”, Rahman 55/27’deki “الْجَلَالِ” , Râd 13/5’deki “الْأَغْلَالُ”, Râd 13/15’deki “ظِلَالُهُمْ”, Nahl 16/48’deki “ظِلَالُه”, İbrahim 14/31’deki “خِلَالٌ”, Nisa 4/176’daki “ الْكَلَالَةِ”, Müminin 23/12’deki “سُلَالَةٍ” kelimelerini zikretmiş ve bu kelimelere benzeyenlerden de ‘elif’in hazfedildiğini belirtmektedir. [233] Kaynakların arasında bu konuda bir farklılık olmadığı görülmektedir.

d) ‘Elif’in hazfedildiği bir diğer kelime yapısı, cem’i müzekker ve müennes sâlimlerde bulunan ‘elif’lerdir. Dânî ve İbn Necâh cem’i müzekker ve müennes kelimelerde bulunan ‘elif’in hazfi hususunda ittifak edildiğini söyleyerek ardından ‘elif’in hazfedildiği kelimeleri zikretmektedir.[234] Mehdevî ise cem’i müzekker kapsamında Bakara 2/4,35’deki “الْكَافِرِينَ” ve “الظَّالِمِينَ” kelimelerini, cem’i müennes olarak Ahzâb 33/35’deki “الْمُسْلِمَاتِ”, Nisa 4/25’deki “الْمُؤْمِنَاتِ” kelimelerini misal vermekte bu zikredilen kelimeler ve benzerlerinde ‘elif’ harfinin hazfedilerek imla edildiğini, ayrıca Dânî’nin söylediği gibi kâtiplerin bu kelimelerde ittifakla ‘elif’siz resmettiklerini açıklamaktadır. Söz gelimi kelimelerdeki ‘elif’ harfinin hazfedilme sebep ve gerekçesini yine Dânî ile uyumlu olarak çok kullanılmasına bağlamaktadır.[235]

Ayrıca ‘elif’in hazfi ma’rife/lam-ı tarifli olan kelimelerde olduğu gibi nekre olan kelimelerde de görülmektedir. Nitekim müellif, bu kapsamda Nebe’ 78/23’deki “لَابِثِينَ” kelimesinde bulunan ‘elif’ harfinin resmedilmediğini açıklamaktadır. Bununla beraber cem’i sâlim kelimelerde istisnaî olarak hazif gerçekleşmeyen durumlar da bulunmaktadır. Med harfi ‘elif’den sonra hemze veya şeddeli bir harf geldiği zaman ‘elif’ hazfedilmemiş resmedilmiştir.[236] Müellif, bu bağlamda Fâtihâ 1/7’deki “الضَّالِّينَ”, Ahzâb 33/35’deki “الصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ”, kelimelerini örnek teşkil etmesi için vermektedir. Ancak ‘elif’den sonra hemze bulunan kelimeler, Irak mushaflarının bazısında ‘elif’ olmadan yazıldığını nakletmektedir. Kendisinde iki ‘elif’ bulunan cem’i sâlim kelimeler ise mushafların birçoğunda iki ‘elif’in hazfedildiğini, bu konuda ihtilaf bulunduğu söyleyerek, Bakara 2/25’deki “الصَّالِحَاتِ”, Ahzâb 33/35’deki “الْحَافِظَاتِ” iki kelimeyi örnek vermiş ancak mushafların hangisinde ‘elif’in imla edilip edilmediğini

---

231 Mehdevî, **Hicâu,** s.76.
232 Dânî, **a.g.e,** s.26**;** Necâh, **a.g.e,** 2/98,336; Vesîk, **Câmî’**, s.33-34-35.
233 Mehdevî, **Hicâu,** s.77.
234 Dânî, **a.g.e,** s.30-31; Necâh, **a.g.e,** 2/30-34.
235 Mehdevî, **Hicâu,** s.77;
236 Dânî, **Muknî’,** s.31.

belirtmemektedir.[237]Dânî'de iki 'elif' bulunan kelimelerdeki 'elif'lerin mushafların genelinde hazfedildiği bilgisini vermiş iken hangi mushafta isbat edildiğine dair herhangi bir bilgiye yer vermemiş, hatta kadim Irak mushaflarını incelediğinde hazif hususunda ihtilaf görmediğini belirtmektedir.[238] İbn Necâh'ta mushaflarda ihtilaf edildiğini birçoğunda ise ihtisar amacıyla hazfedildiğini belirtmektedir.[239] Sonuç olarak Mehdevi'nin naklettiği bilgilerle imla kaynaklarını karşılaştırdığımızda tam uyum söz konusudur ki, hatta Dânî, İbn Necâh ve İbn Vesîk bu kelimelerdeki 'elif'in hazfedilme sebebini açıklarken Mehdevi gibi çok kullanılması ile izah etmişler, bunun yanında İbn Vesîk, bazı kelimelerdeki 'elif'in resmedilmesini ise az kullanımından kaynaklandığı ileri sürmektedir.[240]

e) 'Elif'in hazfedildiği bir diğer kelime yapısı, yabancı özel isimlerde bulunan 'elif'lerdir: Dânî, mushafları yazanların kullanımı çok olan yabancı özel isimlerdeki 'elif'i ittifakla hazfettiklerini belirterek önce hazfedilen daha sonra kullanımı az olmasından dolayı isbat edilen akabinde ihtilaflı olan kelimeleri zikretmektedir.[241] İbn Necâh'ta aynı şekilde çok kullanılan yabancı özel isimlerde 'elif'in hazfedildiğini, az kullanılanlarda ise isbât edildiğini belirtmiş bununla birlikte ihtilaf edilen kelimelere de temas etmiştir.[242] Mehdevî ise kullanımı çok olmasından kaynaklı yabancı özel isimlerdeki 'elif'in hazfedildiği kelimeler çerçevesinde Bakara 2/124,133'deki "اِبْرٰهِيمَ", "اِسْحٰقَ", Â'li İmrân 3/33'deki "عِمْرٰنَ", Lokman 31/12-13'deki "لُقْمٰنَ" kelimelerini, kullanımı az olduğu için 'elif'in isbat edildiği kelimeler arasında ise Bakara 2/247,251'deki "طَالُوتَ", " جَالُوتَ" ve Kasas 28/76'daki "قَارُونَ" kelimeleri zikretmiş, üçüncü olarak kendisinde 'elif'in isbat edilip edilmemesi konusunda ihtilaf olan Bakara 2/102'deki "هَارُوتَ", " مَارُوتَ", ve Kasas 28/6'daki "هَامَانَ" olarak üç kelimeden bahsetmektedir.[243] Ayrıca az kullanılan kelimeler arasında bulunan Bakara 2/98'deki "وَمِيكَالَ" kelimesinin 'elif'siz yazıldığını belirtmektedir.[244] Kaynaklarla kıyasladığımızda her ne kadar aralarında benzerlik olsa da kısmi farklılıklar da bulunmaktadır.[245] Mehdevî, yabancı isimlerde 'elif'in hazfi hususunda kâtiplerin ittifak ettikleri kelimeler arasında dört kelimeye yer vermiş, Dânî, İbn Necâh ve İbn Vesîk'in daha çok kelimeye yer verdiğini görmekteyiz. Mehdevî, usulü gereği muhtasar amacıyla çok kullanılan kelimeler bilindiği ve hazfedilmesi konusunda ittifak olması sebebiyle örnek amacıyla daha az kelimeye yer verdiğini söyleyebiliriz. Bu kelimelerle alakalı Muhammed ed-Dabbâ, Kur'ân'da yirmi bir tane yabancı isim olduğunu bunlardan dokuzunun çok kullanıldığını, on ikisinin ise az kullanıldığını, az kullanılanlar arasında Mehdevi'nin kaynaklardan farklı olarak aktardığı "قَارُونَ" "ismi de yer almaktadır.[246] Müellif,

---

237 Mehdevî, **Hicâu,** s.78.
238 Dânî, **Muknî',** s.31.
239 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/33-34.
240 Dânî, **Muknî',** s.30-31**;** Vesîk**, Câmî'**, s.36-37.
241 Dânî, **Muknî',** s.29-30.
242 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/112-113.
243 Mehdevî, **Hicâu,** s.78.
244 Mehdevî, **Hicâu,** s.76.
245 Dânî, **Muknî',** s.29-30**;** İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/112-113; Vesîk**, Câmî'**, s.32-33.
246 Ali Muhammed ed-Dabbâ, **Semîru't-Tâlibîn fî Resmi ve Dabdi'l-Kitâbi'l-Mübîn**, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, t.y. 3/60.

az kullanılmasından dolayı ‘elif’in isbat edildiği kelimeler arasında üç kelimeden bahsetmiş, kaynaklardan farklı olarak “قَارُونَ” kelimesine de yer vermişken, diğer mağrib kaynakları “ياجوج”, “ و ماجوج” kelimelerinden ve benzerlerinden ‘elif’in isbat edilerek resmedildiğini söylemiş “قَارُونَ” kelimesini ise ihtilaf edilen yerde zikretmişlerdir.[247] Söz konusu kelimeyle alakalı kaynaklara baktığımızda Dânî, ihtilaflı kelimeler arasında Gâzi b. Kays’tan aktardığı rivayete dayanarak “هَارُوتَ”, “مَارُوتَ” ve “قَارُونَ” üç kelimenin Medîne mushaflarında ‘elif’siz olduğunu söylerken diğer mushaflarda ne durumda olduğunu zikretmediği görülmektedir.[248] İbn Necâh’a gelince “قَارُونَ” ismi hakkında bazı mushaflarda ihtisar doğrultusunda ‘elif’in hazfedildiğini, bazı mushaflarda ise isbat[249] edilerek yazıldığını, her ikisinin de güzel olduğunu söylemiş, mushaf yazan kâtip, kendisine hangisi daha sevimliyse onu yazsın tavsiyesinde bulunmaktadır.[250] Sonuç olarak Mehdevî’nin “قَارُونَ” kelimesinin az kullanıldığını söylemesiyle ilgili şu şekilde değerlendirme yapmak mümkündür. Diğer kaynaklar bu kelimeyle alakalı mushaflardaki ihtilafını esas alarak ihtilaf edilen kelimeler arasında incelemiş, müellif’de söz konusu kelimedeki ‘elif’in az kullanımından kaynaklı mushaflarda genelde ‘elif’in resmedilmesini esas alarak ‘elif’i hazfedilmeyen kelimeler içinde zikretmiş olması muhtemel gözükmektedir. Dolayısıyla kaynaklarda bu kelimedeki ‘elif’in mushaflarda hazfedilmesi ve isbat edilmesi ile alakalı ihtilaf edildiğine dair rivayetler geçmekte iken müellif, mushaflarda ‘elif’in isbât edilmesini benimseyerek az kullanılanlar kapsamında değerlendirmiş diyebiliriz.

Mehdevî ayrıca Bakara 2/40’daki “اِسْرَٰٓاِيْلَ” ve Bakara 2/251’deki “دَاوٗدُ" kelimelerini zikrederek bu isimlerdeki ilk kelimede ‘yâ’, ikinci kelimede ‘vâv’ harfi hazfedildiği için mushafların çoğunda bu iki kelimede bulunan başka haziften dolayı ‘elif’in isbât edildiğini, bazı mushaflarda ise hazfedildiğini açıklamış fakat bu durumun mushafların hangisinde olduğuna dair bir bilgi aktarmadığı görülmektedir.[251] Dânî ise “اِسْرَٰٓاِيْلَ” kelimesindeki ‘yâ’ harfinin hazfedilmesiyle alakalı mushafların çoğunda ‘elif’siz, müelliften farklı olarak Medîne ve Irak’ın kadim mushafların bazısında ‘elif’ olmadan ancak birçoğunda ise ‘elif’li olarak yazıldığını belirmektedir. “دَاوٗدُ” isminde ise ihtilaf edilmediğini ‘vâv’ harfi hazfedildiğinden ‘elif’ mushafların tamamında isbat edilerek yazıldığını belirtmektedir.[252] Netice olarak Mehdevi’nin “دَاوٗدُ” isminde verdiği bilgi ile Dânî’nin verdiği bilgi birbirinden farklı olduğu görülmektedir.

Toparlamak gerekirse Mehdevî’nin aktardığı bilgilerde imla kaynaklarında geçen bilgiler kıyaslandığında kısmî farklar olsa da genelde uyum söz konusu olduğunu söylememiz mümkündür. Mehdevî ile Dânî arasında iki kelimede farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Dânî, müelliften farklı olarak “اِسْرَٰٓاِيْلَ” kelimesinde mushafların ismini belirtmesiyle yani Medine ve Irak’ın kadim mushafların

---

247 Dânî, **Muknî’,** s.30**;** Vesîk, **Câmî’**, s.32.

248 Dânî, **Muknî’,** s.30**.**

249 Ebû Amr genelde ‘elif’in isbâtı şeklinde olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 4/972. (nâşir mukaddimesi)

250 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 4/972.

251 Mehdevî, **Hicâu,** s.79.

252 Dânî, **Muknî’,** s.30**.**

bazısında ‘elif’siz olduğunu zikrederek, “دَاوُۥدُ” kelimesinde ise ihtilaf olmadığını belirterek ondan farklı aktarımda bulunmuştur. Yabancı özel isimlerde ‘elif’in hazfedilme sebep ve gerekçesini âlimler, Mehdevî gibi bazı isimlerin çok kullanılmasına, isbat edilmesini ise az kullanılmasına bağlamaktadır. Bununla beraber kaynaklarda çok kullanılsa da “دَاوُۥدُ” ismi gibi ‘elif’in genelde hazfedilmediği, az kullanılsa da “قَارُونَ” ismi gibi bazı mushaflarda ‘elif’in hazfedildiği durumlar istisna olarak geçmektedir.

f) ‘Elif’in hazfedildiği yerlerden bir başkası bazı kelime kalıplarında bulunan ‘elif’lerdir: Müellif, bu kelimeler arasında zikrettikleri şunlardır. “ٱلكتاب”, “كتاب” kelimesi mushafların tamamında Kur’ân’da her geçtiği yerde ‘elif’siz olarak resmedilmişken, Ra’d 13/38’deki “اَجَلٍ كِتَابٌ”, Hicr 15/4’deki “كِتَابٌ مَعْلُومٌ”, Kehf 18/27’deki “مِنْ كِتَابِ”, Neml 27/1’deki “وَكِتَابٍ مُبِينٍ” kelimeleri olmak üzere dört yerde ‘elif’li yazılmıştır. “قُوْرٰناً” kelimesi, Yusuf 12/2’de Zuhruf 43/3’de “قُوْرٰناً” kelimesindeki ‘elif’ mushafların çoğunda hazfedilmiş, mezkûr iki yerin haricinde ise ‘elif’ isbât edilmiştir. “تُرَاباً” kelimesi, Ra’d 13/5, Nem 27/67, Nebe’ 78/40 ayetlerinde mushafların çoğunda ‘elif’ hazfedilmiş, bu üç yerin dışında isbat edilerek yazılmıştır. “اَلْنَ” kelimesi, Kur’ân’da geçtiği her yerde ‘elif’ olmadan imla edilmiş, sadece Cin 72/9’daki “الْاٰنَ” kelimesinde ‘lâm’dan sonra ‘elif’li olarak yazılmıştır. “سَاحِرٌ” kelimesi, Kur’ân’da her yerde ‘elif’siz, sadece Zâriyât 51/52’deki “سَاحِرٌ” kelimesinde ‘elif’li olarak yazılmıştır. “سَحَّارٍ” kelimesi, Şuarâ 26/37'de ‘elif’li, diğer yerlerde ‘elif’ olmadan resmedilmiştir. “اٰيَاتِنَا” kelimesi, Kur’ân’nın her yerinde ‘yâ’dan sonra ‘elif’siz, sadece Yunus 10/15’deki “ءَا يَاتِنَا”, ve Yunus 10/21’deki “ءَايَا تُنَا” kelimesinde ‘elif’li yazılmıştır. “تَبَارَكَ” kelimesi; Rahman 55/78, Mülk 67/1’deki “مَسَاكِنِهِمْ” kelimesi; Tâhâ 20/128 ayetlerinde ‘elif’siz olarak resmedilmiştir.[253] Müellif, zikrettiğimiz bu kelimelerdeki ‘elif’in hazfedilme gerekçelerini açıklamadığı görülmektedir.

Kaynaklara bakıldığında müellifin aktardığı bilgilerle genel olarak uyum söz konusu olsa da küçük bir farklılık göze çarpmaktadır.[254] Nitekim Dânî, “قُوْرٰناً” kelimesinin Yusuf 12/2 ve Zuhruf 43/3’de ‘elif’in hazfedildiğini zikretmiş, bununla beraber Mehdevî’den farklı olarak ise Irak ve başka mushaflarda ‘elif’li gördüğünü belirtmektedir.[255] İbn Necâh, “قُوْرٰناً” kelimesiyle alakalı mushaf ismi zikretmeden Yusuf ve Zuhruf sûresinde ‘elif’in hazfedilme gerekçesini ihtisar doğrultusunda açıklamaktadır. Bu kelimenin ‘elif’li olan yerlerde hemzeden sonra bir tane ‘elif’ olacak şekilde yazıldığını, iki ‘elif’in bir araya gelmemesi amacıyla hemze için ayrıca ‘elif’ gösterilmediğini belirtmektedir.[256]

g) ‘Elif’in hazfedildiği bir başka kelime yapısı, nidâ harfi ‘yâ’ ve tenbîh harfi ‘hâ’ dan sonra gelen ‘elif’lerdir. Kaynaklarda nidâ harfi ‘yâ’ ve tenbîh harfi ‘hâ’ dan sonra gelen ‘elif’ler hazfe

---

253 Mehdevî, **Hicâu,** s.79-80.

254 Dânî, **Muknî’,** s.26-27-28-29**;** Vesîk, **Câmî’**, s.33-34-35; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**,2/61-62; 3/651 ,705, 736, 742; 5/1234.

255 Dânî, **Muknî’,** s.28.

256 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 3/705.

konu olan diğer bir konudur.[257] Mehdevî'nin bu bağlamda zikrettikleri şunlardır. Nidâ edatından sonra gelen 'elif' için; Bakara 2/21 "يَايها" Bakara 2/179 "يأُولى", tenbîh edatından sonraki 'elif' için; Bakara 2/25 "هٰذَا" Bakara 2/35 "هٰذِهِ" Â'li İmrân 3/66 "هَانْتُم" Neml 27/42 "اَهٰكَذَا" kelimelerini örnek teşkil etmesi bakımından zikretmektedir. Ayrıca "ايها" deki 'hâ' harfinden sonra gelen 'elif'ler her yerde yazılmakta iken sadece Nûr 24/31 "اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ", Zuhruf 43/49 "اَيُّهَ السَّاحِر", Rahman 55/31'deki "اَيُّهَ الثَّقَلَانِ" kelimelerinde 'elif' olmadan yazıldığını belirtmektedir.[258]

Mehdevî, nidâ harfi 'yâ' ve tenbîh harfi 'hâ'dan sonra gelen 'elif'in hazfine örnek olarak verdiği bu ve benzerleri kelimelerden 'elif'in mushaflarda yazılmadığını zikretmekte ancak bunların hazfedilme sebeplerine temas etmemiştir. Kaynaklarda ise İbn Vesîk, bu konuda bir açıklama yapmazken[259] Dânî, söz konusu kelimelerde 'elif'in hazfedilme gerekçesini ihtisar amacına dayandırmaktadır.[260] Nidâ ve tenbîh harflerinden sonra hazfedilen 'elif' konusunda farklı görüşler olsa da Dânî, İbn Necâh ve Mehdevî hemzenin hatta resmedildiğini hazfedilenin ise nida ve tenbîh edatlarının 'elif'i olduğunu belirtmektedirler.[261] İbn Necâh, "ايها" deki 'hâ' harfinden sonra gelen 'elif'ler her yerde yazıldığını bu konuda bir ihtilaf olmadığını ancak mezkûr üç yerde 'elif'siz yazıldığını, aynı zamanda bu üç yerde kıraat imamların vakıf ve vasıl halinde ihtilaf ettiğini açıklamaktadır.[262] Bu yerlerdeki kıraat ihtilafına bakıldığında Ebû Amr, Kisâî ve Ya'kub vakıf halinde 'elif'li, diğerleri mushafta yazıldığı gibi 'elif'siz; vasıl halinde İbn Âmir, 'hâ'nın dammesiyle diğerleri fethasıyla okumuştur.[263] Özetle kâtiplerin diğer yerlerde 'hâ' harfinden sonra 'elif'le, söz gelimi üç yerde 'elif'siz yazması kıraat farklılığını gösterebilmek amacıyla bu şekilde imla ettiklerini söyleyebiliriz.

h) Bir diğer 'elif'in hazfedildiği kelime yapısı, ismi işâret ve ismi mevsullerde bulunan 'elif'tir. Kaynaklarda ismi mevsuller ve ismi işaretlerden sonra gelen 'elif'in hazfedildiği zikredilmektedir.[264] Mehdevî'nin ise bu çerçevede verdiği misaller şunlardır. Bakara 2/2'deki "ذٰلِكَ", Bakara 2/49'daki "ذٰلِكُمْ" , Yusuf 12/32'deki "فَذٰلِكُنَّ", Bakara 2/5'deki "اُوْلٰٓئِكَ", Nisâ 4/91'deki "اُوْلٰٓئِكُمْ", Nisâ 4/15'deki "وَالّٰتِي", Ahzâb 33/4'deki "الّٰٓئِ" kelimelerini örnek olarak vermiş buradaki 'elif'lerin hazfedildiğini söylemektedir.[265] İmla kaynaklarıyla karşılaştırdığımızda aralarında uyum olduğu görülmektedir. Bunun yanında kaynaklarının söz konusu kelimelerde 'elif'in hazfedilmesi hususunda ittifaktan bahsetmeleri de dikkat çekmektedir.

---

[257] Dânî, **Muknî',** s.25; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn** 2/101,139-140; Vesîk**, Câmî'**, s.41.
[258] Mehdevî, **Hicâu,** s.81.
[259] Vesîk**, Câmî'**, s.41.
[260] Dânî, **Muknî',** s.25.
[261] Mehdevî, **Hicâu,** s.81; Dânî, **Muknî',** s.25; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/101.
[262] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/100; 4/904.
[263] Cezerî, **en-Neşr,** 2/142; Dânî, **et-Teysîr,** s.448.
[264] Dânî, **Muknî',** s.25; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/61; Vesîk, **Câmî'**, s.33.
[265] Mehdevî, **Hicâu,** s.80-81.

ı) 'Elif'in hazfedildiği bir başka kelime yapısı, hemzeden sonra gelen 'elif'lerdir.[266] Müellif, bu bağlamda şu kelimelere yer vermektedir. "قُرْءٰناً" kelimesi, Yûsuf 12/2'deki ve Zuhruf 43/3'deki "قُرْءٰناً" kelimesi, mushafların çoğunda 'elif' hazfedilmiş, mezkûr iki yerin haricinde ise 'elif' isbat edilmiştir.[267] Şuarâ 26/61'deki "تَـرَّاءَ الْجَمْعَانِ", Zuhruf 43/38'deki "جَّاءَنَا" kelimeleri iki 'elif'li değil, tek 'elif'le resmedilmiştir. Müellife göre "تَـرَّاءَ الْجَمْعَانِ" kelimesinde güzel olanın "تفاعل", 'tefe'ale' babında olan 'elif'in imla edilmesidir. Çünkü kelime sonunda iki sakin bir araya geldiğinden telaffuzda 'lâm'el fiil düştüğü için hatta gösterilmemiş olup hemze için de bir suret konmamıştır. Başka bir ifadeyle müellif, 'râ' harfinden sonra 'elif'in yazılmasının daha güzel olduğunu söylemektedir. "جَّاءَنَا" kelimesinde ise hemzeden önce ve sonra olması mümkün olduğunu, tesniye okuyanların kıraati doğrultusunda hemzeden sonra, müfret okuyanlar için de hemzeden önce olmasının mümkün olduğunu ancak her iki durumda da hemze için bir suret gösterilmediğini açıklamaktadır. Hemzeden sonra 'elif'in yazıldığı bir diğer kelime ise "رءاٰ" kelimesi Kur'ân'ın tamamında 'râ' ve 'elif'li yazılmış ancak Necm 53/11,18 ayetlerinde 'elif'den sonra "رَاٰى" şeklinde 'râ', 'elif' ve 'yâ' harfi ile resmedilmiştir. Müellif, Rûm 30/10 "السُّوٓاٰى" kelimesinin 'elif'ten sonra 'yâ' harfi ile yazıldığını belirtmekte "وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ" kelimesinin ise İsrâ 17/83, Fussilet 41/51 ayetlerinde 'yâ'sız imla edildiğini zikretmektedir.[268]

Mehdevî, hemzeden sonra 'elif'in hazfedildiği kelimeler arasında iki üstün alan hemzeli kelimeler, Kur'ân'ın tamamında iki elifli değil, tek elifle resmedildiğini beyan etmektedir. Misal olarak Hûd 11/108, Nebe' 78/36'daki "عَطَّاءً", Bakara 2/22, Mü'min 40/64'deki "بِنَّاءً" kelimelerini vermektedir. Mehdevî, bu ve benzeri kelimelerde sabit olan 'elif'in hemzeden önce olması mümkün olduğu gibi tenvinden ivaz (bedel) olarak gelmesi de mümkün olduğunu ancak bu takdirde hemze için bir suret konmadığını zikretmektedir. Ona göre evla olan vakıf ve vasıl durumunda gerekli olduğundan hemzeden önceki 'elif'in sabit olmasının daha güzel olduğunu, tenvinden ivaz olanın ise gerekli olmadığını belirtmektedir. Hemzeden önce 'elif' olmazsa Tevbe 10/57'deki "مَلْجَـاً" kelimesi gibi tenvinden ivaz olan bir 'elif'le yazılmaktadır. Aynı şekilde tesniye olan Yunus 10/87'deki "تَبَوَّاٰ" kelimesinde hemzeden sonra sabit olan ivaz 'elif'i olup hemze için bir suret koyulmamıştır.[269]

Kaynaklarla kıyaslandığında aralarında uyum olduğu görülmektedir.[270] Bununla beraber 'elif'in hazfedilme sebep ve gerekçeleriyle alakalı imla edebiyatında geçen bilgilere baktığımızda Dânî, Rûm 30/10'daki "السُّوٓاٰى" kelimesinin 'yâ' ile yazılmasını kendi tercihine göre imâle niyeti ve asıl olanın öne çıkarılmak istenmesiyle açıklamaktadır.[271] İbn Necâh, bu kelimede 'elif'ten sonra 'yâ' ile yazılmasını iki 'elif'in bir arada olmasının hoş görülmemesi ile izah etmektedir.[272] Ayrıca Dânî, iki üstün alan hemzeli "عَطَّاءً" gibi kelimeler de Mehdevi ile aynı bilgileri aktarmış bu kelimelerin tek 'elif'le

---

266 Dânî, **Muknî',** s.32-33-34; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/103**;**4/927,985,1101,1153.
267 Mehdevî, **Hicâu,** s.79.
268 Mehdevî, **Hicâu,** s.82.
269 Mehdevî, **Hicâu,** s.83.
270 Dânî, **Muknî',** s.32-33-34; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/103**,** 4/927,985,1101,1153.
271 Dânî, **Muknî',** s.33.
272 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/985.

yazılmasını ise iki ‘elif’in bir araya gelmemesi için tek ‘elif’le imla edildiğini açıklamaktadır.[273] Söz gelimi kelime için Mehdevî, hemzeden önce ve sonra ‘elif’in hazfedilebileceğini söyleyerek tek ‘elif’ ile resmedildiğini belirtmiş ancak vakıf ve vasıl durumunda gerekli olduğu için hemzeden önceki ‘elif’in sabit olmasının daha evla olduğunu zikretmektedir. Bir başka kelime için İbn Necâh, “رَاٰى” kelimesinin Rûm 30/11,18 ayetinde ‘elif’ten sonra ‘yâ’ ile yazılmasını iki ‘elif’in bir arada olmasının güzel görülmediği için ayrıca imâle doğrultusunda ‘yâ’ ile imla edildiğini beyan etmektedir.[274] Özetle diyebiliriz ki kaynakların bu kelimelerde ‘elif’in hazfedilme sebebini iki sakin harfin ya da iki ‘elif’in bir arada olmamasıyla, ‘elif’ten sonra ‘yâ’ ile yazılmasını ise imale niyeti ile açıkladığını söyleyebiliriz.

i) ‘Elif’in hazfedildiği bir başka kelime cem’i ‘vâv’ından sonra gelen ‘elif’lerdir. Nitekim Dânî, bu konuda mushafların ‘elif’in hazfi hususunda ittifak ettiği dört kelimeyi söyleyerek akabinden ‘elif’in hazfedilmediği ve diğer kelimeleri zikretmektedir.[275] Müellif ise bu bağlamda şu kelimelere yer vermektedir. Bakara 2/61’deki “بَاۤؤُ”, Â’li İmrân 3/184’deki “جَاۤؤُ” kelimeleri her nerde gelirse, Bakara 2/226’daki “فَاۤؤُ”, Furkan 25/21’deki “وَعَتَوْ”, Sebe’34/5’deki “سَعَوْ”, Haşr 59/9’daki “تَبَوَّؤُ” Nisa 4/99’daki “يَعْفُوَ” bu kelimelerin haricinde aslı ‘vâv’ ya da cem’i ‘vâv’ından sonra gelen ‘elif’ isbat edildiğini nakletmektedir. Yunus 10/90’daki “بَنُوٓا” mushafların tamamında ‘vâv’dan sonra ‘elif’le resmedildiğini, Rûm 30/39’daki “لِيَرْبُوْا”, Ahzâb 33/69’daki “اٰذَوْا” bu iki kelimede ise ihtilaf olduğunu, mezkûr son iki kelimenin Medîne mushaflarında ‘elif’siz, sair mushaflarda ‘elif’li yazıldığını söylemektedir.[276]

Bu konuda aynı bilgilere yer veren[277] Dânî, ihtilaf edilen Rûm 30/39, Ahzâb 33/69’daki kelimelerde Ahmed b. Zeyd el-Hulvânî rivayetinde Medîne mushaflarında ‘vâv’dan sonra ‘elif’ olmadığını nakletmiş ancak Medîne mushaflarında bu aktarılan bilgi doğrultusunda bir şey bulamadığını belirtmektedir.[278] İbn Necâh ise “لِيَرْبُوْا” kelimesinde ‘vâv’dan sonra ‘elif’le yazıldığını, imam Nâfi’nin ‘lâm’ harfinden sonraki ‘tâ’ harfinin dammesiyle, ‘vâv’ın iskânı ile okuduğunu söylemiş mushaflarda nasıl imla edildiğine ise temas etmemektedir.[279] Mehdevi’nin zayıf bilgi olarak aktardığı ihtilaf edilen söz konusu iki kelime hususunda Dânî ve Necâh tarafından da nakledilen bilgilerin de zayıf bir bilgi oluşunu desteklemiş ve bu rivayetler esas alındığında Medîne mushaflarının ‘elif’siz değil, ‘elif’li olduğu ağırlık kazanmıştır.

Mehdevî, son olarak ‘elif’in hazfedilmediği kelime yapılarının da bulunduğunu zikretmektedir. Müellif bu kapsamda (فِعَالٍ) ‘fiâlin’, (فَعَالٍ) ‘faâlin’, (فَعَّالٍ) ‘fa’âlin’, (فَاعِلٍ) ‘fâılin’, (فِعْلَانٍ) ‘fi’lânin’, (فُعْلَانٌ) ‘fü’lânin’ kalıpları ile gelen Fussilet 41/43’deki “عِقَابٍ” , Hûd 11/58,59’deki “عَذَابٍ”, “جَبَّارٍ”, Kehf 18/35’deki “ظَالِمٌ” , Ra’d 13/4’deki “صِنْوَانٍ”, Saf 61/4’deki “بُنْيَانٌ” kelime ve benzeri kalıpların ‘elif’le

---

273 Dânî, **Muknî’,** s.33-34.
274 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 4/1153.
275 Dânî, **Muknî’,** s.34-35.
276 Mehdevî, **Hicâu,** s.83-84.
277 Dânî, **Muknî’,** s.34-35.
278 Dânî, **Muknî’,** s.35.
279 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 4/988.

imla edildiğini zikretmektedir.[280] Mehdevî, altı kelime kalıbını aktarmışken, Dânî ve Muhammed ed-Dabbâ ise müelliften farklı olarak söz gelimi sigalara ilave yedinci olarak (مِفْعَالٌ) kalıbını da eklemişlerdir.[281]

Genel olarak toparlamak gerekirse Mehdevî'nin 'elif'in hazfedilmesiyle alakalı öncelikle mushaflarda 'elif'in hazfi konusunda ittifak edilen kelimeleri, akabinde mushaflarda ihtilaf edilen kelimeleri zikrettiği görülmektedir. Kaynaklarla arasındaki farklı olan kelimeler bu konunun devamında zikredilmiştir. Müellif, daha sonra yukarda zikrettiğimiz yaklaşık on kadar kelime yapısında yine 'elif'in hazfedildiği kelimeleri zikretmektedir. Mehdevî'nin söz gelimi bu kelime yapılarındaki 'elif'in hazfedilmesiyle alakalı aktardığı bilgileri imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda genel olarak aralarında uyum olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Nitekim müellif, yabancı özel isimleri anlatırken Bakara 2/40'daki "اِسْرَاۤءِيْلَ" ve Bakara 2/251'deki "دَاوٗدُ" kelimelerini zikrederek bu isimlerdeki 'yâ' ve 'vâv' harfi hazfedildiği için mushafların çoğunda bu iki kelimede bulunan başka haziften dolayı 'elif'in isbât edildiğini, bazı mushaflarda ise hazfedildiğini açıklamış fakat bu durumun mushafların hangisinde olduğuna dair bir bilgi aktarmadığı görülmektedir. Dânî ise farklı olarak "اِسْرَاۤءِيْلَ" kelimesindeki 'yâ' harfinin hazfedilmesiyle alakalı mushafların çoğunda 'elif'siz, Mehdevî'den farklı olarak Medîne ve Irak'ın kadim mushafların bazısında 'elif'siz ancak birçoğunda ise 'elif'li olarak yazıldığını belirmektedir. "دَاوٗدُ" isminde ise yine müelliften farklı şekilde ihtilaf edilmediğini 'vâv' harfinin hazfedilmesinden dolayı 'elif'in mushafların tamamında isbat edilerek yazıldığını aktarmaktadır. Yine bir başka farklılıkta ise Dânî, "قُرْءٰنًا" kelimesinde Yûsuf 12/2 ve Zuhruf 43/3'deki 'elif'in hazfedildiğini zikretmiş, Mehdevi'den farklı olarak Irak ve başka mushaflarda 'elif'li gördüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla Mehdevî'nin Dânî'den farklı olduğu hususun daha çok aktardığı bilgilerin hangi mushafta olduğunu belirtmemesiyle alakalı olduğu görülmektedir.

2. Med Harfi 'Vâv'ın Hazfi

Mushaf imlasında med harfi 'vâv' hazfe konu olmaktadır. Bu durum kelime ortasında ve sonunda görülmektedir. Med harfi 'vâv' kelime ortasında genellikle imla edilmiş ise de bazı durumlarda hazfedilmiştir. Med harfi 'vâv' ile cem-i 'vâv'ı veya kelimenin asıl harfi olan 'vâv' yanyana geldiğinde, ya da hemzeyi göstermek için gelen 'vâv'dan sonra başka bir 'vâv' harfi peş peşe geldiği zaman 'vâv'lardan bir tanesi yazıda gösterilmemiştir.[282]

Mehdevî, bu kapsamda Bakara 2/14'deki "مُسْتَهْزِءُوْنَ", Bakara 2/31'deki "اَنْۢبِـُٔوْنِيْ", Tevbe 9/19'daki "يَسْتَوٗنَ", İsrâ 17/7'deki "لِيَسُوْٓءٗا" , Şuarâ 26/94,224'deki "الْغَاوٗنَ", Yâsîn 36/56'daki "مُتَّكِـُٔوْنَ", Saffat 37/66'daki "فَمَالِـُٔوْنَ", Saf 61/8'deki "لِيُطْفِـُٔوْا" kelime ve benzerlerinde cem'i 'vâv'ı ile med harfi olan 'vâv'

[280] Mehdevî, **Hicâu,** s.84.
[281] Dânî, **Muknî',** s.50-51; Dabbâ**, Semîru't-Tâlibîn,** 3/62.
[282] Mehdevî, **Hicâu,** s.84-85; Dânî, **Muknî',** s.42-43-44; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/95-97,299; Vesîk, **Câmî',** s.43-44; Dabbâ**, Semîru't-Tâlibîn**, 3/102; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.185.

yan yana geldiğinden iki ‘vâv’dan biri hazfedilerek tek ‘vâv’ ile yazıldığını, yine Bakara 2/251’deki “دَاوُۥدُ”, Â’râf 7/20’deki “وُۥرِيَ” , İsrâ 17/83’deki “يَؤُۥساً”, Tekvir 81/8’deki “الْمَوْءُۥدَةُ” kelimelerinde ise kelimenin asıl harfi ‘vâv’ ile med harfi olan ‘vâv’ peş peşe geldiği için bunun sonucunda tek ‘vâv’ ile resmedildiğini beyan etmektedir.[283] Mehdevî, burada imla edilen ‘vâv’ın hangisi olduğuna dair herhangi birşey söylemezken Dânî, her ikisinin de resmedilmesinin caiz olduğunu ancak kendisine göre asıl harf olan birinci ‘vâv’ın imla edilmesinin daha güzel olduğunu,[284] İbn Necâh’ta imla edilenin med harfi ‘vâv’ değil, aslî harf olan ‘vâv’ olduğunu, ayrıca ihtisar amacıyla ve iki ‘vâv’ın yan yana gelmesi hoş görülmediği için tek ‘vâv’ ile yazıldığını zikretmektedir.[285] Müellif, son olarak kelime ortasındaki hemzeyi göstermek için resmedilen ‘vâv’dan sonra başka bir ‘vâv’ harfinin geldiği Ahzâb 33/51’deki “تُـٔۥوِي”, ve Meâric 70/13’deki “تُـٔۥوِيهِ” kelimelerinin de tek ‘vâv’ ile imla edildiğini zikretmektedir.[286] Mehdevî’nin aktardığı bilgileri meşhur imla kaynaklarıyla kıyasladığımız da aralarında uyum olduğu anlaşılmaktadır.[287]

Med harfi ‘vâv’, kelime sonlarında genellikle yazıda gösterilmiş ancak dört yerde ittifakla hazfedilmiştir.[288] Mehdevî, aynı şekilde kaynaklarda geçen İsrâ 17/11’deki “وَيَدْعُ”, Şûrâ 42/24’deki “وَيَمْحُ”, Kamer 54/6’daki “يَدْعُ” , Alak 96/18’deki “سَنَدْعُ” şeklinde geçmekte olan dört kelimeyi zikretmiş, bu kelimelerdeki ‘vâv’ın hazfedilme gerekçesini ise öncesinde bulunan harfin damme harekesinin yeterli olmasıyla izah etmektedir.[289] Söz gelimi dört kelimeyle alakalı kaynaklara bakıldığında Mehdevî ile aralarında uyum olduğu, kaynakların aktardığı dört kelimeden başka bir yerde ise farklılık olduğu görülmektedir. Nitekim Mehdevî’nin kaynakları arasında bulunan Ferrâ, Mehdevî ile benzer şekilde anılan kelimelerde ’vâv’ harfi olmadan resmedildiğini,[290] hazfin sebebini ise önceki harfin damme harekesinin yeterli olmasıyla[291] ve ‘vâv’dan sonra lâm-ı ta’rif geldiği için okunuşun/vaslın esas alınmasıyla açıklamaktadır.[292] İbnu’l-Enbârî’de aynı şekilde bu dört yerde ‘vâv’ın hazfedildiğini, hazfin sebebini de aynı Ferrâ gibi damme harekenin yeterli olmasına ve vaslın/okunuşun esas alınmasına bağlamaktadır.[293] Dânî’ye baktığımızda Enbârî’den nakilde bulunarak “öncesindeki damme harekenin yeterli olması ya da başka bir sebepten dolayı ‘vâv’ın hazfedilmesi” başlığı altında bu kelimeleri incelemektedir. Bu dört kelimede ‘vâv’ın hazfi konusunda mushafların ittifak ettiğini belirtmiş, bununla beraber Ebû Amr’dan nakilde bulunarak Mehdevî’den ve kaynaklardan farklı olarak Tahrim 66/4’deki

---

283 Mehdevî, **Hicâu,** s.85.
284 Dânî, **Muknî’**, s.43-44.
285 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/299.
286 Mehdevî, **Hicâu,** s.85.
287 Dânî, **Muknî’**, s.4; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/95-97,299;3/786; Vesîk, **Câmî’,** s.43.
288 İbnu’l-Enbârî**, İdâhi’l-Vakf ve’l-İbtidâ**, 1/267-270; Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân,** 1/206;2/117;3/23**;** Dânî**, Muknî’, s**.42**;** İbn Necâh**, Muhtasaru’t-Tebyîn,** 3/786-787.(nâşir 5.dipnot.),4/1092; İbn Vesîk**, Câmî’,** s.43-44; Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı,** s.185-186.
289 Mehdevî, **Hicâu,** s.84.
290 Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, 1/206;2/117;3/23.
291 Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, 1/90-91.
292 Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, 1/337;2/117.
293 İbnu’l-Enbârî**, İdâhi’l-Vakf ve’l-İbtidâ**, 1/267-270.

"وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ" kelimesindeki 'vâv'ın hazfedilmesi hakkında ittifak edildiğini, bu kelimenin lafız itibariyle müfret, mana açısından cem-i olduğunu açıklamaktadır.[294]İbn Necâh ise bu kelimeyle alakalı görüş belirtmezken nâşiri Ahmet Şirşâl, Dânî ve İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin yukarda zikredilen görüşünü belirtmektedir.[295] İbn Vesîk ise söz konusu kelimeleri zikretmiş, vasla/okuyuşa uyumlu olması için hazfin gerçekleştiğini beyan etmiş, Tahrîm "وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ" kelimesinin ise müfret olduğunu zikretmektedir.[296] Zemahşeri, bu kelimenin kendisiyle cem-i kastedilen müfret bir kelime olduğunu ayrıca aslının "صَالِحُوا" şeklinde cem-i olduğunu zikretmekte ve vasıl/okuyuş doğrultusunda 'vâv'ın hazfedilerek imla edilmiş olduğunu söylemektedir.[297]

Mehdevî, ayrıca kaynaklardan farklı olarak kelime sonunda hemze suretinde olan "الرِّبٰوا" kelimesindeki 'vâv'ın mushafların tamamında hazfedildiğine değinmektedir.[298] Bu kelimeyle alakalı aynı zamanda 'elif'in ziyade olarak yazıldığı kelimeleri anlatırken söz konusu kelimenin 'vâv' ve 'elif'le resmedildiğine işaret etmektedir.[299] Bununla beraber bedel konusunu anlattığı bölümde 'elif'in 'vâv' olarak yazıldığı kelimeleri aktarırken 'elif'in 'vâv' ile yazıldığını belirmekte[300] bu da müellifin hemze suretinde olan 'vâv'ın hazfedildiğini ve 'elif'den bedel 'vâv' olarak imla edildiğini söyleyerek verdiği bilgide çelişkiye düştüğünü göstermektedir. Nitekim imla kaynaklarına baktığımızda Mehdevî'nin vermiş olduğu hemze suretinde olan 'vâv'ın hazfedilmesine dair bir bilgi bulunmazken bu kelimenin her yerde 'vâv' ve 'elif'le, sadece Rûm 30/39 ayetinde 'elif'le imla edildiği zikredilmektedir.[301] Dolayısıyla Mehdevi'nin kaynaklardan farklı olarak aktardığı bu bilginin ilk bakışta müellifin kendi içinde çelişkiye düştüğü düşünülmüş olsa da aslında öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim müstensih Hâtim Sâlih bu kelimeyi anlatırken Bakara 2/275 diye parantez açmış ancak eserin bir önceki istinsah çalışmasında Muhyiddîn Ramazan ise bu yerin neresi olduğunun söylememesi de dikkat çekicidir. Bu bilgiyle birlikte müellifin yukarda verdiği bilgiler değerlendirildiğinde hazfedilen 'vâv'ın, Kur'ân'ın her yerinde 'vâv' ve 'elif' ile yazılan "الرِّبٰوا" kelimesi olmadığı, sadece Rûm 30/39 ayetinde geçen söz konusu kelimedeki hemze suretinde olan 'vâv'ı kastettiği şeklinde yorumlamamız mümkün gözükmektedir.

Sonuç olarak Mehdevî, med harfi 'vâv'ın hazfinin sebep ve gerekçelerini açıklamasında kaynaklarla arasında uyum vardır. Şöyleki 'vâv'ın hazif sebebini Ferrâ, İbnu'l-Enbârî, Dânî, damme harekenin yeterli olması ve vaslın/okunuşun, yani kendisinden sonra lâm-ı tarifin gelmesi şeklinde iki

---

294 Dânî, **Muknî'**, s.42.

295 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 5/1211.(nâşir 11.dipnot)

296 Vesîk**, Câmî',** s.44.

297 Zemahşerî, **el-Keşşâf,** s.1120; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.186.

298 Mehdevî, **Hicâu,** s.84.

299 Mehdevî, **Hicâu,** s.63.

300 Mehdevî, **Hicâu,** s.51.

301 Dânî, **Muknî'**, s.49,61,88; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/70-72, 314-316;4/988; Vesîk**, Câmî',** s.57; Cühenî, **Kitâbü'l Bedi',** s.42; Ebû Bekr Abdullâh b. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, İbn Ebî Dâvûd, **Kitâbu'l-Mesâhif** (nşr. Muhibbuddîn Abdussubhân Vâiz), Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002, 3/426; Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhıf**, thk. Gânim Kaddûrî Hamed, Bahreyn: Tab'atu Hassa, 1433/2012, s.93.

sebeple açıklarken, İbn Vesîk, vaslın/okunuşun esas alınması ile açıklamış, Mehdevî ise damme harekenin yeterli olmasıyla izah etmiş ve bir gerekçeyle kaynaklarla uyum içinde olduğu görülmektedir. Müellif, kelime ortasında ve sonunda 'vâv'ın hazfedildiği kelimeleri aktarırken kaynaklara genelde uyum olsa da bir kelimede farklılık bulunmaktadır. Nitekim bazı kaynakların müelliften farklı olarak Tahrim 66/4'deki "وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ" kelimesindeki 'vâv'ın hazfedildiğini açıklamaktadır.

3. Med Harfi 'Yâ'nın Hazfi

Mushaf imlasında hazfi gerçekleştirilen bir diğer harf ise med harfi 'yâ'nın olduğu görülmektedir. Yine diğer med harflerinde söylediğimiz gibi 'yâ'nın da kelime ortasında ve sonunda hazif ve isbât doğrultusunda yazıldığı görülmektedir. Kelime ortasında bulunan med harfi 'yâ' başka bir 'yâ' ile yani cem-i harfi olan 'yâ' ile yan yana geldiği zaman hazfedilmiştir.[302] Bu konu ele alınırken öncelikle 'yâ'nın kelime ortasında hazfedildiği ve isbât edildiği kelimeler, akabinde ise kelime sonundakiler incelenecektir.

Mehdevî, kelime ortasında med harfi 'yâ' ile cem-i alâmeti olan 'yâ'nın bir araya gelmesinden dolayı örnek teşkil etmesi bakımından Bakara 2/61'deki "النَّبِيِّنَ" , Â'li İmrân 3/20'deki "الْأُمِّيِّنَ" kelimelerini zikrederek tek 'yâ' ile resmedildiğini, istisna olarak Mutaffifin 83/18'deki "عِلِّيِّينَ" kelimesinin ise çift 'yâ' ile yazıldığını, aynı şekilde hemze suretinde gelen 'yâ'dan sonra başka bir 'yâ' harfi geldiği zamanda tek 'yâ' ile resmedildiğini söylemiş buna misal olarak Kehf 18/31'deki "مُتَّكِـِٔينَ", A'râf 7/166'daki "خَاسِـِٔينَ" kelimelerini misal olarak vermektedir. Yine Yusuf 12/101'deki "أَنتَ وَلِيِّۦ" kelimesinin de tek 'yâ' ile resmedildiğini zikretmektedir.[303]

Müellif, mezkûr kelimelerin tek resimle yazılmasını bu kelimelerde bulunan iki 'yâ' harfinin yan yana gelmesinden dolayı hazfedildiğine işaret etmiş, keza Dânî'de ihtisar amacıyla ve iki 'yâ'nın yan yana gelmesinin güzel olmamasıyla 'yâ'nın birinin hattan düştüğünü dile getirmekte[304] İbn Necâh'ta aynı şekilde 'yâ'nın peş peşe olmasının güzel olmayacağı yönünde açıklama yapmaktadır.[305] Mehdevî, hazfedilen 'yâ'nın hangisi olduğuna dair bilgi vermezken Dânî, iki 'yâ' harfinin de hazfedilmesinin caiz olduğunu ancak kendi tercihini med harfi olan ikinci 'yâ'nın hazfedilmesi yönünde olduğunu belirtmiş,[306] İbn Necâh'da cem-i 'yâ'sının hazfedildiği yönünde bir açıklamaya gitmektedir.[307] Kelime ortasında bulunan iki 'yâ' harfinden sonra zamir gelmesi durumunda ise tek 'yâ' ile değil istisna olarak çift 'yâ' ile yazılmıştır.[308] Bu konuda Mehdevî ile kaynaklar arasında tam bir örtüşme olduğu

---

302 Mehdevî, **Hicâu,** s.85-90; Dânî, **Muknî'**, s.51-57; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/150-153; İbn Vesîk**, Câmî',** s.45-51.

303 Mehdevî, **Hicâu,** s.86.

304 Dânî, **Muknî'**, s.55-56.

305 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/150.

306 Dânî, **Muknî'**, s.55.

307 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/152-153.

308 Mehdevî, **Hicâu,** s.86; Dânî, **Muknî'**, s.56; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/110; Vesîk**, Câmî',** s.45.

görülmektedir. Müellif bu bağlamda Bakara 2/28'deki "يُحْيِيكُمْ", Nisa 4/86'daki "حُيِّيتُمْ", Yasin 36/79'daki "يُحْيِيهَا" kelimeleri vb. kelimeler her nerde gelmişse mushaflarda çift 'yâ' ile resmedildiğini belirtmektedir.[309]

Yukarda verdiğimiz misaller kelime ortasındaki peş peşe gelen iki 'yâ'nın tek resimle imla edilmesine yöneliktir. Bir de kelime sonunda bulunan yan yana gelmiş olan çift 'yâ'nın yazımı bulunmakta olup bu kelimeler ise yine tek 'yâ' ile resmedilmiştir.[310] Mehdevî, Irak mushaflarında Bakara 2/26,258'deki "لَا يَسْتَحْيِۦ", "يُحْيِۦ" kelimelerinin tek 'yâ' ile resmedildiğini, müellife göre, Enfâl 8/42'deki "مَنْ حَيَّ" kelimesi idğam üzere olan kıraat doğrultusunda tek 'yâ' ile yine Yusuf 12/101'deki "أَنْتَ وَلِيِّ" kelimesinin de tek 'yâ' ile resmedildiğini zikretmektedir.[311] Dânî'ye baktığımızda bu kelimelerin Medîne ve Irak mushaflarında tek 'yâ' ile, İbn Necâh'ta tek 'yâ' ile resmedildiğini belirtmektedir. *Muhtasaru't-Tebyîn*'in muhakkiki Ahmet Şirşâl, Lebib'den gelen rivayette İmam Mushafta bu kelimelerin tek 'yâ' ile resmedildiğini bu yönde mushaflarda ittifak olduğunu söylemektedir.[312] Söz gelimi kelimelerde Mehdevî ile kaynaklar arasında uyum söz konusudur. Bunun yanında müellif ve Dânî rivayetlere ve kendi bölgelerinde gördükleri mushaflara dayanarak bilgi aktarımında bulundukları anlaşılmakta, ancak bu kelimelerin diğer mushaflardaki yazımı hakkında bilgi vermemeleri de mağrib ulamâsının ulaştığı mushafları ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Kelime sonunda bulunan 'yâ' harfinin yazımı ise 'yâ'nın hazfi ve isbâtı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Nitekim bu durum kaynaklarda genellikle mütekellim 'yâ'sına mazaf olan münadalarda, son harfi illetli olan fiil, ma'rife ve nekre olan isimlerde, vasıl/okuyuş doğrultusunda kendisinden sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) gelen kelimelerde, ister son harf olsun ister izafet 'yâ'sı olsun ayet sonunda bulunan 'yâ' harfinin hazfi doğrultusunda resmedilen kelimelerde görülmektedir.[313] Mehdevî ise hazif kapsamında vasıl/okuyuş niyeti ile kendisinden sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) gelen 'yâ' ile ayet sonunda bulunan 'yâ' ve sonu illetli olan marife/belirli isimlerdeki 'yâ'nın hazfine değinmiş bununla beraber bir de 'yâ'nın isbâtı ile yazılan yerlere temas ettiği görülmektedir.[314] Biz öncelikle 'yâ'nın âyet sonunda hazfedilmesini, akabinde kendisinden 'yâ'dan sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) gelen ve diğer kelimeleri, daha sonra 'yâ'nın isbat edildiği kelimeleri inceleyeceğiz.

a. Ayet sonu olanlar: Kaynaklarda yüz küsür ayet zikredilmişken Mehdevî, bu kapsamda ihtisar amacıyla altı kelimeye yer vermektedir. Müellif, Bakara 2/40'daki, Nahl 16/51'deki "فَارْهَبُونِ", Bakara 2/186'daki "الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ", Bakara 2/41'deki "فَاتَّقُونِ", Bakara 2/152'deki "وَلَا تَكْفُرُونِ ", Â'li İmrân 3/20'deki "اتَّبَعَنِ", Â'li İmran 3/175'deki "وَخَافُونِ" kelimeleri ve benzerlerinin mushafta 'yâ'sız resmedildiğini kurrâ'nın bu kelimelerdeki 'yâ'nın hazfi ve isbâtı doğrultusunda ihtilaf ettiğini

309 Mehdevî, **Hicâu,** s.86.
310 Dânî, **Muknî'**, s.56; İbn Necâh**, Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/108-109; Vesîk**, Câmî',** s.45.
311 Mehdevî, **Hicâu,** s.86.
312 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/108,109; (nşr. 1.dipnot.)
313 Mehdevî, **Hicâu,** s.85-90**;** Dânî**, Muknî',** s.38-42**;** Vesîk**, Câmî',** s.45; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.173-185.
314 Mehdevî, **Hicâu,** s.85-90**.**

belirtmektedir.[315] Müellif, son iki kelimeyi ayet sonu kelimeleri arasında zikretmekte ancak bu kelimeleri bazı kaynaklar ayet sonunda incelememektedir. Nitekim İbn Vesîk, Mehdevî'nin zikrettiği son iki kelime ve diğer benzeri yirmi küsür kelimeyi 'yâ'nın hazfine yönelik yukarda saydığımız dört maddeye sahip olmasa da 'yâ'nın hazfedildiği beşinci madde olarak zikretmektedir.[316] Ancak İbnu'l-Enbârî, Mehdevî ve Dânî'nin söz konusu kelimeleri ayet sonu kelimeleri ile birlikte verdiği görülmektedir.[317]

Mehdevî, bu kelimelerdeki 'yâ'nın hazfedilme gerekçesini öncesinde bulunan kesra harekenin yeterli olmasıyla izah etmektedir.[318] Kaynaklara baktığımızda yine müellifle benzer şekilde aktarımda bulunduğu görülmektedir. Nitekim Ferrâ, 'vâv' harfinin hazfedilmesini öncesindeki damme harekenin yeterli olmasıyla açıkladığı gibi 'yâ'nın hazfedildiği yerler içinde 'yâ'dan önceki harfin kesra harekesinin yeterli olmasıyla, İbnü'l-Enbârî'de aynı şekilde kesra harekenin yeterli olmasıyla açıklamakta,[319] aynı dönemde yaşadığı Dânî'de benzer şekilde 'öncesindeki kesra harekenin kendisine karşılık gelmesi sebebiyle 'yâ'nın hazfedilmesi' başlığı altında bu kelimeleri incelemiş ve gerekçelendirmiş, İbn Necâh'ta hocası gibi kendisinden önceki kesra harekenin 'yâ' harfine karşılık gelmesiyle izah etmektedirler.[320] İbn Vesîk ise söz gelimi kelimelerde 'yâ'nın ayet sonu uyumu sağlamak amacıyla hazfedildiğini belirtmekte,[321] Ferrâ'da ikinci gerekçe olarak bazı ayet sonundaki kelimelerde 'yâ'nın hazfedilme sebebini ayet sonuna uyum sağlanması ile izah etmektedir.[322] Netice itibariyle âlimler ayet sonunda hazfedilen 'yâ' harfinin hazfedilme sebep ve gerekçesini genellikle iki şekilde açıklamaya çalışmışlar. İlki Mehdevî'nin de görüşünün bu yönde olduğu 'yâ' harfinden önce bulunan harfin kesra harekesinin yeterli görülmesi ya da kesra harekenin 'yâ' harfine karşılık gelmesi şeklinde bir izaha gidilmiş, ikinci olarak ise ayet sonu uyumunu sağlamak amacıyla hazfedildiği yönünde bir açıklama yapmaktadırlar.

b. Kendisinden sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) gelenler: Med harfi 'yâ'nın hazfedildiği bir diğer yer kendisinden sonra sakin bir harfin geldiği kelimelerdir.[323] Mehdevî, bu kelimelerin hepsinin on dört yerde olduğunu zikretmektedir. Bu kelimelerin bulunduğu ayetler şunlardır. Nisa 4/146 "وَسَوْفَ يُؤْتِ اللهُ", Enam 6/57 "يَقُصُّ الْحَقَّ", Yunus 10/103 "نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ", Tâhâ 20/12, Nâzi'at 79/16 "بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ", Hac 22/54 "لَهَادِ الَّذِينَ", Neml 27/18 "وَادِ النَّمْلِ", Kasas 28/30 "الْوَادِ الْأَيْمَنِ", Rûm 30/53 "بِهَادِ الْعُمْيِ", Saffat 37 /163 "صَالِ الْجَحِيمِ", Kâf 50/41 "يُنَادِ الْمُنَادِ", Kamer 54/5 "تُغْنِ النُّذُرُ", Rahman 55/24 "الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ", Tekvir 81/16

[315] Mehdevî, **Hicâu,** s.85. Ayet sonundaki 'yâ'ların tamamını imam Ya'kub kelimenin aslı üzere isbatıyla diğer imamlar hazfiyle okumuş, ancak bazı imamlar sayılı kelimelerde imam Ya'kub gibi isbatıyla okumaktadırlar. İhtilaflar için bkz. Cezerî**, en-Neşr**, 2/190.

[316] Vesîk**, Câmî',** s.50-51.

[317] Enbârî**, İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/250-256; Dânî**, Muknî',** s.38-42.

[318] Mehdevî, **Hicâu,** s.85.

[319] Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 1/90-91; Enbârî**, İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/250.

[320] Dânî**, Muknî',** s.38-40; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/125.

[321] Vesîk**, Câmî',** s.48.

[322] Genan, **Ferrâ'nın Meâni'l-Kur'ân Eseri Bağlamında Mushaf ve İmla Olgusu**, s.72.

[323] Dânî**, Muknî',** s.38-41; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/158-161; Vesîk**, Câmî',** s.47-48.

"اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ". Müellif, mezkûr on dört kelimede olan 'yâ'nın hazfedilme sebebini vasıl/okuyuş doğrultusunda olduğunu yani kendisinden sonra sakin olan lam-ı tarif geldiği için 'yâ'nın telaffuzdan düştüğünü dolayısıyla hattan da düştüğünü ve resimde belirtilmediğini açıklamaktadır.[324] İbn Vesik'te aynı gerekçeyi dile getirerek 'yâ'nın hazfedildiğini zikretmiş ancak Mehdevî, on dört yer saymışken o, on sekiz yerde 'yâ'nın hazfedildiğini açıklamaktadır. Vesik, müelliften farklı olarak Maide 5/3 "وَاخْشَوْنِ, Neml 27/36 "اَلْيَوْمَ", Yasin 36/23'deki "اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ", Zümer 39/17'deki "عِبَادِ الَّذِينَ", "اٰتٰنِيَ اللهُ" kelimelerini zikretmekte, yalnız o, Zümer 17'deki kelimeyi bazı alimlerin, ayet başı olarak bazıları ise ayet başı olmadığını kabul etmiş, ayet başı kabul edenler için olduğunu ifade etmektedir.[325] İbn Necâh'ta iki sakin yanyana geldiği için okuyuş doğrultusunda 'yâ'nın on yedi kelimeden hazfedildiğini açıklamaktadır. İbn Vesîk'ten farklı olarak Neml 27/36'daki "اٰتٰنِ اللهُ" kelimesini zikretmemiştir.[326] Mehdevî'nin zikretmediği bu dört kelimeyi İbnü'l-Enbârî ve Dânî'de kitabında[327] zikretmiş, dolaysıyla bu dört kelimeyi müellifin zikretmemesi dikkat çekicidir. Müellifin söz konusu kelimeleri gözünden kaçırmış olabileceği ya da farklı olan bu kelimelerin bilgisine ulaşamadığını söylememiz mümkündür. Dânî, 'yâ'nın hazfedilmesini Mehdevî ve âlimlerin çizgisinde yine vasıl gerekçesiyle açıklamaktadır.[328] Vasıl/okuyuş doğrultusunda 'yâ'nın hazfedildiğini söyleyen bir diğer âlim Ferrâ ise Alak 96/18'deki "سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ", Kamer 54/5'deki "تُغْنِ النُّذُرُ", kelimelerinde olduğu gibi En'âm 6/57'deki "يَقُصِ الْحَقَّ", kelimesindeki 'yâ harfinden sonra lam-ı tarifin gelmesiyle vasıl/okuyuş gerekçesiyle 'yâ'nın resmedilmediğini zikretmektedir.[329] Zeccâc'da aynı sebeple iki sakin harf yanyana geldiği için vasıl/okuyuş doğrultusunda Alak 96/18'deki "سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ", kelimesinde 'vâv' harfinin hazfedildiği gibi En'am 6/57'deki "يَقُصِ الْحَقَّ", kelimesindeki 'yâ' harfinin de resmedilmediğini söylemektedir. [330] Genel olarak âlimlerin söz konusu kelimelerde 'yâ'nın hazfedilme sebebini açıklarken ortak görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

Özetle Mehdevî, kendisinden sonra sakin bir harf geldiği zaman söz konusu on dört kelimede 'yâ' harfinin hazfedildiğini bu yerlerin dışında kalan kelimelerde ise 'yâ'nın isbâtı ile yazıldığını söylemektedir.[331] Dânî ve İbn Necâh, bu konuda yaklaşık yirmi kelimeyi zikretmiş söz gelimi kelimelerde 'yâ'nın mushaflarda hazfedilerek resmedildiğini belirtmektedir.[332] Yukarda zikrettiğimiz üzere İbnu'l-Enbârî, Dânî, İbn Necâh ve İbn Vesîk'in Mehdevî'den farklı mezkûr kelimelere temas etmesi de dikkat çekicidir. Mehdevî'nin söz konusu kelimeleri zikretmeyip sadece on dört kelimeyle sınırlamasını iki şekilde değerlendirebiliriz. Birinci olarak müellifin gözünden kaçmış olabileceği ancak

---

[324] Mehdevî, **Hicâu,** s.86-87.
[325] Vesîk**, Câmî',** s.47-48.
[326] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/158-161.
[327] Enbârî**, İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/250-256; Dânî**, Muknî',** s.38-40.
[328] Dânî, **Muhkem**, s.158.
[329] Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân,** 1/337-338.
[330] Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve Î'râbuhu,** 2/256.
[331] Mehdevî, **Hicâu,** s.90.
[332] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/158-159; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.180.

bu ihtimalin zayıf olmasını müellifin mezkûr kelimeleri on dört ile sınırlaması desteklemektedir. İkinci olarak farklı olan bu kelimelerin bilgisine ulaşamadığını söylememiz mümkündür.

c. Son harfi illetli olan fiil ya da isimler: Med harfi 'yâ'nın hazfedildiği yerlerden biri de nekre olan son harfi illetli isimlerdir. İlletli isimlerin merfû, mecrur olması, ayet sonunda olup olmaması fark etmeksizin bu kelimelerdeki 'yâ' harfi mushaflarda ittifakla hazfedilmiştir. Bu kelimelerden bazıları "باغ", "هاد", "وال", "واق" gibi son harfi 'yâ' olan illetli fiil veya isimlerde 'yâ'nın hazfe uğrayacağı yönündeki bilgi kaynaklarda geçmektedir.[333] Cezerî, bunların otuz kelime olduğunu ve kırk farklı yerde geçtiğini söylemektedir.[334] Ancak Mehdevî, kaynaklardan farklı olarak söz konusu nekre olan illetli isimlerdeki 'yâ'nın hazfedilmesine ve bu kelimelere temas etmemektedir.

İlletli isimler lam-ı tarifli (marife) olduklarında ise 'yâ' harfi resim olarak gösterilmiştir. Fakat ayet başı olmadığında ve sakin bir harf gelmediği durumlarda dokuz yerde 'yâ'nın hazfi ile imla edilmiştir. Kaynaklarda bu kelimeler; Bakara 2/186'daki " دَعْوَةَ الدَّاعِ", İsrâ 17/97'deki " الْمُهْتَدِ", Kehf 18/17'deki "الْمُهْتَدِ", Hac 22/25'deki "وَالْبَادِ", Sebe' 34/13'deki "كَالْجَوَابِ", Şûrâ 42/32'deki "الْجَوَارِ", Kâf 50/41'deki "الْمُنَادِ", Kamer 54/6'deki "يَدْعُ الدَّاعِ", Kamer 54/8'deki "اِلَى الدَّاعِ" olarak geçmektedir.[335] Mehdevî bu kapsamda sadece Bakara 2/186'deki "دَعْوَةَ الدَّاعِ" kelimesine yer vermiş diğer kelimeleri zikretmemektedir. Müellifin Bakara 2/186'daki yere temas ederek diğer sekiz kelimeye yer vermemesini ihtisâr amacıyla olduğunu söyleyebiliriz. Müellif bu kelimelerdeki 'yâ'nın hazfedilme sebebini öncesinde bulunan harfin kesre harekesinin yeterli olmasına bağlamaktadır.[336] Dânî'de aynı gerekçeyi dile getirerek öncesindeki kesra harekenin 'yâ' harfine karşılık gelmesiyle izah etmektedir.[337] İbn Vesîk, bu konuda lam-ı tarifli/marife olan isimlerin yazımının, nekre isimlerin yazımı gözetilerek resmedildiğini belirtmektedir.[338] Mehdevî ile imla kaynaklarını kıyasladığımızda aralarında ittifaktan bahsetmemiz mümkündür.

d. Münâdâ: Med harfi 'yâ'nın hazfedildiği bir diğer kelime ise mütekellim 'yâ'sına muzaf olan münâdâ isimlerde bulunan 'yâ' harfi de hazfedilmiştir. Kur'ân'da "يرب", "يقوم", "يا ابت", "يعباد" gibi kelimelerde münâdâ ile birlikte muzâfun ileyh olan 'yâ' harfi yüz otuz kelimede hazfedilmiştir.[339] İki yerde Ankebût 29/56'daki "يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ", Zümer 39/53'deki "يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا" kelimelerinde 'yâ' isbât edilerek yazılmıştır. Zuhruf 43/68'deki "يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ" kelimesinde ise 'yâ'nın hazfi ve isbâtı hususunda ihtilaf edilmiştir.[340] İhtilaf olan kelime için İbnü'l-Enbârî, kendi beldesi Irak mushaflarında 'yâ'nın hazfi ile (ياعباد) şeklinde, Medîne mushaflarında ise 'yâ'nın isbâtı ile (يا عبادى) şeklinde resmedildiğini

---

333 Dânî**, Muknî',** s.42; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/241-243; Vesîk**, Câmî',** s.46.

334 Cezerî, **en-Neşr**,2/137; **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.181.

335 Dânî**, Muknî',** s.38-40; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/248; 3/797; 4/875,1010,1093; Vesîk**, Câmî',** s.46-47.

336 Mehdevî, **Hicâu,** s.85.

337 Dânî**, Muknî',** s.38.

338 Vesîk**, Câmî',** s.46.

339 Dânî**, Muknî',** s.41; Vesîk**, Câmî',** s.46; el-Bennâ, **İthâf**, 1/350; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.182.

340 Enbârî, **İdâhi'l-Vakf Ve'l-İbtidâ,** 1/247-248; Dânî**, Muknî',** s.41; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/982; İbn Vesîk**, Câmî',** s.46.

zikretmektedir.[341] Dânî'de aynı şekilde Medîne mushaflarında 'yâ' ile, Irak mushaflarında 'yâ'sız olduğunu belirtmektedir.[342] İbn Necâh ise Medîne ve Şâm mushaflarında 'yâ' ile sair mushaflarda 'yâ'sız resmedildiğini nakletmektedir.[343] Doğulu müellif Kirmânî, *Hattu'l-Mesâhif* eserinde aynı şekilde ihtilaftan bahsetmiş Medîne ve Şâm mushaflarında 'yâ' ile resmedildiğini,[344] Mehdevî'ye baktığımızda o da Medîne ve Şâm mushaflarında 'yâ' ile resmedildiğini zikretmektedir.[345] Dolayısıyla ihtilaf edilen Zuhruf 43/68 âyetinde Mehdevî ve diğer kaynaklar Medîne ve Şâm mushaflarında 'yâ' ile diğer mushaflarda 'yâ'sız olmasını zikretmesi kaynaklar arasında farklılık olmadığını ancak bu kelimenin mushaflarda ihtilaf edilerek hazif ve isbat doğrultusunda yazıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu konu, Mehdevî'nin kaynaklardan farklı olarak 'yâ'nın hazfi hususunda temas etmediği yerlerin ikincisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu kelimelerdeki 'yâ'nın hazfedilmesine, Zuhruf 43/68 hariç hiçbirine değinmediğini görmekteyiz.

e. Med harfi 'yâ'nın hazfedildiği son yer ise yukarda dört maddede saydığımız yerlerin dışında kalan kelimelerdir. İbn Vesîk, söz konusu kelimelerin yirmi üç tane olduğunu zikretmektedir.[346] Mehdevî, bu kelimelerden Â'li İmrân 3/20'deki "وَمَنِ اتَّبَعَنِ", Â'li İmrân 3/175'deki "وَخَافُونِ" kelimelerini zikrederek onlardaki izâfet 'yâ'sının hazfedildiğini belirtmektedir. İki kelimeyi misal vermesini ise ihtisar amacıyla ilişkilendirmemiz mümkündür. Hazfedilen kelimelerdeki 'yâ'nın gerekçesini de öncesindeki kesra hareke ile yetinilmesine bağlamaktadır.[347] Keza Dânî ve İbn Vesik'de benzer şekilde hazfin gerekçesini kesra harekenin 'yâ' harfine karşılık gelmesi şeklinde açıklamaktadırlar.[348]

Ayrıca Mehdevî, 'yâ'nın hazfedildiği kelimelerle beraber kaynakların da zikretmiş olduğu 'yâ'nın isbat edilerek yazıldığı yerleri de aktarmaktadır. Nitekim imla kaynaklarından Dânî, aslı doğrultusunda 'yâ'nın isbâtı ile yazılan kelimelerin kırk yerde olduğunu söylemektedir.[349] Mehdevî ise bu bağlamda şu kelimelere yer vermektedir. Bakara 2/150 "وَاخْشَوْنِي" , Bakara 2/258 "يَأْتِي", Â'li İmrân 3/31 "فَاتَّبِعُونِي", En'âm 6/77 "لَمْ يَهْدِنِي", En'âm 6/158 "يَوْمَ يَأْتِي", En'âm 6/161 "إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّي", A'râf 7/53 "الْمُهْتَدِي", A'râf 7/143 "يَوْمَ يَأْتِي", A'râf 7/150 "فَسَوْفَ تَرَىٰنِي, لَنْ تَرَىٰنِي", A'râf 7/178 "اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِيْ", İbrahim 14/36 "فَمَنْ تَبِعَنِي", Hicr 15/54 "فَبِمَ تُبَشِّرُونِي", Hicr 15/87 "مِنَ الْمَثَانِي", Nahl 16/111 "يَوْمَ تَأْتِي", İsrâ 17/53 "وَقُلْ لِعِبَادِي", Kehf 18/70 "فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْئَلْنِي", Meryem 19/43 "فَاتَّبِعْنِي", Taha 20/77 "أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي", Tâhâ 20/90 "فَاتَّبِعُونِي", Nur 24/2,3 "وَمَنِ اتَّبَعَنِي", Yusuf 12/65 "مَا نَبْغِي", Yusuf 12/108 "وَمَنِ اتَّبَعَنِي", Hüd 11/55 "فَكِيدُونِي"

---

341 Enbârî, **İdâhi'l-Vakf Ve'l-İbtidâ,** 1/247-248; Dânî**, Muknî',** s.41.

342 Dânî**, Muknî',** s41.

343 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/1105.

344 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.171. Kirmâni'nin eserini tahlil eden Şeyma Genan, Zuhruf 43/68'de Kirmâni'nin bu kelime hakkında ihtilaftan bahsetmediğini söylemiştir ancak diğer âlimler gibi Medine ve Şâm mushaflarında 'yâ' ile yazıldığının bilgisini aktardığını görmekteyiz. Bu iddia için bkz. Genan, **Mushaf İmlası Bağlamında Kirmânî ve Hattu'l-Mesâhif Eseri**, s.85.

345 Mehdevî, **Hicâu,** s.101.

346 Bu kelimeler için bkz. Vesîk**, Câmî',** s.50-51.

347 Mehdevî, **Hicâu,** s.85.

348 Dânî**, Muknî',** s.38; Vesîk**, Câmî',** s.50.

349 Dânî**, Muknî',** s.51-53.

"وَالزَّانِي", Nur 24/55 "يَعْبُدُونَنِي", Kasas 28/22 "اَنْ يَهْدِيَنِي" , Yâsîn 36/61 "وَاَنِ اعْبُدُونِي", Sâd 38/45 "أُوْلِي الْأَيْدِي"
, Zümer 39/24 "اَفَمَنْ يَتَّقِي", Zümer 24/57 "اَنَّ اللهَ هَدٰينِي", Duhân 44/23 "فَاَسْرِ بِعِبَادِي", Rahman 55/41 "بِالنَّوَاصِي"
Saff 61/5 "لِمَ تُؤْذُونَنِي", Saff 61/6 " بِرَسُولٍ يَأْتِي", Münâfikûn 63/10 " "لَوْلَا اَخَّرْتَنِي", Fecr 89/29 " فَادْخُلِي فِي
عِبَادِي", Fecr 89/30'daki "وَادْخُلِي جَنَّتِي". Müellifin, kaynaklardan farklı olarak En'âm 6/80'deki "اَتُحَاجُّونِّي"
kelimesine yer vermediği görülmektedir.[350] Mehdevî, zikredilen kelimelerin hepsinin mushaflarda 'yâ'nın aslı üzere isbât edilerek yazılmasında birlik olduğunu söylemiş, yine söz gelimi kelimeleri hatta 'yâ'nın isbâtı şeklinde bulduğunu, kurrâ arasında da ihtilaf edilmeden 'yâ'nın isbâtı ile okunduğunu belirtmektedir.[351] Dânî'de Mehdevî ile aynı çizgide aktarımda bulunarak söz konusu kelimelerde 'yâ'nın isbât edildiğini, kurrâ arasında ihtilaf olmadığını, imamların tamamının 'yâ'nın isbâtı ile okuduğunu belirtmektedir.[352] Sonuç olarak bu kelimelerdeki 'yâ'nın hatta ve okuyuşta sabit olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Mehdevî ile Dânî arasında En'âm 6/80'deki "اَتُحَاجُّونِّي" kelimesi hariç tam bir örtüşme olduğu görülmektedir.

Özetle imla kaynaklarında med harfi 'yâ'nın hazfine ve isbâtına yönelik geçen bilgilerle Mehdevî'nin aktardığı bilgiler arasında bazı farklar olsa da genel olarak uyumlu olduğunu görmekteyiz. Mehdevî ile kaynaklar arasındaki bu farklılıklar şunlardır. Kaynaklar 'yâ'nın kendisinden sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) geldiği zaman yaklaşık olarak on yedi kelimede 'yâ'nın hazfedildiğini belirtmiş, Mehdevî ise on dört kelimeye yer vermektedir. Ayrıca kaynaklar, sonu illetli olan nekre isimlere ve mütekellim 'yâ'sına muzaf olan münâdâ isimlerde bulunan 'yâ' harfinin hazfedildiğini zikretmekte iken Mehdevî'nin bu iki konuya değinmediğini görmekteyiz. Müellifin aktardığı bilgiler yukardaki farklılıkların dışında kaynaklarla uyum içindedir. Bununla beraber 'yâ' harfinin hazfedilmesine sebeb olan gerekçeyi açıklarken de aralarında uygunluk görülmektedir. Şöyleki âlimler 'yâ'nın hazfedilme sebep ve gerekçelerini 'yâ' harfinin öncesindeki kesra harekenin yeterli olması ya da harfe karşılık gelmesiyle birlikte ayet sonu uyumu, yazımda tenvin ya da vasıl durumunun esas alınması, iki sakinin bir arada olmasının hoş karşılanmamasıyla ve sık kullanım gibi sebeplerle açıklamaktadırlar. Mehdevî ise kaynaklarla uyumlu olarak 'yâ' harfinin öncesindeki kesra harekenin yeterli olması, vasıl/okuyuşun esas alınmasıyla yani kendisinden sonra sakin bir harf (vasıl hemzesi) gelmesiyle ve iki sakinin bir arada olmasının hoş karşılanmamasıyla izah etmektedir.

[350] Dânî**, Muknî',** s.52; Mehdevî, **Hicâu,** s.88.(nâşir dipnot.)
[351] Mehdevî, **Hicâu,** s.90.
[352] Dânî**, Muknî',** s.53.

B. ZİYADE

1. Med Harfi 'Elif'in Ziyade Kılınması

Kaynaklar, ziyadeyi telaffuz esnasında olmayan bazı harflerin yazıda gösterilmesi olarak tarif etmektedir. Başka bir ifadeyle med harfleri 'elif', 'vâv' ve 'yâ'nın kelimeye eklenmesi anlamına gelmektedir. Nitekim 'elif'in ziyade kılınması kelime ortasında olduğu gibi kelime sonunda da görülmektedir. Bu bağlamda 'elif' ziyadesinin gerçekleştiği bazı kelime yapıları bulunmaktadır. Söz konusu kalıplar ise "cem'i müzekker gâib siygaları", "son harfi illetli muzârî fiiller", "izafet nedeniyle 'nûn'u düşmüş olan cemi müzekker sâlimler", "kelime sonunda bulunan hemzenin 'vâv' olarak imla edildiği kelimeler", "merfû hali 'vâv' ile gösterilen kimi kelimeler" ve "belli başlık altında toplanmayan bazı kelimeler" olarak zikredilmektedir.[353]

Mehdevî, öncelikle 'elif'in kelime sonunda daha sonra kelime ortasında ziyade edildiği kelimelere yer vermektedir. Bu kapsamda En'âm 6/94, Şûrâ 42/21'deki "شُرَكَٰٓؤُا", Rûm 30/13'deki "شُفَعَٰٓؤُا" vb. kelimeleri, Bakara 2/275'deki "الرِّبٰوا", Nisa 4/176'daki "اِنِ امْرُؤٌا", Ahzâb 33/10'daki "الظُّنُونَا", Ahzâb 33/66'daki "الرَّسُولا", Ahzâb 33/67'deki "السَّبِيلاَ" İnsan 76/4'deki "سَلَاسِلَا", İnsan 76/15'deki "قَوَارِيرَا", İnsan 76/16'daki "قَوَارِيرَ", Â'li İmrân 3/158'deki "لَاِلَى اللهِ", Tevbe 9/47'deki "وَلَاْاَوْضَعُوا", Neml 27/21'deki "اَوْ لَاْاَذْبَحَنَّهٗ", Saffat 37/68'deki "لَاِلَى الْجَحِيمِ", Bakara 2/259'daki "مِائَةَ", Yusuf 12/87'deki "وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْئَسُ", Ra'd 13/31'deki "اَفَلَمْ يَايْئَسِ", Kehf 17/23'deki "لِشَاْيْءٍ" kelimelerini zikretmektedir.[354]

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kelime sonunda bulunan 'vâv' harfinden sonra 'elif' ziyadesiyle resmedilen kelime yapılarından birisinin 'cem'i müzekker gâib siygaları' olduğu zikredilmektedir. Cem'i müzekker sâlim kipinde olan kelimeler, öncesinde nasb veya cezm eden bir edatın bulunmaması ve 'vâv'dan sonra da muttasıl bir zamirin olmaması durumunda 'elif' ziyadesiyle yazılmıştır. Mesela: "كَفَرُوا", "اٰمَنُوا" gibi kelimelerde 'vâv'dan sonra 'elif' ziyade edilmiştir.[355] Bu kelimelerin istisnaları da bulunmaktadır. Nitekim Bakara 2/61'deki "بَاۤؤُ", Â'li İmrân 3/184'deki "جَاۤؤُ" kelimeleri her nerde gelirse; Bakara 2/226'daki "فَاۤؤُ", Furkan 25/21'deki "وَعَتَوْ", Sebe'34/5'deki "سَعَوْ", Haşr 59/9'daki "تَبَوَّؤُ" kelimelerinde 'vâv'dan sonra 'elif'siz olarak yazılmıştır.[356] Mehdevî ise bu konuya 'elif'in ziyade edildiği yerde değil de hazfedildiği kelimeleri anlatırken temas etmiş, mezkûr kelimelerde 'elif'in istisna olarak hazfedildiğini bu kelimelerin dışında kalan kelimelerin ise 'elif' harfinin ziyadesiyle yazıldığını belirtmektedir.[357]

Mehdevî'nin aktardığı bilgiler ile imla kaynaklarını kıyasladığımızda mağrib ulemasıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak meşrik ulemasından olan Kirmânî'nin aktardığı kimi bilgilerle uyuşmadığı anlaşılmaktadır. Kirmânî, Yûnus 10/54'deki 'raev' "راو" kelimesini 'vâv'dan sonra 'elif'in

---

353 Vesîk**, Câmî',** s.52-54; Dabbâ, **Semîru't-Tâlibîn**, 3/109-112; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.159.

354 Mehdevî, **Hicâu,** s.63-65.

355 Dânî, **Muknî',** s.35; Vesîk**, Câmî',** s.52.

356 Dânî, **Muknî',** s.34-35; Mehdevî, **Hicâu,** s.83-84; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/385; Vesîk**, Câmî',** s.52.

357 Mehdevî, **Hicâu,** s.83-84.

hazfiyle yazıldığını beyan etmiş,[358] Mehdevî ve diğer kaynaklarda böyle bir bilginin olmadığını görmekteyiz.[359] Yine Kirmânî'nin imla kaynaklarından farklı olarak Enfâl 8/72 ve 74. ayetlerde geçen "اوو" kelimesinin 'elif'in hazfiyle olduğunu beyan etmektedir.[360] Gânim Kaddûrî Hamed, müellifi meçhul olan *Kitâbu'l-Hicâ* eserini referans vererek aktardığı bilgide söz konusu kelimenin 'vâv'dan sonra 'elif' olmadan yazıldığını nakletmiştir.[361] Nitekim Kirmânî'nin aktardığı bu bilgide yine ona muvafakat eden âlimin olduğu anlaşılmıştır. Ancak Mağrib ulaması Enfâl 8/72 ve 74. ayetlerde geçen "اوو" kelimesinde Kirmânî'den farklı olarak 'vâv'dan sonra 'elif' ziyadesiyle yazıldığını açıklamaktadır.[362] Sonuç olarak Mağrib ulamasından olan Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh ile Meşrik bölgesinden olan Kirmânî arasında mezkûr üç yerde Yûnus 10/54'deki 'raev' "راو", Enfâl 8/72 ve 74. ayetlerde geçen "اوو" kelimesindeki 'elif'in hazfedilmesi ile alakalı farklı bilgi aktarımı olduğu anlaşılmakta bununla beraber bazı kaynakların ise Kirmânî'yi destekleyerek ona muvafakat ettiği görülmektedir.

Kaynaklarda 'vâv' harfinden sonra 'elif' ziyadesiyle yazılan bir diğer kelime grubu merfû ya da mansûb olan illetli muzârî fiiller olarak geçmektedir.[363] Nitekim "تَرْجُوا, اَشْكُوا, يَرْبُوا, لن ندعوا,نَدْعوا" gibi kelimeler bu kapsamda zikredilmektedir. Ancak illetli muzârî fiillerde 'elif'in istisna olarak hazfedildiği tek yerin Nisâ 4/99'daki "يعفو" kelimesinin olduğu nakledilmiştir.[364] Mehdevî ise 'elif'in hazfe konu olduğu kelimeleri zikrederken 'elif'in hazfedildiği bazı kelimeleri zikretmiş bunlar içinde Nisâ 4/99'daki "يعفو" kelimesinde de 'elif'in hazfedildiğini belirtmiştir. Söz konusu kelimelerin haricindeki kelimelerin son harfi 'vâv'lı veya cem'i 'vâv'lı ise 'vâv'dan sonra 'elif'in isbat edilerek yazıldığını açıklamaktadır.[365] Dolayısıyla imla kaynaklarıyla aynı doğrultuda bilgi aktardığı görülmektedir. Mehdevî ve diğer imla kaynaklarında 'vâv' asıllı olan illetli muzârî fiiller 'vâv' dan sonra 'elif' ile imla edilirken Nisâ 4/99'daki "يعفو" kelimesinin istisna olarak 'elif'siz olması neden bu şekilde yazılmıştır sorusunu akıllara getirmektedir. Bu bağlamda Sehâvî'nin *Kitâbü'l-Vesîle* eserine baktığımızda söz konusu "يعفو" kelimesini o, kadim Irak mushaflarında ve Şâm mushaflarında 'vâv'dan sonra 'elif' ile yazılı gördüğünü açıklamaktadır.[366] Bu bilgiyle beraber günümüze ulaşan bazı eski mushaflarda mezkûr kelime 'elif' ziyadesiyle yazıldığı gibi 'elif'in hazfi doğrultusunda imla edildiği bilgisi de mevcuttur.[367] Hülasa bu kelimenin yazımı hususunda nakledilen bilgilerin ihtilaflı olmasından dolayı net bir şey söylemek mümkün değildir. Yine imla kaynaklarında ihtilaflı olarak geçen ve Mehdevî'nin zayıf görüş

---

358 Genan, **a.g.e**, s.61.

359 Mehdevî**, Hicâu,** s.83-84; Dânî, **Muknî',** s.35; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/660; Vesîk**, Câmî',** s.52.

360 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.120.

361 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s. 120 (naşir 497. dipnot).

362 Mehdevî**, Hicâu,** s.83-84; Dânî, **Muknî',** s.35; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/78-79.

363 Dânî, **Muknî',** s.35; Vesîk**, Câmî',** s.52.

364 Dânî, **Muknî',** s.35; Mehdevî**, Hicâu**, s.83; Cühenî, **Bedî',** s.48; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/82-83; Dabbâ, **Semîru't-Tâlibîn**, 3/111.

365 Mehdevî**, Hicâu**, s.83.

366 Ebu'l-Hasen Alemuddîn Ali b. Muhammed b. Abdulsamet, es-Sehâvî, **Kitâbu'l-Vesîle İlâ Keşfi'l-Akîle** (nşr. Mûlây Muhammed el-İdrisî et-Tâhirî), Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1424/2003, s.313-314.

367 Genan, **a.g.e**, s.64.

olarak aktardığı, Rûm 30/39'daki " لِيَرْبُوْا" kelimesi Medîne mushaflarında 'elif'siz, diğer mushaflarda 'elif'li yazıldığı zikredilmektedir.[368] İbn Vesîk, bu kelimenin 'elif'siz yazımı hakkındaki rivayetin muteber olmayan bir bilgi olduğunu, Dânî ise Medîne mushaflarını incelediğinde 'elif'li gördüğünü belirtmektedir.[369] Neticede söz gelimi kelimeyi Mehdevî, zayıf görüş olarak nakletmiş, diğer kaynaklarda da geçen bilgiler müellifin zayıf bulduğu görüşünü desteklemiş sonuç olarak itibar edilmeyen bir bilgi olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Medîne mushafında 'vâv'dan sonra 'elif'siz değil 'elif'li olduğu bilgisi ağırlık kazanmıştır.

Mushaf imlasında cem'i ve raf alâmeti olan 'vâv'dan sonra 'elif' ziyadesiyle yazılan bir diğer kelime yapısı ise izafet sebebiyle 'nûn'u düşmüş olan cem'i müzekker sâlim isimler olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda zikredilen kelimeler Bakara 2/46 "مُلَاقُوا", Kamer 54/27 "مُرْسِلُوا", Yunus 10/90 "بَنُوٓا اِسْرَاۤءِيْلَ", olarak geçmektedir.[370] Mehdevî ise bu konuda Yunus 10/90'daki kelimeye temas ederek mushafların hepsinde 'vâv'dan sonra 'elif'li olarak resmedildiğini söylemekle yetinmektedir.[371]

Mushaf imlasında 'elif' ziyadesiyle imla edilen kelime yapılarından bir diğeri ise "kelime sonunda bulunan hemzenin 'vâv' olarak imla edildiği kelimeler" olarak geçmektedir. Kaynaklarda geçen bu özellikteki kelimelerin bazıları şunlardır. "اِنِ امْرُؤٌا",[372] "الرِّبٰوا",[373] "نَبَأُ وا",[374] "يَبْدَوا",[375] "تَفْتَؤُا",[376] "يَتَفَيَّؤُا",[377] "اَتَوَكَّـؤُا", "تَظْمَؤُا",[378] "وَيَدْرَؤُا",[379] "يَعْبَؤُا",[380] "يُنَشَّؤُا",[381] "يُنَبَّـؤُا",[382] "الْمَلَؤُا",[383] "جَزٰٓؤُا",[384] "شُرَكٰٓؤُا",[385] "يَنْفَيَؤُا",[386] "اَنْبِـؤُا",[387] "تَنُوٓأُ",[388] "ضُعفوا",[389] "دُعٰٓؤُا",[390] "شُفَعٰٓؤُا",[391] "الْبَلٰٓؤُا",[392] "بُرَءٰٓؤُا".[393] Bazı imla kaynaklarında bu kelimeler her ne kadar 'elif'in ziyade edildiği kelimeler başlığı altında zikredilse de

---

368 Dânî, **Muknî',** s.35; Mehdevî**, Hicâu**, s. 83.
369 Dânî, **Muknî',** s.35; Vesîk**, Câmî',** s.52.
370 Dânî, **Muknî',** s.35; Vesîk**, Câmî',** s.53.
371 Mehdevî**, Hicâu**, s. 84.
372 Nisâ 4/176.
373 Rûm 30/39 kelimesi hariç her yerde 'vâv' ve 'elif'le yazılmaktadır. Bkz. Vesîk**, Câmî',** s.57.
374 Tevbe 9/70 hariç diğer yerlerde 'elif'li resmedilmektedir.
375 Geçtiği her yerde.
376 Yusuf 12/85.
377 Nahl 16/48.
378 Tâhâ 20/18,119.
379 Nûr 24/8
380 Furkan 25/77.
381 Zuhruf 43/18.
382 Kıyâme 75/13.
383 Mü'minûn 23/24, Neml 27/29,32,38.
384 Mâide 5/29,33; Zümer 39/34; Şûrâ 42/40; Haşr 59/17.
385 En'am 6/94; Şuarâ 42/21.
386 En'am 6/5; Şuarâ 26/6.
387 Hûd 11/87.
388 Şuarâ 26/197; Fâtır 35/28.
389 Merfû olduğu her yerde.
390 Mü'min 40/50.
391 Rûm 30/13.
392 Saffat 37/106; Duhân 44/33.
393 Mümtehıne 60/4. Bu kelimeler için bkz. Mehdevî**, Hicâu**, s.56-60,65; Dânî, **Muknî',** s.61-65; Vesik, **Câmî',** s.53; İbn Necah, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/84-85.

Mehdevî bu kelimeleri hemze bölümünde incelemektedir. Ziyade bölümünde ise "اِنِ امْرُؤٌا", "الرِّبٰوا", "شُرَكَآؤُا", "شُفَعَآؤُا" kelimelerini zikretmiş "Şufe'â'ü", "Şurakâ'ü" vb. kelimelerinin hemze bahsinde zikredildiğini söyleyerek diğer iki kelimenin ise "شُفَعَآؤُا" kelimesinde olduğu gibi 'vâv' ve 'vâv'dan sonra 'elif'le imla edildiğini belirtmektedir.[394] Mehdevi yukardaki kelimeleri hemze bahsinde zikrettiği için söz konusu bu kelimelerin hemze bölümünde zikredilmesi daha uygun olacaktır.

Buraya kadar anlattığımız kelime sonunda bulunan yerlerdeki 'vâv'dan sonra 'elif'in ziyade ediliş sebebi iki şekilde açıklanmaktadır. İlki söz konusu 'vâv'ların kelime sonunda olması ile gerekçelendirilmiştir. Dânî, kelime sonunda bulunan 'vâv'ın konumu ister merfû ister mansûb olsun bu 'vâv'lardan sonra 'elif'in ziyade edilmesini, 'vâv'ın kelime sonunda olmasıyla izah etmektedir.[395] Bu hususta âlimlerin fikir birliği içinde olduğu ortaya konmuştur. İkinci gerekçe olarak ise ziyade olan 'elif'in benzer kelimelerin arasını ayırmak için yazıldığını âlimlerin birçoğu bu 'elif'in ayırıcı olduğunu belirtmişlerdir.[396]

'Elif'in kelime sonunda olan 'vâv'dan sonra ziyade edildiği gibi belli başlık altında toplanmayan bazı kelime yapılarında da ziyade edildiği görülmektedir. Kaynaklarda bu kelimeler "انا",[397] Kehf 18/38'deki "لٰكِنَّاْ", Ahzâb 33/10,66,67'deki "الظُّنُونَا", "الرَّسُولَا", "السَّبِيلَا" ve İnsan 76/4,15,16'deki "سَلَاسِلَا", "قَوَارِيرَا" olarak geçmektedir.[398]

Mehdevî ise bu kapsamda ziyade bahsinde Ahzâb 33/10, 66, 67'deki "الظُّنُونَا", "الرَّسُولَا", "السَّبِيلَا" ve İnsan 76/4,15,16'daki "سَلَاسِلَا", "قَوَارِيرَا" kelimelerinin 'elif' ziyadesiyle yazıldığını belirtmektedir. Ancak başka yerde bu kelimeleri anlattığını söyleyerek burada başka bir bilgi vermemiş[399] sadece İnsan 76/4,15,16'deki "سَلَاسِلَا", "قَوَارِيرَا" kelimelerinin mushaflardaki ittifak ve ihtilafına dair farklı rivayetlere yer verdiği görülmektedir.[400] Söz konusu kelimelerle ilgili *Şerhu'l Hidâye* eserine baktığımızda şu bilgilere yer vermektedir. Ahzâb 33/10, 66, 67'deki "الظُّنُونَا", "الرَّسُولَا", "السَّبِيلَا" kelimelerini mushafı yazanlar 'elif'li olarak imla ettiğini beyan etmektedir. Vakıf ve vasıl durumunda 'elif'li okuyanların mushaf hattına uygun bir şekilde okuduğunu açıklamış ayrıca bu kelimelerin 'elif' ziyadesiyle yazılma gerekçesini ayet sonu uyumu ile izah etmektedir. Nasıl ki Bakara 2/40, Nahl 16/51'deki "فَارْهَبُونِ" ve Bakara 2/41'deki "فَاتَّقُونِ" kelimelerinde ayet sonu uyumundan kaynaklı 'yâ' harfi hazfedilmişse bu kelimelerde de ayet sonu uyumu esas alınmış bu sebepten 'elif' ziyadesi ile imla edildiğini söylemektedir.[401]

---

394 Mehdevî**, Hicâu,** s.65.
395 Dânî, **Muknî',** s.35.
396 Bu konudaki farklı görüşler için detaylı olarak bkz. Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.161-162.
397 Her nerde gelirse.
398 Dânî, **Muknî',** s.45; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/999; Vesik, **Câmî',** s.53-54.
399 Mehdevî**, Hicâu**, s.65.
400 Mehdevî**, Hicâu**, s.63.
401 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 2/474.

Kaynaklara baktığımızda Dânî, 'telaffuzun esas alınması veya diğer bir sebeple 'elif' harfinin ziyade ile yazılması' başlığı altında incelemiş, ayrıca Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın bu kelimeleri İmam Mushafta 'elif' ile gördüğünü nakletmiş ve mushaflarda ittifakla 'elif'li olduğunu zikretmektedir.[402] İbn Necâh, mushafların tamamında 'elif'li imla edildiğini söylemiş ancak ziyade edilme sebebini açıklamamaktadır.[403] Bu kelimelerdeki ziyadenin sebebini Mehdevî ile aynı çizgide açıklayan Ferrâ, 'elif'in ziyade edilmesini ayet sonu uyumu ile izah ederek mushaflarda 'elif'le imla edildiğini ancak Abdullah b. Mesud'un mushafında 'elif'siz olarak gördüğünü bundan dolayı imam Hamza ile A'meş 'elif' olmadan, Hicazlılar ise 'elif'li vakfettiklerini, Hicazlıların 'elif'le vakfetmeleri mushaf imlasına uyum sağladığından kendisi için daha güzel olduğunu zikretmiştir. Ayrıca vakıf ve vasıl da 'elif'li okumanın daha doğru olacağını çünkü Arapların bu tarz kullanımı olduğunu belirtmektedir.[404] Yine aynı gerekçeyi dile getiren bir başka âlim Kirmânî, elif ziyadesini ayet sonuna uyum olduğunu belirtmektedir.[405] Zamahşerî'de ayet sonu uyumu olsun diye 'elif' ziyade edildiğini bunu da şiirdeki kafiye uyumuna benzetmektedir.[406] Aynı gerekçeyi dillendiren bir diğer âlim ise Hamed olduğu görülmektedir.[407] Âlimler genelde 'elif'in ziyade edilme sebebini ayet sonu uyumu ile açıklamış olsa da Merrâkuşî, Ahzâb 33/4. ayetindeki " السَّبِيلَ" kelimesinin ayet sonu olduğu halde 'elif'siz olarak resmedildiğini dolayısıyla kâtipler ayet sonu uyumunu göz önünde tutmuş olsalardı 4. ayette de 'elif'le imla ederlerdi diyerek ayet sonu gerekçesine itiraz etmektedir.[408] Kaynaklar, ziyade edilen 'elif'in sebebini izah ederken söyledikleri bir başka gerekçe ise farklı kıraatleri göstermek için yapıldığını ifade etmektedirler.[409] Söz konusu Ahzâb 33/10,66,67'deki kırâat ihtilaflarına baktığımızda İmam Nâfi, Ebû Ca'fer, Ebû Bekir ve İbn Âmir vasıl ve vakıf halinde, İbn Kesîr, Kisâî, Hafs ve Halef'in ise sadece vakıfta 'elif'li okumaktadırlar. Ebû Amr, Ya'kûb ve Hamza ise vasıl ve vakıf durumunda 'elif' olmadan okumuşlardır.[410] Dilci olan Ferrâ'nın bu konuda verdiği bilgilere bakıldığında bazı imamların mushaflara uyum için iki durumda da 'elif'le okuduğunu ancak Abdullah b. Mesûd'un mushafında 'elif'siz olması nedeniyle bazıları da 'elif'siz olarak okuduğunu belirtmektedir. Mehdevî'de bu konuda aynı bilgiyi aktararak vakıf ve vasıl halinde imamların 'elif'le okuduklarını çünkü mushaflarda 'elif'li yazıldığını mushaf hattına uyum için iki durumda da bu şekilde okuduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kâtiplerin mushaflarda kıraat ihtilafını göstermek için 'elif'li olarak resmettiklerini söyleyebiliriz. Bununla beraber Mehdevî, Ferrâ ve diğer bazı âlimler bu kelimelerde 'elif' harfinin ziyade edilme gerekçesi olarak âyet sonu uyumunu esas alarak birbirlerine benzer açıklama yaptıklarını

402 Dânî, **Muknî',** s.45.
403 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/999.
404 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 2/350.
405 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhıf,** s.157.
406 Zemahşerî, **el-Keşşâf,** s.866.
407 Hamed, **Resmü'l-Mushaf**, s.267.
408 Merrâkuşî, **Unvânü'd-Delîl**, s.61-62.
409 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 2/350; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı,** s.167.
410 Ebu Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât**, thk. Şevki Dayf, Mısır: Dâru'l-Meârif, t.y., s.519; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, 2/347-348.

görmekteyiz. İbn Necâh ise ‘elif’in ziyade edilme sebebiyle alakalı açıklama yapmazken Dânî telaffuzun esas alınmasıyla izah etmektedir.

Mehdevî, ayrıca ziyade bahsin*+de imla kaynaklarının tenvinden bedel ‘elif’ olarak yazılan kelimeler arasında bahsettiği İnsan 76/4,15,16’daki “سَلَاسِلَا”, “قَوَارِيرَا” kelimelerinin ‘elif’ ziyadesiyle imla edildiğine temas etmektedir.[411] Söz gelimi kelimeler hakkında başka yerde bilgi verdiğini söyleyerek herhangi bir şey söylememekte ancak bu kelimelerin mushaflarda ‘elif’li yazımı konusunda ittifak ve ihtilafına dair farklı rivayetlere yer verdiği görülmektedir.[412] Daha detaylı bilgi için müellifin yine “*Şerhu’l-Hidâye”* eserine baktığımızda mushaf hattında açık olarak nasıl imla edildiğini zikretmemiş olsa da Arapların tenvinli ve tenvinsiz kullanımından bahsetmiştir. Nitekim o, bu kelimelerde olduğu gibi Arapların bazıları gayri munsarif cem’i kelimeleri munsarif/tenvinli olarak kullandıklarını belirtmektedir. Ayrıca zayıf bir görüş olsa da ikinci olarak şunu söylemiş, Arapların müfret isimleri cem’i yaptıkları gibi munsarif/tenvinli olan kelimeleri de cem’i yaptıklarını zikretmektedir. Müellif, bu kelimelerdeki kıraat ihtilaflarındaki farklı okuma gerekçelerine de temas etmektedir. Söz konusu kelimeleri “سلا سل”, “قوارير” şeklinde tenvinsiz okuyan kimsenin Arapça’daki asıl kullanımı ile icra ettiğini, “سَلَاسِلَا”, “قَوَارِيرَا” şeklinde ‘elif’le vakfeden kimse ise vasıl durumunda tenvinsiz okuduğunu söyleyerek bu durumu da şiirdeki kâfiye uyumundan dolayı ‘elif’ ziyade edilmesine benzeterek şiirde olduğu gibi vakıf durumunda bu kelimelerde ayet sonu uyumu esas alınmış ve bundan dolayı ‘elif’le okunduğunu belirtmektedir.[413]

Dolayısıyla Mehdevî kıraat imamların ‘elif’li okuyuşunu gerekçelendirirken aslında bu kelimelerin mushaf imlasında ‘elif’li olarak yazıldığını, imamların bazılarının buna uyumlu olarak ‘elif’le okuduklarını işâret etmektedir. Zaten incelediğimiz imla eserinde bu bağlamda İnsan 76/4,15’deki “سَلَاسِلَا”, “قَوَارِيرَا” kelimelerin mushaflarda ‘elif’li yazımı hususunda ittifak, İnsan sûresi 16’daki “قَوَارِيرَا” kelimesinde ise ihtilaf olduğunu belirtmektedir.[414] Buna bağlı olarak kıraat kaynaklarına baktığımızda kıraat farklılıkları söz konusu kelimelerdeki ‘elif’in tenvinden bedel olduğunu ortaya koyduğu gibi imlasının da tenvinli okuyuş çizgisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim vasıl durumunda İnsan 76/4’deki “سَلَاسِلَا” kelimesini Nâfi’, Kisâî, Ebû Bekir, Hişâm, Ebû Ca’fer tenvin ile; İbn Kesîr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Amr, Halef, Hamza ve Ya’kûb’un tenvinsiz okudukları görülmektedir. Vakıf durumunda ise söz gelimi kelime Hamza ve Halef dışında ‘elif’ ile okunmuştur. İnsan sûresi 15 ve 16. ayetlerinde geçen “قواريرا” kelimesiyle ilgili olarak da Nâfi’, Ebû Ca’fer Ebû Bekir ve’ Kisâî’in her iki kelimeyi de tenvinli, İbn Kesîr ve Halef ise birinciyi tenvin ile, ikinciyi tenvin olmadan; İbn Âmir, Hafs, Ebû Amr, Ya’kûb ve Hamza’nın her ikisini de tenvinsiz okudukları nakledilmiştir. Vakıf halinde ise kelimelerden ilki, Ruveys ve Hamza haricinde ‘elif’ ile telaffuz

411 Mehdevî**, Hicâu**, s.65.
412 Mehdevî**, Hicâu**, s.63-64.
413 Mehdevî, **Şerhu’l-Hidâye,** 2/544.
414 Mehdevî**, Hicâu**, s.63-64.

edilirken ikincisi; İbn Kesîr, Ebû Amr, Hafs, İbn Âmir, Halef, Hamza ve Ravh ‘elif’siz, ismini saymadığımız imamlar ise ‘elif’ ile okumuştur.[415]

İmla kaynaklarına baktığımızda İnsan 76/4’deki “سَلَاسِلَا” ve İnsan 76/15’deki “قواريرا” kelimeleriyle ilgili olarak Mehdevî ile benzer şekilde ‘elif’li yazılması konusunda mushafların icmâ ettiği, İnsan sûresinin 16. ayetinde geçen “قواريرا” kelimesinin ise mushaflar arasında ihtilaf olduğu zikredilmektedir. Kaynaklar, Hicaz ve Kûfe şehir mushaflarında İnsan 76/15 ve 16 ayetlerinde ‘elif’ ile resmedildiğini, Basra bölge mushaflarında ilk kelime ‘elif’li, sonraki kelime ise ‘elif’ olmadan imla edildiğini nakletmektedir.[416] Mehdevî ise Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’dan naklettiği bilgide İnsan sûresi 76/4,15,16.ayetindeki kelimelerin Kûfe ve Hicaz mushaflarında ‘elif’li, 15. âyetindeki “قواريرا” kelimesinin Basra mushaflarında ‘elif’ ile, 16. âyetteki ikinci kelimenin ise ‘elif’siz olarak imla edildiğini aktarmıştır. Ayrıca ihtilaflı olan “قواريرا” kelimesi hakkında iki rivayete değinerek Halef İbn Hişâm el-Bezzâr’ı referans vererek ilk kelimenin mushafların tamamında ‘elif’li, ikinci kelimenin ise Medine ve Kûfe mushaflarında ‘elif’li, Basra mushaflarında ‘elif’siz olduğunu, yine İbn İdris’i refere ederek iki kelimenin mushafların tamamında ‘elif’siz olduğunu belirtmektedir.[417] Müellif söz gelimi kelimeler hususunda kaynakların aktardığı bilgilerle uyumlu olduğu görülmekte özellikle de “قواريرا” kelimesinin ihtilafı konusunda Dânî ile benzer rivayetlere yer vermesi aynı bölgede yaşamaları sebebiyle benzer bilgilere ulaşmış olabileceklerini akıllara getirmektedir. Ferrâ’ya bakıldığında İnsan 76/4,15’deki söz konusu kelimelerin mushaflarda ‘elif’li yazıldığını kurrâ’nın kıraatte ihtilaf ettiğine değinmiş, İnsan 76/4’deki “سَلَاسِلَا” kelimesini bazı kıraat imamları tenvin ile, bazılarının da tenvinsiz okuduklarını zikretmektedir. Kelimeyi tenvinsiz okumanın gerekçesini, Arapçada geçerli olan bir kullanım ile izah etmektedir. Buna göre Araplar gayri munsarif kelimelerde nasb halinde vakıfta isbat ettikleri ‘elif’i vasıl durumunda hazfetmektedirler. Aynı şekilde İnsan sûresi 15 ve 16. ayetlerindeki “قواريرا” kelimesinde bunlardan birincisinde ayet sonunda olması sebebiyle ‘elif’in sabit olduğunu ikincisinin ise bu özellikte olmadığını belirtmektedir. Bu sebeple ‘elif’in birinci kelimedeki ziyadesinin daha kuvvetli olduğunu söylemektedir. Ferrâ, kıraatle bağlantılı olarak bu kelimenin mushaflarda nasıl yazıldığına da değinerek İbn Mesud mushafında da kelimeyi ilk ayette ‘elif’ ziyadesiyle, 16. ayette ise ‘elif’siz olarak gördüğünü, Basra ehlinin kıraatlerinin ve mushaflarının da aynı şekilde olduğunu zikretmektedir. Buna mukabil Kûfe ve Medine ehlinin her iki kelimede de ‘elif’i isbat ettiklerini söylemektedir.[418] İbnu’l-Enbârî’de Ferrâ’dan nakilde bulunarak tenvinli okumanın gerekçesinin Araplara ait bir özellik olduğunu zikretmektedir. Aynı zamanda kelimelerin ayet sonunda bulunmasının da etkili olduğunu, ayet sonunda bulunmayan İnsan 76/16’daki “قواريرا” kelimesinin ise ilk kelimeye yakın olduğu için ona uyumlu şekilde telaffuz edilmesi nedeniyle yine tenvin ile okunduğunu

[415] İbn Mücâhid, **Kitâbü’s-Seb’a**, s.663-664; İbnu’l-Cezerî, **Neşr**, 2/394-395.
[416] Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân,** 3/214; Dânî, **Muknî’,** s.45-46; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 5/1248, 1250.
[417] Mehdevî**, Hicâu**, s.63-64. aynı rivayetler için ayrıca bkz. Dânî, **Muknî’,** s.45-46.
[418] Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân,** 3/214; Betül Genan, **a.g.e,** s.95-97.

aktarmaktadır.[419] Mehdevî'ye gelince o, her ne kadar Ferrâ ve İbnü'l Enbârî'den nakilde bulunduğunu söylemese de onların paralelinde bir aktarım da bulunmuştur. O da bu kelimelerin tenvinli ve tenvinsiz okuma gerekçelerini aynı sebeb üzere açıklamıştır. Çünkü Arapların bazılarının gayri munsarif olan cem'i kelimeyi munsarif/tenvinli olarak kullandığını, bununla beraber tenvinsiz olarak kullanan kimsenin ise yine Arapçadaki asıl kullanım doğrultusunda icra ettiğini 'elif' ziyadesini ise ayet sonu uyumu ile izah etmektedir.[420]

Özetle imla kaynaklarında İnsan 76/4'deki "سَلَاسِلَا" ve İnsan 76/15'deki "قواريرا" kelimeleriyle ilgili olarak söz gelimi iki yerde 'elif'le yazılması konusunda mushafların icmâ ettiği, İnsan sûresi 16. ayetindeki "قواريرا" kelimesinin ise mushaflar arasında ihtilaf edildiği aktarılmıştır. Mehdevi'de bu kapsamda mezkûr kelimelerin hangisinin mushaflarda 'elif'li ya da 'elif'siz imla edildiğine dair bilgileri aktarırken kaynaklarla uyumlu olduğu görülmekte özellikle Dânî ile aynı kaynakları vermiş olması da dikkat çekicidir. Müellif, söz konusu kelimelerin tenvinli, tenvinsiz ve 'elif' ziyadesiyle kullanımının gerekçesini aktarırken gayri munsarif olan kelimeleri Arapların bazılarının tenvinli şekilde kullandığını, tenvinsiz kullanımın Arapçadaki asıl olan kullanım doğrultusunda olduğunu ve 'elif' ziyadesini ayet sonu uyumu ile gerekçelendirmektedir. Dolayısıyla bu anlamda Ferrâ ve İbnü'l Enbârî'ye muvafakat ederek onların çizgisinde aktarımda bulunduğu görülmektedir.

Buraya kadar incelediğimiz yerler kelime sonunda 'elif' ziyadesiyle yazılanlardan ibarettir. Şimdi de burada kelime ortasında 'elif' ziyadesi ile resmedilen kelimelere yer verilecektir. İmla kaynaklarında bu kapsamda zikredilen kelimeler ise "مِائَةٌ", "مِائَتَيْنِ"[421] Yusuf 12/87'deki "وَلَا تَايْئَسُوا", " لَا يَايْئَسُ", Ra'd 13/31'deki "يَايْئَس", Kehf 18/23'deki "لِشَايْءٍ", Zümer 39/69'daki "ci'e" "جاىٔ" Â'li İmrân 3/158'deki "لِإِالَى اللهِ", Tevbe 9/47'deki "وَلَاأَوْضَعُوا", Neml 27/21'deki " اَوْ لَاأَذْبَحَنَّهُ", Saffat 37/68 " لِإِالَى الْجَحِيمِ" olarak geçmektedir.[422]

Mehdevî ise Zümer 39/69'daki "ci'e" "جاىٔ" kelimesi hariç diğer kelimelere temas ederek söz konusu kelimelerin 'elif' ziyadesiyle imla edildiğini ve ziyadenin gerekçelerini de izah etmektedir.[423] Mehdevî'nin aktardığı bu kelimeleri sırayla incelemek gerekirse bu kapsamda ilk olarak Bakara 2/259'daki "مِائَةٌ" kelimesinin katipler tarafından sürekli olarak 'elif' ziyadesiyle yazıldığını ancak Bakara 2/249'daki "فِئَةٍ" kelimesinin 'elif' olmadan resmedildiğini belirtmektedir.[424] Müellif, "مِائَةٌ" kelimesinin Bakara 2/259'da 'elif'li resmedildiğini beyan etmiş, kaynaklarda ise bu kelimenin müfret ve tesniyesinin her nerde gelirse 'elif'li olarak imla edildiği zikredilmektedir.[425] Nitekim İbn Vesîk söz konusu kelimenin müfret ve tesniye siygasının her yerde 'elif' ziyadesiyle yazıldığını söylemekte ancak

---

419 İbnu'l-Enbârî, **İdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ,** 1/369-370.

420 Mehdevî, **Şerhu'l-Hidâye,** 2/544.

421 İki kelime geçtiği her yerde.

422 Dânî, **Muknî',** s.48-51; Dânî, **Muhkem,** s.174-175; Vesik, **Câmî',** s.53-54; Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/302-303,379-380; Sehâvî, **Kitâbu'l-Vesîle**, s.156,170-171; Dabbâ**, Semîru't-Tâlibîn,** 3/109-112.

423 Mehdevî**, Hicâu**, s. 64-66.

424 Mehdevî**, Hicâu**, s.64.

425 Dânî, **Muknî', s.** 48; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/302-303; Vesik, **Câmî',** s.53.

ziyadenin sebebine değinmediği görülmektedir.[426] İbn Necâh'ta müfret ve tesniye siygalarında 'elif' ziyadesiyle imla edildiğini mushaflarda bu hususta ihtilaf değil ittifak olduğunu aktarmış ancak ziyadenin gerekçesini açıklamamıştır.[427] Aslında Mehdevî'nin söz konusu kelimeyle ilgili katiplerin sürekli olarak 'elif'li yazdığını söylemesi Bakara 2/259'daki kelimeyi temsili olarak verdiği anlaşılmaktadır. Müellif, söz konusu kelime için 'elif'in ziyade edilmesine dair bir sebep zikretmezken Dânî ise ziyadenin iki sebebi olabileceği üzerinde durmaktadır. Birincisi; birbirine benzeyen "مِائَةٌ" kelimesi ile "منه" kelimesini ayırt etmek amacıyla olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında nahiv âlimlerinin çoğunluğunun görüşünün mezkûr iki kelimenin arasını ayırt etmek için 'elif' ziyade edildiği yönünde olduğunu keza İbn Kuteybe'nin de bu kapsamda bir açıklama yaptığını zikretmiştir. İkinci olarak ise 'elif'in hemzeyi kuvvetlendirme amacıyla getirildiğini çünkü mahreci uzak olan hemze gizli bir harf olmasından dolayı hemze sesinin gerçekleşmesi için kelimeye 'elif' tahsis edildiğini bundan dolayı da hemzenin 'elif' suretinde tasvir edildiğini bu takdirde kelimedeki 'elif'in hemzeyi takviye ve beyan için geldiğini söyleyerek kendisi için güzel olanın ise ikinci görüş olduğunu belirtmektedir.[428] Özetle diyebiliriz ki Mehdevî ile kaynaklar arasında genel olarak uyum olduğu görülmektedir. Ancak farklı olarak müellif, 'elif'in ziyade edilme sebebini açıklamazken Dânî bu konuda Mehdevî'den ve mezkûr kaynaklardan farklı olarak iki gerekçeye temas etmektedir.

Mushaf imlasında Yusuf 12/87'deki "وَلَا تَايْئَسُوا", "لَا يَايْئَسُ", Ra'd 13/31'deki "يَايْئَسِ" kelimelerinde 'yâ' harfinden önce iki 'yâ' arasında 'elif' ziyadesiyle imla edildiği aktarılmaktadır. Kaynaklar, üç kelimedeki 'elif' ziyadesi ile alakalı ihtilaftan bahsetmediği görülmekte ancak Yusuf 12/80'deki "فَلَمَّا اسْتَايْئَسُوا" ve Yusuf 12/110'daki "إِذَا اسْتَايْئَسَ" kelimelerinde 'elif'in isbâtı hususunda mushaflarda ihtilaf edildiği zikredilmektedir.[429] Nitekim Dânî, Mehdevî'den farklı olarak Yusuf 12/80,110'daki ihtilaflı olan kelimelerin Irak mushaflarının bazısında 'elif'li, bazısında 'elif'siz gördüğünü, mushafların birçoğunun da 'elif'siz olduğunu belirtmektedir.[430] İbn Necâh, ihtilaflı olan kelimeler hakkında bazı mushaflarda 'elif'li, bazılarında 'elif'siz olduğunu söylemiş ancak hangi mushafta olduğunu belirtmemiştir. Bununla beraber iki yazım şeklinin de güzel olduğunu kâtibin iki şekilde de imla edebileceğini tavsiye etmektedir. Bu kelimelerin 'elif'li yazılması Bezzî kıraatini, 'elif'siz imla edilmesi bazı mushaflara uyumlu olacağını zikretmektedir.[431] Muhammed ed-Dabbâ'da ihtilaflı kelimeler için İbn Necâh'ın dediğini tekrarlamış ve 'elif'in hazfedilmesinin daha güzel olduğunu, 'elif'in hazfini Dânî'nin meşhurlaştırdığını çünkü Irak mushaflarında 'elif'in hazfi doğrultusunda kullandığını beyan etmiştir.[432] Sahâvî ise ihtilaflı olan iki kelimede kaynaklardan farklı olarak 'elif'in hazfedildiğini, bununla birlikte kaynaklarla uyumlu olarak Yusuf 12/87 ve Ra'd 13/31'deki kelimelerin 'elif'in isbâtı

426 Vesik, **Câmî',** s.53.
427 Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/302-303.
428 Dânî, **Muhkem**, s.175; bu konuda aynı görüşe sahip diğer âlimler için bkz. Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.169-170.
429 Dânî, **Muknî',** s.90; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/725-726,740-741; Vesik, **Câmî',** s.54.
430 Dânî, **Muknî',** s.90.
431 Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/732.
432 Dabbâ**, Semîru't-Tâlibîn,** 3/110.

ile resmedildiğini bunu da iki gerekçeyle açıklamaktadır. Birincisi; imam Bezzî'den gelen rivayette İbn Kesîr kıraati[433] doğrultusunda imla edildiğini yani hemze 'yâ' harfinin yerine, 'yâ' harfi de hemze yerine getirilerek hemze 'yâ'nın yerinde sakin olduğunu daha sonra 'elif'e ibdâl edildiğini belirtmektedir. İkinci olarak; söz konusu kelimenin benzeri kelimelerle arasında karışıklık olmasın diye tıpkı "مِائَةٌ" kelimesi ile "منه" kelimesini ayırt etmek amacıyla 'elif' getirildiği gibi bu kelimeye de 'elif' ziyade edildiğini zikretmiştir.[434] Netice de Sahâvî, Yusuf 12/80,110'daki kelimeler için ihtilaftan bahsetmemiş, 'elif'in hazfedildiğini söyleyerek kaynaklardan farklı bilgiye yer verdiği görülmektedir. Mehdevî ise kaynaklardan farklı olarak ihtilaflı olan kelimelere temas etmemiş ancak ittifak edilen Yusuf 12/87 ve Ra'd 13/31'deki kelimelerin 'elif' ziyadesiyle yazıldığını söyleyerek kaynaklarla uyum içinde olduğu görülmektedir. Müellif, söz konusu ittifak edilen üç kelimedeki 'elif'in isbâtı ile alakalı Sahavî'nin açıkladığı birinci gerekçeyle uyumlu olan açıklama yaparak bunun değiştirilen bir 'elif' olduğunu aktarmaktadır. Şöyleki bu kelimelerdeki hemzenin 'yâ' harfinin önüne takdim edildiğini ve sonra 'ye'yesû', "يَأْيَس" olduğunu bu taktirde hemzenin ise 'elif'e ibdâl edilerek "يَايَس" 'yâyesü' olduğunu ve 'elif'in zâid olmadığını belirtmektedir.[435] Müellif buradaki 'elif' ziyadesinin sebebini Sahâvî ve Necâh'ın da temas ettiği gibi kıraat gerekçesiyle olduğunu belirtmiş dolayısıyla Mehdevî, Sahâvî ve İbn Necâh'ın aktardığı bilgiler, katiplerin farklı kıraati göstermek için 'elif'le imla ettiklerini söylememize imkan vermektedir. Sonuç olarak Mehdevî aktarmış olduğu bilgilerde 'elif'in ziyade edilip edilmemesi hususunda ihtilaf edilen Yusuf12/80,110'daki kelimelere temas etmeyerek Dânî, İbn Necâh ve İbn Vesîk'ten farklı, ittifak edilen Yusuf 12/87 ve Ra'd 13/31'deki kelimelere yer vererek kaynaklarla uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır. Mehdevî'nin usulü gereği ihtilaflı kelimelere temas ettiğini bilmekteyiz. Ancak söz gelimi ihtilaflı yerlerdeki kelimelere değinmemiş olması bu anlamda önemli ve dikkat çekicidir.

Mushaf imlasında kelime ortasında 'elif' ziyadesiyle yazılan bir diğer kelime Kehf 18/23'deki "لِشَأْيْءٍ" olarak zikredilmektedir.[436] Dânî, "شَيْءٌ" kelimesini Muhammed b. İsâ'nın mushafların tamamında 'elif'siz gördüğünü ancak Kehf 18/23'deki "لِشَأْيْءٍ" kelimesini ise Abdullah b. Mesud mushafının tamamında 'elif'li olarak gördüğünü belirtmektedir. Bununla beraber Dânî'nin kendisinin bu kelimeyi Irak ve diğer mushaflarda 'elif'li bulmadığını zikretmektedir.[437] İbn Necâh'ta bu kelime hakkında Gâzî b. Kays'tan aktardığı bilgiye dayanarak Kehf 18/23 hariç Kur'ân'ın tamamında 'elif'siz olduğunu sadece söz konusu yerde mushafların bütününde 'elif'li olduğunu söylemektedir.[438] Mâ'bed el-Cühenî'de başka yerde değilde sadece Kehf 18/23'de 'elif'li olduğunu fakat bu konuda kaynaklardan

---

[433] Yusuf 12/80,87,110 ve Ra'd 13/31'de Bezzî, 'yâ'nın fethası, hemzesiz ve 'elif'le "yâyesû" "يَا يَسُوا şeklinde; diğerleri telaffuzda 'elif'siz 'yâ'nın iskânı ve hemze ile "yeyesû" "يَايْئَس" şeklinde okumuştur. Bkz. Dânî, **et-Teysîr,** s.394.

[434] Sehâvî, **el-Vesîle**, s.170-171.

[435] Mehdevî**, Hicâu**, s.65.

[436] Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 2/135; Mehdevî**, Hicâu**, s.65; Dânî, **Muknî', s.** 49; Cühenî, **el-Bedi'**, s.47; Vesîk, **Câmî',** s.54; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/805; Dabbâ**, Semîru't-Tâlibîn,** 3/109.

[437] Dânî, **Muknî',** s. 49.

[438] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/805.

farklı olarak mushaflarda ittifak değil ihtilaf olduğunu bazısında ‘elif’li bazısında ‘elif’siz olduğunu açıklamaktadır.[439] Kaynakların söz konusu kelimedeki ‘elif’in ziyade edilme sebeb ve gerekçesini açıklamadığı görülmektedir. Mehdevî’ye gelince o bu kelimedeki ‘elif’ ziyadesi hakkında önce Allah daha iyi bilir diyerek bu konuda çok fazla söylenecek bir şey olmadığını söylese de harekeleri işbâ etmenin Arapların özelliklerinden olduğunu söyleyerek neticede kitâbetin bazen işbâ doğrultusunda bazen de işbâsız olarak resmedildiğini açıklamaktadır. Müellif, kaynaklardan farklı olarak bu kelimenin mushaflardaki ihtilafına temas etmediği görülmekte[440] ancak Muhammed b. İsâ’ya refere ettiği bilgide Kehf 18/23’deki söz konusu kelimenin Abdullah b. Mesud’un mushafında ve Kur’ân’ın tamamında ‘elif’li olduğunu aktararak Dânî ve İbn Necâh ile aynı doğrultuda bilgi vermektedir.[441] Netice olarak bu kelimenin ‘elif’li yazılmasının sebebi için imla kaynakları bir gerekçe belirtmemiş bu bağlamda kıraat eserlerine baktığımızda herhangi bir farklılık olmadığı görülmekte dolayısıyla Mehdevî’nin söylediği gibi Arapların harekeleri işbâ ile kullanmalarını göz önünde alırsak imlanın bu doğrultuda resmedildiğini söylememiz mümkündür.

Mushaf imlasında kelime ortasında ‘elif’ ziyadesiyle incelenen Â’li İmrân 3/158’deki “لَإِالَى اللهِ”, Tevbe sûresi 9/47’deki “وَلَاْأَوْضَعُوا”, Neml sûresi 27/21’deki “اَوْ لَاْاَذْبَحَنَّهٗ”, Saffat 37/68’deki “لَإِالَى الْجَحِيمِ” kelimelerin imlasına Mehdevî’nin de yer verdiği görülmektedir. Müellif, söz konusu kelimelerin mushaflardaki ‘elif’li-‘elif’siz yazım şeklini ve ‘elif’le resmedilmesinin gerekçelerini izah etmektedir. Bu kelimelerin ‘elif’li olarak resmedildiğini söyledikten sonra mushafların hangisinde olduğunu zikretmeden bazısında ‘elif’siz imla edildiğini belirtmektedir.[442] Kaynaklara baktığımızda bu kelimelerin mushaflarda ‘elif’in hazfi ve isbâtı doğrultusunda yazıldığı aktarılmaktadır.[443] Ancak kaynaklar Mehdevî’den farklı olarak Tevbe sûresi 9/47’deki “وَلَاْأَوْضَعُوا” ve Neml sûresi 27/21’deki “ اَوْ لَاْاَذْبَحَنَّهٗ” kelimelerindeki ‘elif’in isbâtı hususunda mushafların ittifak halinde olduğundan bahsetmektedir. Nitekim Ferrâ, Tevbe 9/47’deki kelimenin ‘elif’le imla edilmesinde mushafların ittifak ettiğini, Neml 27/21’deki kelimenin ise mushaflarda ‘elif’li ve ‘elif’siz olarak yazılarak ihtilaf edildiğini zikretmektedir.[444] Ferrâ’ya uyumlu olarak İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Nusayr b. Yusuf’tan aktardığı bilgiye göre ilk kelimede mushafların ‘elif’li olarak ittifak ettiğini nakletmiştir.[445] Meşrik ulemasından olan Enderâbî’de söz konusu iki kelimede Ferrâ’dan nakilde bulunduğunu söylemese de onunla aynı görüşü aktarmaktadır.[446] Doğulu âlim olan Kirmânî ise Tevbe 9/47’deki kelimede Ferrâ ve Enderâbi’ye uyumlu bilgi vermiş iki kelimenin de ‘elif’ ziyadesiyle yazıldığını zikretmiş ancak ikinci kelimede

439 Cühenî, **Bedi’**, s.47.
440 Mehdevî**, Hicâu**, s.65.
441 Mehdevî**, Hicâu**, s.63.
442 Mehdevî**, Hicâu**, s.64,103-104.
443 Dânî, **Muknî’, s.** 48-51; Dânî, **Muhkem,** s.174-175; Vesik, **Câmî’,** s.53-54; Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/302-303,379-380; Kirmânî, **Hattu’l-Mesâhıf**, s.120,151; Sehâvî, **Kitâbü’l-Vesîle,** s.156-157; Dabbâ**, Semîru’t-Tâlibîn,** 3/109-112.
444 Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, 1/439.
445 Ebû Dâvûd, **Kitâbü’l-Mesâhıf**, 3/424,434.
446 Ebû Abdullah Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî, **el-Îdâh fi'l-Kırâât,** thk, Adnan Ganî, Mektebetü’ş-Şâmile 1423/2002, s.133.

onlardan farklı olarak ihtilafa yer vermediğini görmekteyiz.[447] Dânî ise Âsım el-Cahderî'den nakilde bulunarak İmam Mushafta iki kelimenin 'elif'li olduğunu, Nusayr b. Yusuf'tan naklettiği bilgide yukardaki kaynaklardan farklı olarak mushafların Tevbe 9/47'deki kelimenin 'elif'li olarak resmedilmesinde ihtilaf, Neml 27/21'deki kelimede ise ittifak edildiğini zikretmektedir.[448] İbn Necâh'ta hocasının çizgisinde açıklama yaparak başta zikrettiğimiz dört kelimeden sadece Neml 27/21'de mushafların 'elif'in isbâtı hususunda ittifak ettiğini diğerlerinde ihtilaf edildiğini açıklamaktadır.[449] Sahavî'de Tevbe 9/47'deki kelime için Dânî ve Necâh'ın paralelinde açıklama yaparak mushaflarda ihtilaflı olduğunu mushafların çoğunda ise 'elif'li olarak imla edildiğini zikretmiştir.[450] Özetle Tevbe sûresi 9/47 ve Neml sûresi 27/21 ayetlerinde geçmekte olan kelimeler hakkındaki aktarılan bilgileri toparlayacak olursak Ferrâ'nın zikrettiği Tevbe 9/47'deki 'elif' ziyadesinde mushafların ittifak ettiği bilgisine Sicistânî, Enderâbî ve Kirmânî katılmış, ikinci kelimedeki 'elif'in hazif ve isbât edilerek ihtilaf edildiği bilgisine ise Kirmânî katılmamıştır. Buna mukabil Dânî, Necâh ve Sahavî'de mezkûr kaynaklardan farklı şekilde 'elif' ziyadesi hususunda Tevbe 47'de ihtilaf, Neml 27/21'de ittifak edildiğini söyleyerek ortak bilgi aktarımında bulunmuşlardır. Dolayısıyla Meşrik ve Mağrib âlimlerinin birbirine muhâlif bilgi aktarması dikkat çekicidir. Mehdevî ise bu kelimelerde herhangi bir ittifaktan bahsetmeyerek saydığımız kaynaklardan farklı olduğunu, ziyade edilen 'elif'in mushafların bazısında hazfedildiğini söyleyerek kaynaklarla uyumlu olduğunu görmekteyiz. Müellif'in bu iki kelimedeki ittifaktan bahsetmemesini iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Birinci olarak mushaflarda 'elif'in hazfi ve isbâtı doğrultusunda gördüğü bilgiyi aktardığı, ikinci olarak ise imla kaynaklarında aktarılan iki farklı bilgiyi genelleme yaparak ikisini de kapsayacak şekilde zikrettiğini söyleyebiliriz.

Kaynakların söz konusu kelimelerde 'elif' ziyadesinin sebepleriyle alakalı aktardığı bilgilere baktığımızda iki gerekçe üzerinde durduklarını görmekteyiz. Nitekim Ferrâ, bu kelimelerin 'lâm'-'elif'den sonra 'elif' ile yazıldığını kâtiplerin bir usul takip etmediklerini dile getirmiş ayrıca bu durumun onların hatalı yazmalarından kaynaklandığını zikretmektedir.[451] Bir diğer âlim Enderâbî'de bu kelimelerdeki 'elif' ziyadesini lahn/hata çerçevesinde değerlendirmenin ihtimal dahilinde olduğunu zikrederek bunun kalemin tuğyânı olarak belirtmektedir.[452] Arap yazısının özelliği ile açıklayan Dânî ise farklı ihtimaller üzerinde durarak öncelikle bu kelimelerde ziyade edilen 'elif'in ya 'lâm' harfine bitişen, ya da sonrasında gelen 'elif'in olabileceğini belirtmektedir. Ziyade edilen 'elif'in 'lâm' harfinden sonra gelen 'elif' olması durumunda hemzenin harekesini göstermeye yönelik olabileceğini açıklamaktadır. Dânî, Arapların hareke ve nokta kullanmadıklarını bundan dolayı harekeleri harflerle yani fetha harekeyi 'elif', kesra harekeyi 'yâ' ve damme harekeyi 'vâv' şeklinde gösterdiklerini zikretmektedir. Başka illetlerden de bahsederek hemzenin fetha harekesini işbâ etmeye yönelik

447 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhıf**, s.120,151.
448 Dânî, **Muknî'**, s.51.
449 Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/379-380.
450 Sehâvî, **Kitâbü'l-Vesîle,** s.156-157.
451 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, 1/439.
452 Enderâbî, **el-Îdâh fi'l-Kırâât,** s.133.

olduğunu veya hemzeyi takviye, hemzeyi beyan etmek için resmedildiğini belirtmektedir. Ziyade edilen 'elif'in 'lâm' harfine bitişen 'elif' olması durumunda ise ki Ferrâ, Ahmed b. Yahyâ ve diğer nahivcilerin görüşünün bu yönde olduğunu beyan ederek iki ihtimalin olduğunu söylemektedir. Birinci olarak 'lâm'ın fetha harekesini işbâ ile harekeyi telaffuzda okumaya delâlet ettiğini, ikinci olarak ise hemzeyi desteklemek için geldiğini belirtmektedir.[453] İbn Necâh'ta söz konusu kelimelerdeki 'elif'in hemzeyi göstermek ve desteklemek amacıyla olduğunu zikretmiştir.[454] Keza bazı kaynaklar 'elif' ziyadesinin Arap yazısının imla özelliği olduğunu bu özelliğini ise önceki yazılardan aldığını açıklamaktadır. Nitekim bu bağlamda Zeccâc ve Zemahşerî'nin konuya açıklık getirdiği görülmektedir. Zeccâc'da eserinde bu iki kelimedeki 'elif' ziyadesini okunuşları doğrultusunda 'elif'siz yazılması gerekirken 'elif' ile yazıldığını zikretmiştir. Bunun sebebini ise fetha harekenin Arap yazısından evvel 'elif' şeklinde yazılmasına bağlamaktadır. Önceki yazıya atfedilen bu usulün Kur'ân'ın indiği yakın dönemde Araplar tarafından da kullanıldığını bu sebepten telaffuzu olmayan ziyade harflerin kullanıldığını, mezkûr bu iki kelimede de fethaya karşılık 'elif' ziyade edildiğini zikretmektedir.[455] Zemahşerî, aynı düşünceye sahip olup Arap yazısında harflerin harekeleri göstermek için ziyade edildiğini açıklamaktadır.[456]

Anlaşılmıştır ki söz konusu kelimelerde 'elif'in ziyade edilme sebeb ve gerekçelerini imla kaynakları ve diğer eserler genel olarak iki ihtimal üzerinde durarak açıklamaktadır. Birincisi Arap yazısının özelliği olduğu yönünde bir açıklama ile ikinci olarak ise müstensihlerin hata yapması ile yorumlamaktadırlar. Mehdevî'ye baktığımızda o da aynı gerekçelerle açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz. Öncelikle bu kelimelerdeki 'elif' ziyadesinin sebebi için Allah daha iyi bilir diyerek söze başlasa da imlanın bazen işbâ, bazen de işbâsız gerçekleştiğini dile getirmiştir. Nitekim Arapların harekeyi işbâ etme özelliği olduğunu burada işbâ doğrultusunda yazılmış olabileceğini aktarmıştır. Bu taktirde Tevbe 9/47'deki "وَلَأَوْضَعُوا" kelimesindeki 'lâm' harfine bitişik olan 'elif'in işbâ edilen 'lâm'ın harekesinden doğduğunu yani 'lâm'ın fetha harekesini göstermek için geldiğini sonraki 'elif'in ise hemze suretinde olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak ise Halife Osman'ın "Araplar onu dilleri ile düzelteceklerdir" ifadesiyle kastettiği lahn kapsamındaki yerlerden olabileceğini zikretmektedir.[457] Görüldüğü üzere Mehdevî söz konusu kelimedeki 'elif' ziyadesinin gerekçesini kaynaklarda olduğu gibi onlarla uyumlu olarak iki şekilde izah etmektedir. Nitekim kaynaklarda söz konusu kelimelerde ziyade edilen 'elif'in gerekçesi genel olarak ya Arap yazısının bir özelliği olan fetha harekeyi göstermek için fazladan bir 'elif' ziyade edildiği yönünde yorumlanmış, ya da müstensihlerin hatası kapsamında değerlendirilen bir açıklamaya gidildiğini görmekteyiz. Keza Mehdevî'de diğer âlimler gibi iki görüşe yer vererek kaynaklardan farklı bilgiye yer vermemektedir. Ancak bu iki açıklamasında kesin konuşmaktan kaçınmış ayrıca kendi tercihini de ortaya koymadığı görülmektedir. Müellif, aktardığı

[453] Dânî, **el-Muhkem,** s.176-178.
[454] Necâh, **Muhtasaru't Tebyîn,** 3/573.
[455] Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ 'râbuhu**, 2/451
[456] Zemahşerî, **Keşşâf**, s.436.
[457] Mehdevî**, Hicâu**, s.65-66.

bilgilerin kaynağını her ne kadar vermese de kendisinden önceki âlimlerden Ferrâ ve Enderâbî'den etkilendiği onların çizgisinde bir yoruma gittiğini söylememiz mümkün gözükmektedir. Ayrıca Dânî ve İbn Necâh'ın bu kelimelerdeki 'elif'in işbâ doğrultusunda ve hemzenin harekesini gösterme şeklindeki açıklamaları Mehdevî ile kısmî benzerlik içinde olduğunu göstermektedir.

2. Med Harfi 'Yâ'nın Ziyade Kılınması

Mushaf imlasında med harfi 'yâ'nın ziyade kılındığı kelimeler bulunmaktadır. Kaynaklar bu kapsamda sınırlı sayıdaki kelimeleri zikretmektedir.[458] Nitekim Dânî, mushafları yazanların 'yâ' harfini dokuz kelimeye eklediklerini bununla beraber bazı kelimelerde mushafların ihtilafından bahsetmektedir.[459] Mehdevî'ye baktığımızda o da kaynaklarla uyumlu olarak dokuz kelimeye yermiş bu kapsamda Â'li İmrân sûresi 3/144'deki "اَفَاْئِنْ مَاتَ", Enbiyâ sûresi 21/34'deki "اَفَاْئِنْ مِتَّ", En'âm 6/34'deki "مِنْ نَبَاْئِ الْمُرْسَلِين", Yunus 10/15'deki "مِنْ تِلْقَاْئِ نَفْسِي", Nahl 16/90'daki "وَاِيتَاْئِ", Tâhâ sûresi 20/130'daki "وَمِنْ اٰنَاْئِ الَّيْلِ", Şûrâ 42/51'deki "مِنْ وَرَّاْئِ", Zâriyât 51/47'deki "بِاَيْدٍ", Kalem 68/6'daki " بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ" kelimelerinin 'yâ' ile resmedildiğini belirtmektedir.[460]

Mehdevî söz konusu kelimelerdeki 'yâ' harfinin ziyade edilme nedenlerini de açıklamaktadır. Söz gelimi "اَفَاْئِنْ مَاتَ" kelimesinde iki ihtimal üzerinde durmuş birinci ihtimal olarak 'fâ' harfinden sonra gelen 'elif'in 'fâ' harfinin fetha harekesini işbâ için yani harekeyi göstermek için geldiğini izah etmiş, ikinci ihtimalin ise 'elif'in hemze suretinde olduğunu, 'yâ'nın ise hemzenin kesre harekesinden işbâ edildiğini yani kesre harekeyi göstermek için getirildiğini izah etmektedir. Yine En'âm sûresi 6/34'deki "مِنْ نَبَاْئِ الْمُرْسَلِينَ", Yunus 10/15'deki "مِنْ تِلْقَاْئِ نَفْسِي", Nahl 16/90'daki "وَاِيتَاْئِ" , Tâhâ sûresi 20/130'daki "وَمِنْ اٰنَاْئِ الَّيْلِ", Şûrâ 42/51'deki "مِنْ وَرَّاْئِ", kelimelerdeki 'yâ'nın ziyade edilme gerekçesiyle alakalı iki görüş açıklamış, birinci görüşün daha öncede açıkladığı üzere harekenin işbâ edilmesinden kaynaklandığını bu taktirde 'yâ'nın hemzenin kesre harekesinden doğduğunu harekeyi göstermek amacıyla geldiğini izah etmiş, ikinci olarak ise 'yâ'nın hemze suretinde geldiğini açıklamaktadır. Son olarak Zâriyât sûresi 1/47'deki "بِاَيْدٍ" ve Kalem 68/6'daki "بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ" kelimelerindeki 'yâ'nın ziyade edilme sebebini öncelikle Allah daha iyi bilir diyerek başlamışsa da iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Birinci olarak hemzenin harekesinin fetha, kendisinden önceki harfin harekesi kesre olduğu için hemzeyi tahfif amacıyla 'yâ' harfine dönüştürüldüğünü, ikinci olarak ise hemzeyi tahkik ile okuyanın kıraatı doğrultusunda 'elif'e tasvir edildiğini izah etmektedir. Sanki bu iki kelimenin iki lügat üzere hemzenin tahkîk ve tahfif doğrultusunda yazıldığını yani tahkiki belirtme amacıyla 'elif'le, tahfîfî gösterme amacıyla 'yâ' ile resmedildiğini belirtmektedir.[461] Mekkî b. Ebû Tâlib'de Kalem 68/6'daki "بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ" kelimesinin yazımı ile alakalı Mehdevî'nin paralelinde açıklama yaparak tahkiki belirtme amacıyla 'elif'le, tahfifi belirtme amacıyla iki 'yâ' ile resmedildiğini birinci 'yâ'nın tahfife işâret ettiğini

[458] Dânî, **Muknî'**, s.53-55; Cühenî, **el-Bedi',** s.45; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/369; Vesik, **Câmî',** s.55.
[459] Dânî, **Muknî'**, s.53-55; **Muhkem,** s.180.
[460] Mehdevî**, Hicâu**, s.66-67.
[461] Mehdevî**, Hicâu**, s.67.

açıklamaktadır.[462] İbn Necâh'a baktığımızda söz konusu kelimelerdeki 'yâ'nın ziyade edilme sebeplerini birtakım farklı görüşler kapsamında açıklamaktadır. Söz gelimi "فَأَئِنْ مَاتَ" kelimesinde 'elif'den sonra 'yâ'nın ziyade edilmesinde sekiz ihtimalin olduğunu söylemekte bu görüşleri de müstensih açıklamakta ki bazı görüşlere baktığımızda Mehdevî ile uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim 'yâ' harfi, hemzenin harekesi suretinde olduğu, ya da hemzenin harekesi cinsinden olduğunu göstermek için getirildiği açıklamalar arasındadır.[463] Diğer kelimelerdeki 'yâ'nın ziyade edilme sebepleri için altı görüş olduğunu belirtmektedir. Bu açıklamalar arasında 'yâ'nın hemzenin harekesini göstermek, hemzenin harekesi cinsinden olduğunu belirtmek, hemzenin harekesi suretinde olduğunu göstermek, ya da hemzeyi teshil amacıyla resmedildiğini belirtmektedir.[464] Yukarda geçtiği üzere 'yâ'nın ziyade edilme sebepleriyle alakalı Mekkî b. Ebû Tâlib ve İbn Necâh, Mehdevî ile benzer şekilde açıklamalar yaptıkları anlaşılmaktadır.

Mehdevî'nin 'yâ' ziyadesine konu olarak aktardığı kelimeler ile imla kaynaklarının vermiş olduğu kelimeler kıyaslandığında Mağrib kaynaklarıyla uyum söz konusudur. Ancak Meşrik kaynaklarının Mehdevî ve diğer kaynaklardan farklı olarak Nûr 24/37'deki "ایتای "kelimesinin 'yâ' ziyadesiyle yazıldığını zikretmesiyle Mehdevî ile beraber diğer Mağrib ve Meşrik ulaması arasında farklı bilgi aktarımı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mağrib ulamasından olan Mehdevî, Dânî, İbn Necâh ve İbn Vesîk, Nahl 16/90 ayetinde geçen "ایتائ" kelimesinin 'yâ' ilavesiyle yazıldığını nakletmekte, ancak Nûr sûresi 24/37'deki "ایتای" kelimesine dair bilgi vermedikleri görülmektedir.[465] Doğulu Enderâbî ise Mağrib âlimlerinden farklı olarak Nahl 16/90'deki "ایتای" kelimesiyle beraber Nûr 24/37'deki "ایتای" kelimesinin de 'yâ' ziyadesiyle resmedildiğini aktarmaktadır.[466] Enderâbî'nin aktarmış olduğu bu bilgide ona ortak olan bir başka doğulu âlim Kirmânî'de aynı şekilde Nahl sûresi 16/90'da ve Nûr sûresi 24/37'deki "ایتای" kelimesinin 'yâ' ziyadesiyle resmedildiğini belirtmektedir.[467] Ayrıca Hamed, doğunun imlâ müktesâbâtını içeren *Kitâbü'l-Hicâ* eserinde de Nûr sûresi 24/37'deki "ایتای" kelimesinin 'yâ' ilavesiyle yazıldığını açıklamaktadır.[468] Dolayısıyla aktarılan bu bilgiler esas alındığında Mehdevî'nin de içinde bulunduğu Mağrib ulaması Nûr 24/37'deki kelimenin yazımına temas etmemiş iken Meşrik ulaması söz konusu kelimeye değinmektedir. Netice de iki bölge âlimleri arasında sadece Nûr 24/37'deki "ایتای" kelimesinin 'yâ' ziyadesiyle yazımı hususunda bir farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

462 Mekkî b. Ebû Tâlib, **Müşkilu îrâbi'l-Kur'ân,** nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Müessesetü'r Risâle,1405/1984, 2/749-750.

463 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/370, (nâşir 4. dipnot.)

464 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/371, (nâşir 1. dipnot.)

465 Mehdevî**, Hicâu**, s.66; Dânî, **Muknî'**, s.53-55; Cühenî, **el-Bedi',** s.45; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/369, 3/778; Vesik, **Câmî',** s.55.

466 Enderâbî, **Îdâh,** s.134.

467 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhıf**, s.132,147.

468 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s. 147, (669. dipnot).

Mehdevî'nin kaynaklardan ayrıldığı bir başka konu ise kaynaklar bazı kelimelerin 'yâ' ile resmedildiği hususunda mushaflar arası ihtilaf olduğunu açıklamış ancak müellif bu ihtilaflara temas etmemektedir.[469] Nitekim bu bağlamdaki bazı rivayetlere baktığımızda Cuhenî, En'am 6/34'deki " مِنْ نَبَإِيْ الْمُرْسَلِينَ", Nahl 16/90'daki "وَإِيتَائِ", Tâhâ sûresi 20/130'daki "وَمِنْ أَنَائِ الَّيْلِ", Şûrâ sûresi 42/51'deki "مِنْ وَرَائِ", kelimelerin hepsinin 'yâ' ile resmedildiğini ancak mushafların bazısında bu konuda ihtilaf olduğunu aktarmaktadır.[470] Dânî ve İbn Necâh, Gâzî b. Kays'ı referans vererek Rûm 30/8,16'daki "بِلِقَائِ" kelimesinin 'yâ' ile yazıldığını Dânî Medine, Irak ve iki mushaf'tan başka diğer mushaflarda da 'yâ' ile yazılı gördüğünü belirtmiş, bununla beraber İbn Vesîk, Rûm 30/8,16'daki "بِلِقَائِ" kelimesi hakkında hangi mushafta olduğunu açıklamasa da mushaflarda 'yâ'nın ziyade edilmesi hususunda ihtilaf edildiğini açıklamaktadır.[471] Mehdevî ise kaynaklardan farklı olarak 'yâ'nın ziyadesinde mushaflar arasındaki ihtilafa değinmediği görülmektedir. Diğer aktarılan bilgilerle kıyasladığımızda aralarında uygunluk söz konusudur.

3. Med Harfi 'Vâv'ın Ziyade Kılınması

Kaynaklar, med harfi 'vâv'ın da bazı kelimelerde ziyade edildiğini açıklamaktadır. Söz konusu kelimelerin sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. İmla kaynaklarında hemzeden sonra 'vâv'ın ziyade edilmesi hususunda kâtiplerin ittifak ettiği zikredilmektedir.[472] Mehdevî, 'vâv'ın ziyade edilmesi kapsamında Bakara 2/5'deki "أُوْلَٰئِكَ", Bakara 2/179'daki "أُوْلِي", Bakara 2/269'daki "أُوْلُوا", Nisa 4/91'deki "وَأُوْلَٰئِكُمْ", Talak 65/4,6'daki "وَأُولَٰتُ",[473] A'râf 7/145, Enbiyâ 21/37'deki "سَأُرِيكُمْ", Tâhâ 20/71, Şuara 26/49'deki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimelerini zikretmiştir.[474]

Kaynaklarda da söz konusu kelimelerin 'vâv' ziyadesine konu olduğu görülmekte ve müellifin aktardığı bilgiler bir farkla kaynaklarla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda imla kaynaklarına bakıldığında 'vâv' ziyadesiyle resmedilen A'râf 7/145 ve Enbiyâ 21/37'deki "سَأُرِيكُمْ", Tâhâ 20/71 ve Şuara 26 /49'daki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimelerin mushaflar arası ihtilafa konu olduğu aktarılmaktadır. Nitekim Dânî, A'râf 7/145 ve Enbiyâ sûresi 21/37'deki "سَأُورِيكُمْ" kelimesinin Medine ve Irak mushaflarında 'elif'ten sonra 'vâv' ile yazılı olarak gördüğünü, Tâhâ 20/71 ve Şuarâ 26/49'deki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimelerinin ise söz konusu mushafların bazısında 'vâv' ile bazısında 'vâv'sız olduğunu belirtmektedir.[475] İbn Necâh'ta söz konusu kelimelerin mushaflarda 'vâv' ziyadesiyle yazıldığını zikretmiş, ancak Tâhâ 20/71 ve Şuara 26/49'daki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimelerinin ise mushaflarda 'vâv'lı ve 'vâv'sız olarak yazıldığını belirtmektedir. İhtilaf olan iki kelime için kendi tercihinin 'vâv'sız olması

---

469 Mehdevî**, Hicâu**, s.66-67; Cühenî, **el-Bedi',** s.45; Dânî, **Muknî'**, s.54-55; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/369.

470 Cühenî, **el-Bedi',** s.45. Bu kelimeler için yine bkz. Dânî, **Muknî'**, s,54-55.

471 Dânî, **Muknî'**, s,54; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/369; Vesik, **Câmî',** s.55.

472 Mehdevî**, Hicâu**, s.68; Cühenî, **el-Bedi',** s.42; Dânî, **Muknî'**, s,59; Vesîk, **Câmî',** s.54; İbn Necâh, **Muhtasaru't -Tebyîn,** 2/75.

473 Bu kelimeler her nerde gelirse.

474 Mehdevî**, Hicâu**, s.68.

475 Dânî, **Muknî'**, s,59; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/75.

yönünde olduğunu çünkü Medine mushaflarında bu doğrultuda olduğunu zikretmektedir.[476] Mehdevî'ye baktığımızda o da Dânî ve İbn Necâh gibi mushaflar arası ihtilafa temas etmiş bu bağlamda A'râf 7/145 ve Enbiyâ sûresi 21/37'deki "سَأُورِيكُمْ" kelimelerinin Irak mushaflarında 'vâv' ziyadesiyle yazıldığını Tâhâ 20/71 ve Şuara 26/49'daki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimelerinin ise Irak mushaflarında 'vâv'ın hazfi ve isbâtı doğrultusunda resmedildiğini ancak A'râf 7/124'deki "وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ" kelimesinde 'vâv'ın hazfi konusunda ihtilaf değil icmâ edildiğini belirtmektedir.[477] Yalnız her ne kadar müellif Dânî ve Necâh'a uyumlu bilgi verse de Medine mushaflarındaki yazım şekline değinmeyerek onlardan ayrılmış sadece Irak bölge mushaflarındaki ihtilaflara temas ederek onlarla uyumlu olduğunu görmekteyiz. Mehdevî'nin bu kelimelerde Medine mushaflarındaki durumuna Dânî ve İbn Necâh gibi temas etmemesini Medine mushafındaki bilgiye ulaşamadığını göstermektedir. Cühenî ve İbn Vesîk ise kaynaklardan farklı olarak bölge mushaflarından söz etmeyerek genellemeci bir ifadeyle söz gelimi dört kelimenin mushaflar arasında ihtilaf edildiğini belirtmiş bazısında 'vâv' ile bazısında 'vâv' harfi olmadan resmedildiğini söylemektedir.[478]

Kaynaklar, 'vâv' harfinin ziyadesiyle yazılan kelimelerdeki ziyadenin sebep ve gerekçelerini ise farklı ihtimaller üzerinde durarak izah etmektedirler. Bu kapsamda Mehdevî, "سَأُورِيكُمْ" kelimesindeki 'vâv'ın, hemzenin damme harekesini işbâ için geldiğini, "أُولَٰئِكَ" ve benzeri kelimelerdeki 'vâv'ın ziyade sebebinin ise meşhur ve bilinen bir durum olduğunu söyleyerek açıklamamaktadır.[479] Müellifin illeti bilinmektedir sözüyle birçok âlimin görüşünün de bu yönde olduğu[480] birbirine şekil benzerliği bulunan iki kelime arasını ayırma amacını kastettiğini söylememiz mümkündür. Nitekim Dânî, 'vâv' harfinin ziyadesiyle yazılan kelimeleri aktarırken ziyadenin sebebini iki kelimenin arasını tefrik (ayırma) ya da hemzeyi belirtme amacıyla olduğunu zikretmektedir.[481] Yine el-Muhkem eserinde kelimeye med harflerinin ziyade edilmesi bir birine benzeyen iki kelimenin benzerliğini önlemek amacıyla getirildiğini bu kapsamda Amr (عمرو) ve Ömer (عمر) , "ulâ'ike" (أُولَٰئِكَ), ve "ileyke" (إِلَيْكَ), "ulî" (اولي) ve "ilâ" (الي) kelimelerinin arasındaki ayrımın 'vâv' ziyadesiyle olduğunu belirtmektedir.[482] Aynı şekilde İbnu'l Cezerî'de hemen yukarda verdiğimiz kelimeleri misal vererek bu kelimelerin birbirine benzerliğini önleme amacıyla 'vâv' harfinin ziyade edildiğini belirtmekte bununla beraber "سَأُورِيكُمْ" kelimesinde ise hemzenin suretinin 'vâv' harfi olduğunu vasıl niyetiyle tahfif doğrultusunda resmedildiğini açıklamaktadır. Bunun delili olarak ise Tevbe sûresi 9/47 "وَلَأَوْضَعُوا", Neml sûresi 27/21 " أَوْ لَأَاذْبَحَنَّهُۥٓ" kelimelerinde hemze ile 'elif' arasında tahfif yapıldığı gibi 'se'urîküm' "سَأُورِيكُمْ" kelimesinde de hemze ile 'vâv' arasında tahfif yapılacağını beyan etmektedir.[483] İbn Necâh ise "سَأُورِيكُمْ"

476 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/564-565, 3/572.
477 Mehdevî**, Hicâu**, s.68.
478 Cühenî, **el-Bedi',** s.42; Vesîk, **Câmî',** s.54.
479 Mehdevî**, Hicâu**, s.68.
480 Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.228.
481 Dânî, **Muknî'**, s,59.
482 Dânî, **Muhkem,** s.177.
483 Cezerî, **en-Neşr,** 1/456-457.

kelimesindeki ‘vâv’ın ziyadesiyle alakalı yedi gerekçenin olabileceğini açıklamaktadır. Söz gelimi ziyade edilen ‘vâv’ın hemzenin harekesinin suretinde olabileceği, harekenin bizzat kendisi olabileceği, hemzeyi beyan etmek için gelmiş olabileceği, hemzenin harekesini uzatma alameti olabileceği, ‘vâv’ hemzenin sureti ‘elif’ ise hemzeyi beyan ve desteklemek için, ‘vâv’ hemzenin sureti ‘elif’ ise kendinden önceki harfin fetha harekesini işbâ etmek için resmedilmiş olabileceği ihtimalleriyle izah etmektedir. Son olarak ise ‘se’uverrissukum’ “سَأُوَرِّثُكُم” kıraatine göre yazılmış olabileceğini bunun da şâz bir kıraat olduğunu Kasâme b. Züheyr’in bu şekilde okuduğunu nakletmektedir.[484] Netice de söz gelimi Bakara 2/5 “أُوْلَٰٓئِكَ”, Bakara 2/179 “أُوْلِي”, Bakara 2/269 “أُوْلُوا”, Nisa 4/91 “وَأُوْلَٰٓئِكُمْ”, Talak 65/4,6 “وَأُوْلَٰتُ” vb. kelimelerle “سَأُورِيكُمْ” kelimesinde âlimlerin genelde Mehdevî ile aynı gerekçeyi dile getirdikleri, diğer kelimelerdeki ‘vâv’ın ziyade edilme sebeplerinde ise farklı nedenler üzerinde durarak açıklamaya gittikleri görülmektedir. Özetle Mehdevî’nin ‘vâv’ın ziyadesiyle alakalı aktarmış olduğu kelimeler ve ziyade sebepleriyle ilgili verdiği bilgiler kaynaklarla genel olarak uyum içinde olduğu anlaşılmıştır.

[484] İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 3/572-574.

C. HEMZE

Mushaf imlasının en karmaşık konuları arasında yer alan hemze, aynı zamanda en kapsamlı olan konu olarak geçmektedir. Hemzenin imlası genelde tahkik ve tahfif doğrultusunda olmak üzere iki şekilde resmedilmiştir. Birincisi; hemzenin tahkikini esas alan yazım şeklinde hemzenin harekesi ne olursa olsun aslı doğrultusunda yani 'elif' harfiyle gösterilmiştir.[485] İkinci olarak ise hemzenin teshil ya da ibdâl/nakil yoluyla tahfif doğrultusunda yazılmasıdır. Nitekim bu da hemzenin harekesi cinsinden bir med harfine ibdâl edilerek ya da teshil yapılarak veya hemzenin öncesindeki harfin harekesi cinsinden bir med harfiyle resmedilmesiyle olur.[486] Hemzenin iki farklı şekilde resmedilmesinde etkisi olan durumun Arapların hemzeyi tahkik ve tahfif yönünde telaffuz etmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Nitekim Kays, Esed ve Beni Temîm gibi bazı Arap kabileleri hemzeyi tahkik ile okumaktadır.[487] İbnu'l Cezerî, hemzeyi tahfif ile okuyanların ise genellikle Hicaz ehli ve Kureyş kabilesi olduğunu, tahfif ile okuyanların çoğunlukla bu kabileler kanalıyla geldiğini nitekim İbn Kesîr kıraatinde İbn Füleyh rivayetinin, imam Nâfî kıraatinde Verş rivayetinin bu kapsamda olduğunu zikretmektedir.[488] Kâtipler, mushafların istinsah faaliyetinde hemzenin yazımını tahkik ile mi yoksa tahfif ile mi resmettiğinin cevabı için imam Dânî'ye baktığımızda o, hemzenin yaygın oluşuna ve kullanımına işaret olması amacıyla tahkik ve tahfif olarak iki şekilde resmedildiğini açıklamaktadır. Ancak imlanın daha çok tahfif yönünde gerçekleştiğini bunu da Hz. Osman zamanında mushafları istinsah edenlerin lehçelerinin bu yönde olmasına bağlamaktadır. Bununla beraber kitâbette bir ihtilaf olduğunda Kureyş lehçesini esas aldıklarından dolayı Kureyş lügatı olan tahfif şeklindeki yazımın tahkik tarzından daha çok olduğunu belirtmektedir.[489]

Mehdevî'ye baktığımızda ise hemze ile alakalı tahkik ve tahfif ile yazılan kelimelere yer verdiğini görmekteyiz. Ancak müellif, hemze için bir harf ve suret/şekil olmadığını bu durumun nahiv kitaplarında zikredildiğini belirterek kendisinin söz konusu kelimelere temas etmeyeceğinin bilgisini vermektedir. İncelediği hemze bahsinde ise özellikle mushaf imlasında hemzeyle alakalı geçmekte olan hemze suretinde yazılan kelimeleri aktaracağını belirtmiştir. Bununla beraber diğer konularda olduğu gibi bu konuyu da veciz bir şekilde ele aldığını görmekteyiz. Müellif, bu mevzûyu "müfret hemze" ve "çift hemze" şeklinde iki başlık altında incelemekte bizde bu konuyu söz konusu iki başlık ve onun alt başlıkları altında ele alarak bu bağlamda Mehdevî'nin görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

---

485 Dânî, **Muknî'**, s,65-66, **el-Muhkem**, s.151-152.
486 Cezerî, **en-Neşr,** 1/446; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.216.
487 Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.216-218.
488 Cezerî, **en-Neşr,** 1/428.
489 Dânî, **Muhkem,** s.151-152.

1. Müfret Hemzenin Yazımı

a. Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması

1. Kelime Başındaki Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması

Mushaf imlasında hemzenin yazımı bazen tek resimle bazen çift resimle gösterilmiştir. Biz de hemzenin tek resimle gösterilmesini kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç başlık altında konuya temas edeceğiz. Çünkü hemzenin sakin ve harekeli oluşuna göre kelime başında, ortasında ve sonunda yazımı farklı olmaktadır. Hemzenin tek resimle yazılmasından sonra çift resimle yazıldığı kelime başı ve sonundaki imla özelliklerini inceleyeceğiz.

Müfret hemze kelime başında olduğunda harekesinin fetha, kesra veya damme olması fark etmeksizin 'elif'le resmedilmiştir. Çünkü hemze kelime başında tahfif ile değil sadece tahkik edilerek resmedilir. Bunun sebebi ise tahfif, bir harfi sâkin gibi kılmakta, sâkin olan harf ise kelime başında bulunmadığından hemze her halde sadece tahkik ile yani 'elif'le gösterilmiştir.[490] Mesela "اَخَذَ", "اِبْر هيم", "أُنْزِلَ" vb. kelimelerde hemze kelime başında 'elif' olarak resmedilmiştir. Aynı şekilde kelime başında bulunan hemzeye zâid olan bir harf eklenmesiyle yine hemze 'elif' olarak resmedilmiştir. Bu bağlamda "سَأُنْزِلَ", "سَاَصْرِفُ", "بِاَنَّه" gibi kelimelerde ziyade olan harfler gelmiş olsa da hemze kelime başı özelliğinde kabul edilerek yine 'elif' ile yazılmıştır.[491] Ancak ziyade edilen bu harflerle hemze bazen tek kelime gibi değerlendirilerek kelime ortası hemzesi olarak kabul edilmesi neticesinde farklı şekillerde yazılmasına sebep olmuş ve genellikle hemze kendi harekesi cinsinden bir med harfiyle resmedilmiştir. Bu bağlamda kaynaklara baktığımızda "يَنْنَؤُمَّ", "لَئِنْ", "يَوْمَئِذٍ", "حِينَئِذٍ", "لِئَلَّا", "هؤلا"[492] kelimelerindeki hemzenin harekesi cinsinden bir med harfiyle yazılmasının sebebi bu çerçevede açıklanmaktadır.[493]

Mehdevî'ye baktığımızda ise o, müfret hemzenin kelime başındaki yazımı hususunda birkaç misal vererek konuya temas ettiğini görmekteyiz. Bu kapsamda Bakara 2/120'deki "لَئِنِ", Bakara sûresi 2/150, Nisâ 4/165, Hadîd 57/29'daki "لِئَلَّا", Meryem 19/19'daki "لِاَهَبَ" Me'âric 70/11'deki "يَوْمَئذ", Vâkıa 56/84'deki "حِينَئِذٍ" kelimelerine değinmektedir. Müellif, Meryem 19/19'daki "لِاَهَبَ" kelimesini tahkik doğrultusunda diğer mezkûr kelimelerin ise tahfif doğrultusunda resmedildiğini açıklamaktadır. Nitekim müellif, "لِئَلَّا" kelimesinde hemzenin harekesi fetha, öncesindeki harfin harekesi kesra olduğu için hemzenin 'yâ' harfine ibdâl edilerek tahfif doğrultusunda yazıldığını, yine "لَئِنِ", "يَوْمَئذ", "حِينَئِذٍ" kelimelerindeki hemzenin tahfif doğrultusunda yazılarak 'yâ' harfi ile gösterildiğini bunun sebebini ise hemze teshil yapıldığında 'yâ' harfine daha yakın olmasıyla açıklamaktadır.[494] Meryem 19/19'daki "لِاَهَبَ" kelimesi hakkında ise Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dan rivayette bulunarak hemzenin

[490] Dânî, **a.g.e,** s.66; İbn Necâh, **a.g.e,** 2/42-44; Vesîk, **a.g.e,** s. 65.
[491] Dânî, **Muknî',** s.66; Vesîk, **Câmî',** s. 65.
[492] Geçtiği her yerde.
[493] Vesîk, **a.g.e,** s.65; Maşalı, **a.g.e**, s.218-219; Abay, **a.g.e,** s.34-35.
[494] Mehdevî**, Hicâu,** s.56.

mushafların tamamında ‘elif’li olarak tahkik doğrultusunda resmedildiğini belirtmektedir.[495] Müellifin aktardığı bu bilgilerle kaynakların vermiş olduğu bilgileri kıyasladığımızda uyumlu olduğu görülmektedir.[496] Ancak kaynakların müfret hemzenin kelime başındaki durumu ile alakalı verdikleri kelimelerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Mehdevî’nin daha az kelimeye yer vermesini ise bu konunun başında hemzenin imla özelliklerini ele alırken nahiv kitaplarında hemzenin özellikleri anlatıldığından kendisinin sadece mushaf imlasında farklılık arz eden konulara yer vereceğini belirtmesi konuya açıklık getirmektedir. Dolayısıyla bu sebepten diğer kaynaklardan daha az kelimeye yer verdiğini söyleyebiliriz. Zaten müellif, usulü gereği genel olarak eserinde mushaf imlası ile alakalı konulara en kısa şekilde yer vereceğini eserin mukaddime kısmında beyan etmesinden de eserini veciz tuttuğu anlaşılmaktadır.

2. Kelime Ortasındaki Müfret Hemzenin Yazımı

a) Hemzeden Önceki Harfin Harekeli Olması

Mushaf imlasında kelime ortasındaki hemzenin harekeli ya da sâkin olması, bununla beraber kendinden önce olan harfin harekeli ya da sâkin olması durumunda hemzenin imlâsında farklılık söz konusu olmaktadır. Hemze harekeli olduğunda sahip olduğu hareke cinsinden bir med harfi ile, yani fethalı ise “سَاَلَ” gibi kelimelerde ‘elif’, kesreli ise “سُئِلَ”, “يَئِسُوا” gibi kelimelerde ‘yâ’ ile, dammeli ise “تَقْرَأُه” vb. kelimelerde ‘vâv’ ile gösterilmiştir. Ancak iki durum gerçekleşirse söz konusu kural geçerli olmaz. 1)Hemzenin harekesi fetha olup kendisinden önceki harfin harekesi kesre ya da damme ise, hemze kendi harekesine göre değil, önceki harfin harekesine göre ‘vâv’ ya da ‘yâ’ ile resmedilmektedir. 2) Hemzenin harekesi damme olup kendisinden önceki harfin harekesi kesre ise yine önceki harfin harekesine uygun med harfi ile resmedilmektedir.[497]

Hemze, sâkin olduğunda ise o taktirde kendisinden önceki harfin harekesi dikkate alınarak yazılmış, yani fetha olduğunda elif’ ile, kesre olduğunda ‘yâ’ ile, damme olduğunda ‘vâv’ ile resmedilmiştir. Bu çerçevede “من كَأْسٍ”, “كَدَأْب”, “اِقْرَأْ” gibi kelimelerde hemze ‘elif’ ile, “نَبِّئْنا”, “شِئْت”, “جِئْت” vb. kelimelerde ‘yâ’, “يُؤْفَك”, “المُؤْتُون”, “تَسُؤْكُم” gibi kelimelerde ‘vâv’ harfi ile gösterilmiştir.[498] Genel kaide bu şekilde olduğu halde bazı kelimeler bu doğrultuda yazılmamıştır. Nitekim Bakara 2/72’deki “فَادّٰرَءْتُمْ“, Kâf 50/30’daki “هَلِ امْتَلَأْتِ”, Meryem 19/74’deki “وَرِءْياً”, Ahzâb 33/51’deki “وَتُـئْـوِي“, Meâric 70/13’deki “تُـئْوِيهِ” ve “رُءْيا”[499] kelimeleri istisna edilerek hemzeden önceki harfin harekesi ile değil de hemzenin hazfi doğrultusunda yazılmıştır.[500]

---

495 Mehdevî**, Hicâu**, s.61.

496 Dânî, **Muknî’,** s.49,59,66; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/42-44, 4/828; İbn Vesîk, **Câmî’,** s.65; Kirmânî, **Hattu’l-Mesâhif**, s.137.

497 Dânî, **Muknî’,** s.66-67; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/45-46.

498 Dânî, **Muknî’,** s.65-66; Vesîk, **Câmî’,** s.71.

499 Her nerde gelirse.

500 Vesîk, **Câmî’,** s.71.

Mehdevî'ye baktığımızda yine o, nahiv kitaplarında anlatılan genel kaideye uyumlu olan kelimelere yer vermemiştir. Ancak kıyasî imlânın yani hemzenin kelime ortasında sâkin olduğunda, öncesinde bulunan harfin harekesi cinsinden med harfiyle gösterildiği yazım kâidesinin istisnâsı olarak hemzenin resim olarak gösterilmediği yerler arasında olan Bakara 2/72'deki "فَادّٰرَءْتُمْ", Kâf 50/30'daki "هَلِ امْتَلَأْتِ", Meryem 19/74'deki "وَرِءْياً", Ahzâb 33/51'deki "وَتُـــؤِي", Meâric 70/13'deki "تُـــؤِيهِ" ve "رُءْيا"[501] kelimelerine yer verdiğini görmekteyiz.[502] Müellif, Kâf 50/30'daki "هَلِ امْتَلَأْتِ" kelimesindeki hemzenin mushafların bazısında isbât edilerek bazısında ise hazfedilerek ancak mushafların çoğunda hemzenin hazfi doğrultusunda resmedildiğini bu konuda da icmâ ettiklerini beyan etmektedir.[503] Diğer Bakara 2/72'deki "فَادّٰرَءْتُمْ", Ahzâb 33/51'deki "وَتُـــؤِي", Meâric 70/13'deki "تُـــؤِيهِ", ve "رُءْيا"[504] kelimelerindeki hemze için her hangi bir suret olmadığını, hemzenin hazfi hususunda mushafların ittifak ettiğini aktarmaktadır.[505] Müellif, söz konusu kelimelerdeki hemze suretinde olan harflerin hazfedilme sebebiyle alakalı bir açıklama yapmadığını görmekteyiz.

Mehdevî'nin aktardığı bilgilerle kaynakların verdiği bilgileri kıyasladığımızda aralarında uyum olduğu anlaşılmaktadır.[506] Dânî, "رُءْيا", "رءياك", "رءيى" kelime türlerinin hepsinin Kur'ân'ın tamamında hemzenin suretinde olan 'vâv' harfinin hazfedildiğini ve mushafların ittifak halinde olduğunu ayrıca Meryem 19/74'deki "وَرِءْياً" kelimesinin tek 'yâ' ile resmedildiğini bunun sebebini ise iki aynı resmin yani iki 'yâ'nın yan yana gelmesinin hoş görülmemesiyle izah ederken Ahzâb 33/51'deki "وَتُـــؤِي" ve Meâric 70/13'deki "تُـــؤِيهِ", kelimelerindeki hemzenin suretinde yazılması gereken 'vâv' harfinin de hazfedildiğini açıklamaktadır.[507] Bakara 2/72'deki "فَادّٰرَءْتُمْ" kelimesindeki hemzenin resmi olan 'elif'in hazfi konusunda mushafların ittifak halinde olduğunu, Kâf 50/30'daki "هَلِ امْتَلَأْتِ" kelimesinin Medine ve Irak mushafların çoğunda hemzenin sureti olan 'elif'in hazfi hususunda ittifak ettiğini, bahsi geçen mushafların bazısında ise 'elif'in isbâtı ile gördüğünü belirtmektedir.[508] Dânî, bu kelimede Mehdevî'den farklı olarak Medine ve Irak mushaflarındaki yazım şekline temas etmiş, Mehdevî ise bu kelimeyle alakalı aynı bilgileri aktarmış ancak Dânî gibi mushaf ismi belirtmemiştir. Aynı şekilde İbn Necâh'ta Kâf 50/30'daki kelimeyle alakalı Mehdevî gibi mushaf ismi belirtmeden aktardığı görülmektedir.[509] Dolayısıyla Dânî'nin iki âlimin ulaşamadığı mushaflardaki imla bilgisine sahip olduğunu söyleyebiliriz. İbnu'l-Cezerî ise Meryem 19/74'deki "وَرِءْياً" kelimesindeki hemze suretinde olan 'yâ'nın hazfedilerek tek 'yâ' ile resmedildiğini belirtmiş bunun sebebini ise öncesindeki kesre harekenin yeterli olması şeklinde bir açıklamaya gitse de asıl sebebin iki tane aynı resmin yan yana olmasının hoş görülmemesine dayandırmaktadır. Aynı şekilde "رُءْيا", "رءياك" şeklinde hemzenin öncesinde damme hareke olan kelime

[501] Her nerde gelirse.
[502] Mehdevî**, Hicâu**, s.61,70,85.
[503] Mehdevî**, Hicâu**, s.61.
[504] Her nerde gelirse. Mehdevî, bu kelimedeki hemzenin suretinin 'vâv' harfi olduğunu söylemektedir.
[505] Mehdevî**, Hicâu**, s.61,70,85.
[506] Dânî, **a.g.e,** s.43,56; Necâh, **a.g.e**,2/163; 4/836-837,1134; İbn Vesîk, **Câmî',** s.71; Cezerî, **en-Neşr,** 1/447-448.
[507] Dânî, **Muknî',** s.43,56.
[508] Dânî, **Muknî',** s.33-34.
[509] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/1134.

türlerinde ve Ahzâb 33/51'deki "وَتُـْٔوِي" ve Meâric 70/13'deki "تُـْٔوِيهِ" kelimelerinde hemze suretinde olan 'vâv' harfinin hazfedildiğini bunun gerekçesini de yine iki resmin bir arada olmasının hoş görülmemesiyle açıklamaktadır. Hemzeden önceki harekenin fetha olduğu Bakara 2/72'deki "فَادّٰرَءْتُمْ" ve Kâf 50/30'daki "هَلِ امْتَلَأْتِ" kelimelerine de temas ederek hemze suretinde yazılması gereken 'elif' harfinin hazfedildiğini, hazif sebebini ise tahfif edilme olarak açıklamış ayrıca "هَلِ امْتَلَأْتِ" kelimesiyle ilgili Mehdevî ile aynı bilgiye yer vererek mushafların çoğunda 'elif' harfinin hazfedildiğini belirtmektedir.[510] Özetle Mehdevî'nin aktardığı bilgiler yukarda zikrettiğimiz kaynaklarla uyum içindedir. Ancak Dânî, Mehdevî ve İbn Necâh'tan farklı olarak Kâf 50/30'da geçen kelimedeki hemze suretinde olan 'elif'in Medine ve Irak mushafların çoğunda hazfedildiğini söylemiş, dolayısıyla mushaf ismi belirterek iki âlimin ulaşamadığı imla birikimine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kelime ortasındaki harekeli hemzenin yazıda belirtilmediği bir başka noktanın ise hemzenin sonrasında hemzenin harekesi cinsinden med harfi geldiği yer olarak zikredilmektedir. Yani hemzenin harekesi fetha, sonrasında 'elif' harfi; hemzenin harekesi damme, sonrasında 'vâv' harfi; hemzenin harekesi kesre sonrasında 'yâ' harfi gelirse hemze yazıda gösterilmemiştir. Bu kapsamda zikredilen "اٰدَمَ", "اٰزَرَ", "شَنَاْنُ", "تَبَوَّاٰ", "رَءٰا", "نَءٰا", "الْمُسْتَهْزِءِينَ", "الْخَاطِـِٔينَ", "اِسْرَاۤءِيلَ", "يَؤُدُهُ", "يَؤُساً" vb. kelimelerde hemzeye karşılık gelen bir resmin olmadığı açıklanmaktadır. Ayrıca kaynaklar söz konusu kelimelerde hemzeye karşılık bir harfin olmamasını ise aynı cinsten olan iki harfin yan yana gelmemesi amacıyla yapıldığının altını çizmektedirler.[511]

Mehdevî bu çerçevede hemze bahsinde En'âm 6/34'deki "مِنْ نَبَاْئِ الْمُرْسَلِينَ", Kehf 18/31'deki "مُتَّكِـِٔينَ", Yusuf 12/29,91'deki "الْخَاطِـِٔينَ" vb. kelimelerde hemze için resim olmadığını ayrıca benzer kelimelerin hazif ve ziyade bahsinde zikredildiğini söylemektedir.[512] Biz de bu kelimeleri ziyade ve hazif konularını ele alırken ayrıntılı olarak incelemiştik. Nitekim müellif, söz konusu kelimelerde hemzenin harekesinin fetha, kendisinden sonra 'elif' harfinin geldiği "قُرْءٰناً", "راى", "وَنَاٰ بِجَانِبِهِ", "تَبَوَّاٰ" kelimelerine yer vererek hemzenin yazıda belirtilmediğini nakletmiştir.[513] Ayrıca Bakara 2/31'deki "اٰدَمَ" ve Bakara 2/285'deki "اٰمَنَ" kelimelerinin tek 'elif'li resmedildiğini zikretmektedir.[514] Hemzenin harekesinin kesre, kendisinden sonra med harfi 'yâ'nın geldiği Kehf 18/31'deki "مُتَّكِـِٔينَ", A'râf 7/166'daki "خَاسِـِٔينَ" kelimelerini zikrederek bu kelimeler için hemze suretinde gelen 'yâ'dan sonra başka bir 'yâ' harfi geldiğinden tek 'yâ' ile resmedildiğini beyan etmektedir.[515] Hemzenin harekesinin damme, kendisinden sonra med harfi 'vâv'ın geldiği İsrâ 17/7'deki "لِيَسُۥٓؤُا", Bakara 2/14'deki "مُسْتَهْزِۥُٔونَ", Bakara 2/31'deki " اَنْۢبِـُٔونِي", Yâsîn 36/56'daki "مُتَّكِـُٔونَ", Saffat 37/66'daki "فَمَالِـُٔونَ", Saf 61/8'deki "لِيُطْفِـُٔوا" kelime ve benzerlerinde cem'i 'vav'ından önce hemze olan her kelimede, yine İsrâ 17/83'deki "يَؤُساً" ve Tekvir

[510] Cezerî, **en-Neşr,** 1/447-448.
[511] Dânî, **a.g.e,** s.67; Necâh, **a.g.e**, 2/48-50; Vesîk, **Câmî',** s.73-75.
[512] Mehdevî**, Hicâu**, s.61.
[513] Mehdevî, **Hicâu**, s.79,82-83.
[514] Mehdevî, **Hicâu**, s.91.
[515] Mehdevî, **Hicâu,** s.86.

81/8'deki "الْمَوْءُدَةُ" kelimelerinde hemzenin karşılığında olan 'vâv'ın hazfedilerek tek 'vâv' ile resmedildiğini beyan etmektedir.[516] İmla kaynakları, söz gelimi kelimelerde hemze için her hangi bir resmin olmamasını iki harfin yan yana gelmemesi amacına dayandırmaktadırlar. Mehdevî'de aynı gerekçeyi dile getirmiş ayrıca verdiği bilgileri sair kaynaklarla kıyasladığımızda tam bir örtüşme içinde olduğu görülmektedir.[517]

b) Hemzeden Önceki Harfin Sâkin Olması

Kelime ortasındaki bir başka durum ise harekeli hemzeden önce sâkin bir harf geldiğinde sâkin olan bu harfin sahih veya illetli olması fark etmeksizin hemze yazıda resmedilmemiştir. Bu bağlamda zikredilen misallerden bazıları ise şöyledir: "يَسْئَلُ", "يَجْئَرُون", "بَرِيؤُن", "هَنِيئا", "شَيْئا", "بَرِيئا", "سِئَت", "يَسْئَمُون", "مَشْئَمَةَ", "مَسْؤلا".[518] Dânî ve İbn Necâh söz konusu kelimelerde hemzenin resim olarak belirtilmemesin sebebini nakil veya ibdâl yoluyla hemze tahfif edildiği zaman telaffuzdan düşmesiyle açıklamaktadır.[519]Ancak bu kuralın istisnası olan bazı kelimelerde bulunmaktadır. Nitekim kaynaklara bakıldığında Dânî, istisna olarak sadece iki kelimeye yer vererek Ankebût sûresi 29/20, Necm 53/47, Vâkıa 56/62'deki " النَّشْاَةَ", kelimesine ve Kehf 18/58'deki "مَوْئِلًا" kelimesine temas ederek bu iki kelimeden başka yer bilmediğini belirtmektedir.[520] İbn Necâh ve İbn Vesîk bu kelimelere bir diğer üçüncü kelime olarak Rûm 30/10'daki "السُّواٰى" kelimesini ilave etmektedir.[521] Doğulu âlim Kirmânî ise Kehf 18/58'deki "مَوْئِلًا" kelimesi hariç bu kelimelere ilave olarak Ahzâb 33/20'deki " يَسْئَلُونَ" kelimesinin de 'elif'li olarak yazıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca Fetih 48/29'daki "شَطْـَٔهُ" kelimesinin de bazı mushaflarda 'elif'li olduğunu açıklamaktadır.[522] Dânî, Ahzâb 33/20'deki kelimenin yazımında mushafların ihtilaf ettiğini aktarırken, İbn Necâh'ta mushafların bazısında 'elif'li olarak yazıldığını, imam Nâfî'den gelen rivayette Medine mushaflarında ise hemzenin suretinin olmadığını yani 'elif'siz resmedildiğini kendi tercihinin ise 'elif'siz yazım şeklinde olduğunu açıklamaktadır.[523] Cezerî'nin de aynı şekilde ihtilaftan bahsettiği görülmektedir. Bahsi geçen istisna olan kelimelerde hemzenin karşılığında bir harfin resmedilme gerekçesine baktığımızda Cezerî, bu konuda "النَّشْاَةَ" kelimesinin hemzenin 'elif' suretinde yazılmasını iki kıraati[524] göstermek amacıyla olduğunu, yine "يَسْئَلُونَ" kelimesinde hemzenin 'elif' suretinde gösterilmesi de "النَّشْاَةَ" kelimesinde olduğu gibi iki kıraati[525]

---

516 Mehdevî, **Hicâu,** s.84-85.

517 Dânî, **Muknî',** s.28,30,32,33,43,56,67; Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/48-50; Vesîk, **a.g.e,** s.72-75.

518 Dânî, **a.g.e,** s.67; Necâh, **a.g.e**, 2/47; Vesîk, **a.g.e,** s.72.

519 Dânî, **a.g.e,** s.67; Necâh, **a.g.e**, 2/47.

520 Dânî, **Muknî',** s.49-50.

521 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/978,985; Vesîk, **Câmî',** s.72.

522 Kirmânî, **a.g.e,** s.153,154,157,173.

523 Dânî, **a.g.e,** s.49-50; Necâh, **a.g.e**, 4/1000.

524 İbn Kesîr ve Ebû Amr; şîn harfinin fethası, şîn'dan sonra 'elif' ve hemze ile; diğer kıraat imamları ise şîn'in sükûnu ile 'elif'siz ve hemze ile okumaktadırlar. Bkz. Dânî, **Teysîr**, s.467; Cezerî**, en-Neşr,** 1/448.

525 İmam Yâ'kub'un râvisi Ruveys, sî'n harfini fethalı ve şeddeli olarak med yaparak; diğer kıraat imamları ise sî'n harfinin sükûnu ile med yapmadan hemzeli olarak okumaktadırlar. Bkz. Cezerî, **en-Neşr,** 2/348.

belirtmek maksadıyla olduğunu, "مَوْئِلًا" kelimesiyle alakalı mushafların tamamı hemzenin 'yâ' suretinde yazılmasında ittifak ettiğini bu şekilde resmedilmesini ise ayet sonu uyumu ile açıklamaktadır.[526]

Mehdevî'ye baktığımızda ise o bu konuda sair kaynakların temas ettiği örneklere başta ifade ettiği üzere nahiv kaynaklarında geçmesinden dolayı temas etmediğini söyleyebiliriz. Ancak müellif, usulü gereği istisnâ ve ihtilaf edilen kelimelere eserinde yer vermektedir. Nitekim kelime ortasındaki harekeli hemzeden önce sâkin bir harf geldiğinde hemze için suret olmazken bazı kelimeler bu kuralın dışında kalmaktadır. Dolayısıyla Mehdevî'nin de söz gelimi istisnâ olan kelimeler arasında zikredilen üç kelimeye temas ettiğini görmekteyiz. Müellif, söz konusu kuralın istisnası olan Ankebût sûresi 29/20, Necm 53/47, Vâkıa 56/62'deki "النَّشْأَةَ" kelimesinde hemzenin harekesi fetha olduğu için 'elif'li, Kehf 18/58'deki "مَوْئِلًا" kelimesinde hemzenin harekesi kesre olmasından dolayı 'yâ' harfi ile gösterildiğini belirtmektedir.[527] Müellif, hemze bahsinde kelime ortasındaki harekeli hemzeden önce sakin harf geldiğinde mezkûr iki kelimeden başka yerde hemze için herhangi bir suret olmadığını söylese de ziyade bahsinde Rûm 30/10'daki "السُّوأَى" kelimesinin 'elif'den sonra 'yâ' harfi ile resmedildiğini açıklamaktadır.[528] Dolayısıyla bu kelimede hemzenin 'elif' suretinde resmedildiğini söylemektedir. Müellifin aktardığı bu bilgiler neticesinde diyebiliriz ki Mehdevî ile İbn Necâh ve İbn Vesîk'in verdiği bilgilerin birbirine uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Kelime ortasındaki harekeli hemzeden önceki harfin, sâkin olan 'elif' olması durumunda hemzenin harekesi eğer fetha ise yine aynı şekilde hemze yazıda belirtilmemiştir. Nitekim "جَاءَكَ", "اَبْنَاءَنَا", "نِسَاءَنَا", "ماءً", "غُثَاءً" gibi kelimelerde hemzeye karşılık olan herhangi bir resim gösterilmemiştir.[529] Hemzenin harekesi damme veya kesre ise hemze resim olarak gösterilmiştir ki bu kapsamda "اَبَاؤُكُمْ", "اَبْنَاؤُكُمْ", " اَوْلِيَاؤُهُ", "نِسَاءِكم", "اَوْلِيَاءِكم" gibi kelimelerde hemzenin harekesi damme olan kelimeler 'vâv' ile, kesre olanlar ise 'yâ' ile resmedilmiştir.[530]

Mehdevî ise fetha harekeli hemzeden önce 'elif' harfinin bulunduğu bazı kelimelere hemze bahsinde değil de 'elif' harfinin hazfedildiği kelimeleri anlatırken temas etmektedir. Bu çerçevede Şuarâ 26/61'deki "تَـرَّاءَ الْجَمْعَانِ" ve Zuhruf 43/38'deki "جَاءَنَا" kelimelerinin iki elifli değil, tek elifle resmedildiğini, "تَـرَّاءَ الْجَمْعَانِ" kelimesinde 'tefe'ale', "تفاعل" babında olan elif'in imla edilmesinin güzel olduğunu açıklamaktadır. Çünkü kelime sonunda iki sakin bir araya geldiğinden telaffuzda lâm'el fiil düştüğü için hatta gösterilmemiş olup hemze için de bir resim olmadığını belirtmektedir. Başka bir ifadeyle müellif, 'râ' harfinden sonra 'elif'in yazılmasının daha güzel olduğunu söylemektedir. "جَاءَنَا" kelimesinde ise hemzeden önce ve sonra 'elif' harfinin olmasın mümkün olduğunu, tesniye okuyanların kıraati doğrultusunda hemzeden sonra, müfret okuyanlar için de hemzeden önce olmasının mümkün olduğunu ancak her iki durumda da hemze için bir suret gösterilmediğini açıklamaktadır. Müellif, yine

[526] Cezerî, **en-Neşr,** 1/448. diğer kelimelerin sebepleri için yine aynı yere bkz.
[527] Mehdevî**, Hicâu**, s.61.
[528] Mehdevî**, Hicâu**, s.82.
[529] Dânî, **a.g.e,** s.67; Necâh, **a.g.e**, 2/49; Vesîk, **Câmî',** s.72.
[530] Dânî, **a.g.e,** s.67; Necâh, **a.g.e**, 2/49-50; Vesîk, **a.g.e,** s.72.

hemze için bir suret olmayan kelimeler arasında iki üstün alan hemzeli kelimelerin Kur'ân'ın tamamında iki 'elif'li değil, tek 'elif'le resmedildiğini anlatırken misal olarak Hûd 11/108, Nebe'78/36'daki "عَطَٰٓاءً", Bakara 2/22, Mü 'min 40/64'deki "بِنَٰٓاءً" kelimelerini vermektedir. Mehdevî, bu ve benzeri kelimelerde sabit olan 'elif'in hemzeden önce olması mümkün olduğu gibi tenvinden ivaz (bedel) olarak gelmesi de mümkün olduğunu ancak bu takdirde hemze için bir suret konmadığını zikretmektedir. Ona göre evla olan vakıf ve vasıl durumunda gerekli olduğundan hemzeden önce olan 'elif'in sabit olmasının daha güzel olduğunu, tenvinden ivaz olanın ise gerekli olmadığını belirtmektedir.[531] Müellifin aktardığı bilgileri imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklar, hemze için resim olmamasını gerekçelendirirken iki 'elif'in yan yana gelmemesi amacıyla izah etmektedirler.[532] Mehdevî ise bu kelimelerde hemze için resim olmama gerekçesine değinmemiş sadece Şuarâ 26/61 "تَرَٰٓاءَ ٱلْجَمْعَانِ" kelimesinde hemzeden sonra iki sâkin 'elif' harfinin bir arada olmaması amacıyla hemze için bir resmin olmadığını beyan etmektedir. Bununla beraber söz konusu kelimelerin hepsinde hemzeyi gösteren onun karşılığında bir resmin olmadığını da açıklamaktadır.

3. Kelime Sonundaki Müfret Hemzenin Tek Resimle Yazılması

Kelime sonunda bulunan müfret hemzenin imlâsı, öncesinde olan harfin harekeli ya da sâkin olması durumunda farklılık göstermektedir. Biz de konuyu ilk olarak hemzeden önceki harfin harekeli, daha sonra da sâkin olduğu durumunu ele alacağız. Hemzenin evvelinde harekeli bir harf bulunursa, evvelindeki harfin harekesi cinsinden med harfiyle resmedilmiştir. Nitekim öncesindeki harfin harekesi fetha ise "ذَرَاَ", "بَدَا", "اَنْشَاَ", " الْمَلَاُ", "تَبَوَّاُ" gibi kelimelerde 'elif' ile, kesre olduğunda "قُرِئَ", "اسْتُهْزِئَ", "يُبْدِئُ", "تُبْوِئُ" gibi kelimelerde 'yâ' ile, damme olduğunda ise "امْرُؤٌا", "لُؤْلُؤ" gibi kelimelerde 'vâv' harfi ile gösterilmiştir.[533]

Mehdevî, kelime sonundaki müfret hemzeden önceki harfin harekeli olması kapsamında usulü gereği bu kelimeleri kaynaklar gibi tek tek zikretmemiş olsa da bazı kelimelere temas etmektedir. Nitekim bu bağlamda Nisa 4/176'daki "امْرُؤٌا" kelimesini hemze bahsinde değil de ziyade bahsinde ele alarak kelimenin 'vâv' ve 'elif' ile imla edildiğini nakletmiştir.[534] Yine bu kapsamda Yusuf 12/56'daki "يَتَبَوَّاُ" ve Zümer 39/74'deki "تَتَبَوَّاُ" kelimelerin 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini belirtmiştir. "الْمَلَاُ" kelimesinin ise Muhammed b. İsâ'ya refere ettiği bilgide Mü'minûn 23/24, Neml 27/29,32,38'de dört yerde hemzeye karşılık olan 'vâv' ve sonrasında 'elif' ile, diğer yerlerin tamamında sadece 'elif'li olarak resmedildiğini zikretmektedir. İbnü'l-Enbârî'ye dayandırdığı bilgide ise sadece Mü'minûn 23/24'de 'vâv' ve 'elif'li diğer yerlerde sadece 'elif'li şekilde yazıldığı bilgisini aktarmaktadır.[535]Müellifin

[531] Mehdevî**, Hicâu**, s.82-83.
[532] Dânî, **Muknî',** s.67; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/48- 49.
[533] Dânî, **Muknî',** s.68; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/50,51; Vesîk, **Câmî',** s.77-78; Maşalı, **a.g.e**, s.225-227; Abay, **a.g.e**, s.37-38.
[534] Mehdevî**, Hicâu,** s.65.
[535] Mehdevî**, Hicâu,** s.57,59.

aktardığı bilgileri imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.[536] Yalnız burada bir durumu izah etmek gerekir ki yukarda zikredilen genel kaidenin istisnası olarak İbn Vesîk, kelime sonunda bulunan müfret hemzenin öncesindeki harfin harekesi fetha olduğunda 'elif' ile resmedildiğini açıklamış ancak on bir kelimede ise bu kuralın dışında hemzenin karşılığında 'vâv' ile, 'vâv'dan sonra da 'elif' ziyadesiyle resmedildiğini zikretmektedir.[537] Mehdevî'de söz konusu bu kelimelere bir kelime daha ilave ile on iki kelimeye yer vererek hepsinin 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini belirtmektedir. Bu kelimeler Mü'minûn 23/24, Neml 27/29,32,38' deki "اَلْمَلَؤُا", Yusuf 12/85 "تَفْتَؤُا", Yusuf 12/56 " يَتَبَوَّاُ", Zümer 39/74 "نَتَبَوَّاُ", Nahl 16/48 "يَتَفَيَّؤُا", Tâhâ 20/18,119 "اَتَوَكَّؤُا", "لَا تَظْمَؤُا", Furkan 25/77 "يَعْبَؤُا", Nûr 24/8 "وَيَدْرَؤُا", İbrâhim 14/9, Teğâbün 64/5, Sâ'd 38/21,67'deki "نَبَؤُا", Zuhruf 43/18'deki "يُنَشَّؤُا", Kıyâmet 75/13'deki "يُنَبَّـؤُا", Yunus 10/4,34; Neml 27/64; Rûm 30/11,27'deki "يَبْدَؤُا" ayetlerinde geçmektedir.[538] Zikredilen kelimeler, kelime sonundaki müfret hemzenin çift resimle yazılması başlığı altında zikredilecektir.

Eğer kelime sonundaki hemzeden önce sahih sâkin bir harf gelmişse hemze yazıda resmedilmemiştir. Hemzeden önceki harfin sahih sâkin olduğu "اَلْخَبْءَ", "دِفْءٌ", "بَيْنَ الْمَرْءِ", "مِلْءُ الْاَرْضِ" gibi kelimelerde ve yine hemzeden önceki sâkin harfin med harfi olduğu "اَبْنَاءِ", "شَاءَ", "اَلْمَاءُ", "السُّفَهَاءُ" vb. kelimelerde de genelde hemze yazıda gösterilmemiştir.[539] Genelde dedik çünkü bu kapsamda olan bazı kelimelerde hemzenin karşılığında 'vâv' harfi, 'vâv' dan sonra da 'elif' ile resmedilmiştir. Nitekim "الضُّعَفَاؤُا", "نَشْاَؤُا", "شُفَعَاؤُا" gibi on farklı kelime yirmi farklı yerde 'vâv' ve 'elif'li olarak yazılmıştır. Keza yukarda zikrettiğimiz med harfinden sonra hemze geldiğinde hemze yazıda resmedilmezken yine bu genel kaidenin istisnası olan iki yerde Mâide 5/29'daki "اَنْ تَبُوأَ" ve Kasas 28/76'daki "لَتَنُوأُ" kelimelerinde hemze 'elif' harfi ile yazılmıştır.[540]

Mehdevî'ye baktığımızda sahih sâkin harften sonra gelen hemzeli olan kelimeleri hemze bahsinde ifade ettiği üzere usulü gereği nahiv kitaplarında zikredildiğinden dolayı temas etmediğini söyleyebiliriz. Med harfinden sonra gelen hemzeli kelimelere ise yer vermiş, kaynaklarla uyumlu olarak genelde hemzenin karşılığında bir harfin resmedilmediğini belirtmiştir. Bazı yerlerde ise hemzenin karşılığında 'vâv', 'vâv'dan sonra da 'elif' ile yazıldığını zikretmektedir. Nitekim bu kelimelerden bazıları "اَلْبَلَؤُا" kelimesi, Saffat 37/106, Duhân 44/33 ayetinde 'vâv' ve 'elif'li, diğer yerlerde sadece 'elif'li; "دُعَؤُا" kelimesi, sadece Mü'min 40/50'de 'vâv' ve 'elif' ile, diğer yerlerde 'elif'li olarak resmedilmiştir. Zikrettiğimiz ve zikretmediğimiz diğer kelimeler, çift resimle yazıldığı için hemzenin çift resimle yazılması başlığı altında incelenecektir. Müellif, med harfinden sonra gelen hemzeler genelde resimde gösterilmediğini ancak Mâide 5/29'daki "اَنْ تَبُوأَ" ve Kasas 28/76'daki "لَتَنُوأُ"

[536] Dânî, **Muknî,** s.49,68; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/50,51; Vesîk, **Câmî',** s.77-78.
[537] Vesîk, **Câmi',** s.77-78.
[538] Mehdevî**, Hicâu,** s.59,60; Vesîk, **Câmî',** s.77-78.
[539] Dânî, **Muknî'**, s.68; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/51-52; İbn Vesîk, **Câmî'**, s. 75-76.
[540] Dânî, **Muknî',** s.49; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.75-76.

kelimelerinin istisna olarak bu iki kelimede ‘elif’ harfi ile yazıldığını belirtmektedir.[541] Aktarılan bilgileri kaynaklarla kıyasladığımızda onların paralelinde olduğu görülmektedir.[542] Ancak son iki kelimeyle ilgili olarak İbn Necâh, söz konusu iki kelimeye İsrâ 17/7’deki “لِيَسُۥٓؤُا” kelimesini de ilave etmektedir. *Hattu’l-Mesâhif* yazarı Kirmânî’de İsrâ 17/7’deki kelime için Necâh’ın çizgisinde ‘vâv’dan sonra ‘elif’li yazıldığını açıklamaktadır.[543] Dânî ise med harfinden sonra gelen hemzelerin resim olarak gösterildiği bu iki kelimeden başka yer bilmediğini ayrıca mushafları yazanların bu iki kelimenin yazımında ‘vâv’dan sonra hemzenin karşılığında ‘elif’ resmettiğini zikretmektedir. Netice olarak Mehdevî ve İbn Vesîk, Dânî’nin çizgisinde bilgi vermektedir.[544] İbn Necâh ise Kirmânî ile paralel olarak üç âlimden farklı şekilde yukarda istisna olarak zikredilen iki yere ilave üçüncü olarak İsrâ 17/7’deki “لِيَسُۥٓؤُا” kelimesinde de hemzenin karşılığında ‘elif’ yazıldığını nakletmiştir.

b. Müfret Hemzenin Çift Resimle Yazılması

1. Kelime Başındaki Hemzenin Çift Resimle Yazılması

Mushaf imlasında hemzenin, kelime başında ve sonunda olmak üzere çift resimle yazıldığı kelimeler bulunmaktadır. Hemze, kelime başında olduğunda ‘elif-elif’, ‘elif-vâv’, ‘elif-yâ’ olmak üzere üç farklı şekilde resmedilmiştir. Kaynaklarda kelime başındaki müfret hemzenin ‘elif-elif’ şeklinde yazımı kapsamında zikredilen Tevbe 9/47’deki “وَلَأَوْضَعُوا”, Neml 27/21’deki “اَوْ لَأَاذْبَحَنَّهُۥٓ”, Â’li İmrân 3/158’deki “لَإِلَى اللهِ”, Saffat 37/68’deki “لَإِلَى الْجَحِيمِ”, Ahzâb 33/14’deki “لَأَاتَوْهَا”, Haşr 59/13’deki “لَأَانْتُمْ” kelimeleri olarak geçmektedir.[545] Mehdevî bu kelimelere ziyade bahsinde temas etmiş ancak Ahzâb 33/14’deki “لَأَاتَوْهَا” ve Haşr 59/13’deki “لَأَانْتُمْ” ayetlerindeki iki kelimeye yer vermediğini görmekteyiz.[546] Kaynaklarda ‘elif-vâv’ şeklinde resmedilen kelimeler bağlamında ise “أُوْلَٰٓئِكَ”, “وَأُوْلَٰٓئِكُمْ”, “أُوْلُوا”, “يَٰٓا أُوْلِي”, “وَأُوْلَاتُ” kelimeleri her nerde gelirse, A’râf 7/145, Enbiyâ 21/37’deki “سَأُوريكُمُ” ve Tâhâ 20/71, Şuarâ 26/49’daki “لَأُوصَلِّبَنَّكُمْ” kelimeleri zikredilmektedir.[547] Mehdevî söz konusu kelimelerin tamamına temas etmektedir.[548] Hemzenin ‘elif-yâ’ şeklinde çift resimle yazıldığı kelimeler bağlamında ise Â’li İmrân 3/144, Enbiyâ 21/34’deki “اَفَاْئِنْ”, İbrahim 14/5’deki “بِاَيْيَمَ “, Zâriyât 51/47’deki “بِاَيْدٍ”, Kalem 68/6’deki “بِاَيِّكُمُ” kelimeler zikredilmektedir.[549] Aynı kelimelere Mehdevî’nin de temas ettiği görülmektedir.[550]

---

541 Mehdevî**, Hicâu,** s.56-61.
542 Dânî, **Muknî’**, s.62-65,68; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/51-52,83-85; İbn Vesîk, **Câmî’**, s. 75-76.
543 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/53; Kirmânî, **Hattu’l-Mesâif**, s.132.
544 Dânî, **Muknî’,** s.49; Mehdevî**, Hicâu**, s.60; İbn Vesîk, **Câmî’**, s. 75-76.
545 Dânî, **Muknî’**, s.51; İbn Vesîk, **Câmî’,** s.53; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/379-380.
546 Mehdevî**, Hicâu,** s.63-65.
547 Dânî, **Muknî’,** s.59-60; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 3/564-565,572; İbn Vesîk, **Câmî’**, s.54.
548 Mehdevî**, Hicâu,** s.68.
549 Dânî, **Muknî’,** s.53-54; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**, 2/369; İbn Vesîk, **Câmî’** s.55; Maşalı, **Kur’ân’ın Metin Yapısı**, s.225-227.
550 Mehdevî**, Hicâu,** s.66-67.

Yukarda bahsi geçen kelimelerin imla özellikleri kaynaklarda genelde ziyade başlığı altında incelenmektedir.[551] Mehdevî'de kaynaklarda olduğu gibi bu kelimelerin imlalarını ziyade bahsinde anlatmakta olup biz de söz konusu kelimeleri kendi yerinde incelediğimizden tekrardan burada ayrıntılı bir şekilde zikretmedik.

2. Kelime Sonundaki Hemzenin Çift Resimle Yazılması

Hemze, kelime sonunda olduğunda ise bazı kelimelerde 'vâv-elif', az sayıdaki bazı kelimelerde de 'elif-yâ' şeklinde çift resimle yazılmıştır. 'Vâv-elif' ile yazılan kelimelerde hemzenin harekesi damme, öncesindeki harfin harekesi fetha veya med harfi 'elif' olmaktadır. 'Elif-yâ' olarak resmedilen kelimelerde ise hemzenin harekesi kesre, öncesindeki harf med harfi 'elif' olduğunda çift resimle yazılmışlardır.[552] Kaynaklarda 'elif–yâ' olarak resmedilen kelimeler zamire muzaf olan "ملائهم" örneğindeki gibi "مَلأ" ve En'am 6/34'deki "نَبَا" kelimesiyle birlikte, Yunus 10/15 "تِلْقَاۤئِ", Nahl 14/90 "وَإِيتَاۤئِ", Taha 20/130 "اٰنَاۤئِ", Rûm 30/8 ve 16 "بِلِقَاۤئِ", Şuarâ 42/51'deki "وَرَاۤئِ" kelimeleri geçmektedir. Kaynaklarda 'elif-yâ' olarak resmedilen kelimeler hemze bahsinde değil de 'yâ' harfinin ziyade edilmesi başlığı altında verilmektedir.[553] Mehdevî'de mezkûr kelimelere kaynaklarda olduğu gibi 'yâ'nın ziyadesi başlığı altında temas etmiş[554] biz de bu kelimeleri daha önce söz konusu mevzuda incelediğimiz için tekrar zikretmedik. Mehdevî, hemzenin harekesi damme, öncesindeki harfin harekesi fetha olan 'vâv-elif' ile resmedilen kellimeler kapsamında ise "الْمَلَؤُا", "يَتَبَوَّأُ", "" نَتَبَوَّا "", "تَفْتَؤُا", "يَتَفَيَّؤُا", "اَتَوَكَّؤُا", " لَا تَظْمَؤُا", "يَعْبَؤُا", "وَيَدْرَؤُا", "نَبَؤُا", "يُنَشَّؤُا", "يُنَبَّـؤُا", "يَبْدَؤُا" on iki kelimeye temas ederken, harekesi damme olan hemzeden önce med harfi 'elif' bulunan kelimeler kapsamında ise "شُرَكَؤُا", "بَلَؤُا", "جَزَؤُا"", "اَنْبَـؤُا", "الضُّعَفَؤُا", "نَشَؤُا", "الْعُلَمَؤُا", "دُعَؤُا" , "شُفَعَؤُا", "بُرَءَؤُا", "اَبْنَاؤُا" kelimelere değinmektedir.[555] Müellifin yer verdiği söz konusu kelimelerin hangi ayetlerde 'vâv' ve 'elif' ile yazıldığını daha iyi görmemiz amacıyla tablo ile göstermek yerinde olacaktır.

Ayetler	Geçtiği Yerler	Hicâu Mesâhıfi'l - Emsâr
الْمَلَؤُا	Mü'minûn 23/24; Neml 27/29,32,38	57
يَتَبَوَّأُ	Yusuf 12/56	59
نَتَبَوَّأُ	Zümer 39/74	59
يَعْبَؤُا	Furkan 25/77	59
تَفْتَؤُا	Yusuf 12/85	59
يَتَفَيَّؤُا	Nahl 16/48	59

[551] Dânî, **Muknî'**, s.51,53-54,59-60; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.53-55.

[552] Dânî, **Muknî',** s.54,62-65; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,2/84; Vesîk, **Câmî'**, s.55,75-76; Maşalı, **a.g.e,** s.234-235; Abay, **a.g.e**, s.38-39.

[553] Dânî, **Muknî',** s.53-54; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/369-370; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.55.

[554] Mehdevî**, Hicâu,** s.66-67.

[555] Mehdevî**, Hicâu,** s.56-61.

اَتَوَكَّـؤُا	Tâhâ 20/18	60
لَا تَظْمَؤُا	Tâhâ 20/119	60
وَيَدْرَؤُا	Nûr 24/8	60
نَبَؤُا	İbrâhim 14/9; Teğâbün 64/5; Sâ'd 38/21,67	60
يُنَشَّؤُا	Zuhruf 43/18	60
يُنَبَّـؤُا	Kıyâmet 75/13	60
يَبْدَؤُا	Yunus 10/4,34; Neml-27/64; Rûm-30/11,27	60
الضُّعَفٰؤُا	Merfû olduğu her yerde	56
جَزٰؤُا	Mâide 5/29,33; Şûrâ 42/40; Haşr 59/17	57
اَلْبَلٰؤُا	Saffat 37/106, Duhân 44/33	58
شُرَكٰؤُا	En'âm 6/94; Şurâ42/21	58
اَنْبِـؤُا	En'âm 6/5; Şuarâ 26/6	58
اَلْعُلَمٰؤُا	Şuarâ 26/197; Fâtır 35/28	58
نَشٰؤُا	Hûd 11/87	59
شُفَعَٰؤُا	Rûm 30/13	59
دُعَٰؤُا	Mü'min 40/50	59
اَبْنَٰؤُا	Mâide 5/18	59
بُرَءٰٓؤُا	Mümtehıne 60/4	59

Tabloda zikredilen bilgilerle imla kaynaklarındaki bilgileri kıyasladığımızda mağrib ulamasıyla genelde uyum söz konusu olsa da meşrik ulaması arasında bazı küçük farklılıklar bulunmaktadır.[556] Nitekim kaynaklardan farklı olarak Mehdevî, Muhammed b. İsâ'ya dayandırdığı bilgide "جَزٰٓؤُا" kelimesinin dört yerde Mâide 5/29,33; Şûrâ 42/40; Haşr 59/17'deki ayetlerde 'vâv' ve 'elif' ile; Zümer 39/34, Kehf 18/88, Tâhâ 20/76'daki ayetlerde ise ihtilaf edildiğini mushafların bazısında 'vâv' ile, bazısında 'vâv'sız olduğunu söyleyerek kapalı ifade kullanmış, 'vâv' ile yazılı olan mushafların Irak mushafları olduğunu açıklasa da 'vâv'sız resmedilen mushafların hangileri olduğunu belirtmemektedir.[557] Kaynaklar ise bu dört kelimeye Zümer 39/34'deki yeri de ekleyerek beş yerde 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini beyan etmektedir.[558] Dânî, Zümer 39/34'deki kelimenin 'vâv' ve 'elif'li olmadığı iddia edilirse söz konusu yerde ve Kehf 18/88'deki kelimelerin Irak mushaflarında 'vâv' ve 'elif' ile, Medine mushaflarında ise 'vâv'sız olduğunu, yine Tâhâ 20/76'deki kelimenin Irak mushaflarında 'vâv' ile resmedildiğini belirtmektedir.[559]Aslında Mehdevî'nin Dânî ve sâir kaynaklardan farklı olması 'vâv'lı ve 'vâv'sız resmedilen Zümer 39/34'deki kelimenin ihtilaflı kelimeler arasında

[556] Dânî, **Muknî',** s.62-65; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/83-85; İbn Vesîk, **Câmî',** s.75-76,77-78.
[557] Mehdevî**, Hicâu,** s.57-58.
[558] Dânî, **Muknî',** s.63; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/440-441; İbn Vesîk, **Câmî'**, s.76.
[559] Dânî, **Muknî',** s.63.

zikretmesiyle alakalıdır. Diğer kaynaklar bu kelimenin Irak mushaflarında 'vâv' ile yazılmasından dolayı dört kelimeye ilave ettikleri anlaşılmaktadır. Doğulu müelliflerden Kirmânî, bu kelimeyle alakalı herhangi bir bilgiye yer vermemişken,[560] Enderâbî ise "جَزَٰٓؤُا" kelimesinin Kehf 18/88'deki yer hariç Kur'ân'da geçtiği her yerde 'vâv'lı olduğunu belirtmiş, Kehf 18/88'deki kelime için Muhammed b. İsâ'dan nakilde bulunarak Medine mushaflarında 'vâv'sız, Irak mushaflarında ise 'vâv'lı yazıldığını zikretmektedir. Dolayısıyla Enderâbî, Tâhâ 20/76'daki yerdeki ihtilaftan bahsetmeyerek kaynaklardan ayrılırken diğer verdiği bilgilerde kaynaklarla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.[561]

Mehdevî'nin farklı olarak aktardığı bir başka kelime olan "الضُّعَفَٰٓؤُا" ile alakalı aktardığı bilgide üç farklı rivayete yer vermektedir. Muhammed b. İsâ'ya refere ettiği bilgide merfû olduğu her yerde; Hazzâr'a dayandırdığı bilgide sadece İbrahim 14/21'de; zayıf görüş olarak verdiği bilgide ise İbrahim 14/21 ile Mü'min 40/47'deki yerlerde 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini açıklamaktadır.[562] Ancak müellif, rivayetler içinden kesin bir tercihte bulunmasa da merfû olduğu her yerde rivayetini ilk sırada vermesinden bunu tercih ettiğini söyleyebiliriz. İmla kaynaklarından Dânî ve Necâh, Mehdevî ile aynı bilgiye yer vermektedir.[563] Ancak Kirmânî, Mehdevî ve diğer kaynaklardan farklı olarak İbrahim 14/21'deki kelimeye temas etmemiş, Mü'min 40/47'deki kelimenin bazı mushaflarda 'vâv' ve 'elif' ile, bazılarında ise 'vâv'sız yazıldığını zikretmektedir.[564] Enderâbî ise İbrahim 14/21'de 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini belirtmektedir. Cezerî'de Enderâbî gibi tek kelimeye yer vermektedir.[565] Netice de âlimlerin, söz konusu kelime için farklı bilgiler aktardığı görülmekte dolayısıyla bu kelimenin ihtilaflı olduğu anlaşılmaktadır.

Mehdevî, yine farklı olarak Mâide 5/18'deki "اَبۡنَٰٓؤُا" kelimesiyle alakalı mağrib ulamasıyla paralel bilgi vererek bazı mushaflarda 'vâv' ve 'elif' ile, bazı mushaflarda ise 'vâv'sız resmedildiğini açıklamaktadır.[566] Kirmânî ise Mehdevî ve sair kaynaklardan farklı olarak bu kelimenin 'vâv' ve 'elif' ile resmedildiğini açıklamış ancak mushaflardaki ihtilafına değinmediği görülmektedir.[567] Ayrıca Kirmânî'nin kaynaklarla arasındaki farklı olanlar bu verdiğimiz iki kelimeyle sınırlı olmayıp daha fazla kelimede olduğu görülmektedir.[568]

Söz konusu kelimelerde 'vâv'dan sonra 'elif' harfinin yazılma sebebiyle alakalı kaynaklara baktığımızda Dânî, 'vâv'dan sonra 'elif'in yazılma gerekçesini Ebû Amr'a refere ederek iki şekilde açıklamaktadır. İlki gizli olan hemzeyi takviye (belirtme) etmek için geldiğini bunun da Kisâî'nin sözü olduğunu, ikinci olarak ise hemzenin suretinde olan 'vâv' ile cem'i 'vâv'ı'nın benzerliğinden kaynaklı

---

560 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.106,136,138,164,167,181.
561 Enderâbî, **el-Îdâh fi'l-Kırâat**, s.149.
562 Mehdevî**, Hicâu,** s.56-57.
563 Dânî, **Muknî',** s.64; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/749-750; 4/1075.
564 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.130,166.
565 Enderâbî, **el-Îdâh fi'l-Kırâat**, s.148; Cezerî, Neşr,1/451.
566 Mehdevî**, Hicâu,** s.59; Dânî, **Muknî',** s.97; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/436.
567 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.106.
568 Söz konusu farklı olan kelimeler için bknz. Şeyma Genan, **a.g.e**, s.133-134.

olduğunu, bu sözünde Ebû Amr b. A'lâ tarafından dile getirildiğini iki yorumun da güzel olduğunu açıklamaktadır.[569] İbn Necâh'da hocasının çizgisinde açıklama yapmaktadır.[570] Mehdevî ise Kisâî'nin sözü olan ve Dânî'nin de güzel bulduğu ilk açıklama olan hemzeyi takviye için getirilmesinin söz konusu olmadığını, 'elif'in ziyade edilme sebebini cem'i 'vâv'ına benzerlikten dolayı olduğunu belirtmektedir.[571] Cezerî'de ikinci sebebi zikrederek Mehdevî'nin paralelinde açıklama yaptığı görülmektedir.[572]

2. Çift Hemzenin Yazımı

Kaynaklarda peş peşe gelen hemze için kullanılan çift hemze tabiri, "çift hemzenin bir kelimede beraber yazılması" ve "çift hemzenin iki farklı kelimede art arda yazılması" şeklinde iki başlık altında incelenmektedir.[573] Çift hemze, iki farklı kelimede yan yana geldiğinde yazımda farklılık söz konusu olmazken aynı kelimede yan yana geldiği durumlarda farklı şekillerde yazılmıştır. Aynı kelimede yan yana gelen hemzeleri açıklamak gerekirse, ya ikisi de kelimenin aslî harfi olur, "أَئِمَّةٌ" kelimesi gibi veya "ءَانِنْ", "ءَأُنْبِئُكُمْ", "ءَأُلْقِىَ" gibi kelimelerde ilk hemze istifham, ikincisi ise kelimenin aslî harfi olur. İstifham hemzesinden sonra gelen hemze bazen hemze-i katı', bazen de hemze-i vasıl olabilmektedir. İki hemzeden ilkinin harekesinin sürekli fetha olmasından, ikinci hemzenin harekesinin ise fetha, kesre, damme olarak farklılık arz etmesinden dolayı yazımda ona göre şekillenmektedir. Dolayısıyla bu konu, kelime başındaki hemzenin harekesi çerçevesindeki başlıklar altında incelenecektir.

Mehdevî'ye baktığımızda ise aynı kelimedeki çift hemzenin tek 'elif' ile yazıldığı yerlere değinmektedir. Ayrıca çift hemzedeki ilk hemze olan istifham hemzesinin fetha, kesre ve damme harekeli hemzeye dahil olduğunu söyleyerek fetha hareke de tek resimle yazıldığını, bunun yanında damme ve kesreli olan kelimelerdeki yazım farklılıklarını da belirtmektedir. Yine hemze-i istifhamdan sonra hemze-i vasıl geldiğinde vasıl hemzesinin kesre ve fetha olduğu tek resimle yazım şekline de yer vermektedir.[574]

a. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Fetha Olması

Fethalı olan istifham hemzesi, kendisi gibi fetha harekeli olan hemzeye dahil olduğunda iki hemze tek 'elif' ile resmedilmiştir. Söz gelimi "ءَأَنْذَرْتَهُمْ", "ءَأَنتُم", "ءَأَقْرَرْتم" gibi kelimeler tek 'elif' ile yazılmıştır.[575] Söz konusu kelimelerdeki hazfedilen hemzenin hangisi olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Dânî'nin açıklamasında Ferrâ ve diğer bazı âlimlerin görüşüne göre kendisine ihtiyaç duyulmasından dolayı yazıda resmedilen hemzenin istifham hemzesi olduğunu, Kisâî'nin görüşüne göre

569 Dânî, **Muknî',** s.65.
570 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/429-430.
571 Mehdevî**, Hicâu,** s.62.
572 Cezerî, **Neşr**, 1/452.
573 Cezerî, **Neşr**, 1/362,382; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.65,70; Maşalı, **a.g.e**, s.238.
574 Mehdevî, **Hicâu,** s.91-93-96.
575 Mehdevî, **Hicâu,** s.91-93; Dânî, **Muknî',** s.32; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.66; Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.238-239.

kelimenin aslî harfinin yazıda gösterildiğini aktarmıştır. Dânî, mushaf ashabının ve kendisinin de Kisâî'nin benimsediği ikinci görüşü tercih ettiğini aktarmaktadır. İbn Vesîk'te Kisâî ve Dânî ile uyumlu olarak istifham hemzesinin yazıda gösterilmediğini, ikinci hemzenin resmedildiğini belirtmektedir. Kaynaklar söz konusu yerlerde çift hemzenin tek resimle gösterilmesinin sebebini ise aynı cinsten olan iki resmin yan yana gelmesinin hoş görülmemesiyle izah etmektedir.[576]

Aynı şekilde kelimenin aslî harfi fetha harekeli olan hemzeden sonra med harfi 'elif' gelirse yine tek 'elif' ile resmedilmiştir. Bu bağlamda "ءَامَنَ", "ءَاخَرَ", "ءَانَسَ", "ءانِفا", "ءادَم", "ءازَرَ" gibi kelimeler zikredilmektedir. Dânî, resimde belirtilenin hemzeden ibdâl edilmiş ve zâid olan 'elif' olduğunu belirtmektedir.[577]

Yine aslî hemzenin harekesinin med harfi 'elif' olması durumunda da üç ses yani "hemze-i istifham, hemze-i kat'ı, uzun fetha" tek 'elif'li olarak resmedilmiştir. Kur'ân'da bu özellikte iki kelime bulunmaktadır. Bunlar A'râf 7/123, Tâhâ 20/71, Şuarâ 26/49'deki 'eâmentüm', "اٰمَنْتُمْ" kelimesiyle, Zuhruf 43/58'deki 'e'âlihetüne' "ءَالِهَتُنَا" kelimesidir. Bu kelimelerde resmedilen 'elif'in hangisi olduğu hususunda da ihtilaf söz konusudur. Kaynaklar, mezkûr üç sesin tek resimle belirtilmesin sebebini yine aynı olan iki harfin yan yana gelmesinin hoş görülmemesiyle açıklamaktadır.[578]

Mehdevî ise söz gelimi istifham hemzesinin fetha harekeli olan hemzeye dahil olduğunda tek 'elif' ile yazıldığını bu bağlamda Bakara 2/6'daki "ءَاَنْذَرْتَهُمْ" ve Maide 5/116'daki "ءَاَنْتَ" iki kelimeye yer vermiştir. Müellif, hemze-i istifhamdan sonra gelen fethalı hemzeden sonra 'elif' harfi geldiğinde yani üç ses olan hemze-i istifham, hemze-i katı' ve uzun fetha geldiğinde tek 'elif' ile gösterildiğini söyleyerek A'râf 7/123'deki "اٰمَنْتُمْ" kelimesini misal vererek benzeri kelimelerde de bu şekilde yazıldığının altını çizmektedir. Bununla beraber müellif, istifham hemzesi olmayan iki hemze yan yana geldiğinde ilkinin harekesi fetha, ikincisinin harekesi sükûn olduğunda yine tek 'elif'le yazıldığını nakletmektedir. Bu kapsamda Bakara 2/31,285'deki "ءَامَنَ", "ءادَم" gibi kelimelerin tek 'elif'le resmedildiğini belirtmektedir.[579] Mehdevî'nin aktardığı bilgileri kaynaklarla kıyasladığımızda küçük farklılıklarla beraber kaynakların çizgisinde aktarımda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu farklılıklara bakıldığında kaynaklar, yukarda geçtiği üzere "hemze-i istifham, hemze-i kat'ı, uzun fetha" olan üç sesin bir arada olduğu kelimeler kapsamında Kur'ân'da iki kelime olduğunu zikretmiş ancak Mehdevî sadece A'râf 7/123'deki "اٰمَنْتُمْ" kelimesini misal vermiş bununla beraber benzeri kelimelerde aynı şekilde tek 'elif'le resmedildiğini zikretmektedir. Ancak müellif, kaynakların temas ettiği Zuhruf 43/58'deki 'e'âlihetüne' "ءَالِهَتُنَا" kelimesine temas etmemiştir. Müellifin bu kelimeyi zikretmemesini usulü gereği ihtisar amacıyla yaptığını söylememiz mümkündür. Kaynaklar, söz konusu kelimelerin tek 'elif'le yazılma sebep ve gerekçesini aynı olan iki harfin yan yana gelmesinin hoş görülmemesiyle

[576] Dânî, **Muknî',** s.32; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/86. İbn Vesîk, **Câmi'**, s.66.

[577] Mehdevî, **Hicâu,** s.91; Dânî, **Muknî',** s.32; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.67-68; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/87-88.

[578] Mehdevî, **Hicâu,** s.91; Dânî, **Muknî',** s.32; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.67-68; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/87. Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.239-240; Abay, **a.g.e**, s.40-42.

[579] Mehdevî, **Hicâu,** s.91.

açıklarken Mehdevî'nin ise bu hususta bir açıklama yapmadığı görülmektedir. Bir diğer farklılık ise müellif, kaynakların yer verdiği resimde gösterilen hemzenin hangisi olduğu yönündeki farklı görüşlerle alakalı kaynaklarla paralel açıklama yaparak istifham hemzesi ya da kelimenin aslî harfi olduğu hususunda ihtilaf edildiğini zikretmiş ancak tercihte bulunmuş olan Dânî ve diğer âlimlerden farklı olarak bu hususta herhangi bir tercihte bulunmamaktadır.

b. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Kesre Olması

İstifham hemzesi, kesreli olan aslî hemzeye dahil olduğunda ikinci hemze imlada iki farklı şekilde gösterilmiştir. Bu bağlamda bazı kelimeler 'yâ' ile, bazı kelimeler ise 'yâ' harfi olmadan yazılmıştır. Kaynaklar, söz konusu yazımlarla alakalı olarak kesreli olan ikinci hemzenin 'yâ' olarak resmedilmesini hemzenin tahfifi, yazımdan düştüğü durumlarda ise hemzenin tahkiki amaçlandığı şeklinde açıklama yapmaktadır.[580]

Mehdevî ise istifham hemzesinin kesreli hemzeye dahil olduğunda kaynaklara uyumlu olarak ihtilaf edildiğini yani bazı kelimelerin 'yâ' ile, bazı kelimelerin ise 'yâ'sız resmedildiğini zikretmiştir. Bu kapsamda Neml 27/67'deki ve Saffat 37/36'daki "اَئِنَّا", En'am 6/19, Neml 27/55, Ankebût 29/28, Fussilet 41/9'daki "اَئِنَّكُمْ", Vâkıa 56/47'daki "اَئِذَا", Şuarâ 26/41, Yâsîn 36/19'daki "اَئِنْ", Saffat 37/86'daki "اَئِفْكاً", Tevbe 9/12, Enbiya 21/73, Kasas 28/5,21, Secde 32/24'deki "اَئِمَّةً" kelimelerinin 'yâ' ile resmedildiğini, A'râf 7/113'deki "ءَ اِنَّ لَنَا", Yusuf 12/90, Saffat 37/52'deki "اَئِنَّكَ", Neml 27/60'daki "ءَاِلٰهٌ", Nazi'at 79/10'daki "ءَاِنَّا" kelimelerinin ise 'yâ'sız olarak resmedildiğini belirtmektedir.[581] Müellifin aktardığı bilgileri kaynaklarla kıyasladığımızda mağrib ulamasıyla genel olarak uyum içinde olduğu görülmektedir.[582] Nitekim müellif, Yâsîn 36/19'daki "اَئِنْ"; Saffat 37/86'daki "اَئِفْكاً", Tevbe 9/12, Enbiya 21/73, Kasas 28/5,21, Secde 32/24'deki "اَئِمَّةً" kelimelerin Irak mushaflarında 'yâ' ile resmedildiğini açıklamış, aynı şekilde Dânî'de bu kelimelerin Medine ve kadim Irak mushaflarında 'yâ' ile resmedildiğini zikretmektedir.[583] Ancak Dânî, müellifin yer vermediği Medine mushafındaki yazım şekline temas ederek ondan farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Mehdevî ve Dânî aynı bölgede yaşamış olsalar da Dânî'nin ulaşmış olduğu mushaf bilgisinin müelliften daha fazla olduğu görülmüştür. Öte yandan Mehdevî ve diğer kaynaklardan doğulu âlim Kirmânî arasında bazı kelimelerde farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki kaynaklar "اَئِنَّا", kelimesinin Saffat 37/36 ve Neml 27/67'de 'yâ' ile resmedildiğini, bu iki yerin dışında ise mushafta 'yâ'sız imla edildiğini belirtmektedir.[584] Kirmânî ise Saffat 37/36'deki kelimenin 'elif'den sonra 'yâ' ile yazıldığını zikretmiş ancak Neml 27/67'deki kelimeye temas etmemiştir.[585] Yine kaynaklar "اَئِنَّكُمْ" kelimesinin En'âm 6/19, Neml 27/55 Ankebût

[580] Mehdevî, **Hicâu,** s.91-93; Dânî, **Muknî',** s.57-60; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.66; Maşalı, **a.g.e**, s.241-242; Abay, **a.g.e**, s.40-42.
[581] Mehdevî, **Hicâu,** s.91-93.
[582] Dânî, **Muknî',** s.57-60; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/473, 4/956; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.66.
[583] Mehdevî, **Hicâu,** s.92; Dânî, **Muknî',** s.58.
[584] Dânî, **Muknî'**, s.57; Mehdevî, **Hicâu,** s. 91; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/956.
[585] Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.161.

29/28, Fussilet 41/9'da dört yerde 'yâ' ile resmedildiğini belirtmişken,[586] Kirmânî'nin ise Fussilet 41/9'daki kelimeye yer vermediği görülmektedir.[587] Ancak diğer doğulu âlim Enderâbî ise Kirmânî gibi değil diğer kaynakların çizgisinde bilgi vererek söz konusu kelimenin dört yerde 'yâ' ile diğer yerlerde ise 'yâ' harfi olmadan resmedildiğini, aynı şekilde "اَنَّا" kelimesinin de Saffat 37/36 ve Neml 27/67'de 'yâ' ile diğer yerlerde ise 'yâ'sız olarak yazıldığını zikretmektedir.[588] Dolayısıyla Kirmânî, yukarda zikrettiğimiz mezkûr iki yerdeki söz konusu iki kelimeye değinmeyerek Mehdevî, diğer kaynaklar ve doğulu olan Enderâbî'den farklı olan iki bilgiye verdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Mehdevî ile diğer kaynaklar arasında ise tam bir örtüşme olduğu görülmektedir.

c. Kelime Başındaki Hemzenin Kat'ı ve Harekesinin Damme Olması

İstifham hemzesi, damme harekeli olan hemzeye dahil olduğunda yine iki farklı şekilde yazılmıştır. Nitekim bu kapsamdaki kelimelerde ya hemze yazıda gösterilmemiş ya da kelime, hemzenin harekesi doğrultusunda 'vâv' harfi ile resmedilmiştir. Kaynaklarda bu bağlamda Â'li İmran 3/15'deki "أَؤُنَبِّئُكُم", Sâd 38/8'deki "ءَأُنْزِلَ" ve Kamer 54/25'deki "ءَأُلْقِيَ" üç yerdeki kelime zikredilmektedir. Bu kelimelerden Â'li İmrân 3/15'deki "أَؤُنَبِّئُكُم" kelimesi hemzenin harekesi doğrultusunda 'vâv' ile, diğer iki kelime de ise hemze hatta resmedilmemiştir.[589] İlk kelimedeki hemzenin harekesi doğrultusunda 'vâv' ile resmedilmesinde hemzenin tahfifinin hedeflendiği, diğer iki kelimede hemzenin yazıdan düştüğü durumlarda ise tahkikinin esas alındığı bilgisi aktarılmaktadır.[590]

Mehdevî'de istifham hemzesinin damme harekeli olan hemzeye dahil olan söz konusu Â'li İmrân 3/15'deki "أَؤُنَبِّئُكُم", Sâd 38/8'deki "ءَأُنْزِلَ" ve Kamer 54/25'deki "ءَأُلْقِيَ" üç yerdeki kelimeyle beraber imam Nâfî kırâati doğrultusunda olan bir diğer dördüncü kelimeden bahsederek Zuhruf 43/19'daki "ءَاُشْهِدُوا" kelimesini de zikretmektedir. Bu kelimelerden ilkinin 'vâv' ile resmedildiğini, diğer üç kelimenin ise 'vâv'sız olarak hemzenin yazıdan düştüğünü belirtmektedir.[591] Dânî, Mehdevî'nin değindiği Zuhruf 43/19'deki "ءَاُشْهِدُوا" kelimesine temas etmezken İbn Vesîk ve İbn Necâh, imam Nâfî'nin bu kelimeyi çift hemze ile okuduğunu diğer kurrâ'nın ise tek hemze ile okuduğunu ancak tek 'elif' ile resmedildiğini belirterek Mehdevî'nin paralelinde açıklama yapmaktadır.[592] Kaynaklar ile kıyasladığımızda Mehdevî söz gelimi kelimelerde 'vâv' ve 'vâv'sız yazılmasının sebebine temas etmezken kaynaklar ise yukarda zikrettiğimiz gibi bunun gerekçesini açıklamaktadır. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki doğulu âlimlerden Kirmânî bu kelimelere eserlerinde yer vermemiş sadece Zuhruf 43/19'daki kelimenin tek 'elif' ile resmedildiğini belirtmektedir.[593]

---

586 Dânî, **Muknî'**, s.57; Mehdevî, **Hicâu,** s.92; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/473.
587 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.108,152,153,167.
588 Enderâbî**, el-Îdâh,** s.147.
589 Dânî, **Muknî,** s.66; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/332; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.65-66; Cuhenî, **Bedi**', s. 42.
590 Dânî, **Muknî,** s.66; İbn Vesîk, **Câmi'**, s.65-66; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/332.
591 Mehdevî, **Hicâu**, s.93.
592 İbn Vesîk, **Câmi**, s.65-66; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/333.
593 Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.94,162,169,177.

d. Kelime Başındaki Hemzenin Vasıl Hemzesi Olması

İstifham hemzesinden sonra aslî olan hemzenin vasıl hemzesi ve harekesinin kesre olması durumunda vasıl hemzesi telaffuzdan düştüğü gibi yazıda da resmedilmemiştir. Nitekim Saffat 37/153 "اَصْطَفَى", Sâd 38/75'teki "اَسْتَكْبَرْتَ", Bakara 2/79'daki "اَتَّخَذْتُمْ", Sebe' 34/8'deki "اَفْتَرٰى" vb. kelimelerde kesre olan hemze-i vasıl telaffuzda olmadığı gibi yazıda da resmedilmemiştir. Vasıl hemzesinin fetha olması durumunda ise iki hemze yine tek 'elif'le resmedilmiştir. Bu kapsamda En'âm 6/143'teki "ٱلذَّكَرَيْنِ", Yunus 10/59'daki "ٱللَّهُ", Yunus 10/91'deki "ٱلْـٰٔنَ" kelimeleri zikredilmektedir. Kaynaklar burada yazıda belirtilen hemzenin istifham hemzesi mi yoksa fetha olan vasıl hemzesi mi olduğu konusunda ihtilaf olduğunu nakletmektedir.[594]

Mehdevî ise istifham hemzesinin kesre olan vasıl hemzesine dahil olduğunda vasıl hemzesinin hazfedildiği yerler kapsamında sadece Meryem 19/78'deki "اَطَّلَعَ" kelimesini misal vermektedir. Ayrıca hemze-i istifhamın, fetha olan hemze-i vasla dahil olduğunda hemze-i vaslın hazfedildiğini belirterek bu kapsamda sadece En'âm 6/143,144'deki "ٱلذَّكَرَيْنِ" kelimesini misal vermektedir.[595] Müellifin birer tane misal vermesini nahiv kitaplarında zikredilmesine ve eserini veciz tutmak istemesine bağlayabiliriz. Aktardığı bu bilgilerle kaynaklar arasında tam örtüşme olduğu görülmektedir.

[594] İbn Vesîk, **Câmi**, s.67; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/27-28,169.
[595] Mehdevî, **Hicâu**, s.94.

D. BEDEL/İBDÂL

Mushaf edebiyatında bazı harfler, birtakım sebeplerden dolayı başka harflerle resmedilmiştir. Nitekim kelimedeki bir harfin yerine farklı bir harfin getirilmesine ibdâl/bedel ismi verilmektedir. Kaynaklarda geçen söz konusu harf değişikliği olan kelimelere baktığımızda "يَبْصُطُ" kelimesindeki 'sîn' harfinin 'sâd'; "وكَاَيِّنْ" lafzındaki tenvinin 'nûn';" لَنَسْفَعاً " kelimesindeki te'kid 'nûn'u tenvinli; "الّذُ نيا" ve "عُلْيا" gibi kelimelerdeki aslı 'yâ' olan harfler 'elif; aslı 'vâv' olan "اَلصَّلوةُ – اَلْحيَوةِ – اَلزَّكَوةِ" gibi bazı kelimeler bir kelimeye muzaf olmadıkları yerlerde elif ile değil elif'den bedel 'vâv' ile; " رَحمَةٌ – نِعْمَةٌ – سُنَّةٌ" gibi kelimelerdeki kapalı yazılan müenneslik 'tâ'larının açık olarak resmedilmesi de bedel başlığı altında incelenen kelimeler arasında bulunmaktadır.[596]

Mehdevî'nin bu kelimelerden 'vâv' asıllı olan ve 'yâ' asıllı olan kelimelerle beraber müenneslik tâ'sının yazım özelliklerine temas ettiği görülmektedir. Müellif, öncelikle dişilik alâmeti olan tâ' ile resmedilen kelimelere daha sonra tek başlık altında aslı 'vâv' olan ve 'yâ' asıllı olan kelimelerin yazımlarına değinmektedir. Biz de bedel başlığı altında öncelikle müenneslik tâ'sı ile alakalı kelimelerin imlalarını daha sonra da 'vâv' ve 'yâ' asıllı olan kelimelerin imla özelliklerini ele alacağız.

1. Dişilik Tâ'sının Yazımı

Mushaf imlasında isimlerdeki müenneslik alameti olan tâ'lar resm-i Osmânî'de genelde kapalı tâ ile bazen de açık tâ ile yazılmıştır. Nitekim "نِعْمَةٌ – رَحْمَةٌ – سُنَّةٌ- اِمْرَأةٌ – لَعنَةٌ – مَعصِيَةٌ" gibi kelimeler bu kapsamda zikredilmektedir. Söz konusu kelimelerle beraber Kur'ân'da tekrar bakımından daha az geçmekte olan aslı kapalı tâ ile resmedildiği halde bazen istisna olarak açık tâ ile resmedilen başka kelimeler de bulunmaktadır. Kaynaklarda söz konusu kelimelerdeki dişilik tâ'sının açık ve kapalı yazımı hususunda alimlerin farklı gerekçeler dile getirdiklerini görmekteyiz.[597]

Mehdevî, müenneslik tâ'sının yazımına kitabın en başında ilk konu olarak yer vermiş, usulü gereği genel kuralın dışında kalan yani yuvarlak tâ ile olan kelimeleri değil de istisna olarak zikredilen açık tâ ile resmedilen kelimeleri zikretmektedir.[598] Nitekim bu kapsamda zikrettiği otuz dört yerde geçen nime(t) kelimesi, her yerde kapalı "نعمة" olarak geçmekte sadece on bir yerde "نعمت" şeklinde açık[599] yetmiş dokuz yerde geçmekte olan rahme(t) kelimesi genelde kapalı tâ ile sadece yedi yerde "رحمت" şeklinde açık tâ ile[600] on üç yerde geçmekte olan sünne(t) kelimesi her yerde yuvarlak tâ ile sadece beş yerde "سنت" şeklinde açık tâ ile[601] on bir yerde geçmekte olan imra'e(t) kelimesi muzaf olmadığı yerde

---

596 Dânî, **Muknî',** s.60-61,82-87; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/67-68,268-279,3/553; Vesîk, **Câmi**, s.57-64.

597 İbnü'l-Enbârî, **el-Vakf Ve'l-İbtidâ**, 1/281,300; Dânî, **Muknî,** s.82-87; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/268-279; İbn Vesîk, **Câmi, s.**61-64; Maşalı, **Kur'ân' ın Metin Yapısı**, s.147-155; Abay, **a.g.e**, s.19-20.

598 Mehdevî, **Hicâu**, s.35-41.

599 Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/103; Mâide 5/11; İbrâhîm 14/28 ve 34, Nahl 16/72; 83, 114; Lokman 31/31; Fâtır 35/3; Tûr 52/29.

600 Bakara 2/218; A'râf 7/56; Hûd 11/73; Meryem 19/2; Rûm 30/50; Zuhruf 43/32. son ayette iki tane geçmektedir.

601 Enfâl 8/38; Fâtır 35/43 (bu ayette üç kelime de açık tâ ile yazılmıştır.), Mü'min 40/85.

kapalı tâ ile muzaf olduğu yedi yerde "امرات" şeklinde açık tâ ile[602] la'ne(t) kelimesi iki yerde açık tâ ile "لعنت"[603]diğer yerlerde kapalı tâ ile ve ma'siye(t) kelimesi iki yerde açık "معصيت" tâ ile[604] diğer yerlerde kapalı tâ ile; kelime(t) kelimesi ise üç yerde açık "كلمت" tâ ile[605] diğer yerlerde kapalı tâ ile yazılmaktadır.[606] Müellif, kelime(t) kelimesi hakkında üç farklı rivayete yer vermektedir. Birincisi, İbnü'l-Enbârî'nin de aktardığı söz konusu üç yerde A'râf 7/137, Yûnus 10/33, Mü'min 40/6'da açık tâ ile yazıldığını zikrederek kendisinin de ondan rivayette bulunduğunu aynı zamanda sahih olan rivayetin bu olduğu yönünde kendi tercihini de ortaya koymaktadır. İkinci olarak İbn Eşte'nin En'âm 6/115, Yûnus 10/33, Mü'min 40/6'daki kelimenin üç yerde açık tâ ile yazıldığını zikretmiş, son olarak ise A'râf 7/137, Yûnus 10/33,96, Mü'min 40/6'daki dört yerde İbnü'l- Enbârî'nin rivayetine ek olarak Yunus 10/96'daki kelimenin de ilave edildiğini ancak bu kelimede de ihtilaf edildiğini zikrederek zayıf bir görüş olduğunu belirtmektedir.[607]

Yukarda saydığımız yedi kelimeden başka Kur'ân'da tekrar bakımından onlardan daha az geçmekte olan kelimeler de açık tâ ile resmedilmiştir. Mehdevî bu bağlamda şu kelimelere değinmektedir. Enfâl 8/7'deki "ذَاتِ الشَّوْكَةِ" kelimesi; Hûd 11/86'deki "بَقِيَّتُ الله" kelimesi; Yusuf 12/7'deki "أيَاتٌ",Yusuf 12/10,15'deki "غَيَابَتِ الْجُبِّ" kelimesi; Mü'minûn 23/36'daki "هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ"kelimesi; Neml 27/60'taki "ذَاتَ بَهْجَةٍ" kelimesi; Ankebût 29/50'deki "أيَاتٌ" kelimesi; Rûm 30/30'daki "فِطْرَتَ الله" kelimesi; Seb'e 34/37'deki "الْغُرُفَات" kelimesi; Fâtır 35/40'daki "بَيِّنَتٍ" kelimesi; Sâd 38/3'teki "وَلَاتَ" kelimesi; Fussilet 41/47'deki "ثَّمَرَاتٍ" kelimesi; Duhân 44/43'deki "شَجَرَتَ الزَّقُّومِ" kelimesi; Vâkıa 56/ 89'daki "جَنَّتُ نَعِيمٍ" kelimesi; Mürselât 77/ 33'deki "جِمَالَتٌ" kelimesi ve her geçtiği yerde "بِذَاتِ الصُّدُور" kelimesi açık tâ harfi ile yazılmaktadır.[608] Nitekim müellif, bu kelimelerin açık tâ ile resmedilme gerekçesiyle alakalı açıklamalarında söz gelimi kelimelerin bazılarında kıraat imamlarının müfret/tekil ve cemi/çoğul okunmasında ihtilaf ettiğini, dişilik tâ'sını müfret okuyan imam için mushafta kapalı ve açık yazılmasının eşit olacağını, yani bir anlamda müfret ve cemi olan iki farklı kıraat söz konusu olduğunda iki kıraatin gösterilebilmesi amacıyla dişilik tâ'sının kapalı 'tâ' harfinden bedel açık tâ ile gösterildiğini belirtmektedir.[609] Her ne kadar Mehdevî ve başka âlimler, dişilik tâ'sının açık resmedilmesini kıraat farklılığına dayandırmış olsa da bu açıklamanın her kelimeyi kapsayıcı olmadığı anlaşılmakta dolayısıyla izaha muhtaç olan konulardan biri olarak durmaktadır. Nitekim açık tâ ile resmedilen kelimelerin hepsinde kıraat farklılığı olmayıp sadece yedi kelimede iki farklı kıraatten

602 Âli İmrân 3/35; Yûsuf 12/30 ve 51, Kasas 28/9; Tahrîm 66/10,11. (Tahrim suresi 10. ayette iki yerde geçmektedir.)
603 Âl-i İmrân 3/61, Nûr 24/7.
604 Mücâdele 58/8, 9.6.
605 A'râf 7/137, Yûnus 10/33, Mü'min 40/6.
606 Mehdevî, **Hicâu,** s.35-38.
607 Mehdevî, **Hicâu,** s.38.
608 Mehdevî, **Hicâu,** s.39.
609 Mehdevî, **Hicâu,** s.40.

bahsedilmekte ve bunlar Yusuf 12/7'deki 'âyât', "اٰيَاتٌ",[610] Yusuf 12/10 ve 15'deki 'ğayâbet', "غَيَابَت",[611] Sebe' 34/37'deki 'ğurufât', "الْغُرُفَات",[612] Fâtır 35/40'daki 'beyyinât', "بَيِّنَت",[613] Fussilet 41/47'deki 'semerât', "ثَمَرَات",[614] Mürselât 77/33'deki 'cimâlet', "جِمَالَت",[615] En'âm 6/115,[616] Yunus 10/33 ve 96 ile Mü'min 40/6'deki 'kelimet', "كلمت",[617] kelimeleri olarak zikredilmektedir.[618]

Mehdevî'nin dişilik alameti olan kelimelerin açık tâ ile resmedilmesiyle alakalı temas ettiği yerleri Dânî ve İbn Necâh'ın vermiş olduğu yerlerle kıyasladığımızda bazı farklı aktarımlar olduğu görülmektedir. Nitekim iki alim, kelime(t) kelimesinin sadece A'râf 7/137'de açık tâ ile resmedildiğini ve Irak mushaflarının bu konuda ittifak ettiklerini zikretmiş, ancak Gâzî b. Kays'ın kitabında açık değil kapalı tâ ile olduğunu bununla beraber onun kitabında En'âm 6/115, Yûnus 10/33,96 ve Mü'min 40/6'da dört yerde açık tâ harfi ile resmedildiğini belirtmektedirler. Yine Dânî ve İbn Necâh, Âsım el-Cahderî'den aktardıkları bir rivayete göre söz konusu kelimenin Gâzî b. Kays rivayetinde olduğu gibi A'râf 7/137'de kapalı 'tâ' ile, En'âm 6/115'de ise açık 'tâ' ile, yazıldığını izah etmişlerdir.[619] İhtilaflı olan Yunus 10/96'daki kelimeyle alakalı ise Dânî, Irak mushaflarında yuvarlak tâ ile, Medine mushaflarında ise açık tâ ile resmedildiğini zikretmektedir.[620]

Netice olarak hocasının görüşünü aktarıp kendi tercihi hakkında bir şey söylemeyen İbn Necâh ve hocası Dânî, sadece A'râf 7/137'deki kelimenin Irak mushaflarında ittifakla açık tâ ile resmedildiğinin altını çizmektedir. İki alim, Irak bölge mushaflarının imla özelliğinden hareketle bu bilgiyi aktardığını söyleyebiliriz. Mehdevî ise yukarda ifade ettiğimiz gibi üç farklı görüşe yer vermiş ancak en sahih olanın İbnü'l-Enbârî'den aktardığı rivayet[621] olduğunu açıklayarak A'râf 7/137, Yûnus 10/33, Mü'min 40/6'daki üç yerde açık tâ ile resmedilmesini benimsemekte, dolayısıyla müellifin tercih ettiği görüş bölge mushaflarını değil, Enbârî'nin kitabındaki imla bilgilerini esas aldığı şeklinde yorumlamamız mümkündür.

---

610 İbni Kesîr tekil, diğer imamlar çoğul okumaktadır. Bkz. Dânî, **et-Teysîr**, s.389 ; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/293.

611 İbni Kesir, Ebû Amr, İbni Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef tekil, Nâ'fî' ve Ebû Câ'fer çoğul okumaktadır. Dânî, **et-Teysîr**, s.389; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/293.

612 Hamza tekil, diğer imamlar çoğul okumaktadır. Dânî, **et-Teysîr**, s.482; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/351.

613 İbni Kesîr, Kisâî, Ebû Bekr, Hamza ve Halef tekil, Nâfî', Ebû Amr, İbni Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb çoğul okumaktadır. Dânî, **et-Teysîr**, s.484; İbnu'l Cezerî, **en-Neşr**, 2/352.

614 İbni Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Ya'kûb, Ebû Bekr, Hamza ve Halef tekil, Nâfî', İbni Âmir, Hafs ve Ebû Ca'fer çoğul okumaktadır. Dânî, **et-Teysîr**, s.503; İbnu'l Cezerî, **en-Neşr**, 2/376.

615 Kisâî, Hafs, Hamza ve Halef tekil, Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr, Ca'fer ve Ya'kûb çoğul okumaktadır. İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/397.

616 İbn Kesîr, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef tekil; Nâfî', Ebû Amr, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer çoğul okumuştur Dânî, **et-Teysîr**, s.347; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/262.

617 İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef tekil; Nâfî', ibn Âmir ve Ebû Ca'fer çoğul okumuştur. Dânî, **et-Teysîr**, s.378-379; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, 2/262.

618 Maşalı, **Kur'ân' ın Metin Yapısı**, s.151-152.

619 Dânî, **Muknî,** s.84; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/276.

620 Dânî, **Muknî',** s.84.

621 Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf Ve'l-İbtidâ**, 1/286.

Farklılık arz eden bir başka kelime ise rahme(t) ve nime(t) kelimesidir. Söz konusu kelimeler için Mehdevî ve Dânî, rahme(t) kelimesinin yedi yerde, nime(t) kelimesinin ise on bir yerde açık tâ ile diğer yerlerde kapalı tâ ile resmedildiğini zikretmiş[622] sair imla kaynakları da iki kaynağa uyumlu bilgiler aktarmaktadır.[623] İbn Necâh ise rahmet kelimesi ile alakalı kaynakların zikrettiği yedi yerden başka Gâzî b. Kays ve Atâ b. Yezîd'in kitaplarında Âl-i İmrân 3/159'da açık tâ ile resmedildiğini kendi tercihinin ise söz konusu yerde açık değil kapalı resmedilmesi gerektiğini net bir şekilde söyleyerek Mehdevî ve diğer imla kaynaklarıyla örtüşen düşünceyi benimsediği anlaşılmaktadır.[624] Nime(t) kelimesi ile alakalı ise İbnü'l-Enbârî'den nakilde bulunarak on bir yerde açık tâ ile resmedildiğini zikretmiş buna ilave olarak Gâzî b. Kays ve Atâ b. Yezîd'in kitaplarında Saffat 38/57'deki kelimeyi açık tâ ile yazılı gördüğünü her iki imlanın yani açık ve kapalı resmedilmesinin güzel olduğunu, mushaf yazan kimsenin ise hangisini güzel görürse o şekilde yazsın diyerek kâtibi muhayyer bırakmaktadır. Dolayısıyla Necâh, Â'li İmrân 3/159'daki rahme(t) kelimesinde Gâzî b. Kays'ın kitabında gördüğü bilgiye karşı net tavrını göstererek ondan farklı düşüncede olduğunu belli etmiş ve imla kaynaklarıyla uyum içinde olurken Saffat 38/57'deki nime(t) kelimesi hakkında ise tâ harfinin iki şekilde açık ve kapalı resmedilmesini güzel görerek imla kaynaklardan farklı bir görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.

Mehdevî'nin imla kaynaklarından farklı olduğu kelimeler yukarda saydıklarımızla sınırlı değildir. Nitekim Dânî, müellifin yer vermediği Kasas 28/9'daki "قُرَّتُ", Necm 53/19'daki "اللَّاتَ", Tahrim 66/12'deki "ابْنَتَ", ve her nerde gelirse "يابَتِ" ile "مَرْضاتِ الله" kelimelerinin açık tâ ile resmedildiğini zikretmektedir.[625] İbn Necâh ve sair kaynaklarda mezkûr kelimelere temas etmektedir.[626] Mehdevî'nin ise bu kelimelere yer vermediği anlaşılmakta, ancak müellif'de diğer kaynaklar gibi dişilik tâ'sı ile alakalı kelimeleri İbnü'l-Enbârî'den nakilde bulunduğu halde sair kaynaklar mezkûr kelimelere yer vermişken Mehdevî'nin temas etmemesi bu bakımdan önem arz etmektedir.

Son olarak imla kaynakları, dişilik bildiren tâ'nın açık ve kapalı resmedilme nedenlerini izah ederken farklı sebepler ileri sürmektedirler. Bu bağlamda Mehdevî ise, âlimlerin serdettiği farklı sebeplerden bazılarına yer vermektedir. Nitekim ilk olarak âlimlerin, tâ'nın bazı yerde açık, bazı yerde kapalı resmedilmesini mushafı yazan ve yazdırandan kaynaklandığını, yani kelime vasıl/telaffuz doğrultusunda okunduğunda yazan kişi açık tâ ile, ya da yazdıran kelimeyi diğer kelimeden keserek okuduğunda yazan kişi açık değil kapalı tâ şeklinde yazmış olabileceğini belirtmektedir. Ancak müellif, Araplardan Tay kabilesinin müenneslik tâ'sını vakıfta yuvarlak değil açık tâ ile yaptığını, Tay kabilesinden olan şair Ebu'n-Necm el-Acelî'nin şiirinde de bu şekilde geçtiğine değinmiş, dolayısıyla farklı bir gerekçe olarak zikredilen lehçe farklılığı sebebiyle mushafta açık tâ ile resmedildiğini izah

622 Mehdevî, **Hicâu,** s.35-36; Dânî, **Muknî,** s.82-83.
623 Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/283284; İbn Vesîk, **Câmi', s.**61-62.
624 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/268-269.
625 Dânî, **Muknî',** s.61,85-87.
626 Enbârî, **İdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/288; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/278-279,4/1154; Vesîk, **Câmi', s.**63.

etmektedir. Bir diğer gerekçe ise Ferrâ, Sibeveyh, Kûfeli olan bazı âlimlerin görüşü olan müenneslik tâ'sında asıl olanın açık tâ olduğu düşüncesiyle mushafta açık tâ ile resmedildiğini; bir başka görüş ise yazımda vaslın değil vakfın itibara alınarak yazıldığını, nitekim Seleme b. Âsım'dan aktardığına göre Nahiv âlimlerinin bazıları dişilik tâ'sında asıl olanın kapalı tâ olduğunu, vasıl durumunda ise kapalı olan tâ açık 'tâ' harfine dönüştüğünü belirtmektedir.[627] Dânî ise söz konusu gerekçelerden sadece ikisine yer vermiş, bunlardan ilki, vaslın/telaffuzun esas alınmasıyla kelimenin açık tâ ile resmedildiğini, ikinci olarak vaslın değil, vakfın itibara alındığı yerlerde ise açık olan tâ harfinin kapalı olarak resmedildiğini açıklamaktadır.[628] Nitekim Dânî, dişilik tâ'sının açık ya da kapalı resmedilmesiyle alakalı kendi görüşünü iki farklı gerekçeyle izah ettiğini söyleyebiliriz. Mehdevî ise âlimlerin dişilik tâ'sının açık ya da kapalı resmedilmesiyle ilgili açıkladığı farklı olan sebep ve gerekçelerine değinmiş olsa da bu nedenlerden hangisinin kendi görüşü olduğuna yer vermediğini görmekteyiz. Sonuç olarak diyebiliriz ki müellifin, dişilik alameti bildiren kelimeleri ve onların açık veya kapalı resmedilmesiyle alakalı saydığı farklı sebepleri İbnu'l-Enbârî'den naklettiği anlaşılmakta,[629] bununla beraber kendi düşüncesini belirtmemektedir.

2. Aslı Yâ Olan Kelimeler (Zevâtu'l-Yâ'lar)

İmla kaynaklarında zevâtu'l-yâ olarak ifade edilen aslı yâ olan kelimelerin sonunda bulunan uzun fetha, genel olarak yâ ile resmedilmektedir. Nitekim söz konusu kelimeler isim olsun, fiil olsun, sonrasında bir zamir gelsin, gelmesin veya ilk harfi sakin ya da harekeli olsun uygulama 'yâ' ile yazılması yönündedir. "البشرى – الحسنى – طوبى – الهدى – مولى -مصلى" -الموتى- السلوى – المرضى – الاسرى gibi kelimeler bu özelliktedir. Ancak genel kaide bu olmasına rağmen 'yâ' asıllı olan kelimelerin hepsi bu kuralın içinde yer almamaktadır. Dolayısıyla bazı kelimelerin 'elif' olarak resmedilmesi söz konusu olduğu gibi bazı kelimelerin de mushaflarda 'yâ' ve 'elif' ile resmedilmesi hususunda ihtilaf bulunmaktadır.[630]

Mehdevî ise aslı 'yâ' olan kelimeleri, aslı 'vâv' ve 'yâ' olan kelimelerle birlikte tek başlık altında incelemektedir. Aslı 'yâ' olan kelimelerle alakalı genel kaideyi zikrederek yani mushafların tamamında 'yâ' ile resmedildiğini açıkladıktan sonra usulü gereği istisna teşkil eden kelimelere yer vermektedir. Müellif, 'yâ' ile yazılan kelimeler kapsamında "اَلَى", "عَلَىَ", "بَلَىَ", "مَتَىَ", "عَسَى"[631] Mâide 5/31'deki " يَا وَيْلَتٰى", Zümer 39/56'daki "يَا حَسْرَتٰى", Yusuf 12/84'deki "يٰٓا اَسَفٰى", Yusuf 12/25'deki "لَدَا الْبَابِ" ve 40/18'deki "لَدَى الْحَنَاجِرِ" kelimelerin hepsinin 'yâ' ile resmedildiğini belirtmektedir.[632]

---

627 Mehdevî, **Hicâu**, s.40-41.
628 Dânî, **Muknî',** s.87.
629 Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf ve'l-İbtidâ**, 1/282-283.
630 Dânî, **Muknî',** s.68-72; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/324-325,382;3/495-496,530-531; Vesîk, **Câmi',** s.57-60.
631 Kaynaklarda bu beş kelime ve" لَدَىَ" kelimesi asılları bilinmeyen kelimeler olarak geçmektedir. Bkz. Maşalı, **Kur'ân' ın Metin Yapısı**, s.198; Abay, **a.g.e**, s.32.
632 Mehdevî, **Hicâu**, s.50,53-54.

Yâ asıllı olan kelimelerin mushaflarda genel olarak ‘yâ’ ile resmedildiğini açıklayan Mehdevî, İsrâ 17/1’deki “اَقْصَا”, “Hac 22/4’deki “تَوَلَّاهُ”, Kasas 28/20 ve Yâsîn 36/20’deki “اَقْصَا” kelimesi, Fetih 48/29’daki “سِيمَاهُمْ”, kelimesi ve Hakka 69/11’deki “طَغَا” kelimesinin bu genel kuraldan farklı olarak ‘yâ’ ile değil de ‘elif’ ile resmedildiğini belirtmektedir. Aynı şekilde isim olan kelimelerden Bakara 2/86’daki “الدُّنْيَا” kelimesi ile Tevbe 9/40’daki “ الْعُلْيَا“ vb. kelimelerde, fiil olanlardan ise Mâide 5/32’deki “اَحْيَا” ve Mü’minûn 23/37’deki “وَنَحْيَا” vb. kelimelerde, aynı zamanda Bakara 2/38’deki “هُدَايَ” kelimesi, En’âm 6/162’deki “وَمَحْيَايَ” ve Yusuf 12/23’deki “ مَثْوَايَ” kelimelerinin iki ‘yâ’ harfi yan yana geldiği için ikinci ‘yâ’ harfinin ‘elif’ olarak resmedildiğini aktarmış, ancak En’âm 6/85’deki “وَيَحْيٰى” kelimesi ve Enfâl 8/42’deki “وَيَحْيٰى” kelimesi ile Tâhâ 20/74’deki ve Â’lâ 87/13’deki “وَلَا يَحْيٰى” kelimelerinde iki ‘yâ’ harfi yan yana geldiği halde uzun fetha ‘elif’ olarak değil ‘yâ’ ile resmedildiğini, keza Şems 91/13’deki “ وَسُقْيٰهَا” kelimesinin de çift ‘yâ’ ile yazıldığını bildirmektedir.[633]

Müellif, son olarak mushaflarda ‘elif’ ve ‘yâ’ ile yazımı hususunda ihtilaf edilen kelimeleri zikretmektedir. Bu kapsamda daha önce Yusuf 12/25’deki “لَدَا الْبَابِ” ve Mü’min 40/18’deki “لَدَى الْحَنَاجِرِ” kelimesinin ‘yâ’ ile resmedildiğini açıklarken, Nusayr b. Yusuf’tan aktardığı bilgide ise bu iki yerde ‘elif’ ile yazıldığını, yine Nusayr b. Yusuf’dan rivayette bulunarak Mâide 5/52’deki “نَخْشٰٓى” kelimesinin bazı mushaflarda ‘yâ’, bazı mushaflarda ise ‘elif’ ile resmedildiğini; Rahman 55/54’deki “وَجَنَا” kelimesinin kimi mushaflarda ‘elif’, kimi mushaflarda ‘yâ’ ile; Bakara 2/58’deki “خَطَايَاكُمْ” ve Tâhâ 20/73’deki “خَطَايَانَا” kelimelerdeki ‘tâ’ (ط) harfinden sonra gelen ‘elif’ harfinin bazı mushaflarda isbat edildiğini bazılarında ise hazfedildiğini, Tâhâ 20/12 ve Nâzi’ât 79/16’deki “طُوًى” kelimesinin iki yerde ‘yâ’ ile, ancak zayıf görüş olarak Tâhâ 20/12’de ise ‘elif’ ile resmedildiğini belirtmektedir. Ebû Hâtime refere ettiği bilgide Mekke mushaflarında “جَيَأً” ve “جَيَأْتُهُم” kelimelerinin Kur’ân’ın tamamında ‘yâ’ ile diğer mushaflarda ise ‘elif’ ile resmedildiğini zikretmiş, İmam Kisâî’nin ise Ubey b. Kâ’b mushafında “جَيَأً” ve “جَيَأْتُهُم” kelimelerini ayrıca Bakara 2/228’ deki “وَلِلرِّجَيلِ” kelimesini ‘yâ’ ile gördüğünü; bunun yanı sıra Nisâ 4/3’deki ‘tâ’be’ “طَيبَ”ً kelimesini Âsım el Cahderî’nin İmam Mushafta ‘yâ’ ile gördüğünü açıklamaktadır.[634]

Mehdevî’nin zevâtu’l-yâ ile alakalı aktardığı kelimeler daha anlaşılır olması bakımından tablo halinde göstermek yerinde olacaktır. Müellif, aslı ‘yâ’ olan fiil ve isimlerdeki uzun fethanın ‘yâ’ ile yazıldığı kelimeler kapsamında şunlara yer vermektedir.

Hicâu Mesâhifi’l Emsâr	**Geçtiği Ayetler**	**Sayfa**
وَيَحْيٰ	En’âm 6/85, Enfâl 8/42	51
وَلَا يَحْيٰى	Tâhâ 20/74, Âlâ 87/13	51
وَسُقْيٰهَا	Şems 91/13	51
يَا وَيْلَتٰى	Mâide 5/31	53

633 Mehdevî, **Hicâu**, s.50-51.
634 Mehdevî, **Hicâu**, s.53-55.

يَا اَسَفٰى	Yusuf 12/84	54
لَدَا الْبَابِ	Yusuf 12/25	54
لَدَى الْحَنَاجِرِ	Mü’min 40/18	54
يَا حَسْرَتٰى	Zümer 39/56	54
اِلَىَ	Bütün Yerler	54
عَلٰىَ	Bütün Yerler	54
بَلٰىَ	Bütün Yerler	53
مَتٰىَ	Bütün Yerler	53
عَسَى	Bütün Yerler	53

Mehdevî’nin zevâtu’l-yâ’larla ilgili genel kâideye aykırı olarak elif-i maksurenin ‘yâ’ ile değil de ‘elif’ ile resmedildiğini açıkladığı istisnâi yerler şöyledir:

Hicâu Mesâhifi’l Emsâr	Geçtiği Ayetler	Sayfa
الدُّنْيَا	Bakara 2/86	50
اَلْعُلْيَا	Tevbe 9/40	50
اَحْيَا	Mâide 5/32	50
وَنَحْيَا	Mü’minûn 23/37	50
اَقْصَا	İsrâ 17/1’deki	51
اَقْصَا	Kasas 28/20, Yâsîn 36/20	51
تَوَلّٰهُ	Hac 22/4	51
سِيمَاهُمْ	Fetih 48/29	51
طَغَا	Hakka 69/11	51
هُدَايَ	Bakara 2/38	51
وَمَحْيَايَ	En’âm 6/162	51
مَثْوَايَ	Yusuf 12/23	51
كِلْتَا	Kehf 18/33	54
تَتْرَا	Mü’minûn 23/44,	54

Mehdevî’nin aslı ‘yâ’ olan kelimelerle ilgili sondaki elif-i maksurenin ‘yâ’ ile mi yoksa ‘elif’ ile mi resmedileceği hususunda mushaflarda ihtilaf edildiğine dair zikrettiği kelimeler şunlardır:

Hicâu Mesâhifi’l Emsâr	Mushaflar	Geçtiği Ayetler	Sayfa
نَخْشٰى / نَخْشَا	Bazı Mushaflar	Mâide 5/52	53

وَجَنَى / وَجَنَا	Bazı Mushaflar	Rahman 55/54	53
طَوًى / طَواً	Mushaflar	Tâhâ 20/12	53
جَبِأَ	Mekke Mushafları	Bütün Yerler	54
جَبِأَ	Ubey b. Kâ'b Mushafı	Bütün Yerler	55
وَلِلرِّجَبِلِ	Ubey b. Kâ'b Mushafı	Bakara 2/228	55
طَيِبَ	Hz. Osman Mushafı	Nisâ 4/3	54
لَدَى الْحَنَاجِرِ / لَدَا	Mushaflar	Yusuf 12/25, Mü'min 40/18	54

Mehdevî'nin aslı 'yâ' olan kelimelerle alakalı aktardığı bilgiler yukarda zikrettiğimiz üzere ilk olarak genel kaide doğrultusunda 'yâ' ile, ikinci olarak 'yâ' ile değil genel kuralın istisnası şeklinde 'elif' ile, son olarak ise mushaflarda 'yâ' ve 'elif' ile yazımı hususunda ihtilaf edilen kelimeler olarak ortaya çıkmaktadır. İmla kaynaklarına baktığımızda onlarda zevâtu'l yâ ile ilgili kelimeleri yukardaki gibi üç şekilde incelemektedir. Müellifin aktardıkları bilgiler her ne kadar imla kaynaklarıyla uyumlu olsa da bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Nitekim Dânî ve İbn Necâh, zevâtu'l-yâ olan kelimelerdeki uzun fethanın genel kâide olarak 'yâ' şeklinde resmedildiğini dile getirmişler, istisnâ olarak 'yâ' ile değil de 'elif' ile yazılan kelimeler kapsamında İbrâhîm 14/36'daki "عَصَانِى"; "İsrâ 17/1'deki "اَقْصَا"; "Hac 22/4'deki "ثَوَّلَاهُ"; Kasas 28/20'deki "اَقْصَا"; "Yâsîn 36/20'daki "اَقْصَا"; "Fetih 48/29'deki "سِيمَاهُمْ"; "Hakka 69/11'deki "طَغَا" şeklinde yedi yer zikretmişlerdir.[635] Kaynaklar yedi kelimeye yer vermişken Mehdevî ise bu kelimelerden altısına temas etmiş ancak İbrâhîm 14/36'daki "عَصَانِى" kelimesini zikretmemektedir.[636] Mağrib ulamasından İbn Vesîk ise, eserinde Dânî ve Necâh'ın paralelinde yedi kelimeye temas etmektedir.[637]Meşrik âlimlerinden Enderâbî ve Kirmânî ise istisna olarak 'elif' ile yazılan kelimeler kapsamında Mâide 5/32'deki "أَحْيَا", Kasas 28/20'deki "اَقْصَا"; Zuhruf 43/8'deki "وَمَضٰى"; Rahmân 55/54'deki; "وَجَنَا" Hakka 69/11'deki "طَغَا" kelimelerine yer vermektedir.[638] İbnü'l-Enbârî'de doğulu iki âlimin yer verdikleri kelimelere değinmiş ancak farklı olarak Mâide 5/32'deki "أَحْيَا", kelimesine temas etmemektedir.[639] Dolayısıyla doğunun ve batının imla kaynakları farklı bilgilere yer vermişler, aynı coğrafyadan olan mağrib âlimleri Dânî, Necâh ve Vesîk yedi kelimeye yer vermişken onlarla aynı bölgede yaşayan Mehdevî'nin altı kelimeye yer vererek ancak İbrâhîm 14/36'daki kelimeye temas etmemiş olması dikkat çekicidir.

Farklılık arz eden başka bir durum ise sondaki elif-i maksurenin 'yâ' ile resmedilmesi gerekirken iki 'yâ' harfinin yan yana gelmesi güzel görülmediği için yine istisna olarak uzun fethanın 'yâ' ile değil de 'elif' olarak resmedildiği kelimelerde görülmektedir. Nitekim İbn Necâh, söz konusu

635 Dânî, **Muknî',** s.70; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/69.
636 Mehdevî, **Hicâu**, s.51.
637 Vesîk, **Câmî',** s.58.
638 Enderâbî, **el-Îdâh,** s.150; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.107,153,170,179,185.
639 İbnü'l-Enbârî, **el-Vakf ve'l-İbtidâ,**1/434-435.

kelimelerin ‘elif’ ile yazıldığını aktardıktan sonra “اَحياهم”, “مَحْياهم”, “مَحياى”, “هُداى”, “يَابُشْرَى”, “مَثْواى” ve Şems 91/13’deki “وَسُقْيٰيهَا”, kelimelerinin mushaflarda ihtilaf edildiğini bazılarında ‘elif’ ile, bazılarında ise ‘elif’ olmadan yazıldığını bu iki farklı yazım şeklinin de güzel olduğunu belirtmektedir.[640]Dânî’de söz konusu kelimelerde iki ‘yâ’ harfi bir arada olmaması için elif-i maksurenin istisna olarak ‘elif’ ile resmedildiğini açıklamış bununla beraber Yusuf 12/19’daki “ يَا بُشْرٰى”, ve Şems 91/13’deki “وَسُقْيٰيهَا”, kelimesini Kûfe, Basra mushafların çoğunda ve Medine mushaflarında ‘yâ’ ve ‘elif’ olmadan yazılı gördüğünü, aynı şekilde Bakara 2/38, Taha 20/123’deki “هُدًى” kelimesi, Enam 6/162’deki “وَمَحْيَايَ” kelimesi, Yusuf 12/23’deki “مَثْوَاي” kelimesi mezkûr mushafların bazısında ‘elif’ ve ‘yâ’ olmadan yazılı olarak bulduğunu, ancak söz konusu kelimelerin çoğunun Gâzî b. Kays’ın kitabında ‘elif’li, “مَحْيَيَ”, “يَابُشْرَى”, “وَسُقْيٰيهَا” kelimelerinin ise ‘elif’ ve ‘yâ’ olmadan resmedildiğini beyan etmektedir.[641] Bu kelimelerle alakalı İbn Vesîk ise istisna olarak ‘elif’li olarak yazıldığını açıklamış ancak Şems 91/13’deki “وَسُقْيٰيهَا” kelimesin bazı mushaflarda ‘yâ’ ile bazılarında ise ‘elif’ ve ‘yâ’ olmadan resmedildiğini zikretmektedir.[642] Mehdevî ise iki ‘yâ’nın yan yana gelmesi hoş görülmediği için kelime sonundaki uzun fethanın istisna olarak söz konusu kelimelerde ‘elif’ ile resmedildiğini ayrıca Şems 91/13’deki “وَسُقْيٰيهَا”, kelimesiyle ilgili kaynaklarda olduğu gibi ‘elif’li ve ‘elif’siz yazılmasından bahsetmemiş aksine çift ‘yâ’ ile resmedildiğini belirtmektedir.[643] Netice olarak İbn Necâh, söz konusu bazı kelimelerin mushaflarda ‘elif’li ve ‘elif’siz yazımından, Dânî’de ‘elif’li olduğunu ve yukarda ismini verdiği bazı mushaflarda mezkûr kelimeleri ‘elif’siz ve ‘yâ’sız olarak kendisinin gördüğünü zikretmiş, Mehdevî ise herhangi bir ihtilaftan bahsetmeyerek ve Şems 91/13’deki “وَسُقْيٰيهَا” kelimesiyle ilgili kaynaklara muhalif olarak çift ‘yâ’ ile resmedildiğini zikretmiş, dolayısıyla Mehdevî, iki âlimle aynı bölgede yaşamasına rağmen özel olarak mushaf ismi vermeden aktarımda bulunmasını göz önünde tutarsak iki âlimin görmüş ve ulaşmış olduğu mushaflara ulaşmadığı anlaşılmakta ve onların ulaşmış olduğu kaynaklardan değil de farklı bir kaynaktan bilgileri aktardığını söyleyebiliriz.

Mehdevî ile kaynaklar arasında farklı olan kelimeler saydıklarımızla sınırlı değildir. Söz gelimi “لَدَا الْبَابِ”, “لَدَى الْحَنَاجِرِ”, “طُوًى” ve “جَيَأً” kelimelerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Nitekim Mehdevî, Yusuf 12/25’deki “لَدَا الْبَابِ” ve Mü’min 40/18’deki “لَدَى الْحَنَاجِرِ” kelimesinin Kur’ân’ın tamamında ‘yâ’ ile resmedildiğini açıklarken, Nusayr b. Yusuf’tan aktardığı bilgide ise bu iki yerin ‘elif’ ile yazıldığını belirterek iki farklı bilgiye yer vermektedir.[644] Müelliften farklı olarak Dânî ise Yusuf 12/25’deki “ لَدَا الْبَابِ” şeklinde ‘elif’li yazımında mushafların ittifak ettiğini, ancak Mü’min 40/18’deki “لَدَى الْحَنَاجِرِ” kelimesiyle alakalı bazı mushaflarda ‘elif’ ile, bazılarında ise ‘yâ’ ile resmedildiğini zikretmektedir. Dânî, iki yerdeki yazım farklılıklarını açıklarken tefsir ve dil âlimlerinin görüşlerini dile getirmiştir. Dânî’ye göre, müfessirler iki yerde farklı resmedilme nedenini “لَدَا” harfinin farklı anlamlarda

640 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/67-68.
641 Dânî, **Muknî’,** s.69.
642 Vesîk, **Câmî’,** s.58-59.
643 Mehdevî, **Hicâu**, s.51.
644 Mehdevî, **Hicâu**, s.54.

kullanılmasıyla açıklamış, dilcilerin ise 'elif' ile resmedilmesinde telaffuzun, 'yâ' ile yazılmasında 'elif'lerin izafet halinde 'yâ' harfine ibdâl edilmesini esas aldığını zikretmektedir.[645] İbn Vesîk ve İbn Necâh'da Dânî gibi Yusuf 12/25'de 'elif'li, Mü'min 40/18'deki kelimenin 'elif' ve 'yâ' ile yazımında mushaflarda ihtilaf edildiğini söylemektedir.[646]Ancak bununla beraber Necâh, "لَدَا", "علىَ", "اِلىَ" gibi harflerdeki elif-i maksurenin 'yâ' ile resmedilmesini bu harflerle bunlara benzeyen kelimeler arasında bir benzerlik olmaması için olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda "لَدَا" harfi ile başında tekid lâm-ı olan 'zâ' ismi işareti "لِذَا" arasında bir benzerlik söz konusu olacağından 'elif'li değil, 'yâ' ile resmedildiğini açıklamaktadır.[647] Necâh, bir taraftan "لَدَا" harfinin resim benzerliği olmaması için 'yâ' ile resmedildiğini söylerken diğer taraftan da Yusuf 12/25'de 'elif' ile yazıldığını söylemesi kendi içinde çelişkiye düştüğünü göstermekte dolayısıyla kabul edilebilir gözükmemektedir. Öte yandan doğulu olan Enderâbî ve Kirmânî ise Yusuf 12/25'deki kelimenin 'elif'li, Mü'min 40/18'deki kelimenin 'yâ' ile;[648] resmedildiğini, İbnü'l-Enbârî ise imam Halef'ten aktardığı bilgide Yusuf 12/25'deki harfin 'elif'li olduğunu söylemiş olsa da "لَدَا", "علىَ", "اِلىَ" harflerinin hepsinin 'yâ' ile resmedildiğini çünkü kendisine zamir birleşen "لَدَيكَ", "عَلَيكَ", "اِلَيكَ" harflerinin 'yâ' ile resmedildiğini bundan dolayı hatta ittifak olması için 'yâ' ile resmedildiğini ifade etmektedir.[649] Sonuç olarak imla kaynaklarının aktardığı bu bilgileri ve Mehdevî'nin aktardığı bilgiyi göz önüne aldığımızda sadece Mehdevî ve İbnü'l-Enbârî'nin "لَدَا" harfinin Kur'ân'ın tamamında 'yâ' ile yazıldığını benimsemiş olması, Mehdevî'nin gerek Yusuf 12/25'deki "لَدَى الْبَابِ", gerekse Mü'min 40/18'deki "لَدَى الْحَنَاجِرِ" harfinin 'yâ' ile yazıldığını söyleyerek sair kaynaklardan farklı şekilde aktardığı bilginin kaynağını zikretmemiş olsa da bu bilgiyi İbnü'l-Enbârî'den almış olabileceği düşüncesine bizi sevk etmektedir.

Ayrıca "طُوًى" ve "جَيأً" kelimeleriyle alakalı Mehdevî ve Dânî, aynı bilgilere yer vermiş hatta aynı âlimlerden aktarımda bulunmaktadır. Nitekim Nâzi'ât 79/16'deki "طُوًى" kelimesinin 'yâ' ile, Tâhâ 20/12'de ise 'yâ' ve 'elif' ile resmedildiği bilgilerine yer vermektedirler.[650] Ancak Dânî, Mehdevî'den farklı olarak sadece kaynaklardan bilgi aktarımında bulunmakla kalmamış Irak ve diğer mushafları incelediğinde Tâhâ 20/12'deki kelimenin 'elif'li olarak yazılı bulamadığını mushaflarda 'yâ' ile olduğunu zikretmektedir. Yine "جَيأً" kelimesi hakkında iki âlim de ilk olarak Ebû Hâtim'den nakilde bulunarak Mekke mushaflarında 'yâ' ile, diğer mushaflarda 'elif' ile yazıldığını, İmam Kisâî'den yine nakilde bulunarak Ubey b. Kâ'b mushafında 'yâ' ile olduğunu söyleyerek aynı bilgiyi vermişlerdir. Dânî, incelemeleri neticesinde sair mushaflarda 'yâ' ile yazılı olmadığını zikretmektedir. İbni Necâh'da benzer bilgilere yer vermektedir.[651] Dolayısıyla Dânî, başka kaynaklardan verdiği bilgiyi mezkûr bölge mushafları ile kıyaslayarak somut deliller ile bilginin doğruluğunu tespit etmeye çalıştığı anlaşılmakta

645 Dânî, **Muknî',** s.71.
646 Vesîk, **Câmî',** s.59; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/713.
647 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/75-77.
648 Enderâbî, **el-İdâh,** s.146; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.128.
649 İbnu'l-Enbârî, **el-Vakf ve'l-İbtidâ,** 1/438-439.
650 Mehdevî, **Hicâu**, s.53; Dânî, **Muknî',** s.70.
651 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 4/841.

iken, Mehdevî ise sadece aynı kaynaklardan bilgiyi aktarmış netice olarak bölge mushaflarını kendisinin görmediğini söylememiz mümkün gözükmektedir.

Farklılık olan bir başka durum ise zevâtu'l-yâ olan kelimelerin 'yâ' ve 'elif' ile resmedilme sebeplerini izah ederken ortaya çıkmaktadır. Nitekim Dânî ve İbn Necâh, zevâtu'l -yâ olan kelimelerin sonundaki uzun fethaların 'yâ' ile resmedilmesini "imâleyi ifade etme" ve "kelimenin aslının 'yâ' olduğunu belirtme" şeklinde iki gerekçeyle açıklamaktadırlar.[652] Mehdevî ise zevâtu'l-yâ olan kelimelerin telaffuz doğrultusunda 'elif' ile değil de 'yâ' ile resmedilmesini okunuş/telaffuz doğrultusunda 'elif' ile yazılan aslı 'vâv' olan kelimelerle arasının ayrılabilmesi ve kelimenin aslının 'yâ' olduğuna işaret etme amacıyla 'yâ' ile resmedildiğini söylemiş,[653]dolayısıyla müellif, kelimenin aslını belirtme maksadıyla 'yâ' ile yazılması ifadesinde iki âlimle uyumlu iken, onların bir diğer gerekçesi olan "imâleyi ifade etme" şeklindeki açıklamalarında ise onlardan farklı düşündüğünü söyleyebiliriz.

3. Aslı 'Vâv' Olan Kelimeler (Zevâtu'l-Vâv'lar)

Mushaf imlasında sülâsi sigalardaki 'vâv' asıllı (zevâtu'l-vâv) olan kelimeler ister isim olsun ister fiil olsun sonundaki uzun fetha 'elif' olarak resmedilmiştir. "صَفا", "دعا", "عَفا", "خَلا", "نَجا", "بَدا", "عَلا" gibi kelimeler bu kapsamdadır.[654] Genel kaide bu olmakla birlikte altı kelime on bir yerde 'elif'li değil 'elif'den bedel 'yâ' ile yazılmıştır. Bu bağlamda A'râf 7/98, Tâhâ 20/59, Nâzi'ât 79/29,46, Şems 91/1, Duhâ 93/1'deki "الضُّحٰى" kelimesi, Nûr 24/21'deki "زَكٰى" kelimesi, Nâzi'ât 79/30'deki "دَحٰيهَا" kelimesi, Şems 91/2'deki "تَلٰيهَآ" kelimesi, Şems 91/6'deki "طَحٰيهَا" kelimesi ve Duhâ 93/2'deki "سَجٰى" kelimesi zikredilmektedir.[655] Dânî ve İbn Necâh altı kelimenin on bir yerde 'yâ' ile resmedilmesinin sebebini ayet sonu uyumu şeklinde açıklamaktadır.[656] Aslı 'vâv' olan kelimeler her ne kadar genelde 'elif'li resmedilse de 'yâ' ile gösterildiği gibi 'vâv' ile resmedilen kelimeler de bulunmaktadır. Söz gelimi "الصلوة", "zekât "الزكوة", "الحيوة", "الربوا" kelimeleri her nerde gelirse 'vâv' ile, bu kelimelerle beraber En'âm 6/52 ile Kehf 18/28'deki" بِٱلْغَدٰوةِ", Nûr 24/35'deki "مِشْكٰوةٍ", Mü'min 40/41'deki "ٱلنَّجَوٰةِ", ve Necm 53/20'deki "مَنٰوةَ" kelimelerindeki elif-i maksure de 'vâv' ile resmedilmiştir. Söz konusu kelimeler bir zamire muzaf olmadıklarında 'vâv' ile, ancak muzaf olma durumunda ise 'elif'li gösterilmiş, bununla beraber muzaf olma durumunda 'vâv' ve 'elif'li olarak yazımında ihtilaf edilen kelimeler de bulunmaktadır.[657]

Mehdevî'ye baktığımızda o, zevâtu'l-vâv olan sülâsi kelimelerin isim-fiil olması fark etmeden genel olarak 'elif'li yazıldığını belirtmekte, daha sonra genel kuralın dışına çıkan on bir yerde geçen altı

652 Dânî, **Muknî',** s.70; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/68.
653 Mehdevî, **Hicâu**, s.55.
654 Dânî, **Muknî',** s.72; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/165,361.
655 Dânî, **Muknî',** s.72; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/166-167; Vesîk, **Câmi',** s.60.
656 Dânî, **Muknî',** s.72; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/166.
657 Dânî, **Muknî',** s.60; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/70-72,85,185,315; Vesîk, **Câmi',** s.57.

kelimenin ‘yâ’ ile resmedildiğini, bu bağlamda ise A’râf 7/98, Tâhâ 20/59, Nâziât 79/29, 46, Şems 91/1, Duhâ 93/1’deki “الضُّحٰى” kelimesi, Nûr 24/21’deki “زَكٰى” kelimesi, Nâziât 79/30’deki “دَحٰيهَا” kelimesi, Şems 91/2’deki “تَلٰيهَآ” kelimesi, Şems 91/6’deki “طَحٰيهَا” kelimesi ve Duhâ 93/2’deki “سَجٰى” kelimelerini zikretmektedir.[658] Aslı ‘vâv’ olan kelimeler genel kaidenin istisnası olarak ‘yâ’ ile yazıldığı gibi ‘vâv’ ile gösterilen kelimeler de bulunmaktadır. Müellif, “الصلوة”, “الزكوة”, “الحيوة”, “الربوا” kelimeleri her nerde gelirse ‘elif’den bedel ‘vâv’ ile, bunlara ek olarak Nûr 24/35’deki “مِشْكٰوةٍ”, Mü’min 40/41’deki “ٱلنَّجَوٰةِ”, ve Necm 53/20’deki “مَنٰوةَ” kelimelerinin de ‘vâv’lı olduğunu, ancak Nahl 16/97’deki “حَيٰوةً”, Kehf 18/81’deki “زَكٰوةً”, Meryem 19/13’deki “زَكٰوةً” kelimelerinin ise mushaflarda ihtilaf edildiğini bazısında ‘vâv’lı bazısında ‘elif’li resmedildiğini açıklamaktadır. Bu kelimelerin istisna olarak ‘vâv’lı yazılmaları zamire muzaf olmadıkları durumlarda geçerlidir. Bir zamire muzaf olduklarında ise ‘elif’li olarak resmedilmekte, nitekim müellif, En’âm 6/162’deki “صَلَاتِى”, İsrâ 17/110’daki “”بِصَلَاتِكَ, Mü’minûn 23/2’deki “صَلَاتِهِمْ”, Nûr 24/41’deki “صَلَاتَهُ”, En’âm 6/29’daki “حَيَاتُنَا”, Ahkâf 46/20’deki “حَيَاتِكُمُ”, Fecr 89/24’deki “لِحَيَاتِي” kelimelerin hepsinin ‘elif’ ile resmedildiğini, ancak Tevbe 9/99’deki “وَصَلَوَاتِ”, Tevbe 9/103’deki “صَلٰوتَكَ”, Hûd 11/87’deki “اَصَلٰوتُكَ” ve Mü’minûn 23/9’daki “ صَلَوَاتِهِمْ” kelimeleri bir zamire muzaf olduğu halde dört yerde bazı mushaflarda ‘vâv’dan sonra ‘elif’li, bazılarında ise ‘vâv’dan sonra ‘elif’ olmadan yazıldığını belirtmektedir.[659] Mehdevî’nin verdiği bilgiler neticesinde ‘vâv’ ile yazılan kelimeler tablo halinde şu şekildedir.

Hicâu Mesâhifi’l Emsâr	Geçtiği Ayetler	Sayfa
الصلوة	Bütün yerler	51
الزكوة	Bütün yerler	51
الحيوة	Bütün yerler	51
الربوا	Bütün yerler	51
مِشْكٰوةٍ	Nûr 24/35	52
ٱلنَّجَوٰةِ	Mü’min 40/41	52
مَنٰوةَ	Necm 53/20	52

Mehdevî’ye göre kelime sonundaki uzun fethanın ‘vâv’ olarak değil de ‘elif’ ile resmedilen kelimeler şunlardır.

Hicâu Mesâhifi’l Emsâr	Geçtiği Ayetler	Sayfa
صَلَاتِهِمْ	Enam 6/92	52
صَلَاتِى	Enam 6/162	52

[658] Mehdevî, **Hicâu,** s.50.
[659] Mehdevî, **Hicâu**, s.51-53.

بِصَلَاتِكَ	İsrâ 17/110	52
صَلَاتِهِمْ	Mü'minûn 23/2	52
صَلَاتَهُ	Nûr 24/41	52
حَيَاتُنَا	Enam 6/29	53
حَيَاتِكُمُ	Ahkâf 46/20	53
لِحَيَاتِي	Fecr 89/24	53

Mehdevî'ye göre mushaflarda ihtilaf edilen bazısında 'elif', bazısında 'vâv' ile resmedilen kelimeler şunlardır.

Hicâu Mesâhifi'l Emsâr	Mushaflar	Geçtiği Ayetler	Sayfa
حَيَاةً / حَيٰوةً	Bazı Mushaflar	Nahl 16/97	52
زَكَاةً / زَكٰوةً	Bazı Mushaflar	Kehf 18/81	52
زَكَاةً / زَكٰوةً	Bazı Mushaflar	Meryem 19/13	52
وَصَلَوَاتِ / وَصَلَوٰتِ	Bazı Mushaflar	Tevbe 9/99	51
صَلَواتِكَ / صَلَوٰتِكَ	Bazı Mushaflar	Tevbe 9/103	52
اَصَلَواتُكَ / اَصَلَوٰتُكَ	Bazı Mushaflar	Hûd 11/87	52
صَلَوَاتِهِمْ / صَلَوٰتِهِمْ	Bazı Mushaflar	Mü'minûn 23/9	52

Mehdevî, gerek zevâtu'l-vâv olan kelimelerin 'elif'li değil istisna olarak 'yâ' ile resmedilmesiyle alakalı, gerek uzun fethanın 'elif'li yazılmasıyla ve 'elif'den bedel 'vâv' ile resmedilen kelimelerle alakalı verdiği bilgilerle kaynakların aktardığı bilgiler kıyaslandığında aralarında genel olarak uyum olduğu görülmekte, bunun yanında kısmi farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.[660] Nitekim Dânî ve İbn Necâh, uzun fethanın 'vâv' ile resmedildiği sekiz kelimeye, bunlar içerisinde bulunan En'âm 6/52, Kehf 18/28'deki "بِالْغَدٰوةِ" kelimesine yer vererek 'vâv' ile yazıldığını söylemektedir.[661] Mehdevî ise bu kapsamda yedi kelimeye temas etmiş, ancak iki âlimden farklı olarak mezkûr iki yerdeki "بِالْغَدٰوةِ" kelimesini zikretmemektedir.[662] Dolayısıyla farklı kaynaklarda bu kelimenin 'vâv'lı resmedildiğinden bahsedilmesi[663] ancak Mehdevî'nin bu kelimeye değinmemiş olması önem arz etmekte dolayısıyla bu kelime izaha muhtaç bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Farklı olan başka bir durum ise mushaflarda ihtilaf olan bazısında 'vâv' ile bazısında 'elif' ile resmedilen kelimelerde görülmektedir. Mehdevî bu bağlamda Nahl 16/97'deki "حَيٰوةً", Kehf 18/81'deki

660 Dânî, **Muknî',** s.60-61,72; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/70-72,166-167;3/806.
661 Dânî, **Muknî',** s.60; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/71.
662 Mehdevî, **Hicâu**, s.52.
663 Enderâbî, **el-Îdâh,** s.133; Vesîk, **Câmi',** s.57; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.109.

“زَكٰوةً”, Meryem 19/13’deki “زَكٰوةً” kelimelerinin mushaflarda ihtilaf edildiğini belirtmektedir.[664] Dânî ise bu kelimelerle beraber Bakara 2/96’daki “حَيٰوةٍ”, Furkan 25/3’deki “ وَلَا حَيٰوةً”, Rûm 30/39’daki “ مِنْ زَكٰوةٍ” kelimelerinin Irak mushafların tamamında ‘vâv’lı bulduğuna işaret etmekte diğer mushaflarla alakalı açıklama yapmamaktadır.[665] Necâh ise söz konusu kelimelerin mushaflarda ihtilaf edildiğinden bahsetmeden ‘vâv’lı resmedildiğini belirtmektedir.[666] Dolayısıyla Mehdevî üç kelimede ihtilaf edildiğini zikretmiş ancak hangi mushaflar olduğunu belirtmemekte, Dânî ise bu kelimelerle alakalı Irak mushaflarındaki yazım şeklinin nasıl olduğunu somut bilgi ile delillendirmiş ayrıca Mehdevî’den fazla üç kelimeye daha temas etmektedir.

Zevâtu’l-vâv olan kelimelerin ‘elif’, ‘vâv’ ve ‘yâ’ ile yazılma sebeplerine gelince Mehdevî, Dânî ve Necâh arasında uyum olduğu görülmektedir. Nitekim aslı ‘vâv’ olan altı kelimenin on bir yerde ‘elif’li değil de ‘yâ’ ile resmedilme gerekçesini açıklarken üç âlim de ayet sonu uyumu olarak değerlendirme,[667] yine Mehdevî, ‘vâv’ asıllı kelimelerin ‘elif’li yazımını “tefhim olduğunu belirtme”, ‘vâv’ ile resmedilmesini ise “aslının vâv olduğunu belirtme” amacıyla bu şekilde resmedildiğini açıklamış, Dânî’ye baktığımızda o da Mehdevî gibi iki gerekçeye temas etmiş, “aslına itibar edilerek veya tefhim ile okunması esas alınarak” ‘vâv’lı ve elif’li resmedildiğini zikretmektedir.[668]

664 Mehdevî, **Hicâu**, s.52.
665 Dânî, **Muknî’,** s.60-61.
666 İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/185;3/806;4/827.
667 Mehdevî, **Hicâu**, s.55; Dânî, **Muknî’,** s.72; İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn,** 2/166.
668 Mehdevî, **Hicâu**, s.55; Dânî, **Muknî’,** s.60.

E. MAKTU' ve MEVSUL

İmla kaynaklarında bazı harf ve edatların yazımı "maktu' ve mevsul" başlığı altında incelenmektedir. Kaynaklar, bu harf ve edatların imlasında asıl olanın ayrık yazılması şeklinde bir açıklamaya gitseler de bazısının ayrık, bazısının bitişik resmedildiğini aktarmaktadır.[669] Âlimler, söz konusu harf ve edatların ayrık ve bitişik resmedilmesiyle alakalı bir takım farklı gerekçeler söylemişlerdir. Bu anlamda en fazla "telaffuzun esas alınması, edatlar arasında idğam olması" gibi gerekçeler dile getirilirken,[670] 'kıraat farklılığı, edatların çok kullanılması ve bazı dilsel sebepler' de zikredilmektedir.[671] Nitekim, âlimlerin en çok zikrettiği 'telaffuzun esas alınması, edatlar arasında idğam olması' gibi gerekçeler dahi bütün edatları kapsayıcı nitelikte olmadığı görülmekte çünkü bu edatlar çoğu yerde bitişik resmedilmişken istisna olarak ayrı resmedildiği yerler de bulunmaktadır. Dânî'ye baktığımızda o, bu harf ve edatları "mushaflarda aslı üzere ayrık ve telaffuz doğrultusunda bitişik resmedilenler" başlığı altında inceleyerek onların ayrık ve bitişik resmedilmesinin sebebini de izah etmektedir. Dolayısıyla onların bitişik resmedilme gerekçesinin telaffuz olduğunun altını çizmektedir. Aslında müellifin, telaffuz ile kastettiği şeyin, mushafı yazdıranın bazı harf ve edatları söylerken doğal olarak harfler arasında oluşan idgâmı kastettiğini söyleyebiliriz. Netice de bazı harf ve edatların telaffuz esnasında idğamlı olarak okunduğu bilinmektedir.

Mehdevî ise bu harf ve edatların yazımını "maktu' ve mevsul" başlığı altında ayrıca bu edatları idğâm'a konu olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırarak incelemektedir. Müellif, diğer kaynaklarda olduğu gibi bu edatların yazımında asıl olanın ayrık resmedilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bitişik resmedilme sebeplerini ise üç şekilde açıklamaktadır. Nitekim bu bağlamda "mushafı yazdıranın telaffuzu doğrultusunda ve idğam üzere" bitişik yazıldığını söyleyerek Dânî ve diğer pek çok âlimle uyumlu olan gerekçeye yer verdiği görülmektedir. Aynı zamanda "edatların çok kullanılması" sebebiyle bitişik resmedildiğini de belirtmektedir. Müellif, bu harf ve edatların aslı üzere ayrı iki harf olarak resmedilmesinin yanında telaffuz ve idğâm üzere tek bir harf olarak da yazılmasının yani iki farklı resmin de doğru olduğunu söylemektedir.[672] Sonuç olarak birçok âlim tarafından bazı harf ve edatların bitişik resmedilme nedeni olarak bu harflerin idğâm'a konu olması esas alınmış, ayrıca bu konuyu Mehdevî, "idğâm'a konu olanlar" ve "idğâm'a konu olmayanlar" başlıkları altında ele almış, dolayısıyla bu konunun zikredilen iki başlık altında incelenmesi uygun olacaktır.

---

669 Mehdevî, **Hicâu,** s.42-49; Dânî, **Muknî',** s.73-82; İbn Vesîk, **Câmî',** s. 79.
670 Mehdevî, **Hicâu,** s.49; Dânî, **Muknî',** s.73.
671 Maşalı, **Kur'ân'ın Metin Yapısı**, s.243-247.
672 Mehdevî, **Hicâu,** s.42-49.

1. İdğâm'a Konu Olanlar

1)"En-lâ" (اَنْ لاَ): Mehdevî, bu edatın geçtiği her yerde "ellâ" {اَلاَّ}şeklinde 'nûn' harfi olmadan idğamlı olduğunu, on yerde[673] ise {اَنْ لا}şeklinde ayrık olarak 'nûn' harfi ile resmedildiğini zikretmektedir. Ancak müellif, bir yerde ihtilaftan bahsederek, Muhammed b. Îsâ'nın Nusayr b. Yûsuf'dan aktardığı bilgiye göre Enbiyâ 21/87'deki "ellâ" edatının bazı mushaflarda {اَنْ لا} şeklinde 'nûn' ile, bazılarında ise {اَلاَّ} şeklinde 'nûn' harfi olmadan resmedildiğini belirtmektedir.[674] Kaynaklarda da "اَنْ لاَ" edatının, Mehdevî ile uyumlu olarak mezkûr on yerde idğamsız, diğer geçtiği yerlerde ise idğamlı resmedildiği zikredilmektedir.[675] Mehdevî'den farklı olarak Dânî, Enbiyâ 21/87'deki ihtilaftan bahsetmemekte, İbn Necâh ise kimi mushaflarda ayrık, kimi mushaflarda bitişik resmedilmesiyle alakalı farklı âlimlerin rivayetlerine yer vermiş, bununla beraber sahabenin ayrık resmettiğini gerekçe göstererek kendi tercihinin de idğam olmadan 'nûn' harfinin ayrık resmedilmesi yönünde olduğunu belirtmektedir.[676] Dolayısıyla ona göre ayrık resmedilen yerlerin sayısı on değil, on bir olmaktadır.

2)"En-len"{اَنْ لَنْ} : Mehdevî, bu edatın mushafın tamamında "اَنْ لَنْ" olarak 'nûn' ile resmedildiğini, ancak Kehf 18/48 ve Kıyâmet 75/3'deki ayetlerde geçmekte olan "اَنْ لَنْ" edatındaki 'nûn' harfinin hazfedilerek "اَلَّنْ" şeklinde bitişik resmedildiğini belirtmektedir.[677] Kaynaklarda ise Mehdevî ile benzer şekilde söz konusu iki yer dışında geçtiği ayetlerde aslı üzere ayrık resmedildiği zikredilmektedir.[678] Ancak bazı kaynaklarda Müzzemmil 73/20'de geçen edatın mushaflarda bitişik ve ayrık resmedilmesiyle alakalı ihtilaftan bahsedilmektedir.[679] Dânî, bu konuda ihtilaftan bahsetmiş ancak Gâzî b. Kays'ın kitabında da 'nûn' harfi ile ayrık resmedildiğini belirtmiş ise de kendi tercihi hakkında bir şey söylememiştir. İbn Vesîk ve Cühenî, Müzzemmil 73/20'deki ihtilaftan bahsetmiş ancak söz konusu edattaki 'nûn' harfinin aslı üzere ayrık resmedilmesi gerektiğini söylemektedir. Enderâbî ise kaynaklarda olduğu gibi ihtilaftan bahsetmemiş tam aksine 'nûn' harfinin bitişik resmedildiği iki yere ilave olarak Müzzemmil 73/20'deki edatı da eklemektedir.[680] Görüldüğü üzere kaynaklar, Müzzemmil 73/20'deki edat için ihtilaftan bahsetmiş olsa da genel olarak ayrık resmedilmesinin uygun olacağını belirtilmiş, bununla beraber farklı olarak Enderâbî ise bitişik resmedildiğini zikretmektedir. Netice olarak Mehdevî'nin farklılığa yer veren mezkûr kaynaklar gibi ihtilaftan bahsetmemesi dikkat çekicidir.

---

673 A'râf 7/105, 169; Tevbe 9/118; Hûd 11/14, 26; Hac 22/26; Yâsîn 36/60; Duhân 44/19; Mümtehine 60/12, Kalem 68/24.
674 Mehdevî, **Hicâu,** s.42-43.
675 Dânî, **Muknî',** s.73-74; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/555-556; İbn Vesîk, **Câmî',** s. 79; Cuhenî, **Bedi',** s.28-29.
676 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/556-557.
677 Mehdevî, **Hicâu,** s.43.
678 Dânî, **Mukni',** s.75-76; Cuhenî, **Bedi',** s. 27; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/810; İbn Vesîk, **Câmî',** s. 80.
679 Dânî, **Mukni',** s.76; İbn Vesîk, **Câmi',** s. 80; Cuhenî, **Bedi',** s. 27.
680 Enderâbî, **İdâh**, s.137.

3) "Min-Mâ"{مِنْ مَا} : Mehdevî, bu edatın üç yerde Nisâ 4/25, Rûm 30/28, Münâfikûn 63/10'daki ayetlerde "مِنْ مَا" şeklinde ayrık, diğer geçtiği her yerde "مِمَّا" şeklinde bitişik resmedildiğini nakletmektedir.[681]

4) "İn-Lem" {إِنْ لَمْ}: Mehdevî, bu edatın Hûd 11/14'deki ayette 'nûn' harfi olmadan idğamlı/bitişik, diğer yerlerde ise ayrık olarak 'nûn' harfi ile resmedildiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Dânî, bu edatın iki yerde geçtiğini Hûd 11/14'de bitişik, Kasas 28/50'de ise ayrık resmedildiğini nakletmektedir.[682]

5) "An-Mâ"{عَنْ ما} : Müellif, bu edatın mushafın tamamında "عَمَّا" şeklinde idğam ile bitişik, sadece A'râf 7/166'da ayrık resmedildiğini zikretmektedir.

6) "İn-Mâ" {إِنْ مَا}: Müellif, mushafın tamamında 'nûn' harfi olmadan "إِمَّا" şeklinde idğamlı, sadece Râ'd 13/40'deki ayette 'nûn' harfi olmadan "اِنْ مَا" şeklinde ayrık olarak resmedildiğini belirtmektedir.

7) "An-Men" {عَنْ مَنْ}: Müellif, mushafın tamamında 'nûn' harfi olmadan "عَمَّا" şeklinde bitişik, sadece iki yerde Nûr 24/43 ve Necm 53/29'daki ayetlerinde 'nûn' harfi ile ayrık olarak resmedildiğini nakletmektedir.

8) "Em-Men" {أَمْ مَنْ}: Müellif, geçtiği her yerde idğam ile "اَمَّن" olarak, ancak Nisa 4/109, Tevbe 9/109, Saffat 37/11, Fussilet 41/40 olmak üzere dört yerde ayrık resmedildiğini söylemektedir. Benzer bilgileri aktaran İbn Necâh, bu edatın idğamlı ve idğamsız resmedilmesi hususunda mushafların ittifak ettiğini, farklılık arz eden mushafın olmadığını belirtmektedir.[683]

Mehdevî'nin idğamlı edatlarla alakalı aktardığı bilgilerle kaynaklarda aktarılan bilgileri kıyasladığımızda ilk iki edatta Mehdevî ile kaynaklar arasında farklılık söz konusu iken, mezkûr son altı edatta ise meşhur imla kaynakları ve diğer kaynaklarla tam bir örtüşme içerisinde olduğu görülmektedir.[684] Bununla beraber Mehdevî ve Dânî'nin temas etmediği "En-Lev" {اَنْ لَوْ} edatıyla ilgili İbn Necâh, A'râf 7/100, Râ'd 13/31, Sebe' 34/14 ayetlerinde "اَنْ لَوْ" şeklinde aslı üzere ayrık olarak 'nûn' ile, diğer yerlerde ise "اَلَّوْ" şeklinde bitişik resmedildiğini zikretmektedir.[685]

2. İdğâm'a Konu Olmayanlar

1)"Likey-Lâ" {لِكَى لاَ}: Mehdevî, bu edatın Hac 22/5; Ahzâb 33/50; Hadîd 57/23 olmak üzere üç yerde bitişik, diğer yerlerde ayrık resmedildiğini aktarmaktadır.[686] İmla kaynaklarına baktığımızda

---

681 Mehdevî, **Hicâu,** s.43.
682 Mehdevî, **Hicâu,** s.44; Dânî, **Mukni',** s.75.
683 Mehdevî, **Hicâu,** s.44-45; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/417.
684 Dânî, **Mukni',** s.74,75,76; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/417; 3/581, 679, 743; İbn Vesîk, **Câmî',** s. 80-81; Cuhenî, **Bedi',** s. 21, 27-28.
685 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 3/553-554.
686 Mehdevî, **Hicâu,** s.45.

Mehdevî'nin aktardığı bu üç yere ilave olarak Â'li İmrân 3/153'deki ayette geçen edat için bazı kaynaklar bitişik, bazısı mushaflarda bitişik ve ayrık resmedilmesi konusunda ihtilaf edildiğini zikretmektedir.[687] Mehdevî'den farklı olarak Dânî, mezkûr üç yeri zikrettikten sonra Muhammed b. Îsâ'nın Nusayr b. Yusuf'tan aktardığı bilgiye göre Â'li İmrân 3/153'deki edatla ilgili mushafların bitişik resmedilmesi hususunda ittifak ettiğini, bununla birlikte Gâzî b. Kays'ın kitabında da bitişik resmedildiğini belirtmektedir.[688] İbn Necâh ise dört yerde bitişik, diğer yerlerde ayrık resmedildiğini söylemektedir. Ancak Â'li İmrân 3/153'deki edatla ilgili bölge mushaflarında olan farklılığa değinerek Medine mushafında bitişik yazıldığını bu hususta ihtilaf edilmediğini belirtmekte, Kûfe, Basra, Şâm ve Bağdat mushafların bazısında ihtilaf edildiğini bunlardan özellikle Şâm ve Bağdat mushaflarında bu edatın bitişik resmedildiğini söylemektedir.[689] Necâh, Medine mushafında bitişik yazılmasından hareketle üç yere ilave olarak söz gelimi yerde de bitişik yazıldığını kabul etmiş gözükmektedir. Dolayısıyla Dânî, farklı bilgiye yer verse de bitişik yazılan yerin, üç olduğunu söyleyerek Mehdevî ile benzer bilgiye yer vermiş, ancak İbn Necâh, Mehdevî ve Dânî'den farklı olarak dört yerde bitişik resmedildiğini söyleyerek onlardan farklı bilgiye yer verdiği anlaşılmaktadır. Mağrib ulamasından Cühenî ise bazı âlimlerin söz konusu yerde ihtilaf ettiğini zikretmiş, bu yerin ayrık yazılması gerektiğini söyleyerek Mehdevî gibi üç yerde bitişik, diğer yerlerde ayrık resmedildiğini nakletmektedir.[690] Netice olarak Mehdevî, Dânî ve Cühenî gibi Â'li İmrân 3/153'deki edatla alakalı ihtilafa değinmemiş olsa da üç yerde bitişik resmedilmesini tercih etmekle onlarla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

2)"Bi'se-Mâ" {بِئْسَ مَا}: Mehdevî, bu edatın Bakara 2/90,93, A'râf 7/150'deki ayette bitişik, bu üç yerin haricinde ayrık resmedildiğini nakletmektedir.[691] Kaynaklarda ise mezkûr üç yerde bitişik, diğer yerlerde ayrı yazılmasıyla alakalı benzer bilgilere yer verilmiş ancak Bakara 2/93 ve A'râf 7/150'de geçen edatla ilgili ihtilaf olduğu zikredilmektedir.[692] Mehdevî'den farklı olarak Dânî ve İbn Vesîk, Bakara 2/93'daki edatın evveline 'lâm' harfi geldiğinde ayrık resmedildiğini, İbn Necâh ise kimi mushafta bitişik, kimi mushafta ayrık resmedildiğini ancak iki resminde güzel olduğunu söylemektedir. Yine Necâh, A'râf 7/150'deki edatın Medine mushafında bitişik, Irak mushaflarında ayrık resmedildiğini belirtmektedir.[693] İmla kaynakları arasında doğulu Enderâbî ve Kirmânî'nin Mehdevî gibi ihtilafa yer vermediği görülmektedir.[694]

3) "Eyne- Mâ" {أَيْنَ مَا}: Mehdevî, bu edatın Bakara 2/115, Nahl 16/76 ve Şuarâ 26/92'deki üç ayette bitişik, diğer yerlerde ayrık resmedildiğini söylemektedir. Ayrıca Ebû Ca'fer Ahmed b. el-

---

687 Dânî, **Mukni',** s.79-80; Cuhenî, **Bedi',** s.26; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/376. İbn Vesîk, **Câmi',** s. 82. Ayrıca bu edatla ilgili kaynaklardan farklı olarak Enbârî ise Hadîd 57/23'de bitişik, Haşr 59/7'de ayrık resmedildiğini aktarmaktadır. Bkz. İbnu'l-Enbârî, **Îdâhu'l Vakf Ve'l-İbtidâ**,1/342.

688 Dânî, **Mukni',** s.80.

689 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/376.

690 Cuhenî, **Bedi',** s.26.

691 Mehdevî, **Hicâu,** s.45-46.

692 Dânî, **Mukni'**, s.79; Cuhenî, **Bedi',** s.23; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/181,184;3/575; İbn Vesîk, **Câmi',** s. 83.

693 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/184;3/575.

694 Enderâbî, **el-Îdâh,** s.136; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif**, s.78.

Hazzâz'ın Ahzâb 33/61'deki edatı bitişik yazılanlara ilave ettiğini, Hazzâz'dan başkasının ise Nisâ 4/78'deki edatı bitişik resmedilenlere eklediğini nakletmektedir.[695] İmla kaynaklarına baktığımızda benzer şekilde Bakara 2/115, Nahl 16/76 ve Şuarâ 26/92'deki edatın bitişik resmedilmesi hususunda ittifak edildiği aktarılmış iken, Ahzâb 33/61 ve Nisâ 4/78'deki iki yerde ise ihtilaftan bahsedilmektedir.[696] Dânî, müellif ile benzer şekilde üç yerde bitişik resmedildiğini, Ebû Hafs el-Hazzâz'ın Ahzâb 33/61'deki edatı bitişik yazılanlara ilave ettiğini nakletmektedir. Mehdevî ve Dânî'den farklı olarak İbn Necâh ise zikredilen üç yere Ahzâb 33/61'deki edatı da ilave ederek dört yerde bitişik resmedildiğini, ancak Şuarâ 26/92'deki edatın bazı mushaflarda bitişik, bazısında ise ayrık yazıldığını söylemektedir.[697] İbn Necâh'ın dört yerde bitişik resmedilmesiyle alakalı verdiği bilgiler Cühenî, Enderâbî ve Kirmânî gibi âlimlerle örtüşmektedir.[698]

4) "İnne-Mâ" {إِنَّ مَا}: Mehdevî, bu edatın mushafın tamamında "إِنَّمَا" şeklinde bitişik, sadece En'âm 6/134'de "إِنَّ مَا" olarak ayrık resmedildiğini zikretmiş, bunun yanında Nahl 16/95'deki 'inne-mâ' edatının Irak mushaflarında bitişik, kadim mushaflarda ayrık olduğunu söyleyerek ihtilaftan bahsetmektedir.[699] İmla kaynaklarına baktığımızda bu konuda aynı bilgiye yer verilmiş[700] ancak bazı kaynaklar farklı yerdeki ihtilaftan da bahsetmektedir. Nitekim Cühenî, farklı olarak Tâhâ 20/69'daki edatın bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ise ayrık resmedildiğini nakletmektedir.[701]Ancak Ferrâ ve İbnu'l-Enbârî diğer kaynaklarda olduğu gibi Tâhâ 20/69'daki edatın bitişik resmedildiğini nakletmekte, bununla beraber herhangi bir ihtilata yer vermediği görülmektedir.[702] Dânî'ye baktığımızda Mehdevî ile benzer bilgilere yer vermiş, sadece En'âm 6/134'de ayrık olduğunu, Nahl 16/95'deki edatın Irak ve kendi bölge mushaflarındaki farklı yazıldığına temas etmekte, Irak mushafların çoğunda ve Gâzî b. Kays'ın kitabında da bitişik resmedildiğini nakletmektedir. İbn Necâh ise söz konusu olan bir yerde ayrık, diğer yerlerde bitişik resmedildiğini, ihtilaf edilen Nahl 16/95'deki edatla ilgili âlimlerin ihtilaf ettiğini ancak kendi görüşünün bitişik resmedilmesi yönünde olduğunu belirtmektedir.[703] Netice olarak ihtilaf edilen Nahl suresindeki edatla ilgili Mehdevî, sadece ihtilaf edildiğini nakletmekle yetinmiş kendi tercihini belirtmemiş, ancak müelliften farklı olarak Dânî ve İbn Necâh ise bitişik resmedilmesini tercih etmektedir.

5) "Enne-Mâ" {أَنَّ مَا}: Mehdevî, bu edatın Hac 22/62, Lokmân 31/30 ayetlerinde olmak üzere iki yerde "أَنَّ مَا" şeklinde ayrık, diğer yerlerde "أَنَّمَا" olarak bitişik resmedildiğini, bunun yanı sıra Enfâl 8/41'deki 'ennemâ' edatının Irak mushaflarında bitişik, kadim mushaflarda ayrık resmedildiğini

---

695 Mehdevî, **Hicâu,** s.46.
696 Dânî, **Mukni',** s.77-78; İbn Vesîk, **Câmi',** s. 83-84; Cuhenî, **Bedi',** s. 21-22.
697 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/199-200.
698 Enderâbî**, Îdâh,** s.136; Cuhenî, **Bedi',** s. 21; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.80-81.
699 Mehdevî, **Hicâu,** s.46.
700 İbnu'l Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf Ve'l-İbtidâ**,1/313; Dânî, **Mukni'**, s.78-79; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/575; İbn Vesîk, **Câmi',** s. 80.
701 Cuhenî, **Bedi',** s.20.
702 Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân,** 2/186; İbnu'l-Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf Ve'l-İbtidâ**,1/319.
703 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/779.

aktarmaktadır.[704] Kaynakların bu edatla ilgili Mehdevî ile örtüşen bilgiye yer verdiği görülmektedir.[705] Dânî, Enfâl 8/41'deki edatla ilgili Mehdevî ile aynı bilgiyi vererek ihtilaftan bahsetmiş, ondan farklı olarak kendi tercihinin ve çoğunluğun görüşü olan Irak mushaflarında olduğu gibi "أَنَّمَا" şeklinde bitişik resmedilmesi yönünde olduğunu belirtmektedir.[706] İbn Necâh ise ihtilaftan bahsetmemiş söz konusu ihtilaf olan yerdeki edatın bitişik resmedildiğini nakletmektedir.[707] Netice olarak Mehdevî, ihtilaflı olan yerdeki edatla alakalı kendi tercihini ortaya koymazken, Dânî ve Necâh kendi tercihlerini bitişik resmedilmesi yönünde olduğunu açıklamaktadır.

6) "Kulle- Mâ" {كُلَّ مَا}: Mehdevî, bu edatın Nisâ 4/91 ve İbrâhîm 14/34'de olmak üzere iki yerde ayrık, diğer yerlerde bitişik resmedildiğini aktarmaktadır.[708] Kaynaklar söz konusu iki yerde ayrık, diğer yerlerde bitişik resmedildiğini söylese de bazı kaynaklar ihtilaftan bahsetmektedir.[709] Nitekim meşhur imla kaynaklarından Dânî, iki yerde ayrık yazıldığını belirtmiş bununla beraber Nisâ 4/91'deki edatın bitişik resmedildiği bilgisine de temas etmekte, İbn Necâh ise İbrâhîm 14/34'de mushafların ayrık yazılması hususunda ittifak ettiğini ancak Nisâ 4/91 ve Müminûn 23/44'deki edat için bitişik ve ayrık resmedilmesiyle alakalı mushafların ihtilaf ettiğini, kendi tercihinin ayrık resmedilmesi yönünde olduğunu aktarmaktadır.[710] Dolayısıyla Mehdevî ve Cühenî, ihtilaftan bahsetmemekle, ihtilaftan bahseden ve kendi tercihlerini aktaran Dânî, Necâh ve İbn Vesîk'ten ayrılmaktadır.

7) "Fî-mâ"{فِى مَا} : Mehdevî, bu edatın Bakara 2/240; Mâide 5/48, En'âm 6/145,165, Enbiyâ 21/102, Nûr 24/14, Şuarâ 26/146, Rûm 30/28, Zümer 39/3,46, Vâkıa 56/61 olmak üzere on bir yerde "فِى مَا" şeklinde ayrık, diğer yerlerde bitişik resmedildiğini zikretmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu ayrık yazılan yerlerin tamamını bitişik resmeden bazı kimselerin, sadece Şuarâ 26/146'daki edatı ayrık resmettiğini herhangi bir kaynak göstermeden nakletmektedir.[711] İmla kaynakları bu edatla ilgili mushaflarda bitişik ve ayrı resmedilmesi hakkında Mehdevî gibi ihtilafa değinmektedirler.[712] Nitekim Dânî, Muhammed b. Îsâ'dan nakille bu edatın söz konusu on bir yerde ayrık ve bitişik resmedilmesi hususunda ihtilaf edildiğini belirtmiş, bu on bir yeri bitişik resmedenlerin ise sadece Şuarâ 26/146'da ayrık resmettiğini nakletmektedir. İbn Necâh ise zikredilen on bir yerdeki ihtilaftan bahsetmiş, bununla beraber Bakara 2/240 ve En'âm 6/145'deki edatı anlatırken mushaflarda bitişik ve ayrı resmedildiğini iki yazım şeklinin de güzel olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Dânî ve Mehdevî'den farklı olarak Şuarâ 26/146 ve Enbiyâ 21/102'deki edatın ayrı olarak resmedilmesinde ittifak olduğunu

---

704 Mehdevî, **Hicâu,** s.47.

705 Dânî, **Mukni'**, s.78-79; Cuhenî, **Bedi',** s.20; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/993-994; İbn Vesîk, **Câmî',** s.80. Doğulu olan Enderâbî ve Kirmânî ayrık resmedilen yerlerin Hac 22/62, Lokmân 31/27 ve 30 olmak üzere üç yer olduğunu söyleyerek kaynaklardan farklı olarak Lokmân 31/27'deki edatı ilave etmeleriyle onlardan ayrılmışlardır. Bkz. Enderâbî**, Îdâh,** s.135; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.142-143.

706 Dânî, **Mukni'**, s.78-79.

707 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,3/600.

708 Mehdevî, **Hicâu,** s.47.

709 Dânî, **Mukni'**, s.79; Cuhenî, **Bedi',** s. 22; İbn Vesîk, **Câmi',** s. 82.

710 Dânî, **Mukni'**, s.79; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,2/410-411.

711 Mehdevî, **Hicâu,** s.48-49.

712 Dânî, **Mukni'**, s.77; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,2/197-198; Cuhenî, **Bedi',** s. 23-24; İbn Vesîk, **Câmi',** s.81-82.

aktarmaktadır.[713] Netice olarak meşhur imla kaynakları ve diğer kaynaklar, bu edatın mushaflarda ayrık ve bitişik yazılması noktasındaki farklı uygulamalara temas etmektedir. Mehdevî, bu edatla ilgili aktardığı bilgide kaynak referans vermeyerek Dânî'den farklılık arz etmektedir. Necâh ise ayrı resmedilen ve ayrı yazılması noktasında üzerinde icmâ olan Şuarâ 26/146'daki yere Enbiyâ 21/102'deki edatı da ekleyerek iki âlimden farklı bilgiye yer verdiği görülmektedir. Bu farklılığın sebebini ise İbn Necâh'ın nâşiri Ahmet Şirşâl, Necâh'ın bu gürüşünün İbn Eşte'nin kitabında verdiği bilgiyle uyumlu olduğunu nakletmektedir. Nâşir, İbn Eşte'nin İmam Mushafta Şuarâ 26/146 ve Enbiyâ 21/102'deki iki yeri de ayrık olarak gördüğü bilgisini aktarmaktadır.[714]

8) "Mâ-Li" {مَا لِ}: Mehdevî, bu edatın Nisâ 4/78, Kehf 18/49, Furkan 25/7 ve Meâric 70/36 olmak üzere dört yerde kendisinden sonra gelen kelimeden ayrık resmedildiğini aktarmaktadır.[715] Sair kaynaklarda bu edatla ilgili Mehdevî'ye benzer şekilde dört yerde ayrık, diğer yerlerde bitişik resmedildiğini zikretmektedir.[716]İbn Necâh ise zikredilen dört yerin mushaflarda ayrık olarak resmedilmesinde ittifak olduğunu nakletmiş, bunun yanı sıra mushaf yazarları döneminde ayrık ve bitişik olan iki imla şeklinin de kullanıldığını dolayısıyla mushaflarda bu edatın bitişik ve ayrık şekilde yazımının ortaya çıktığını belirtmektedir.[717]

Mehdevî, idğama konu olmayanlar kapsamında, yukarıda bahsettiğimiz edatlardan başka bazı edat ve harflerin de bitişik ve ayrık yazımlarını zikretmektedir. Nitekim "İbn-Umm" {ابْنَ أُمَّ},[718] "Yevme-Hum"{يَوْمَ هُمْ}[719] "Haysumâ"{حَيْثُ مَا} [720], "İl-Yâsîn"{الْيَاسِين}[721] saydığımız bu dört edatla ilgili Mehdevî'nin verdiği bilgiyle kaynakların aktardığı bilgiler bire bir örtüşmektedir.[722] Ancak Mehdevî'nin eserinde yer vermediği kaynakların temas ettiği edatlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda kaynaklarda "Vey-Ke-Enne"{وَىْ كَ اَنَّ}[723] "Lâte-Hîne"{لَاتَ حِينَ}[724] "Ni'immâ" [725]{نِعِمَّا} "Mehmâ"

---

[713] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,2/197-198,292;3/522.

[714] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn,** 2/198. (nâşir,7. Dipnot)

[715] Mehdevî, **Hicâu,** s.48.

[716] Dânî, **Mukni'**, s.80; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,2/406; Cuhenî, **Bedi',** s.30; İbn Vesîk, **Câmi',** s.82.

[717] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/406-407.

[718] Bu kelime A'râf 7/150'de {ابْنَ أُمَّ}şeklinde ayrık, Tâhâ 20/94'te ise bitişik yazılmıştır. Bkz. Mehdevî, **Hicâu,** s.47-48. Ayrıca bu kelimeyle alakalı Ferrâ, bizim mushafımız ve İbn Mes'ûd Mushafında bitişik resmedildiğini söylemektedir. Müellif, söz konusu kelimeyle alakalı genel ifade kullanmış ayetin nerde olduğunu belirtmemektedir. Nâşir ve diğer imla kaynakları da Tâhâ 20/94'teki âyetin bitişik resmedildiğini söylemesi Ferrâ'nın kastettiği yerin Tâhâ suresi olduğunu düşünebiliriz. Bkz. Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân,** 2/313.

[719] Mü'min 40/16 ile Zâriyât 51/13'de ayrık, diğer yerlerde ise bitişik resmedilmiştir. Mehdevî, **Hicâu,** s.49.

[720] Bakara 2/144 ve 150 olmak üzere iki yerde "حَيْثُ مَا" şeklinde ayrık resmedilmiştir. Mehdevî, **Hicâu,** s.49.

[721] Saffât 37/130'da ayrık "آل ياسين" şeklinde ayrık resmedilmiştir. Mehdevî, **Hicâu,** s.49.

[722] İbnu'l-Enbârî, **İdâhu'l-Vakf Ve'l-İbtidâ**,1/335,341,344,345; Dânî, **Mukni'**, s.78,80-81; Cuhenî, **Bedi',** s.25,29,36; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/515,576;4/1042-1043,1067; İbn Vesîk, **Câmi',** s.83-84.

[723] Kasas 28/86'da geçen bu kelime "وَيْكَأَنَّ" olarak bitişik resmedilmiştir.

[724] Sâd 38/3'de geçen bu edat "لَاتَ حِينَ" şeklinde ayrık resmedilmiştir.

[725] Bu edat Bakara 2/271 ve Nisâ 4/58'de geçmekte ve bitişik resmedilmiştir.

{مَهْمَا}[726] "Rubemâ" {رُبَمَا}[727] edatları geçmektedir.[728] Mushaflarda farklı yazıma konu olmayan bu edatları Mehdevî'nin eserinde zikretmeme nedeni ise usulü gereği ihtilaf olmayan, kural ve kaidenin dışında istisna teşkil etmediği için temas etmediğini düşünmemiz mümkündür.

Sonuç olarak Mehdevî'nin maktu' ve mevsul başlığı altında bazı harf ve edatların bitişik ve ayrık resmedilmesine dair aktardığı bilgilerle, bu harf ve edatların bitişik ve ayrık resmedilme sebepleriyle alakalı verdiği bilgiler, sair kaynaklar ve meşhur imla kaynakları Dânî ve İbn Necâh'ın verdiği bilgilerle genel anlamda uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı küçük farklılıklar da bulunmakta olup bu farklılıklar yukarda edatlar incelenirken tek tek aktarılmıştır. Ancak bu farklılıklardan bir tanesi dikkat çekidir. Nitekim Mehdevî, bu konuyu anlatırken Dânî ve İbn Necâh gibi kaynak zikretmeyip sadece ihtilaf edilen bir edat olduğunda kaynak ismi verdiği görülmektedir. Bu durum müellifin genel olarak usulünü bize göstermektedir. Nitekim diğer başka konuları incelerken de aynı şekilde kaynak göstermemiş sadece ihtilaf edilen kelime olduğunda kaynak ismi vermesi bu anlamda düşüncemizi desteklemektedir.

[726] A'râf 7/132'de geçen edat mushafların tamamında bitişik resmedilmiştir.

[727] Hicr 15/2'de geçen edat mushafların tamamında bitişik resmedilmiştir.

[728] Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân,** 2/313; Enbârî, **Îdâhu'l-Vakf Ve'l-İbtidâ**,1/335-336,340; Dânî, **Mukni'**, s.78,81; Cuhenî, **Bedi',** s.23; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/310-311;3/566;4/974,1047; İbn Vesîk, **Câmi',** s.84.

F. HİCAZ, ŞAM ve IRAK MUSHAFLAR ARASINDAKİ YAZIM FARKLILIKLARI

Halife Osman tarafından istinsah edilen mushaflar arasındaki farklılıklar iki şekildedir. Birincisi, telaffuzda değişiklik arz etmeyen ve herhangi bir kıraat farklılığına sebep olmayan imla tarzıdır. İkincisi ise telaffuzda değişiklik, aynı zamanda kıraat farklılığına sebep olan bir harfin yerine başka bir harfin gelmesi veya harf ziyadesi, noksanlığı gibi durumlardaki imla türüdür. Dolayısıyla mushaflar arasındaki farklı olan kelimelerle kastedilen, kıraat farklılıklarını ortaya çıkaran yazım biçimidir.[729] Çünkü kaynaklarda söz konusu farklılıklara sahip kelimelerin mushaflar arası farklı imlâ ile yazılması, bir mushafta toplanmasının mümkün olmamasıyla izah edilmiştir. Nitekim Dânî, Hz. Osmân'ın Hz. Peygamberden sahih olarak gelen kıraatlerin hepsini mushafa yazdırdığını ancak tek resimle bir mushafta toplanması mümkün olmayan kıraatleri ise farklı mushaflara yazdırdığını belirtmektedir.[730]

Mushaflar arasındaki söz konusu bu farklılıkların tespit edilmesi erken dönemde başlamış ancak bu alandaki eserler hicrî ikinci asırdan itibaren ortaya çıkmıştır. Nitekim İbnu'n-Nedîm bu kapsamda bazı eserler zikretmektedir.[731] Söz konusu eserlerden sadece İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (ö. 316/929) *Kitâbu'l-İhtilâfi'l-Mesâhif*' adlı eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserle birlikte meşhur imla kaynakları da mushaflar arasında farklılık arz eden bu kelimelere değinmektedir. Nitekim Dânî, "İmam Mushaf'tan istinsah edilen Hicaz, Irak ve Şâm mushaflarındaki ziyade ve noksan yazımı hususunda ihtilaf edilen kelimeler" başlığı altında bu kelimeleri incelemektedir.[732] İbn Necâh ise konuyu sûre düzeninde yeri geldikçe yer vermiş, müstakil bir başlık altında aktarmamıştır.

Mehdevî ise önceki beş başlıkta ele aldığımız üzere resm-i Osmânî'nin imla özelliklerini anlattığı gibi belli şehirlere gönderilen mushaflar arasındaki farklı yazılan kelimelere de temas etmektedir. Müellif, mushaflar arasındaki yazım farklılıklarında kıraat imamlarının ihtilaf ettiğini belirterek mushaflar arasında farklı yazılma gerekçesini de açıklamaktadır. Bununla beraber bazı kıraat imamlarının da mushaf imlasına göre okumadığının altını çizerek kıraatin resme değil nakle tabi olduğunu belirtmiş, dolayısıyla Dânî ile bu konuda tam uyum içinde olduğunu söylememiz mümkündür. Müellif, mushaflar arasındaki farklı yazılanlara "Hicaz, Şâm ve Irak mushafları arasında ihtilaf edilen harfler" başlığı altında bu kelimeleri mushaf tertibine göre tek tek incelemektedir. Farklı yazımlar kapsamında Hz. Osman mushaflarını iki şekilde ele almıştır. Birincisi "ismi belirtilen mushaflar" olarak, ikincisi ise "ismi belirtilmeyen bazı mushaflar" olarak incelemektedir. İstinsah edilen mushafların yanı sıra daha önceki konularda bazı kelimeleri aktarırken sahabe mushaflarına da atıfta bulunmuştur. Bu mushafların Abdullah b. Mes'ûd ve Ubey b. Kâ'b Mushafı olduğu görülmektedir. Söz gelimi sahabe mushaflarına geçtikleri yerde temas ettiğimiz için burada tekrardan zikredilmeyecektir. Dolayısıyla

[729] Mehdevî, **Hicâu,** s.97-105; Dânî, **Mukni'**, s.118-119; Maşalı, **Kur'ân' ın Metin Yapısı**, s.253-254.
[730] Dânî, **Muknî'**, s.118-119.
[731] İbnu'n-Nedîm, **Kitâbu'l-Fihrist,** s.38-39.
[732] Dânî, **Muknî'**, s.96.

istinsah faaliyeti sonrasında belli bölgelere gönderilen ve Mesâhif-i Osmâniyye olarak bilinen mushaflar arasındaki farklılıkları, Mehdevî'nin eserinde aktardığı şekilde "ismi belirtilen mushaflar", "ismi bazı mushaflar" şeklinde müphem bırakılan mushaflar olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1. İsmi Belirtilen Mushaflar

İmla kaynaklarında ismi belirtilerek yer verilen mushaflar, İmam Mushaf ile Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Şâm mushafları olduğu görülmektedir. İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî, beş şehirle birlikte İmam Mushaf'taki yazım farklılıklarına temas etmiş, aynı şekilde Dânî'de bazı kelimelerde Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam'dan nakilde bulunarak İmam Mushaf'taki yazım farklılıklarına değinmektedir.[733] Mehdevî'de "Hicaz, Şâm ve Irak mushaflar arasında ihtilaf edilen harfler" başlığı altında Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Şâm mushaflarının isimlerini tek tek zikretmiştir. Ancak Mehdevî, mushaflar arasında farklı yazıma konu olmuş kelimelerin İmam Mushaf'taki durumuna temas etmiş olan Sicistânî ve Dânî gibi çok fazla kelimeye değinmemekle beraber diğer anlattığı bazı konularda birkaç yerde İmam Mushaf'a atıfta bulunmaktadır.

Müellifin ismini belirttiği Osman Mushafları arasındaki farklılıklara dair aktardığı bilgiler şu şekildedir. Bakara 2/116 Şâm mushafında "قالوا" şeklinde 'vâv'sız, sair mushaflarda "وقالوا" olarak 'vâv'lı; Bakara 2/132 Medine ve Şâm mushaflarında "واوصى" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "ووصى" olarak 'elif'siz; Â'li İmrân 3/133 Medine ve Şâm mushaflarında "سارعوا" şeklinde 'vâv'sız, diğer mushaflarda "وسارعوا" olarak 'vâv' ile; Â'li İmrân 3/184 Şâm mushafında "وبالزبر وبا لكتاب" şeklinde 'bâ' harfi ile, diğer mushaflarda "والزبر والكتب" 'bâ' harfi olmadan; Nisâ 4/66 Şâm mushafında "قليلا" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "قليل" olarak 'elif'siz; Mâide 5/53 Medine, Mekke ve Şâm mushaflarında "يقول" şeklinde 'vâv'sız, sair mushaflarda ise "ويقول" olarak 'vâv'lı; Mâide 5/54 Medine ve Şâm mushaflarında "يرتدد" şeklinde çift 'dâl' ile, diğer mushaflarda "يرتد" olarak tek 'dâl' ile; En'âm 6/32 Şâm mushaflarında "ولدار" şeklinde tek 'lâm' ile, diğer mushaflarda "وللدار" olarak çift 'lâm' ile; En'âm 6/63 Kûfe mushafında "انجينا" şeklinde 'tâ' harfi olmadan, diğer mushaflarda "انجيتنا" olarak 'yâ' ve 'tâ' ile; En'âm 6/137 Şâm mushafında "شركائهم" şeklinde 'yâ' ile, diğer mushaflarda "شركاؤهم" olarak 'vâv' ile; A'râf 7/43 Şâm mushafında "يتذكرون" şeklinde 'yâ' ve 'tâ' ile, sair mushaflarda "تذكرون" olarak 'tâ' ile; A'râf 7/43 Şâm mushafında "ما كنا" şeklinde 'vâv'sız, diğer mushaflarda "وما كنا" olarak 'vâv'lı; A'râf 7/75 Şâm mushafında "وقال" şeklinde 'vâv'lı, diğer mushaflarda "قال" olarak 'vâv'sız; A'râf 7/141 Şâm mushafında "انجاكم" şeklinde üçüncü şahıs, diğer mushaflarda "انجينكم" olarak birinci çoğul şahıs kipinde; Tevbe 9/100 Mekke mushafında "من تحتها" şeklinde 'min' harfi ile, sair mushaflarda "تحتها" olarak 'min' harfi olmadan; Tevbe 9/107 Medine ve Şâm mushafında "الذين" şeklinde 'vâv'sız, diğer mushaflarda "والذين" olarak 'vâv' ile; Yunus 10/22 Şâm mushafında "ينشركم" 'nûn' ve 'şîn' ile, diğer mushaflarda "يسيركم" 'sîn' ve 'yâ' ile; İsrâ 17/93 Mekke ve Şâm mushafında "قل" şeklinde 'elif'siz, diğer mushaflarda "قال" olarak 'elif' ile; Kehf 18/36 Medine, Mekke ve Şâm mushafında "منهما" şeklinde

[733] Sicistânî, **Kitâbu'l-Mesâhif**, 2/253-283; Dânî, **Muknî'**, s.106-117.

tesniye, Irak mushaflarında "منها" olarak tekil kipinde; Kehf 18/95 Mekke mushafında "مكننى" şeklinde çift 'nûn' ile, diğer mushaflarda "مكنى" olarak tek 'nûn' ile; Enbiyâ 21/4 Kûfe mushafında "قال" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "قل" olarak 'elif'siz; Enbiyâ 21/30 Mekke mushafında "الم" şeklinde 'vâv'sız, diğer mushaflarda "اولم" olarak 'vâv'lı; Müminûn 23/87,89 Basra mushafında "الله" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "لله" olarak 'elif'siz; Müminûn 23/112,114 Kûfe mushafında "قل" şeklinde 'elif'siz, diğer mushaflarda "قال" olarak 'elif'li; Furkan 25/25 Mekke mushafında "تنزل" şeklinde çift 'nûn' ile, diğer mushaflarda "نزل" olarak tek 'nûn' ile; Şuarâ 26/217 Medine ve Şâm mushaflarında "فتوكل" şeklinde 'fâ' ile, diğer mushaflarda "وتوكل" olarak 'vâv' ile; Neml 27/21 Mekke mushafında "لياتيننى" şeklinde çift 'nûn' ile, diğer mushaflarda "لياتينى" olarak tek 'nûn' ile; Kasas 28/37 Mekke mushafında "قال" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "وقال" olarak 'elif'siz; Yâsîn 36/35 Kûfe mushafında "عملت" şeklinde zamirsiz, diğer mushaflarda "عملته" olarak zamirli; Zümer 39/64 Şâm mushafında "تامروننى" şeklinde çift 'nûn' ile, diğer mushaflarda "تامرونى" olarak tek 'nûn' ile; Mü'min 40/21 Şâm mushafında "منكم" şeklinde 'kâf' ile, diğer mushaflarda "منهم" olarak 'hâ' harfi ile; Mü'min 40/26 Kûfe mushafında "او ان" şeklinde 'vâv'dan önce 'elif'li, sair mushaflarda "و ان" olarak 'vâv'dan önce 'elif'siz; Şûrâ 42/30 Medine ve Şâm mushafında "بما" şeklinde 'fâ' harfi olmadan, diğer mushaflarda "فبما" olarak 'fâ' ile; Zuhruf 43/68 Medine ve Şâm mushafında "ياعبادي" şeklinde 'yâ' ile, diğer mushaflarda "ياعباد" olarak 'yâ'sız; Zuhruf 43/71 Medine ve Şâm mushafında "تشتهيه" şeklinde çift 'hâ' ile, diğer mushaflarda "تشتهي" olarak tek 'hâ' ile; Ahkâf 46/15 Kûfe mushafında "احسانا" şeklinde 'elif'li, diğer mushaflarda "حسنا" olarak 'elif'siz; Muhammed 47/18 Mekke mushafında "ان تأتهم" şeklinde 'yâ'sız, ancak Kûfe mushaflarında ihtilaf edildiğini bazılarında aynı şekilde 'yâ'sız olduğunu, diğer mushaflarda ise "ان ناتيهم" olarak 'yâ' ile; Rahmân 55/12 Şâm mushafında "ذاالعصف" şeklinde 'elif'li, diğerlerinde "ذوالعصف" olarak 'vâv'lı; Rahmân 55/78 "ذو الجالل" şeklinde 'vâv' ile, diğerlerinde "ذى الجالل" olarak 'yâ' ile; Hadîd 57/10 Şâm mushafında "وكل" şeklinde 'elif'siz, diğerlerinde "وكلا" olarak 'elif'li; Hadîd 57/24 Medine ve Şâm mushaflarında "الغنى" şeklinde 'hüve' olmadan, diğerlerinde "هو الغنى" olarak 'hüve' ile; Şems 91/15 Şâm mushafında "فلا يخاف" şeklinde 'fâ' ile, diğerlerinde "ولا يخاف" olarak 'vâv' ile yazıldığını aktarmaktadır.[734] Mehdevî diğer bazı konuları anlatırken iki yerde de İmam Mushaf'a atıfta bulunmaktadır. Zevâtu'l-yâ ve zevâtu'l-vâv olan kelimeleri naklederken Âsım el-Cahderî'nin Nisâ 4/3'deki "مَا طَيبَ" kelimesini İmam Mushaf'ta 'yâ' ile gördüğünü belirtmektedir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın Hz. Osman mushafında Bakara 2/58'deki "خَطيكُمْ" kelimesini 'yâ' harfi ile, A'râf 7/161'deki kelimesini ise "خَطيئَتكُمْ" olarak 'yâ' ve 'tâ' harfi ile yazılı gördüğünü belirtmektedir.[735] Mehdevî'nin yukarda zikrettiğimiz mushaflar arasındaki farklı yazıma dair aktardığı bilgiler tablo halinde şu şekildedir.

Sûre-Âyet	**Okunuş**	**Medîne**	**Mekke**	**Kûfe**	**Basra**	**Şâm**	**Sayfa**

[734] Mehdevî, **Hicâu**, s.97-102.
[735] Mehdevî, **Hicâu**, s.54,76.

2/116	Ve-kâlû/kâlû	وقالوا	وقالوا	وقالوا	وقالوا	قالوا	97
2/132	Ve-vessâ/ Ve-evsâ	واوصى	ووصى	ووصى	ووصى	واوصى	97
3/133	Ve-sâriû/sâriû	سارعوا	وسارعوا	وسارعوا	وسارعوا	سارعوا	97
3/184	Ve'z-zuburi/Ve- bi'z -zuburi—Ve'l- kitâbi/ve bi'l-kitâbi	والزبر والكتب	والزبر والكتاب	والزبر والكتاب	والزبر والكتاب	وبالزبر وبا لكتاب	97
4/66	Kalîlun/ Kalîlen	قليل	قليل	قليل	قليل	قليلا	98
5/53	Yekûlu/ve-Yekûlu	يقول	يقول	ويقول	ويقول	يقول	98
5/54	Yertedde/yertedid	يرتدد	يرتد	يرتد	يرتد	يرتدد	98
6/32	Le'd-dâru/le-dâru	وللدار	وللدار	وللدار	وللدار	ولدار	98
6/63	Enceytenâ/ Encânâ	انجيتنا	انجيتنا	انجينا	انجيتنا	انجيتنا	98
6/137	Şurakâ'uhum/ şurakâ'ihim	شركاؤهم	شركاؤهم	شركاؤهم	شركاؤهم	شركائهم	98
7/3	Tezekkerûn/Yetezekkerûn	تذكرون	تذكرون	تذكرون	تذكرون	يتذكرون	98
7/43	Vemâ-kunnâ/Mâ-kunnâ	وما كنا	وما كنا	وما كنا	وما كنا	ما كنا	98
7/75	Kâle/ ve-Kâle	قال	قال	قال	قال	وقال	99
7/141	Enceynâkum/Encâkum	انجينكم	انجينكم	انجينكم	انجينكم	انجاكم	99
9/100	Tahtehâ/min-Tahtihâ	تحتها	من تحتها	تحتها	تحتها	تحتها	99
9/107	Ve'llezîne/ e'llezîne	الذين	والذين	والذين	والذين	الذين	99
10/22	Yuseyyirukum/yenşurukum	يسيركم	يسيركم	يسيركم	يسيركم	ينشركم	99
17/93	Kul/Kâle	قل	قال	قل	قل	قال	99
18/36	Minhâ/Minhumâ	منهما	منهما	منها	منها	منهما	99
18/95	Mekkenenî/ Mekkennî	مكنى	مكننى	مكنى	مكنى	مكنى	100
21/4	Kâle/ Kul	قل	قل	قال	قل	قل	100

21/30	Evelem/Elem	اولم	الم	اولم	اولم	اولم	100
23/87	Allâh/Li'llâh	لله	لله	لله	الله	لله	100
23/89	Allâh/Li'llâh	لله	لله	لله	الله	لله	100
23/112	Kâle/Kul	قال	قال	قل	قال	قال	100
23/114	Kâle/Kul	قال	قال	قل	قال	قال	100
25/25	Nuzzile/Nunzilu	نزل	ننزل	نزل	نزل	نزل	100
26/217	Vetevekkel/Fetevekkel	فتوكل	وتوكل	وتوكل	وتوكل	فتوكل	100
27/21	Leye'tiyennî/ leye'tiyennenî	لياتينى	لياتيننى	لياتينى	لياتينى	لياتينى	100
28/37	Kâle/ ve-Kâle	وقال	قال	وقال	وقال	وقال	100
36/35	'Amilethu/'amilet	عملته	عملته	عملت	عملته	عملته	101
39/64	Te'murûnnî/ te'murûnenî	تامرونى	تامرونى	تامرونى	تامرونى	تامروننى	101
40/21	Minhum/minkum	منهم	منهم	منهم	منهم	منكم	101
40/26	Ev-en/ve-en	و ان	و ان	او ان	و ان	و ان	101
42/30	Fe-bimâ/ bimâ	بما	فبما	فبما	فبما	بما	101
43/68	Yâ 'ıbâdi/ yâ 'ıbâd	ياعبادي	ياعباد	ياعباد	ياعباد	ياعبادي	101
43/71	Teştehî/teştehîhi	تشتهيه	تشتهي	تشتهي	تشتهي	تشتهيه	101
46/15	Husnen/ihsânen	حسنا	حسنا	احسانا	حسنا	حسنا	101
47/18	En-te'tiyehüm/en-te'tihim	ان تاتيهم	ان تأتهم	ان تاتيهم	ان تاتيهم	ان تاتيهم	101
55/12	Zû/zâ	ذوالعصف	ذوالعصف	ذوالعصف	ذوالعصف	ذاالعصف	102
55/78	Zî/zû	ذى الجالل	ذى الجالل	ذى الجالل	ذى الجالل	ذو الجالل	102
57/10	Kullen/kullun	وكلا	وكلا	وكلا	وكلا	وكل	102
57/24	Huve'l-ğaniyyu/ ğaniyyu	الغنى	هو الغنى	هو الغنى	هو الغنى	الغنى	102

91/15	Velâ-yehâfu/felâ-yehâfu	فلا يخاف	ولا يخاف	ولا يخاف	ولا يخاف	فلا يخاف	102

Mehdevî'nin istinsah edilerek farklı şehirlere gönderilen mushaflar arasındaki farklı yazım kapsamında naklettiği yukarda verdiğimiz kelimelerle, meşhur imla kaynaklarını kıyasladığımızda genel olarak uyum söz konusudur.[736] Ancak Mehdevî ile kaynaklar arasında farklılık arz eden kelimeler de bulunmaktadır. Nitekim farklılık arz eden bir bilginin İsrâ sûresi 93'deki "قال" kelimesindeki mushaflar arasındaki ihtilafta ortaya çıkmaktadır. Mehdevî, bu kelimenin Mekke ve Şâm mushaflarında emir kipi olarak "قل" şeklinde, diğer mushaflarda "قال" şeklinde mazi olarak yazıldığını belirtmektedir.[737] İmla kaynaklarında ise müelliften farklı olarak tam tersi Mekke ve Şâm Mushaflarında "قال" şeklinde, diğer mushaflarda emir kipinde yazıldığı zikredilmektedir.[738] Ancak bu durumun müstensih Hâtim Sâlih'in hatasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu eserin 1973'teki ilk neşrinde Muhyiddin Ramazan'ın bu kelimeyle alakalı imla kaynakları doğrultusunda bilgi verdiği görülmektedir.[739] Dolayısıyla bu kelimeyle alakalı Dânî ve diğer kaynaklardan farklılık gösteren durumun Mehdevî'den kaynaklanmadığını eserin ikinci neşrini yapan Hâtim Sâlih'in hatasından ortaya çıktığını söylememiz mümkündür.

Bir başka farklılık olan yer ise Müminûn 23/112'deki "قال" kelimesinde görülmektedir. Mehdevî, yukarda geçtiği üzere Müminûn 23/112 ve 114'de geçmekte olan "قال" kelimesinin sadece Kûfe mushafında "قل" şeklinde emir kipinde, diğer mushaflarda "قال" şeklinde mazi olarak yazıldığını belirtmektedir. Bazı imla kaynaklarında bu kelimeyle alakalı farklı rivayetlere yer verilmektedir.[740] Nitekim Dânî, mushaflardaki yazımla ilgili aynı bilgilere yer vermiş, ancak Müminûn 23/112'deki kelimenin Mekke mushafında "قل" şeklinde olması gerektiğini çünkü onların kıraatinin ilk yerde emir siğasında ikinci yerde mazi kipinde olduğunu, bununla beraber Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm'dan rivayetle Mekke mushaflarında söz konusu iki yerin de 'elif' ile yazıldığını aktarmaktadır.[741] Dânî her ne kadar ilk bakışta Mehdevî'den farklı olan bir bilgiye yer vererek aralarında ihtilaf olduğu anlaşılsa da onun Mekke ehlinin kıraatinin ilk yerde emir siğasında olduğu için Mekke mushafında "قل" şeklinde 'elif'siz olması gerektiğini söylemesi bunu kabul ettiği anlamı taşır mı düşündürücüdür. Çünkü bu konunun sonunda bir beldenin kıraatinin o bölgenin mushafı ile uyumlu olması gerekmez demiş bunun

[736] İbn Ebû Dâvûd, **Kitâbu'l-Mesâhif**, 2/253-283; Dânî, **Muknî'**, s.106-117; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 2/202,210, 366,385-386,404;3/448-449,478,489-491,518,530,541,548-549,636,639-640,795,807;4/857-858,895,898-899,912,940,944-945,967,1020,1062-1063,1069-1071,1092,1105-1106,1118,1124,1165,1186,1188;5/1301.

[737] Mehdevî, **Hicâu,** s.99.

[738] Sicistânî, **Kitâbu'l-Mesâhif**, 2/256; Dânî, **Muknî'**, s.108; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/795; Kirmânî, **Hattu'l-Mesâhif,** s.133.

[739] Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr,** (thk, Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan) Kahire; 1393/1973, s.119.

[740] Dânî, **Muknî'**, s.109; Enderâbî**, Îdâh,** s.116; Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.145.

[741] Dânî, **Muknî'**, s.109.

da ötesinde bu şekilde düşünenleri tenkit etmiştir.[742] Ayrıca söz gelimi kelimeyi anlattığı yerin en başında her iki yerde de Kûfe mushafında emir kipinde, diğer mushaflar da mazi siğası şeklinde 'elif'li olduğunu zikretmiş olması da Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dan gelen rivayeti benimsediğini söyleyebiliriz. İbn Necâh'ta bu iki yerle ilgili öncelikle mushaflardaki yazım durumuna daha sonra kıraat ihtilafına temas etmiştir. Bu bağlamda Kûfe mushafının 'elif'siz emir kipinde, sair mushafların ise 'elif'li olarak mazi siğasında olduğunu nakletmektedir.[743]Söz konusu yerle alakalı doğunun imla kaynakları ise bu kelime hakkında Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh'tan farklı bir bilgiye değinmektedir. Nitekim Enderâbî, söz konusu iki yerde Kûfe mushaflarının "قل" şeklinde 'elif'siz, Mekke mushafının ilk geçtiği Müminûn 23/112'deki yerde Kûfe mushafları gibi 'elif'siz, diğer mushafların ise iki yerde de "قال" şeklinde 'elif'li olduğunu nakletmektedir.[744]Aynı şekilde Kirmânî'de bu bilgileri tekrarlamaktadır.[745] Görüldüğü üzere bu kelime hakkında Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh aynı çizgide, Enderâbî ile Kirmânî'de aynı doğrultuda bilgi nakletmektedir. Netice de meşrik ve mağrip ulâmâsı arasında farklı bir aktarım olduğu görülmekte, dolayısıyla söz gelimi kelimede ihtilaf olduğunu söylemek mümkündür.

Bu farklılıkların yanı sıra Mehdevî'nin eserinde temas etmediği ancak imla kaynaklarında geçmekte olan farklılıklar da bulunmaktadır. Nitekim Dânî, yukarda saydığımız mushaf farklılıklarını farklı âlimlerden aktardıktan sonra Ebû Hâtim es-Sicistânî'den naklettiği bilgide Yusuf 12/50 ve 54'deki "ائْتُونِي" kelimesinin Medine mushafında 'yâ' harfi olmadan "ائتون" şeklinde, Nisâ 4/171'deki "بِاللهِ ورسُوله" kelimesinin Mekke mushafında 'sîn' harfinden sonra 'vâv' ile, Basra mushafında "بِاللهِ وَرُسُله" şeklinde 'vâv'sız olduğunu, A'râf 7/43'deki "تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ" kelimesinin Şâm mushafında "مِنْ" harfi olmadan, yine A'râf 7/195'deki "ثُمَّ كِيدُونِ" kelimesinde 'yâ' ziyadesiyle "ثُمَّ كِيدُونِى" olarak, Enfâl sûresi 8/67'deki "مَا كَانَ لِنَبِيٍّ" kelimesinde çift 'lâm' harfi ile "لِلنَبِيّ" şeklinde olduğu, Kehf sûresi 77. ayetindeki "لَتَّخَذْتَ" kelimesinde çift 'lâm' olarak "للَتَّخَذْتَ" şeklinde, Müddessir 33. ayetindeki "اذ ادبر" kelimesinde 'zâ' harfinden sonra 'elif' ziyadesiyle "اذا ادبر" şeklinde yazıldığını aktarmaktadır.[746] Sair imla kaynaklarına baktığımızda bu kelimelerle alakalı mushaflar arasındaki ihtilafa yer verildiği görülmektedir.[747] İbn Necâh ve Kirmânî bu kelimelerin birçoğunu zikretmemiş olmakla beraber bazılarına değinmektedir.[748] Ancak Enderâbî, Dânî'nin zikrettiği mushaflar arasında ihtilaf olan dokuz kelimeye temas etmiş[749] bununla beraber bazı kelimeleri de eleştirmiştir. Enderâbî, Kehf 77. ayetindeki "لَتَّخَذْتَ" kelimesinin Şam mushafı'nda öncelikle "للتخذت" şeklinde iki 'lâm' ile yazıldığını belirtmektedir.

---

742 Dânî, **Muknî'**, s.117-118.

743 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 4/898.

744 Enderâbî**, Îdâh,** s.116.

745 Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.145.

746 Dânî, **Muknî'**, s.116-117.

747 Sicistânî, **Kitâbu'l-Mesâhif**, 2/270,271,276; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/588,816-817; Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.118,137,187.

748 Necâh ve Kirmânî zikrettikleri yerlerde mushaflar arasındaki ihtilaftan bahsetmemiş olması da dikkat çekicidir. Bkz. İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/588,816-817; Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.118,137,187.

749 Enderâbî**, Îdâh,** s.127-129.

Ancak bu yazımın hatalı olduğunu çift 'lâm' ile yazımın aslında "لاتخذت" şeklinde 'lâm' ve 'tâ' harfinin arasında bir 'elif' ziyadesiyle 'tâ' harfinin şeddeli olarak okunmasına işaret ettiğini zikretmişse de hemen akabinde Ahmed ez-Za'ferânî'den nakilde bulunarak kelimenin Şâm mushafı'nda "لاتخذت" olarak 'tâ' ve 'lâm' arasına 'elif' ilavesiyle yazıldığını aktarmakta bu sefer de bu yazımı eleştirerek hata olduğunu belirtmiş, "للتخذت" şeklindeki çift 'lâm' ile yazımın Şâm halkının kıraati olan şeddeli okumaya elverişli olduğunu söylemektedir.[750] Söz konusu kelimeyle alakalı kıraat ihtilaflarına baktığımızda imam İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb, 'tâ' harfinin sükûnu ve 'ha' harfinin kesresiyle letehizte "لَتَخِذْتَ" şeklinde, diğerleri ise 'tâ' harfinin şeddesi ve 'hâ' harfinin fetha harekesiyle lettehazte "لاَتَّخَذْتَ" olarak okumaktadır.[751] Netice olarak Enderâbî her ne kadar çelişkili aktarımda bulunmuş olsa da Şam halkının kıraati doğrultusunda olan yazımını ortaya çıkarmak istemesi açıkça ortadır. Bir diğer doğulu âlim Kirmânî ise söz gelimi kelimeyle ilgili iki farklı nakilde bulunmuş, İbn Mihrân'dan olan rivayetinde "لاتخذت" şeklinde 'lâm' ve 'elif'li olduğunu, Nakkâş'tan olan rivayetinde ise "للتخذت" şeklinde iki 'lâm' ile olduğunu ancak bu yazımın çok tuhaf olduğunu belirterek eleştirmektedir.[752] İbn Necâh ise üç âlimden farklı olarak bu kelimenin mushaflar arasındaki ihtilafından bahsetmemiş, Nâfî b. Ebî Nuaym el-Medenî'den rivayetle tek 'lâm' harfi ile 'lâm'dan sonra 'elif' ziyadesi olmaksızın"لَتَخِذْتَ" olarak yazıldığını zikrettikten sonra kıraat ihtilaflarına değinmiş bu kelimenin Kur'ân'da tek olmasından dolayı mushafların tamamında "تَّخِذَ" lügatı doğrultusunda 'tâ'nın şeddesi olmadan yazılmış olabileceğini düşündüğünü belirtmektedir.[753] Sonuç olarak zikredilen dokuz kelimenin yazımı hususunda Şam mushafları ile diğer mushaflar arasında ihtilaf olduğu âlimler tarafından belirtilmiş ancak Mehdevî'nin söz gelimi dokuz yerdeki farklılığa temas etmemesi dikkat çekicidir. Bu da diğer imla kaynaklarının aktardığı bilginin Mehdevî'nin eserinde olmaması ya bu bilgiye ulaşamadığını ya da İbn Necâh gibi ihtilaf olmamasını benimsediği için zikretmediğini söylememize imkân vermektedir.

Sonuç olarak toparlamak gerekirse Mehdevî ile meşhur imla kaynakları arasında genel anlamda uyum olduğu görülmektedir. Yukarda saydığımız farklılıkların ilk ikisi kayda değer değilken Dânî'nin ve doğunun imla kaynaklarından Enderâbî'nin Yusuf 12/50 ve 54, Nisâ 4/171, A'râf 7/43, A'râf 7/195, Enfâl 8/67, Kehf 18/77, Müddessir 73/33'deki kelimelerle alakalı mushaflar arasındaki ihtilafa dair vermiş oldukları bilgiler önem arz etmektedir. Dânî'nin zikrettiği dokuz yerdeki ihtilaflara Mehdevî'nin değinmemiş olmasının yanında İbn Necâh ve Kirmânî, mezkûr kelimelerin bazılarını zikretmiş olsalar da bu kelimelerin mushaflar arasındaki ihtilafından bahsetmemiş olmaları müellifle aynı bilgiyi aktarmaları bu bakımdan önemlidir. Öte yandan Mehdevî ile Dânî'nin arasında bir diğer fark ise müellifin, usulü gereği mushaflar arasındaki yazımında farklılık arz eden kelimeleri aktarırken diğer konularda olduğu gibi yine kaynak ismi vermeyip ihtilaf olduğunda kaynak zikretmesi de göze çarpmaktadır.

---

750 Enderâbî**, Îdâh,** s.128-129.
751 Dânî, **Teysîr**, s.419; Cezerî, **Neşr,** 2/314.
752 Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.136.
753 İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**, 3/816-817.

2. İsmi Belirtilmeyen 'Bazı Mushaflar' Şeklinde Müphem Bırakılan Mushaflar

Mehdevî, mushaflar arasındaki ihtilaflı kelimeleri anlatırken öncelikle ismini belirttiği mushafları zikretmiş akabinde ise ismini belirtmeksizin 'bazı mushaflar' şeklinde kapalı bıraktığı mushaflar arasındaki ihtilaflı kelimeleri aktarmaktadır. Muhammed b. İsâ kanalıyla aktardığı mushaflar arasındaki farklılıkların daha önceki konularda geçtiğini söz konusu yerlerde de mushaf isminin müphem olduğunu ayrıca 'elif'in hazfi başlığı altında aynı şekilde ismi belli olmayan mushaflar arasındaki ihtilaflara değindiğini belirtmektedir. Bizde mezkûr konularda ismi belli olmayan mushaflar arasındaki ihtilafa temas ettiğimiz için ihtilaflı olan kelimeler burada tekrardan zikredilmeyecektir. Mehdevî yine bu bölümde Muhammed b. İsâ'dan rivayetle ihtilaflı olan on üç kelimeye yer vermektedir. Bu kapsamda Bakara sûresindeki "اِبْرٰهِيمَ" kelimesinin hepsinin bazı mushaflarda 'yâ' ile, bazı mushaflarda 'yâ' harfi olmadan; Bakara 2/93'deki "بِئْسَمَا" edatının kimi mushafta bitişik, kimi mushafta ayrık; Mâide 5/18'deki "اَبْنٰٓؤا" kelimesinin bazı mushaflarda 'vâv' ve 'elif' ile, bazı mushaflarda 'vâv'sız 'elif' ile; A'râf 7/38'deki "كُلَّمَا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ise ayrık; bazı mushaflarda Tevbe 47. ayetindeki "وَلَاْاَوْضَعُوا" kelimesinin 'lâm-elif'den sonra 'elif' olmadan, bazıları ise 'elif'le; Kehf 18/88'de "جَزَّاء" kelimesinin bazı mushaflarda 'vâv' ile, bazılarında ise 'vâv'sız; Enbiyâ 21/102'deki "فِي مَا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ayrık; Müminûn 23/44'deki "كُلَّمَا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ayrık; Şuarâ 26/146'da "فِي مَا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ise ayrık; Rûm 30/39'daki "رِبًا" kelimesinin bazı mushaflarda 'vâv'sız 'elif' ile, bazılarında ise 'vâv' ve 'elif' ile; Mü'min 6. ayetindeki "كَلِمَتُ" kelimesinin bazı mushaflarda açık 'tâ' ile, bazılarında ise kapalı 'tâ' ile; Münâfikûn 63/10'daki "مِمَّا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ise ayrık; Mülk 67/8'deki "كُلَّمَا" edatının bazı mushaflarda bitişik, bazılarında ise ayrık yazıldığını nakletmektedir.[754]

Mehdevî'nin ismini müphem bırakarak zikrettiği mezkûr on üç kelimeden Tevbe 9/47'deki "وَلَاْاَوْضَعُوا" kelimesiyle alakalı müellifin yer verdiği ihtilafı 'elif'in ziyade edildiği kelimeler başlığı altında geniş bir şekilde incelediğimiz için burada tekrardan zikredilmeyecektir. Müellifin zikrettiği kelimeleri meşhur imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda Rûm 30/39'daki "رِبًا" kelimesi[755] ve Mâide 5/18'deki "اَبْنٰٓؤا" kelimesinin[756] birbirleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Öte yandan müellifin ismini belirtmeden aktardığı mushaflar arasındaki on üç farklı kelimeden yedi tanesi fasıl-vasıl bahsinde geçmekte olan edatlardan oluşmaktadır. Müellifin söz konusu yedi kelimeyle alakalı aktardıklarını imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda onlarla da uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim Bakara 2/93'deki "بِئْسَمَا" edatının, A'râf 38, Mûminûn 44, ve Mülk 8. ayetindeki "كُلَّمَا" edatının, Enbiyâ 21/102 ve Şuarâ

[754] Mehdevî, **Hicâu,** s.103-105.
[755] Mehdevî, **Hicâu,** s.104; Dânî, **a.g.e**, s.61; Necâh, **a.g.e**,3/314-316.
[756] Mehdevî, **Hicâu,** s.59,103; Dânî, **a.g.e**, s.97; Necâh, **a.g.e**,3/436.

26/146'daki "فِي مَا"edatının ve Münâfikûn 63/10'daki "مِمَّا" edatının[757] iki kaynakta da aynı doğrultuda nakledilmektedir.

Ancak bu yedi edattan Enbiya 21/102 ve Şuarâ 146'daki "فِي مَا" edatında küçük bir farklılık görülmektedir. Mehdevî ve Dânî söz konusu yerlerdeki edatı mushaflar arasındaki ihtilaf edilen kelimeler arasında zikrederek bazı mushaflarda ayrık, bazısında bitişik yazıldığını nakletmiştir.[758] İbn Necâh ise söz konusu yerlerdeki edatının mushafların tamamında ayrık yazıldığını belirtmiştir. İbn Necâh'ın iki âlimden farklı aktarımını ise Muhtasaru't-Tebyîn'in nâşiri Ahmed Şirşâl şu şekilde açıklamaktadır. Dânî, bu kelimeler için her ne kadar ihtilaftan bahsetmiş olsa da mushafların çoğunda ayrık yazılmasından dolayı ayrık yazılması yönünde tercihte bulunduğunu belirtmiştir.[759] Bu durumun bir benzeri ise Münâfikûn 63/10'daki "مِمَّا" edatında olduğu görülmektedir. İbn Necâh ihtilaftan bahsetmemiş[760] ancak Mehdevî ve Dânî gibi ayrık yazılmasını esas aldığı için mushaflarda ayrık resmedildiğini zikretmiş diyebiliriz. Dolayısıyla İbn Necâh'ın da hocasının tercihi olan ayrık resmedilmesini benimsemiş, mushaflarda ayrık yazılmasını uygun görerek mushaflarda ayrık yazıldığı hükmüne varmış diye söylememiz mümkündür. Netice olarak bu edatın geçtiği söz konusu yerde İbn Necâh her ne kadar mushaflar arasındaki farklılıktan bahsetmemiş olsa da mezkûr yerde ihtilaf olduğu anlaşılmıştır.

Mehdevî'nin kaynaklardan farklı olarak aktardığı bir diğer yerin Bakara sûresinde on beş yerde geçen "اِبْرٰهِيمَ" kelimesinde olduğu görülmektedir. Müellif, Bakara sûresindeki "اِبْرٰهِيمَ" kelimesinin tamamının bazı mushaflarda 'yâ' ile, bazı mushaflarda ise 'yâ' harfi olmadan yazıldığını nakletmiştir.[761] Dânî ve İbn Necâh'ta benzer şekilde aktarımda bulunarak Bakara sûresinde geçtiği on beş yerde mushafların bazısında 'yâ' ile, bazısında 'yâ'sız resmedildiğini zikretmişlerdir.[762] Ancak Mehdevî'den farklı olarak Dânî, iki farklı bilgiye yer vermektedir. Âsım el-Cahderî'den ve hocalarından rivayetle "اِبْرٰهِيمَ" kelimesinin Bakara sûresinde 'yâ'sız, aynı şekilde İmam Mushafta da 'yâ'sız olduğunu aktarmıştır. Bununla beraber kendi şâhit olduğu mushafları zikrederek Irak ve Şâm mushaflarının 'yâ'sız resmedildiğini belirtmektedir. İbn Necâh'da hocasının Irak ve Şâm mushaflarında 'yâ'sız gördüğünü aynen tekrarlamıştır. Burada Dânî, Irak ve Şâm bölge mushafların yazım şekline temas etmişken, Hicâz bölgesi mushaflarının imla şeklinin nasıl olduğuna değinmemiştir. Diğer taraftan Enderâbî'nin Muhammed b. İsâ el-İsbâhânî'den rivayetle mezkûr kelimenin Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında 'yâ' ile, Bakara sûresinde 'yâ' olmadan yazıldığını nakletmektedir. Ancak Enderâbî bunun akabinde naklettiğine göre bazı kişilerin "ابرهيم" kelimesini Şâm mushafı dışında Kur'ân'ın tamamında 'yâ' harfi ile resmedildiğini, bazı kişilerin ise mushafların tamamında değil bazısında 'yâ' harfi ile yazılı olduğunu

[757] Dânî, **Muknî'**, s.74,77,96-97,99-100,102; İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,3/184,198,411;4/934;5/1206.
[758] Mehdevî, **Hicâu,** s.104; Dânî, **Muknî'**, s.77, 99-100.
[759] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,3/198, (nâşir,7.dipnot);4/934, (nâşir,8.dipnot.)
[760] İbn Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn**,5/1206.
[761] Mehdevî, **Hicâu,** s.103.
[762] Dânî, **a.g.e**, s.41,96; Necâh, **a.g.e**,2/206.

zikretmektedir. Kirmânî ise Enderâbî'nin ikinci rivayetini esas alarak kaynaklardan farklı olarak bu kelimenin 'yâ' ile olduğunu, ancak Şâm mushafında 'yâ'sız resmedildiğini nakletmektedir.[763] İmla kaynaklarının aktardığı bu bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde Kur'ân'ın tamamında 'yâ' ile, Bakara sûresinde geçen bu kelimenin mushaflarda ihtilaflı olduğu, Irak ve Şâm mushaflarında 'yâ'sız resmedildiği bilgisi verilmiş ancak Medine ve Mekke mushafındaki yazım durumu aktarılmamıştır. Netice de mushaflarda ihtilaf olduğu aktarılmış olan kelime Irak ve Şâm mushaflarında 'yâ'sız olduğu anlaşılmış, dolaylı yönden Medine ve Mekke mushafının da 'yâ' ile yazılmış olabileceğini söylememiz mümkündür ancak bu ihtimalden ibarettir. Çünkü bu kelimenin Medine ve Mekke mushafındaki durumuyla alakalı kaynaklarda bilginin olmaması önem arz etmektedir. Bununla beraber Mehdevî'ye baktığımızda diğer kaynaklar gibi Muhammed b. İsâ'dan nakilde bulunmuş ancak ihtilaf edilen söz konusu kelimenin hangi mushafta olduğunu belirtmediğini göz önüne alırsak mushafları bizzat görmediğini söyleyebiliriz. Dânî ise Muhammed b. İsâ, Âsım el-Cahderî ve hocalarından nakilde bulunmuş olduğu bu bilgiyi kendi gördüğü mushaflarla da destekleyerek bu kelimenin söz konusu Irak ve Şâm mushaflarında 'yâ'sız olduğunu delillendirmiştir.

Farklı olan bir başka kelimenin Kehf 18/88'deki "جَزَٰٓاءً" kelimesi olduğu görülmektedir. Aslında bu kelime için Mehdevî ile beraber Dânî ve İbn Necâh'ta mushaflarda ihtilaf edildiğini bazısında 'vâv'lı, bazısında 'vâv'sız olduğunu zikrederek benzer açıklama yapmışlardır. Mehdevî bu kelimenin Irak mushaflarında 'vâv'lı olduğunu söylemiş, Dânî'de benzer şekilde Irak mushaflarında 'vâv'lı olduğunu belirtmiş ancak Mehdevî'den farklı olarak Medine mushaflarında 'vâv'sız resmedildiğini de nakletmektedir.[764] Cühenî, Dânî ile aynı bilgileri aktararak Irak mushaflarında 'vâv'lı, Medine mushaflarında 'vâv'sız resmedildiğini aktarmıştır.[765] Necâh ise bu konuda isim belirtmeden mushaflar arasında ihtilaf olduğuna değinmiş, ancak diğer âlimler gibi Irak ve Medine mushaflardaki yazım şekline temas etmemiştir. Öte yandan Gâzî ve Atâ iki âlimin de 'zey' harfinden sonra 'elif'li resmettiklerini belirtmektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki Necâh'ın nâşiri Ahmed Şirşâl, Dânî'nin bu kelimeyi Irak mushaflarında 'vâv'lı, Medine mushaflarında 'vâv'sız olması şeklinde tayin ederek nakletmesini eleştirmektedir. Çünkü o, bu lafzın resminde ihtilaf olduğu gibi kıraatte de ihtilaf olduğunu Irak bölgesi imamları resmin tam tersi 'vâv'lı olarak değil nasb halinde, Medine bölgesi imamlarının da mushafa uyumlu olarak 'vâv'sız olarak değil de merfû şeklinde okuduğunu, resim ve kıraatte birbirine zıt olan bu durumun uygun olmamasından dolayı düşündürücü olduğunu ifade etmektedir.[766] Doğulu Enderâbî, Muhammed b. Îsâ'ya refere ettiği bilgide Medîne mushafında 'vâv'sız, Irak mushafında 'vâv'lı resmedildiğini zikretmiştir.[767] Sonuç olarak diyebiliriz ki Mehdevî ile beraber diğer âlimler bu kelimedeki ihtilafla alakalı öncelikle mushafların ismini zikretmeden ihtilaf olduğunu, bununla beraber

[763] Enderâbî**, Îdâh,** s.146-147; Kirmânî**, Hattu'l-Mesâhif,** s.82.
[764] Mehdevî, **Hicâu,** s.57-58,104; Dânî, **Muknî'**, s.63,98-99.
[765] Cühenî, **Bedî'**, s. 37.
[766] Necâh, **a.g.e**, 3/819.(nâşir, 6.dipnot).
[767] Enderâbî, **el-Îdâh,** s.148-149.

Irak mushafında ‘vâv’lı, Medine mushafında ‘vâv’sız resmedildiğini zikretmiştir. Mehdevî ise Enderâbî, Dânî ve Cühenî’den farklı olarak Medine mushafındaki yazım şekline değinmeyerek onlardan ayrılmıştır. Söz konusu kelimeyle alakalı âlimlerin aktardığı bilgiler neticesinde mushaflarda ihtilaflı olduğu anlaşılmış, Irak ve Medine mushafındaki imla şekline açıklık getirilmişse bile Şâm ve Mekke mushafında nasıl yazıldığını aktarmadıklarından iki mushaf’taki yazım şekli belirsizliğini korumaktadır.

Bir diğer farklılık Mûmin 40/6’daki “كَلِمَتُ” kelimesinde ortaya çıkmaktadır. Mehdevî ve Dânî bu kelimeyle alakalı öncelikle dişilik ‘tâ’sını anlattıkları yerde bir ihtilaftan bahsetmemiş, daha sonra mushaflar arasında ihtilaf edilen kelimeler başlığı altında isim belirtmeden bazı mushaflarda ‘tâ’ ile, bazılarında ‘hâ’ ile resmedildiğini aktarmış, ancak hangi mushaf olduğunu belirtmemişlerdir.[768] İbn Necâh ise Mehdevî ve Dânî’den farklı olarak Medine ve sair bazı mushaflarda açık ‘tâ’ ile, diğer bazı mushaflarda kapalı ‘tâ’ ile resmedildiğini belirtmektedir.[769] Netice olarak Mehdevî ve Dânî’nin müphem olarak ifade ettiği mezkûr yerle ilgili İbn Necâh, açıklık getirerek Medine mushafında açık ‘tâ’ ile resmedildiğini zikrederek iki âlimden farklı bilgi aktarımında bulunmuştur. Diğer taraftan İbnu’l Enbârî, Enderâbî ve Sicistânî gibi âlimler söz konusu kelimenin ‘açık ‘tâ’ ile yazıldığını zikrederek[770] bu konuda bir ihtilaftan bahsetmemeleri de dikkat çekicidir.

Sonuç olarak toparlamak gerekirse Mehdevî’nin ‘bazı mushaflar’ şeklinde ismini belirtmeden müphem bırakarak aktardığı mushaflar arasında ihtilaf olan kelimeler on üç kelimeden oluşmaktadır. Ancak bu kelimeler on üç ile sınırlı olmadığını, mushaf ismi müphem olan ihtilaflı kelimeleri Muhammed b. İsâ’dan rivayetle daha önce geçmiş olan bazı konularda ve ‘elif’in hazfedildiği kelimeler başlığı altında aktardığını belirtmektedir. Söz konusu kelimeleri mevzu bahis olan konularda geçtikleri yerde incelediğimiz için burada tekrar ele alınmamıştır. Müellifin aktardığı on üç kelimenin yedi tanesi fasıl-vasıl başlığı altında zikredilen edatlardan olduğu görülmektedir. Mehdevî’nin aktarmış olduğu mushaflar arasında ihtilaflı olan on üç kelimeyi meşhur imla kaynaklarıyla kıyasladığımızda genel olarak uyum içinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Müellif ile kaynaklar arasında olan küçük farklılıkların sebebi ise ihtilaflı olan kelimenin hangi şehir mushafında ne şekilde yazıldığı yönünde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Mehdevî ve Dânî iki âlim de Muhammed b. İsâ’dan nakilde bulunduğu halde Dânî bu bilgiyi kendisinin bizzat şâhit olduğu mushafların ismini belirtip somutlaştırarak delillendirmiş, ancak Mehdevî ise aktarmış olduğu bilgiyi Dânî gibi gördüğü mushaflarla ispatlamadığı sadece nakilde bulunduğu görülmektedir.

[768] Mehdevî, **Hicâu,** s.38,104; Dânî, **Muknî’**, s.84,101.
[769] İbn Necâh, **Muhtasaru’t-Tebyîn**,3/511,4/1065,1066.
[770] İbnu’l-Enbârî, **İdâhi’l-Vakf ve’l-İbtidâ**, 1/286; Enderâbî, **el-Îdâh,** s.141; Sicistânî, **Kitâbu’l-Mesâhif**, 3/446.

SONUÇ

Hz. Osman döneminde istinsah faaliyeti neticesinde çoğaltılan mushaflar belli başlı İslam beldelerine gönderilmiştir. İstinsah edilen Osman Mushaflar'ında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. İlk dönemlerde bu farklılıklar incelenmezken dil çalışmalarıyla birlikte hicrî ikinci asırdan itibaren söz konusu lafız-okuyuş mutabakatı olmayan farklılıkların sebep ve gerekçeleri âlimler tarafından genel olarak beş temel yaklaşımla izah edilmeye çalışılmıştır. Âlimler, Hz. Osman döneminde istinsah edilen mushaflardaki imlâ ve diğer hususları korumak istemiş; bu sebeple hem mushaflardaki kelimelerin imla özellikleri hem de bu mushafların kendileri arasında farklı yazılan kelimeleri ele alan eserler telif etmiştir. Ancak bu eserlerin sadece birkaçı günümüze ulaşmıştır. İlk dönemde yazılan günümüze intikal etmeyen bu eserlerden sonra hicri dördüncü/beşinci asırda yaşamış olan Dânî'nin *Muknî* ve İbn Necâh'ın *Muhtasaru't-Tebyîn* eseri kendi dönemleri ve ilk dönemlerdeki imlâ ve mushaflara âit bilgilere ışık tuttuğu görülmüştür. Yine Dânî ile aynı dönemde Endelüs'te yaşamış olan Mehdevî'nin *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr* adlı eseri de Osman Mushaflarının imla özelliklerini ve mushaflar arasındaki farklılıkları veciz bir şekilde ele almasıyla büyük öneme sahip olan bir kitap olduğu anlaşılmıştır.

Mehdevî'nin özellikle kırâat ve tefsir dalında kendini yetiştirmiş bu alanlarda yetkin olduğu anlaşılmıştır. Nitekim kırâat alanında otorite olan İbnu'l-Cezerî'nin özellikle kırâat konusunda Mehdevî'ye ve kırâat eserlerine çok fazla atıfta bulunduğu, ayrıca kendisinden sonra gelen önemli müfessirlerin de Mehdevî'yi kaynak gösterdiği görülmüştür. Mehdevî'nin kitaplarından istifade eden âlimlerin dediği gibi bu eserlerin hacmi küçük, ancak muhtevâsı geniş ve çok faydalı kitaplardır. Öte yandan Mehdevî, ilmî konuda kendine güvenilen, fikirlerine değer verilen âlimdir. Nitekim Endelüs'te dönemin ileri gelen, kendi alanında şöhret bulmuş Ebû Ömer el-Talemenkî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî'den ders alan talebeler, Mehdevî'nin de ilmî tedrîsâtından geçmiştir. Dolayısıyla müellifin fikirleri, görüşleri, ilmî birikimi benimsenen ve kendisine güvenilen, ittibâ edilen âlim olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunların yanında Mehdevî'nin ilmî birikimini gösteren diğer bir mesele ise aynı bölgede yaşadığı Dânî ile ilmî tartışmalara girmesi, birbirlerini bazı konularda tenkit etmeleri de onun alanında yetkin ve otorite olan bir âlim olduğunu göstermektedir.

Mesâhif-i Osmâniyye'nin imla yapısındaki farklılıkların illetlerine, sebeplerine yönelik âlimler, genel olarak beş temel yaklaşımı benimsemiştir. Nitekim bu yorumlardan birincisi, Arap yazısının önceki yazılara dayandırılması; ikincisi, bâtınî gerekçelerle açıklanması; üçüncüsü, mushafları istinsah eden kâtiplerin hata yaptığı iddiâsı; dördüncüsü, kırâat farklılıklarını gösterme arayışı; beşincisi, dilsel nedenler şeklindedir. Mehdevî ise bu farklılıkların sebep ve gerekçelerinde sadece üç farklı değerlendirmeye yer vermiştir. Konuyla ilgili açıklamalarında Mehdevî, mushaf imlâsında farklılık arz eden kelimelerin ilk olarak işbâ maksadıyla veya kâtip hatası sebebiyle farklı yazılmış olabileceğini belirtmiştir. İkinci olarak bu yazımların, farklı olan kırâatleri gösterme maksadına matuf olabileceğini, son olarak dilsel sebeplerle farklı yazıldıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla Mehdevî, mushaf imlasını

ayrıcalıklı kılan özelliklerin arkasında zikrettiği ilk iki gerekçe daha az olmakla birlikte genel olarak dilsel sebeplerin bulunduğu yönünde bir kanaati benimsediği anlaşılmıştır. Mehdevî'nin bu yorumu Ferrâ, Zeccâc, Zemahşerî, İbnu'l-Enbârî, Dânî, İbn Necâh, Enderâbî, İbn Vesîk gibi birçok âlimin eserinde de görülmüştür. Âlimlerin çoğunlukla dilsel sebeplerle açıklamaları bu gerekçeyi benimsediklerini ve bu hususta ittifak halinde olduklarını göstermektedir.

Mehdevî, mushaflar arasındaki farklılıkları ve imla açısından farklılık arz eden kelimeleri diğer bazı imlâ kaynaklarında olduğu gibi hazif, ziyâde, ibdâl, maktu'-mevsul, hemze ve bölge mushafları arasında olan farklılıklar şeklindeki başlıklar altında incelemiştir. Söz gelimi farklılıkları Dânî, Mehdevî ile uyumlu olarak konu başlıkları altında ele alırken, İbn Necâh ise onlardan farklı olarak mushaf tertibine göre incelemiştir. Müellifin kitaplarından istifade eden âlimlerin belirttiği gibi Mehdevî, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de usulü üzere ayrıcalıklı olan kelimelerden istisna teşkil edenleri, bunların sebep ve gerekçelerini veciz bir şekilde aktararak gereksiz tekrardan kaçınmıştır. Müellif, eserini oluştururken aktardığı bilgileri hocalarından naklettiğini belirtmiş olsa da bunun yanında Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, İbnu'l-Enbârî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Muhammed b. Îsâ, İmam Nâfî, Kisâî ve Kâlûn gibi âlimlerin rivayetlerinden de istifade ettiği görülmüştür. Ancak naklettiği her bilgide kaynak isimlerini tamamıyla belirtmemiştir. Genel olarak usulü bu olsa da ihtilaf edilen kelimelerde kaynak ismini zikretmiştir. Mehdevî, mushaf imlâsı ile alakalı bilgileri genelde herhangi bir kaynağa atfetmemesi, aktardığı bilgilerdeki kaynak ve dayanaklarını kesin olarak tespit etmeyi zorlaştırmıştır. Mehdevî'nin naklettiği bilgileri meşhur imla kaynakları Dânî ve İbn Necâh'ın eserleriyle kıyasladığımızda genel olarak örtüştüğü görülmüştür. Mağrib ulemasıyla uyum içinde olsa da meşrik ulemasından Kirmânî ve Enderâbî ile bazı noktalarda farklılık arz ettiği göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Mağrib ulamasından olan Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh ile Meşrik ulamasından Kirmânî ve Enderâbî arasında bazı kelimelerde farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan araştırmamızın önemini gösteren ve çalışmanın oluşumunda esas teşkil eden bazı sorular zikretmiştik. Bu bağlamda Dânî ve İbn Necâh'ın eserleri imlâ edebiyatında şöhret bulmuş, temel kaynak olmuşken, Dânî ile aynı asırda aynı bölgede yaşayan Mehdevî'nin eseri ise bu iki kaynak gibi çok kullanılan ve şöhret bulan bir eser olmaması ve Mehdevî'nin iki kaynaktan farklı bilgiye yer verip vermediği gibi bazı soruların cevabı müellifin eseri içerisinde yer aldığı görülmüştür. Nitekim ilk soru çerçevesinde Dânî ve İbn Necâh eserlerinde mushaf edebiyatında özel imlâya sahip kelimeleri naklederken daha geniş ve daha kapsamlı olarak ele almış, ancak Mehdevî ise özel imlâya sahip kelimelerin bazen hepsini zikretmiş, bazen de eser muhtasar olsun diye birkaç misal ile iktifâ etmiştir. Bu yönüyle Mehdevî, her ne kadar iki kaynak gibi Endülüs imlâ birikimini ortaya koyarken genelde onlarla uyumlu bilgiler nakletmiş olsa da onlara nazaran daha az örnek vermesi sebebiyle diğer iki eser kadar çok kullanılan ve şöhret bulan bir kaynak olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer soru kapsamında Mehdevî, Dânî ve İbn Necâh'tan farklı bilgiye yer verip vermediği meselesinde ise aralarındaki dikkati çeken bazı farklılıkların şu hususlarda toplandığı görülmüştür. a) Mehdevî, diğer şehir mushaflarındaki

imlâ bilgisine yer vermiş ise de ihtilaflı kelimelerde genel olarak Irak bölge mushaflarındaki yazım şekline temas etmiştir. Ancak müelliften farklı olarak Dânî ve İbn Necâh, Irak mushaflarının yanında Medine mushaflarının da yazımına değinmiştir. Bununla birlikte görülmektedir ki Mehdevî ve İbn Necâh, zikrettikleri mushaflardaki yazım durumunu sadece nakilde bulunmuş, Dânî ise ihtilaf olan bazı yerlerde Irak ve Medine mushaflarındaki imlayı kendisinin bizzat gördüğünü belirtmiştir. Dolayısıyla Dânî, gerek aktardığı bilgiyi nesnel veriye dayandırarak sağlam bir zemine oturttuğu, gerekse Mehdevî'nin sahip olmadığı Medine mushaflarındaki imlâ bilgisine ulaştığı anlaşılmıştır. b) Dânî, özel imlâya sahip kelimeleri naklederken genelde kaynak ismi vermişken, Mehdevî ise ondan farklı olarak naklettiği her bilgide kaynak isimlerini tamamıyla belirtmemiştir. Genel olarak usulü bu olsa da ihtilaf edilen kelimelerde kaynak ismini zikretmiştir. Bu bağlamda Mehdevî'nin verdiği kaynak ismi ile Dânî'nin kaynaklarının aynı olması oldukça dikkat çekicidir. Bu benzerliği iki şekilde değerlendirmemiz mümkündür. İlk olarak aynı bölgede yaşamaları sebebiyle birbirine yakın bilgiler aktarmalarından hareketle ulaşmış oldukları kaynakların aynı olması mümkündür. İkinci olarak Dânî'nin geniş şekilde telif ettiği eserini Mehdevî'nin muhtasar olarak yazmış olabileceği ihtimalidir. Ancak mushaf imlasına dair sair eserlerin de aynı kaynaklardan istifade ettiğini göz önüne aldığımızda bu düşüncemizin kendisine bir destek bulmadığı görülmektedir.

Mehdevî'nin Osman Mushafları ve bunlar arasındaki farklılıklarla ilgili açıklamalarında Mekke, Medîne, Kûfe, Basra ve Şâm mushaflarının ismini zikretmiştir. Müellif, mushaf farklarına ilişkin açıklamalarda bulunurken bazı yerlerde yazım özelliğinin hangi mushafa ait olduğunu açıkça ifade ederken, kimi yerlerde ise "bazı mushaflar" şeklinde müphem bir aktarımda bulunmuştur. Nitekim mushaf farklılıklarına temas ettiği bazı yerlerde yazımı farklılık arz eden kelimelerin imlâlarını aktarırken "bazı mushaflar" ifadesini kullanmış ancak bunların hangi şehir mushafları olduğunu belirtmemiştir. Öte yandan bazı konularda birkaç yerde İmam Mushaf'a atıfta bulunmuştur. Ayrıca istinsah edilen mushafların yanı sıra bazı kelimeleri aktarırken, Abdullah b. Mes'ûd ve Ubey b. Kâ'b sahabe mushaflarına da atıfta bulunduğu görülmüştür. Mehdevî'nin sahabe mushaflarına yapmış olduğu bu atıfların iki amaca yönelik olduğunu söylemek mümkündür. a) Genel imlâ kuralına muhalefet eden yazımlara işaret etmek. b) Rivayetlere konu olan imlânın hilâfına olan bir imlâyı teyit etmek.

Netice olarak bu çalışmada Endülüslü Mehdevî'nin şöhret bulduğu, yetkin olduğu kırâat ve tefsir ilminin haricindeki mushaf imlâsına ve farklılıklarına dair aktardıklarında da birikimli, yetkin bir âlim olduğu görülmüştür. Dânî ile aynı dönemde yaşamış olan Mehdevî'nin telif ettiği kitaplar, klasik temel kaynaklardan olmasına rağmen maalesef akademik çalışmalarda yeterli ilgiyi görmemiştir. Özellikle kırâat alanında şöhret bulmuş olan müellifin yazmış olduğu eserler bu anlamda çalışılmaya değer olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, Muhammet, *Osmanlı Döneminde Mushaf İmlası Tartışmaları,* İFAV: İstanbul, 2016.

Altıkulaç, Tayyar, "Mehdevî", TDV**,** İslam Ansiklopedisi, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, XXVIII,367-368.

Akçan, Rasul, *Mushaf İmlâsına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşi'nin Unvânü'd-Delîl Min Mersûmi Hattı't-Tenzil Örneği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar,* İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.

_____, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

_____, *"Dânî",* TDV, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1993, VIII, 459-461.

Durmuş, İsmail, *"Hemze",* 'DİA', İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 1998, XVII,190-193.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusûf b. Ali b. Yusûf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît,* (thk. Sıdkı Muhammed Cemil) Beyrut: Dârü'l-Fikr,1431/2010.

Ebu'l-Fütûh, Muhammed Hüseyn, *İbn Haldûn ve Resmü'l-Mushafi'l-Osmânî,* 1.b., Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1992.

ed-Dabbâ, Ali Muhammed, *Semîru't-Tâlibîn fî Resmi ve Dabdi'l Kitâbi'l-Mübîn,* Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, t.y.

ed-Dabbî, Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. Amîre, *Buğyetü'l-Mültemis fî Târihi Ricâli Ehli'l-Endelüs,* Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî,1967.

ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Said, *el-Muknî fî Resmi Mesâhifi'l-Emsâr,* nşr. Muhammed Sâdık Kamhavî, Kâhire, ty., Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye.

_____, *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif,* thk. İzzet Hasen, 2.b., Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997.

_____, *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'*, haz. Halef b. Sâlim eş-Şâzelî, Dârü'l-Endülüs lin-Neşri ve't- tevzîm, 1435/2015.

ed-Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tâbakâtû'l-Müfessrîn,* Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut: 1983/1403.

ed-Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdu'l-Ganî, *İthâf'ü-Fudalâi'l Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbati'l-Aşer,* thk. Şa'ban Muhammed İsmâil, 1.b, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987/1407.

el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ân'il-'Azîm ve's Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-'Arabi, t.y.

el-Bağdâdî, İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Asârü'l-Musannifîn,* İstanbul: 1951.

el-Cühenî, İbn Muâz el-Endelüsî, *Kitâbu'l-Bedî' fî Marifeti mâ Rusime fî Mushafî Osmân,* nşr. Gânim Kaddûrî Hamed, y.y: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzi, t.y.

el-Çelebî, Mustafa b. Abdullah Kâtip, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn,* (nşr. Şerâfettin Yaltkaya-Kilisli Rıfat Bilge), Beyrut: Dâr'ü İhyâü't-Türâsi'l Arabî, trs.

el-Enderâbî, Ebû Abdullah Ahmed b. Ebî Ömer, *el-Îdâh fi'l-Kırâât,* thk, Adnan Ganî, Mektebetü'ş-Şâmile, 1423/2002.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd**,** *Meâni'l-Kur'ân,* Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1983/1403,

el-Halebî, Ahmed b. Yusûf, *ed-Dürrü'l-Ma'sûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn,* **(**thk. Ahmed Muhammed el-Hirât) Dımeşk: Dârü'l-Kalem, 1987.

el-Hamed, Gânim Kaddûrî, *Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Luğaviyye Târîhiyyetün,* Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1982,

el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemül Udebâ,* (nşr. İhsan Abbas) Beyrut: Dârü'l-Garbi'l İslâmî,1414/1993.

el-Humeydî, Ebû Abdullah Ebû Nasr Fettûh b. Abdullah el-Ezdî, *Cezvetü'l-Muktebes fî Zikri Vulât'il-Endelüs,* Dârü'l-Mısriyye, Kâhire:1966.

el-İşbilî, Ebûbekir Muhammed b. Hayr Ömer b. Halife el-Emevî, *el-Fihrist,* Müessesetül-Hânici, Kâhire: 3.b.,1417/1997.

el-Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vücûhi'l-Kırââti's-Seb'a ve İlelihâ ve Hicecihâ,* nşr. Muhyiddîn Ramadân, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle 1984/1404.

_____, *Müşkilu îrâbi'l-Kur'ân,* nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle,1405/1984.

el-Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemül-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye,* Dımeşk: Müessetü'r-Risâle, 1376/1957.

el-Kıftî, Vezîr Cemâlüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf, *İnbâhü'r-Ruvât A'lâ Enbâli'n-Nühât,* thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire, 1406/1986

el-Kirmânî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Hamza b. Nasr, *Hattu'l-Mesâhif,* thk. Gânim Kaddûrî Hamed, Bahreyn: Tab'atu Hassa, 1433/2012.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an,* tsh. Şeyh Hişâm Semîrü'l-Buhârî, Riyad: Dâr'ü Âlemü'l-Kütüb,1423/2003,

el-Mahlûf, Şeyh Muhammed b. Muhammed Ömer b. Kâsım, *Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye,* thk. Abdülmecîd Hayâlî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.1424/2002.

el-Makdisî, Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmâil Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmi Teteallaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz,* thk. Tayyâr Altıkulaç, Beyrut: Dârü's-Sadr,1395/1975.

el-Mehdevî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr,* **(**thk, Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Şârikâ: Dârü'l-İbnü'l-Cevzî, 1430/2009.

_____, *Hicâu Mesâhifi'l-Emsâr,* (thk, Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan) Kahire; 1393/1973.

_____, *Şerhu'l-Hidâye,* thk. Hâzim Saîd Haydar, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd,1415/1994.

_____, *et-Tahsîl li Fevâ'idi Kitâbi't-Tafsîli'l Câmi' li Ulûmi't-Tenzîl,* thk. Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şâban, Katar: Vüzâratü'l-Evkâf Ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1435/2014.

_____, *Beyânü's-Sebebi'l-Mûcib li'htilâfi'l-Kırâati't-Turuk ve'r-Rivâyet,* (thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm), Dâr'ü İbnü'l-Cezm, 1427/2006.

_____, *Zâ'âtü'l-Kur'an,* Şerh: Ebû Tâhir İsmâil b. Ahmed b. Ziyâdetüllâh (thk. Muhammed Saîd el-Mevlevî), Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsır,1411/1991.

el-Merrâkuşî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman el-Ezdi el-Adedi, *Unvânü'd-Delîl Min Mersum-i Hatti't-Tenzil,* nşr. Hind Şelebî, Beyrut: Dâru'l-Arabi'l-İslâmî, 1990.

el-Nüveyhiz, Âdil, *Mu'cemül-Müfessirîn,* haz, Hasan Hâlid, Beyrut: Müessetû'l-Nüveyhiz, 1403 /1983.

es-Safedî, Selâhuddîn Halil b. Aybek b. Abdullah, *Kitabü'l-Vâfî bi'l-Vefeyât,* **(**thk. Ahmed el-Arnavut Mustafa Halep), Beyrut: Dâr'ü İhyâü't-Türâsü'l-Arabî,1420/2000.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hasen Alemuddîn Ali b. Muhammed b. Abdulsamet, *Kitâbu'l-Vesîle İlâ Keşfi'l-Akîle* (nşr. Mûlây Muhammed el-İdrisî et-Tâhirî), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1424/2003.

es-Suyûtî, Cemâlüddîn Abdurrahman, *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lüğaviyyîne ve'n-Nühât,* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Fikr,1399/1979.

_____, *Tâbakâtû'l-Müfessrîn,* thk. Ali Muhammed Ömer, el-Memleketü'l-Arabiyyetü-s-Sûdiyye,1431/2010.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve Î'râbuhu,* nşr. Abdulcelîl Abduh Şelebî, 1.b, Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1408/1988.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l Â'sâr,* nşr. Tayyar Altıkulaç, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslam Araştırma Merkezi, (İSAM) 1995/1416.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iku't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl* (nşr. Halîl Me'mûn Şiyhâ), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009.

ez-Zerkeşî, Bedrettin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Ebu'l-Fadl İbrâhim, Kâhire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1404/1984.

ez-Zirikli, Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-Â'lam Kâmûsü't-Terâcim,* Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15.b, 2002.

Genan, Betül, *Ferrâ'nın Meâni'l-Kur'ân Eseri Bağlamında Mushaf ve Mushaf İmlası Olgusu,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: M.Ü.S.B.E. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018.

Genan, Şeyma, *Mushaf İmlası Bağlamında Kirmânî ve Hattu'l-Mesâhif Eseri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Habibov, Aslan, "*Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib el-Endülüsî, *Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,* (thk. Abdü's-Selâm Abdü'ş-Şâfî Muhammed) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

İbn Beşkuvâl, Ebü'l Lâzım Halef b. Abdü'l Mâlik, *Kitâbü's-Sıla,* **(**thk. İbrâhîm Ebyârî), Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-Mısriyye, 1410/1989.

İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullâh b. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif* (nşr. Muhibbuddîn Abdussubhân Vâiz), Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.

İbn Ferhûn, Burhânüddîn İbrâhim b. Ali b. Muhammed el-Mâlikî, *ed-Dibâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti Â'yâni Ulemai'l-Mezheb,* thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr, Kâhire: Dârü't-Türâs, trs.

İbn Haldûn, Veliyyü'd-din Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddimetü İbn Haldûn,* thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dımaşk: y.y., 2004.

İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir, *Vefâyetü'l-Â'yân ve Enbâü Ebnâi-z Zamân,* thk. İhsan Abbas Beyrut: Dâr'ü Sâdır, 1398/1978,

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilu Muşkili'l-Kur'ân,* thk. Es-Seyyid Ahmed Sakr, 2.b, Kâhire: Dâru't-Turâs, 1973,

İbn Mücâhid, Ebu Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât,* thk. Şevki Dayf, Mısır: Dâru'l-Meârif, t.y.

İbn Necâh, Ebû Dâvûd Süleymân, *Muhtasaru't-Tebyîn li Hicâi't-Tenzîl*, (nşr. Ahmed b. Ahmed b. Muammer Şerşâl), Riyad: Vizâratu'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da 've ve'l-İrşâd, 1423/2002.

İbn Vesik, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed el-Endelüsî, *el-Câmî' 'li-mâ Yehtâcu İleyh min Resmü'l-Mushaf* (nşr. Gânim Kaddûrî Hamed), Bağdad: Dâru'l-Enbâr, 1408/1988.

İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed Alî b. Yûsuf, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr,* thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

_____, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Âşr,* (hzr. Abdullah Muhammed b. el-Hulyâî,) Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

_____, *Müncîdi'l-Mukrîn ve Mürşidü't-Tâlibîn,* (thk. Nâsır Muhammed Çat), Kâhire: Dârü'l- Âfâki'l-Arabiyye, 1431/2010.

_____, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ,* (thk. G. Berstraesser), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye,1427/2006.

İbnu'l-Enbârî, Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr, *İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ fi Kitâbillâh Azze ve Celle,* thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramadân, Dımaşk: Matbûâtu Mecmei'l-Luğati'l-Arabiyye,1971.

İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshak, *Kitâbu'l-Fihrist* (nşr. Rıza Teceddud), y.y., t.y.

Karaçam, İsmail**,** *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı,* İFAV: İstanbul: 2018.

Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı,* Ankara: Otto Yayınları, 2015.

_____, *"Mushaf",* 'DİA', İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, XXXI, 242-248.

Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvit Istılahları,* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2018.

.